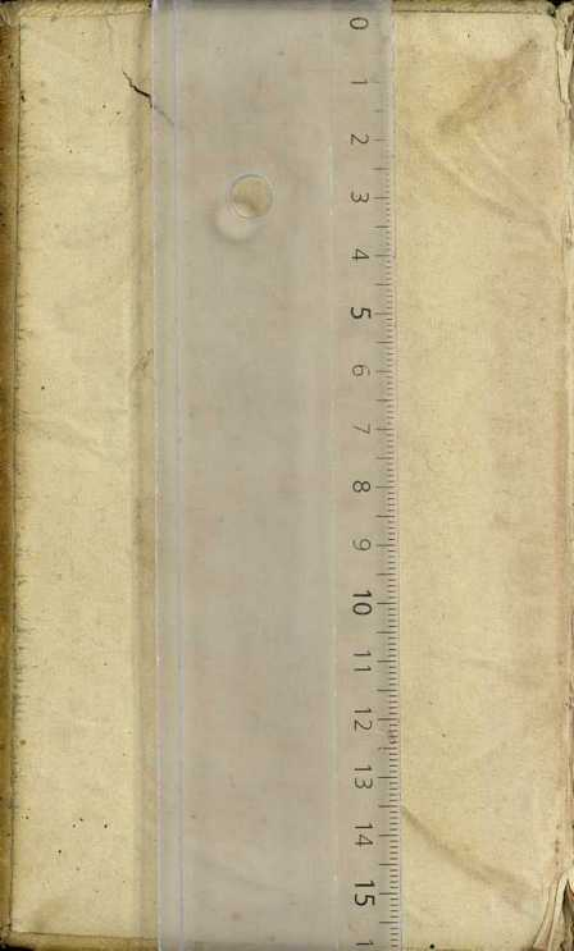

A
47
268

70-6

A 081 Man

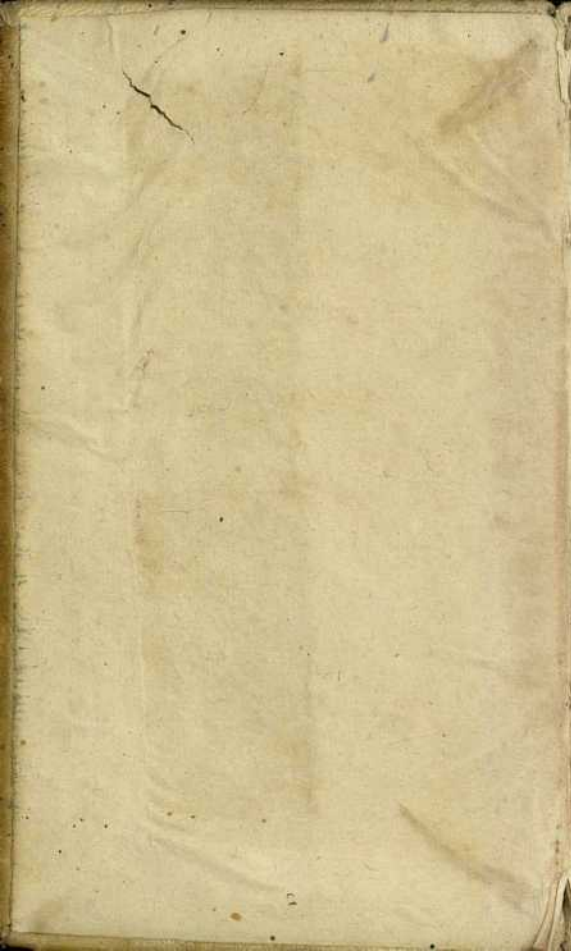
G.I.V.

12

1-20

BIBLIOTECA HOSPITAL FEAL
GRANADA

A
47
268

A 081 Man

G.I.-1.

12

1-20

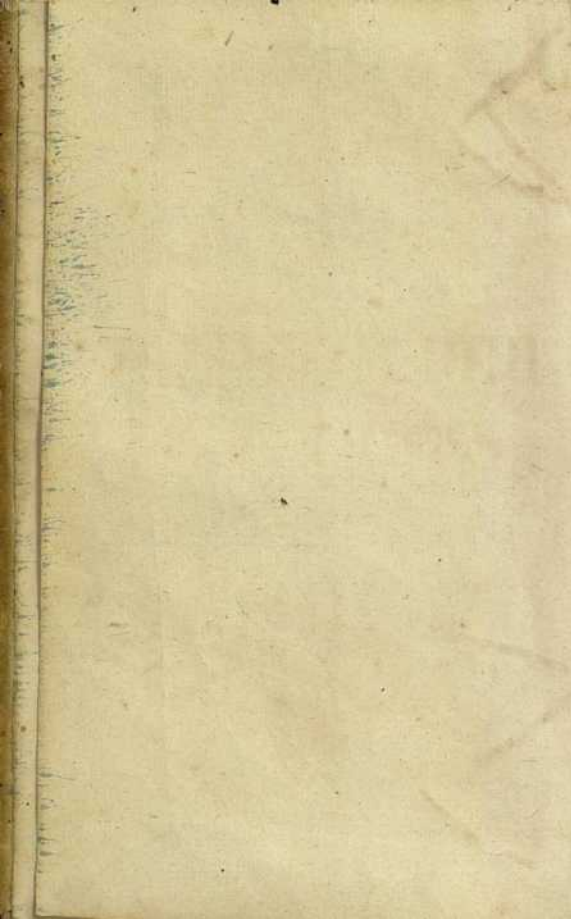
BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA

NUMERO:

A
47

VOLUMEN:

268

**BIBLIOTHECA
DOMESTICA.**

BIBLIOTHECA
DOMESTICA.

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

**BIBLIOTHECA
DOMESTICA**

**BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI
INSTRUCTA ET APERTA.**

OPUS

**SECVLI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.**

TOMVLVS I.

**DE ARTIBVS ET SCIENTIIS VNIVERSE,
AC DE GRAMMATICA SEV
LINGVA LATINA.**

1925

CVM PRIVILEGIO CESAREO.

**AUGUSTÆ VINDELICORVM,
SVMPTIBVS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.**

FRANC. XAV. MANNHART
HONORATVS SEU SACRDOTIS

BIBLIOTHECA

DOMESTICA

DOMINICARUM ARTIUM

AC ERUDITIONIS

INSTITUTIONUM USUI

INSTITUTA ET APERTA

OPUS

SACRIS INNOTRII STUDII AC MORIBUS

ACCOMMODATUM

TOMIVS I.

DE ARTIBUS ET SCIENTIIS UNIVERSIS

AC DE GRAMMATICIS SEU

LINGVA LATINA

1752
8

IN PRIVILEGIO HABET

INSTITUTIONUM

INSTITUTA ET APERTA

MDCCLXII

Privilegium Cæsareum.

Cum D. Matthæus Rieger, Bibliopola Augustanus, typis vulgare desideret Librum, cui titulus: Bibliotheca Domestica &c. a P. Francisco Xaverio Mannhart, Societatis Jesu Sacerdote, idiomate latino conscriptum, Ego MATHIAS STÖTTLINGER, ejusdem Societatis per Germaniam Superiorem Præpositus Provincialis potestate ad id mihi facta ab A. R. P. N. Laurentio Ricci, universæ Societatis Jesu Præposito Generali, Eidem ad hanc primam duntaxat dicti Libri Editionem facultatem impertio, simulque communico Privilegium Cæsareum, quo Bibliopolis atque Typographis aliis interdicitur, ne Librum ullum, a Nostris scriptum, citra consensum Superiorum recudere, aut intra fines Sacri Romani Imperii inferre præsumant. In cujus rei fidem has Ei manu propria subscriptas, & consueto officii mei Sigillo munitas dedi.
Augustæ Vindel. 19. Martii 1762.

(L. S.)

MATHIAS STÖTTLINGER.

ELENCHUS
TOMULORUM ET LIBRORUM.

Tom. I.

Lib. I. *Artes & scientiæ universim spectatæ.*

Lib. II. *Grammatica seu Lingua Latina.*

Tom. II.

Lib. III. *Poesis.*

Lib. IV. *Rhetorica seu Eloquentia sacra & profana.*

Tom. III.

Lib. V. *Historia sacra & profana.*

Lib. VI. *Res Numaria.*

Tom. IV.

Lib. VII. *Res Diplomatica.*

Lib. VIII. *Philosophia Naturalis & Moralis.*

Tom. V.

Lib. IX. *Mathesis generatim : Singulatim de Geophr. Archit. Civ. & Milit.*

Tom.

Tom. VI.

Mathesis de Astronomia.

Lib. X. *Medicina.*

Tom. VII.

Lib. XI. *Jurisprudentia Civilis & Ecclesiastica.*

Tom. VIII.

Lib. XII. *Theologia Positiva, Polemica, Moralis, Scholastica.*

Tom. IX.

Theologia Dogmatica & Historica.

Tom. X.

Lib. XIII. *Critica.*

Lib. XIV. *Res Antiquaria Hebræorum.*

Tom. XI.

Res Antiquaria Græcorum, Romanorum, & Germanorum.

Tom. XII.

Index rerum & verborum Generalis, & singularis Scriptorum.

EPITOME

LIBRI I.

DE

ARTIBUS ET SCIENTIIS
UNIVERSE.

PROOEMIUM.

*Ordo artium & scientiarum, quas
præfens Opus Libris XIV. comple-
ctitur. Oeconomia, quæ in singulis
libris, atque in arte ac scientia qualibet
tractanda servatur. Varii libri, qui
Bibliothecæ nomine insigniti hucusque
prodierunt. Bibliothecæ hujus character,
& ratio stili. Finis huic operi præfixus.*

CAPUT I.

ENCYCLOPÆDIA SCIENTIA-
RUM ET ARTIUM.

§. I.

Epitome Libri I.

§ I.

Peregrinatio scientiarum & artium.

I.

Origo omnium scientiarum & artium in Deo quaerenda est: ab hoc illarum semina in Adamum velut transfusa fuerunt. Nepotes ejus ac posteris scientias labore acquirere debebant. Adamus non solum parens, sed etiam magister humani generis a Deo constitutus est.

II.

Adamus prima principia & elementa omnium scientiarum & artium tradidit nepotibus suis. Falsa jaectantia Aegyptiorum ac Graecorum de inventionem artium & scientiarum, quam sibi adscribunt.

III.

Prima peregrinatio artium & literarum a Chaldaea in Aegyptum: altera ex Aegypto in Graciam: tertia e Gracia Romam, & inde in reliquas Europae regiones.

Epitome Libri I.

§. II.

*Peregrinatio per artes &
scientias.*

IV.

Origo Grammaticæ. Linguae primigeniæ. Latine lingue tres ætates, ejusdem instauratio. Poesis natales: Ejus cultus apud Hebræos, & Græcos, Poetæ Græci & Latini insignes. Rhetoricæ initium cum societate hominum: tres illius ætates. Celebres Oratores Græci & Latini.

V.

*Philosophiam primus explanavit Moses in Pentateucho. Ægyptiorum Philosophia ab Abrahamo & ex libris Mo-
sis: Græcorum ab Ægyptiis: Romanorum a Græcis. Christiani Philosophia usi sunt ad confutandos sophos eth-
nicos. Galli, Itali, Germani multis experimentis & systematibus eam exer-
narunt. Mathesin, Astronomiam maxi-
me Adamus, Abrahamus & Moses colue-
runt: Ægyptii & Græci promove-
runt*

Epitome Libri I.

runt hoc studium: Romæ aliquamdiu
viguit: instaurata est in Germania,
Gallia &c. potissimum per Societates
Regias. Medicinæ Author ipse Deus:
Medicorum mentio honorifica in SS. Li-
teris. Tres sectæ Medicorum. Schola
Salernitana.

VI.

Jus naturæ ab Adamo traditum po-
steris: Jus Oeconomicum per familias:
Jus gentium familiis in gentes excre-
scentibus: Jus Civile & Politicum con-
structis civitatibus: Jus profanum in
familia Caini, sacrum in Sethi posteri-
tate viguit. Moses & Aaron in lege
scripta primi Doctores juris sacri &
profani. Legislatores inter gentes. Jus
Romanum in formam redactum a Ju-
stiniano: Jus Ecclesiasticum a Grego-
rio IX. Theologica scientia Adamo in-
fusa, & propagata in posteros. Gen-
tilium theologia. Theologia veteris &
novi Testamenti. Hæc ad methodum
scholæ traducta a S. Damasceno & D.
Anselmo: perfecta a Petro Lombardo
& D. Thoma. §. III.

Epitome Libri I.

§. III.

Artium & scientiarum arcta inter se necessitudo.

VII.

Grammaticæ necessitudo cum aliis scientiis : item Poesis , Historiæ , ac Rhetoricæ.

VIII.

Nexus Philosophiæ cum aliis scientiis : item Medicinæ , Jurisprudentiæ , ac Theologiæ.

IX.

Proponuntur argumenta contra Encyclopædiam, seu studium plurium scientiarum & artium. Quæstio, an melius sit uni arti vel scientiæ se totum impendere, quam pluribus aut omnibus.

X.

Dissolvuntur argumenta, & pro Encyclopædia deciditur. Tusculanum Ciceronis, Platanum Socratis, Saturnalia Macrobiani, ubi disputatum de omni literarum genere. Academiæ Literatorum. Cultores Encyclopædiæ.

CAPUT

Epitome Libri I.

CAPUT II.

**SEDES ARTIUM ET
SCIENTIARUM.**

§. I.

Academiae ac scholae publicae.

XI.

Descriptio Academiae Atheniensis inter ethnicos. Academia Platonis, & Lyceum Aristotelis. Ciceronis Academia in agro Neapolitano, ejusque Lyceum in fundo Tusculano. Descriptio Academiae Alexandrinae inter Christianos: in hac primis aevi Christiani temporibus SS. Literarum doctrina tradebatur. Celebres illius Professores, Pantænus, Clemens, Heraclas, Origenes &c.

XII.

Descriptio Academiae Romanae: Ejus status tempore Reipublicae ac Imperii. Atheniensis Academia Romam migrat. Sanctio Codicis Theodosiani circa Studiosorum & Professorum disciplinam in
Roma-

Epitome Libri I.

Romana Academia. Hujus incrementum sub variis Pontificibus. Collapsam restituit Paulus III. Præter Archigymnasium Gregorius XIII. aliud amplissimum erexit sub cura Patrum Societatis. Idem Pontifex per omnem fere Europam Seminaria Studiosorum instituit. Oratio Stephani Tuccii in laudem hujus Pontificis.

XIII.

Descriptio Academiæ Parisiensis, & Sorbonæ: Ejus fundamenta jecit Carolus M. Cladem passa est ob turbas inter cives & academicos. S. Ludovicus sedatis turbis eam instauravit. Sorbonæ inclytum Collegium sub auspiciis S. Ludovici erectum. Academia a variis Regibus amplificata. Viri præstantissimi, qui ex illa prodierunt.

XIV.

Descriptio Academiæ Viennensis. Ejus Conditor Fridericus II. Imp. Amplificata ab Alberto Archiduce, & Maximiliano I. Quatuor Facultates in eam induxit Ferdinandus I. Singula-

Epitome Libri I.

rum Facultatum sancti Patroni constituti. Reſtoris dignitas & potestas. MARIA THERESIA, Imperatrix & Regina Academiam omni genere literarum & Professorum locupletavit.

§. II.

Copia & præstantia Academiarum, Gymnasiorum & Scholarum.

XV.

Academiæ præcipuæ totius terrarum orbis secundum seriem seculorum, & annorum, eorumque Conditores.

XVI.

Academiæ fere omnes e scholis privatis originem duxerunt. Imperatores vetuerunt divinas, humanasque leges doceri, nisi in celebrioribus civitatibus, uti Romæ ac Constantinopoli. Academiæ quare dicantur Universitates. Solonis iudicium de Gradibus honorum in re literaria. Cauſſa, cur Gradus honorum in Academiis constituti fuerint. Auctores istorum Gratianus Bononiæ, & Petrus Lombardus Parisiis

Epitome Libri I.

rifiis. Adprobantur in Concilio Viennensi. Olendorpii philippica in contempores horum Graduum.

XVII.

Gymnasia unde dicta sint. Gymnasia occuparunt primum Philosophi: tum Rhetores: demum relicta sunt mansuetioribus Musis, severioribus Academias occupantibus. Schola unde dicta. Antiquitas, utilitas, & necessitas scholarum publicarum.

§. III.

Critice supra scholas publicas.

XVIII.

Referuntur argumenta quorundam contra scholas publicas, ac dilucide refelluntur.

XIX.

Argumenta contra scholarum multitudinem confutantur: restringendam tamen esse certis conditionibus hanc multitudinem ostenditur.

CAPUT

Epitome Libri I.

CAPUT III.

VIA AD ARTES ET SCIENTIAS
COMPARANDAS.

§. I.

Adjumenta ad illas.

XX.

Adjumentum primum, ut Magistri & Professores optimi constituantur, qui in literis & moribus excellunt. Alexandri Præceptores duo: Lysimachus adulator, & Aristoteles philosophus. Exempla egregiorum tum præceptorum tum discipulorum.

XXI.

Liberalitas Principum tam ethnicorum, quam Christianorum in remunerando doctores artium & scientiarum tum rebus tum honoribus. Exempla gratitudinis discipulorum erga Præceptores suos.

XXII.

Adjumentum secundum libri & bibliothecæ. Elogium librorum & bi-

Epitome Libri I.

*bliothecarum. Primi bibliothecarum
structores. Descriptio Bibliothecæ Ale-
xandrinæ structæ a Ptolemæo Philadel-
pho, Ægypti Rege.*

XXIII.

*Bibliothecæ Romanæ: Asinii Pollio-
nis, Atrium libertatis in monte Aven-
tino, Augusti Octavia & Palatina, pro-
pe templum Pacis, Trajani seu Ulpia,
Capitolina. Ornamenta bibliothecarum.*

XXIV.

*Bibliotheca Vaticana, inchoata a pri-
mis Pontificibus: ab Hilario Papa in
ordinem redacta, aucta a Nicolao V. &
Sixto IV. perfecta a Sixto V. Subinde
ab aliis Pontificibus locupletata numis-
matibus & manuscriptis. Scriptores
de hac Bibliotheca. Sacrum Museum
non procul a Vaticana Bibliotheca extru-
ctum a Benedicto XIV.*

XXV.

*Bibliotheca Vindoboniensis Cæsarea.
Hanc primus instruxit Maximilianus I.*

manu-

Epitome Libri I.

manuscriptis & libris undique collectis: Auxerunt successores coemptis aliis plurimis bibliothecis privatis: ornavit magnifice Carolus VI. nova fabrica, aliaque pretiosa suppellectile. Insignes Praefecti hujus bibliothecæ.

XXVI.

Bibliotheca Parisiensis Regia. Bibliothecæ privatæ Caroli M. Ludovici Pii, & Caroli Calvi. Bibliothecam publicam primi fundarunt Parisiis Carolus V. & Carolus VI. Typographia in Galliam introducæta. Promoverunt & amplificaverunt hanc bibliothecam Reges alii, præsertim Ludovicus XIII. & XIV. Viri præstantes, qui profecerunt ex hac bibliotheca.

XXVII.

Scriptores de bibliothecis universe. Bibliothecæ aliæ magis conspicuæ in diversis Europæ regionibus. Societates & Academiæ scientiarum, earumque præstantia & utilitas.

Epitome Libri I.

§. II.

Detrimenta artium & scientiarum.

XXVIII.

Libertas in discendo & docendo noxia. Nimia in tradendis scientiis festinatio. Vanum placendi studium.

XXIX.

Superbia & vana gloria vitium literis inimicum. Novandi studium plerumque periculosum. Philautia seu adulatio indigna homine literato.

XXX.

Vaga & incauta lectio librorum. Dissertitur de pernicie, quam inferunt libri falsis principiis, perversis dogmatibus, & calumniis pleni, qui passim & impune circumferuntur. Platonis regula de censura librorum.

XXXI.

Neglectus disciplinae & virtutis. Quæstio, an magnæ doctrinæ cum magna religione, ac literis cum virtutis studio bene conveniat. Viri doctissimi ple-

Epitome Libri I.

plerumque etiam religiosissimi. Statuta Academiae Romanae ad disciplinam pertinentia. Leges perpetuae Gymnasiorum Soc. Jes. Sodalitates Mariana in Academiis & Gymnasiis S. J. institutae ad conservandam pietatem in literarum studiosis. Causae deficientis disciplinae.

CAPUT IV.

INGENIORUM RATIO HABENDA IN ARTIBUS ET SCIENTIIS.

§. I.

Cultura ingeniorum.

XXXII.

Quid sit ingenium. Diversitas ingeniorum, uti facierum: unde proveniat? Ingenia juvenum probe examinanda sunt, antequam ad scholas admittantur. Veterum de hac re exemplum. Quinam a Gymnasiis arcendi sint.

XXXIII.

Huarti opinio de ingeniorum habilitate ad studia. Quenam ingenia sint apta ad varias disciplinas. Mo-

Epitome Libri I.

duſ tractandi juvenum ingenia. Mediocria ad ſublimen ſcientiæ gradum promoveri poſſunt per induſtriam. Exempla, quibus omnia hæc comprobantur,

§. II.

Moderamen ingeniorum.

XXXIV.

Magna ingenia maxime opus habent moderationis freno. Libertas ingeniorum magnam literis & literariæ Reipublicæ ſtragem affert, ut experimur. Quorundam ingeniorum audacia, aliorum pertinacia, multorum novandi ſtudium perſtringitur.

XXXV.

Diſputandi inſtitutum nobile. Quæ olim diſputandi ratio; quæ nunc vigeat. Ars & uſus ſpeculationum nimius obæſt doctrinæ: Poſſevini hæc de re judicium. Magnus hodie ſcribentium numerus. Scriptiõnis virtutes & vitia. Scriptores debent eſſe ſimiles apibus, non fucis.
Quæ-

Epitome Libri I.

Quaestio, an typographia inventa plus nocuerit, quam profuerit.

XXXVI.

Recta in studiis ratio & methodus tenenda. Probari non potest continua in methodo studendi mutatio. Non est uniuersae probanda veterum methodus in literis, multaque exoleverunt cum tempore. Dotes bonae methodi: debet esse ordinata, optime excogitata, uniuersalis, apta ut aetatem ferat. Ratio studiorum Romae confecta a Patribus Societatis Iesu.

CAPUT V.

GUSTUS LITERARUM.

§. I.

Gustus bonus & sobrius.

XXXVII.

Gustus literarum in quo consistat. Illius semina nobis insita sunt a natura: perficitur tamen usu, & consuetudine cum hominibus cultis, quin etiam arte.

XXXVIII.

Epitome Libri I.

XXXVIII.

Dotes hujus gustus : seligit illa, quæ optima sunt : in omnes rite functiones se se insinuat : monstrat, quid in lucubrationibus bonum vel malum sit : liberat hominem a præjudicatis opinionibus.

§. N.

Gustus malus & corruptus.

XXXIX.

Gustus corrupti radix. Dominatur in omnes fere scientias, in Grammaticam, Poesin, Rhetoricam, Philosophiam, Jurisprudentiam, & Theologiam.

XL.

Causæ corrupti gustus : mala institutio : inconsulta lectio librorum : festinatio in literarum studio : pravum exemplum Novatorum : corruptio morum in aliis vitæ actionibus. Parænesis ad Magistros, ut bonum & sincerum gustum literarum discipulis instillent. Sine hoc parum vel nihil in omnibus artibus & scientiis proficitur.

LIBER I.
DE
ARTIBUS ET SCIENTIIS
UNIVERSE.

PROOEMIUM.

De bonis artibus & scientiis universe
acturus, priusquam ad singulas
earum descendam, ante omnia
illud a me fieri oportere video,
quod Architecti grandis alicujus fabricæ
faciunt, quorum primus labor est, ut
generalem quamdam illius ideam, quam
animo conceperunt, vel adumbratam in
charta, vel e ligno sculptam exhibeant:
tum vero de arena, calce, lapidibus,
tignis, tegulis, ferramentis, omnisque
generis supellectile, structuræ vel necessa-
ria, vel utilitati aut ornamento servitura,
BIBLIOTH. DOMEST. LIB. I. A ut

ut in promptu sit, solícite prospiciunt, demum his instructi præsidii alacres manum operi admovent, jactisque fundamentis eundo per partes ab imo ad summum designatam fabricam perducunt. Est itaque instituti mei ratio haud alia, quam construere *Bibliotecam*, facile ac levibus impensis parabilem, mole sua non admodum vastam, quæque semper ad manus esse possit; atque idcirco *Domesticam* adpellare placuit. Complectetur autem hæc Bibliotheca, non librorum numero sed eruditionis studio metienda, præcipuas, quarum præsentis seculo usus est, artes atque scientias, nimirum præmissis illarum adparatu *Grammaticen* seu *Linguam Latinam: Poesin: Rhetoricam* seu *Eloquentiam sacram & profanam: Philosophiam naturalem ac moralem: Mathesin* ejusque species quatuor plus eruditionis præferentes, *Geographiam, Architectonicam civilem ac militarem, & Astronomiam: Historicen: Rem Numariam & Diplomaticam: Medicinam: Jurisprudentiam civilem & Ecclesiasticam: Theologiam tum Positivam, Polemicam & Moralem, tum scholasticam, historicam, & Dogmaticam: artem Criticam*, ac demum *Rem antiquariam*, seu antiquitates Hebræorum, Græcorum, Romanorum,

&

& Germānorum, ita ut quatuordecim libris, in quos eam partiri libuit, absolvatur. Equidem Matthæus Vayerus (a) Principum ac Nobilium eruditioni ac gustui centum librorum Bibliothecam sufficere asseruit. Verum Agrippa nonnisi duos commendat: *Duos tibi ait (b) præcipue legendos dabo unum Latinum Plinium, alterum Græcum Plutarchum. Hi duo crede mihi, præ cæteris sufficiunt ad reddendum hominem in omni scientiarum genere utraque lingua doctissimum.* Ego nec centum omnino, nec duobus duntaxat libris Bibliothecam hanc Domesticam instruendam duxi, sed velut media incedens via quatuordecim ad institutum meum delegi, eosque non admodum amplos, in quibus tamen res e plurimis libris non mediocri studio selectæ conspiciendas sese præberent.

Oeconomia illorum hæc est: in singulis præmitto, quæ ad cuiusvis artis aut scientiæ, quæ tractatur, commendationem atque ad necessitatem utilitatemve demonstrandam faciunt: Tum historiam ejusdem, seu ortum, progressionem, ac incrementum a primis incunabilis ad hæc usque

(a) *In epistola scholæ suæ Principum subnecta.*

(b) *Lib. 3. epist. 32.*

usque tempora recto ordine deductam exhibeo: Postmodum sequitur œconomia singularis & cuique propria, in qua velut in dissecto secundum Anatomix leges corpore humano, membra, viscera, structura, situs & ordo, totumque artificium illius artis aut scientix ante oculos ponitur: Mox produntur ea, quæ in quovis genere eruditioni servantur, insignia sapientum dicta & facta, experimenta, monumenta, & Auctores, qui in ejusmodi disciplina versati præclare scripserunt: Denique finem imponit Critice temporibus nostris accommodata, qua quæ perperam fiunt in singulis, deteguntur, quæ vero sapienter ac provide, eo quod merentur elogio decorantur. Non me latet, fuisse plures, ingenio ac eruditione præstantes viros, qui volumina & libros in lucem ediderunt, Bibliothecæ nomine vel alio, qui huic æquiparatur, insignitos, quales sunt: *Bibliotheca selecta, & Adparatus sacer eruditissimi Antonii Possivini S. J. Adparatus Eruditionis Michaelis Pexensfelderii S. J. Magnum vitæ humanæ Theatrum Laurentii Beyrlinkii. Bibliotheca Latina, Græca, & Antiquaria Joan. Alberti Fabricii. Bibliotheca Vaticana Angeli Rochæ, commentario de variis artibus & scientiis illustrata. Polybi-*

lybistor Danielis Georgii Morbosi de variis ad omnes disciplinas subsidiis. Bibliotheca Bibliothecarum Philippi Labbei S. J. Bibliotheca Bibliothecarum MSS. ad quodvis literaturæ genus Bernardi de Montfaucon. Huc quoque pertinent Monumenta Trevoltiensia. Historia Academiae Regiæ Scientiarum Parisiensis. Respublica literaria Amstelodami aperta. Bibliotheca Britannica. Acta Eruditorum Lipsiensium. Bibliotheca vetus & moderna le Clerc. Historia Academiae Regiæ scientiarum & artium Berolinensis. Non minus Lexica singularia de omnibus fere artibus atque scientiis. Hæc inquam me non latent. Verum ex istis aliqui duntaxat aliquas harum, quas commemoravi disciplinas attigerunt: alii eas solum ad sua, quibus vixere, tempora, a nostris, quæ vivimus, multum jam remota persecuti sunt, dum interea longis, ut ita dicam, passibus ultra progressæ, maximisque auctæ sint incrementis: alii Auctorum in quavis classe materiarum, quas commentati sunt, syllabum potius quam ipsarum scientiarum naturam, indolem, & dotes exhibent: rursus alii eruditionis accumulandæ studiosi a via regia velut in campos & sylvas latissime exspatiantur, nec firmo pede in ipsis disciplinarum ady-

tis consistunt: alii quidam A catholicorum, vel non bene Catholicorum, non paucis sectarum suarum erroribus, ac intemperantibus crisi- bus libros suos infarciunt: demum alii annorum vel dierum ordinem sine partium nexu & doctrinæ co- hærentia secuti non tam artium & scientiarum œconomiam, quam illarum Lexica & Ephemerides proponunt. Meum hoc in negotio consilium & labor fuit, strictim & pede presso, ut loquimur, cu- jusvis disciplinæ vestigiis inhærere, eaque quæ ad illam seu explanandam seu illu- strandam præcipue videbantur pertinere, absque ambagibus & episodii ordine re- cto, & æquabili sermonis tractu expone- re, partes inter se colligare, membra jungere membris, atque in unum corpus redigere. Nimirum id, quod facere so- lent, qui Bibliothecæ instruendæ operam navant, id inquam ipsum & mihi hac in Bibliotheca faciendum duxi. Componunt illi eam e libris, non quos ipsi scripserunt, sed alii: de suo autem conferunt sele- ctum, ordinem, & œconomiam, ut omnes libri sint rite dispositi, collocati debito ordine, catalogis & indicibus in- structi. Hunc morem imitatus collegi e probatis Auctoribus, quos in optimis Bibliothecis reperi, varia de singulis his-

hisce artibus atque scientiis, quæ homine erudito vel erudiendo digna mihi videbantur, & in adversaria retuli per plures annos, quibus tunc quidem aliis studiis negotiisque eram occupatus. Sæpissime ipsis Auctorum verbis utor, ita ut quod refero, illorum sit, meum vero, quod ad operis totius œconomiam pertinet.

Nolim autem, ut quis existimet, id mihi propositum esse, ut quamlibet scientiam & artem penitus exhauriam, totumque illarum ærarium expilem. Hic profecto & Scribenti & Legenti labor infinitus foret, atque ut Horatius canit, *magno promissor biatu* merito censeri possem: Neque tamen obiter & instar canis Nilum lambendo illas percurram, ita ut quod multis Jurisconsultorum objicitur, librorum Elenchus, aut quod Veteres dixerunt, *Epitomator* esse videar. Mediam tenere viam constitui, sicque negotium hoc satis delicatum tractare, ut licet numeris omnibus absoluta cujusque disciplinæ notitia vel inveniri, vel acquiri ex hoc Opere haud possit, satis perfecta tamen ad formandum de singulis sanum iudicium idea facili labore comparari queat; id quod librorum istorum totiusque Bibliothecæ character proprius esto. Dum autem eam tam doctrinæ quam eruditio-

nis studiosis, ut in fronte Titulus præfert, scribere ac aperire decrevi, nosse oportet, discrimen intercedere sat magnum & notabile Doctos inter & Eruditos hoc seculo nostro, quamvis olim docere ac erudire res eadem fuerit, & hominem doctum ac eruditum eadem decempeda metiri consueverint majores nostri. Est namque hodie Doctorum gens non adeo numerosa, frequens Eruditorum. Quippe Doctos vocare æltimareque solemus illos, qui in una alterave scientia vel arte aut pertinaci studio, aut ingenii tanquam soli bonitate ita profecerunt, ut a superficie ad fundum usque penetrando omnes ejus apices, regulas, placita, & arcana possideant, totamque scientiam vel artem illam quasi sub potestate habeant: Eruditos autem nuncupamus, qui nullibi stabilem figentes pedem per scientias veluti apes per florum germina vagantur, ubique mellis aliquid colligunt, & in apiarium suum deportant; inde cellulas sibi construunt, dulcemque eruditionis favum componunt, etsi fundo careant, dicere volo, licet in nullo scientiarum illarum genere sint probe riteque fundati, ac in arte Magistri. Exemplum huic meæ adfertioni adprime aptum ars pingendi, seu quam *Pictoriam* vocat Ulpianus, suppe-

ditat.

ditat. Qui excellere in ea cupiunt, uni plerumque vel alteri artis hujus species sese totos impendunt, hi topographicis, illi scenographicis, isti typicis, alii militaribus, alii historicis repræsentationibus, in quibus quoniam ingenium omne, studium, colores & penicillum ad id, quod sibi quisque præfixit, adplicant, celebrium Pictorum nomen ac famam adipiscuntur, ad quod honoris culmen rarissimi pertingunt, qui omnis generis omniumque rerum imaginibus depingendis operam suam manumque adhibent, sed ultra mediocritatis limites vix unquam eluctantur.

Jam vero ea, quam designavi, Bibliotheca & ad doctorum & ad eruditorum classem adspirantibus, nisi mea me fallat opinio, prodesse poterit: his quidem, ut suæ seu famæ seu sibi nonnisi rerum varietate, scientiarum omnium notitia, ac operum mirabilium conspectu satiandæ, nobilique literarum gustui facere satis possint: illis vero, ut præter eam, in qua suavi quodam & tacito naturæ ac indolis impetu abrepti excellere cupiunt scientiam, aliarum quoque si non plenam cognitionem, perfectam saltem ideam, & ad æquum judicium formandum aptam comparare sibi queant, qua illorum do-

Ærina eruditioni sociata multum & juvetur & ornatur. Præter hæc consulere studui publicæ plurimorum sive necessitati sive utilitati. Sunt enim, quos curta domi supellex impedit, quo minus de alia, scilicet librorum plurium supellectile sibi prospicere possint, saltem illorum, qui ad usum quotidianum præsto sint: Sunt & alii, quos officii ratio aut negotiorum moles a multorum Auctorum lectione prohibent, quosque pretiosum tempus a publicis bibliothecis frequentandis arcet. Utrisque provisum erit hæc Bibliotheca domestica & privata, non adeo vasta, ut non per horas etiam solum subsœcivas intra unius anni spatium facile evolvi possit ac revolvi. Denique non modicam industriæ partem in stilum absumpsi, ut latinitate pura & nitida, quantum quidem multa lectione, exercitationeque adsequi a teneris annis hucusque mihi licuit, Bibliotheca hæc in lucem prodiret, tum ne lustrantium ac legentium oculos vestitus offenderet, tum ut ipsum linguæ latinæ, qua si sincera sit, & aurei argenteive sæculi æmula, nihil excellentius esse potest ad animi sensum cum fulgore quodam exprimendos, ut inquam ipsum latinæ linguæ studium, ejusque pretium commendaretur. Nescio enim,

enim, qua ratione mos inoleverit, ut hodie omnes propemodum artes & scientiæ in alienis a veteris ævi instituto, & vernaculis linguis, quasi peregrinis induta vestibus in publico compareant, quarum aliquæ vel non satis aptæ sunt ad dignitatem illarum sustinendam, vel molliæ suæ levitateque enervant robur, & integritatem pessumdant, vel quum non nisi ex linguæ latinæ corruptela sint nata, hanc sensim e regno literario penitus eliminant. Quam paucos invenire est, qui hodie in communem sermonem ac familiare colloquium secum adferant linguam latinam? Si jam id quoque fiat, ut artes & scientias libri vernacula in lingua nobis addiscendas offerant, quanta non latinitatis strages cum tempore consequetur?

Hac igitur uti lingua, tanquam bonis artibus propria decrevi, quamvis res plena difficultatis sit, & perquam salebrosa, scientias & indole sua, & quam tractant, materia tam diversas eodem sermonis hujus puri castique genere complecti. Non equidem ausim id spondere pro universo opere isto. Quippe non raro contingit, ut insinuent se etiam non invitatae voces quædam, quæ in Latio civitate non gaudent: frequentius, ut aliis in libris minus

nus sincera latinitate scriptis lectæ velut jure quodam suo sese intrudant. Nihilominus magnam hujus rei curam me habuisse in singulis fateor, ita tamen ut religioni haud duxerim mihi, singulares & veteri Latio ignotas quandoque voces, quas *terminos technicos* vocant, adhibere, ubi opus esse credebam. Aliter enim cum Grammaticis, aliter cum Philosophis, aliter cum Mathematicis, aliter cum Medicis, cum Jurisperitis & Theologis aliter loquendum esse censeo, & cuique quod suum est, dare constitui; quamvis & hoc ipsum meo quidem iudicio latini sermonis seu integritati seu splendori nihil admodum officiat, quum ingenuitatis ac libertatis quædam dos hæc sit, quam non homines solum, sed & artes ac scientiæ sibi vendicant. Neque etiam eodem in omni bus disciplinis exponendis stili tenore ac sermonis curriculo utendum esse existimavi: Aliæ enim simplex & argutum, ut Grammatica & Philosophia, aliæ amœnum ac ornatum, ut Poesis & Eloquentia, aliæ grave ac sublime, ut Jurisprudentia & Theologia, dicendi genus & stilum non solum amant, sed etiam exigunt; quæ tamen varietas æquabilitatem stili ac sermonis tantum abest, ut turbet, ut suo modo etiam perficiat.

No-

Novimus enim, Tullium, hominem in Latio Patricium ac Eloquentissimum, hac ipsa varietate non tantum fuisse usum, sed maximam inde laudem promeritum. Certe eleganter non minus quam vere scripsit Alphonsus Gartia (c): „Infor-
 „mandi stili rationem nemo quidem ex
 „Latinis Oratoribus ante ipsum Cicero-
 „nem assecutus fuerat. Nam qui ætate
 „Crassi & Antonii nomen aliquod ex elo-
 „quentiæ laude sibi compararunt, cum
 „ad hanc dicendi varietatem, propter
 „quam ad tantum honorem vivente Ci-
 „cerone ascendit eloquentia, aspirare mi-
 „nime possent, cunctas res natura & di-
 „gnitate dispares, & longe lateque dissi-
 „miles uno orationis filo pertractabant.
 „Cicero vero, quæ ejus unius inter cun-
 „ctos Latinos immortalis gloria fuit, pa-
 „rem rebus orationem & æqualem omni-
 „no reddere cœpit, cum parva submis-
 „se mediocria temperate, & summa gravi-
 „ter novo quidem & inaudito Romanis
 „exemplo diceret. „

Atque hæc præfari visum est, & in ipso totius Operis limine conceptam animo ideam fabricæ, Bibliothecæ inquam hujus Domesticæ, in conspectum dare. An huic respondeat res ipsa, meum non est sed

(c) *Lib. de firmando stilo c. 1.*

sed Lectoris, ferre iudicium, mihi que retro post tabulam cum Apelle standum est. De hoc tamen certum illum esse iubeo, laborem hunc, qualiscunque demum est, non ad famæ aut nominis fumum aliquem captandum, neque subsellii inter ævi nostri Viros literatos, & fortes ut vocant spiritus occupandi gratia, neque ad vanam animi oblectationem, aut eruditionis ostentationem, neque ad aliorum doctissimas hoc in negotio lucubrationes critico dente carpendas, multo minus ad lucrum Religiosæ vitæ professionem inde percipiendum (quæ res non paucorum calamos ad scribendum hoc nostro seculo allicere atque acueri solent) non inquam hos in fines laborem hunc ab auctore suo susceptum fuisse. Alia longe sunt, quæ illius animum invitarunt, & scribendi suggesserunt consilium, scilicet una ex parte, ut dum hodie tot libri de rebus ad scientias & bonas artes pertinentibus circumferantur, qui partim hæresum sordibus ad incautos lectores decipiendos contaminati, partim heteroclitis opinionibus, paratragædiationibus, & immoderatis crisis ad mentes falsis ideis implendas sunt referti, essent denique alii libri, e quibus sana doctrina simul ac eruditio sobria peti, atque

atque de singulis artibus & scientiis rectum & æquum ferri judicium possit: ex altera vero, ut quæ auctor multorum annorum ac vitæ suæ inter labores scholasticos fere continuos transactæ impensis seu docendo ex cathedra, seu legendo ac meditando ad pulpitum collegit, ea tum ad Dei gloriam, sine cujus habita ratione prima nihil recte agitur, tum ad Reipublicæ literariæ utilitatem, cui quam scriptor profitetur, vitæ conditio ex asse devota est, publici juris faceret.

CAPUT I.

ENCYCLOPÆDIA SCIENTIARUM ET ARTIUM.

§. I.

Peregrinatio Scientiarum & Artium.

I.

Harum omnium originem altius repenti dubium esse non potest, quin a Deo Optumo Maximo tanquam primo & inexhausto fonte proficiantur. Quippe ab infinita Sapientia omnis scientia, ab Omnipotentia omnis ars, a summa

ma Bonitate utriusque communicatio, certis tamen limitibus circumscripta in terras descendit. Profecto si supremam illam Mentem introspicere nobis liceret, immensum pulcherrimumque scientiarum & artium quasi theatrum, per infinitum spatium omni ex parte sese porrigens intueremur: quod dum mortalibus in hac vita concessum haud est, Mundum hunc magnum, quem Megacosmum dicimus, creavit, ut in eo vestigia saltem Sapientiæ ac Potentiæ suæ conspiciere possemus. Sed hoc non contentus parvum quoque mundum, quem microcosmum adpellamus, id est, hominem condidit, eique mentem cunctarum artium & scientiarum capacem indidit. Et sane, ut communis est SS. Patrum ac Theologorum doctrina, harum omnium notitiam & ideas clarissimas in gradu quodam excellenti Adamo Protoparenti nostro infudit Deus, in posteros quoque eadem veluti mensura diffundendas, nisi fatale cunctis peccatum, quod *Originale* vocant, intercessisset; quo factum, ut lucidissima & ditissima hæreditas illa nonnisi multis involuta tenebris & admodum imminuta ejus portio ad nos pervenerit, nec artium & scientiarum cognitio, uti Adamo, ita & filiis, nepotibus, ac reliquo humano generi fue-

fuerit infusa, sed non absque ingenti labore studioque acquiri debeat. Nimirum in pœnam superbix primorum parentum, dum *sicut Dii* esse volebant *scientes bonum & malum* (d), justissimum Numen thesaurum hunc velut in terram profunde defodit, ut non aliter ac multo labore atque per partes erui eum necesse sit, semperque plura lateant adhuc, quam pateant curiosis hominibus; neque ulli clavem ad omnia naturæ arcana concessit. Verum ex hoc ipso mira Dei providentia elucet, utpote quæ rem ita ordinavit, tum ut hominum ingenia, natura sua semper inquieta, invenirent ubique & semper, quo utiliter ac honeste sese occuparent, inveniendo scilicet, excogitando, vestigando, experiundo varias artes & scientias, inque iis se perficiendo; tum ut istarum adminiculo in divinorum operum, & per hæc in ipsius supremi artificis cognitionem atque ad summi Boni amorem veluti per gradus ascenderent ac pervenirent.

Jam vero ex his facile patet, ubi prima omnium artium & scientiarum, ut ita dicam, semina sint quærenda; non utique penes alium, quam Protoparentem nostrum Adamum, qui non solum Pater,

(d) *Genes.* 3. sed

sed & Magister humani generis a Deo constitutus fuit. Ea ut fatear, semper animo meo infedit opinio, Adamum plurimis quibus vixit annis, nongentis supra triginta, filios, nepotes, pronepotes ac abnepotes suos in disciplinarum omnium, quarum notitia copiosissima clarissimaque ipsum Deus vix conditum instruxerat, primis principiis imbuisse, ita ut eodem passu, quo carnis fœtus, etiam artium & scientiarum germina sensim propagata fuerint, ac multiplicata. Quod tamen non ita intelligi velim, ac si ex Adami schola prodiissent Candidati probe jam in singulis informati. Neutiquam: crassæ nimium ob naturam recens per peccatum vitiatam tenebræ intellectum tum Magistratum Discipulorum involvebant, quo minus clare ab eo cuncta exponerentur, multo autem minus ab illis rite perciperentur. Præterea distrahebant eos plurimum, ac impediabant a studio & indagine ulteriori curæ propagandi generis, educandæ prolis numerosæ indies crescentis, quærendi victus quotidiani, quem avara tellus nonnisi *in sudore vultus* subministrabat. Demum vel naturæ ac indolis ductu, vel necessitatis consilio aliqui huic arti aut scientiæ, alii cuidam alteri rudi adhuc *minerva* perdiscendæ ope-

operam dabant: Cain agriculturæ, Lamech venationi, Jubal musicæ, Tubalcain rei ferrariæ, Noema lanificio ac texturæ &c. pauci pluribus; ita ut supellex illa omnium, quam universam in mente sua collectam possidebat Adamus, in minimas quasi portiones distracta posterorum animis insideret. Ne vero temere & absque fundamento hæc asserere me quisquam existimet (id quod a plerisque factum esse conspicio) eundo per aliquas easque præcipuas artes atque scientias (quædam enim ex aliis natæ fuerunt) necessitatem hujus rei perpendamus. Primo quidem necessaria erat primis statim hominibus loquendi facultas sive sermo communis, quem linguam vocamus, atque ad hanc voces, quibus animi sensus invicem sibi panderent: Hebraicam illam fuisse plurimi censent, ab ipso Deo inditam Adamo, quando animantium omne genus, omnesque species *adduxit ad Adam, ut videret, quid vocaret ea, appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, & universa volatilia cæli, & omnes bestias terræ* (e). Hanc linguam primi ab eo discere debebant, & ab his reliqui: quumque multiplicata familia multiplicarentur etiam res gerendæ, do-
me-

(e) *Gen. 2.*

mestica negotia atque servitia, essetque hominum memoria non minus quam reliquæ animi facultates communi fato debilitata, nec ita fidelis, ut omnia rite teneret ac redderet, opus erat, ne plurimæ res memoria exciderent, signis quibusdam, tanquam characteribus, quædam notare vel in arborum foliis, vel in ligneis tabulis, aliave ratione, quod rursus fieri non potuit inter plures sine quodam studio ac informatione, quam merito dicere possumus rudem aliquam Grammaticam seu artem loquendi & scribendi. Porro non ita hebetes fuisse primos homines credendum est, ut rationis ac mentis illustre donum velut in carne sepultum circumtulerint, brutorum instar vultu in terram defixo, ac ore nonnisi pabulo inhiantes incedentes. Quis negare audeat, quod herbas, flores, fruges, arbores intuendo, fontes, flumina, mare ac pisces in iis natantes, totque diversi generis animalia gradientia conspiciendo, aerem, nubila, & aves volantes considerando, contemplando lunam & solem ac splendidissimas illas faces nocturnas in cælo suspensas, ab ortu in occasum continuo se librantes, (de systemate enim Copernicano nihil adhuc credo ipsis innotuit) quis inquam negare audeat, primos illos
homi-

homines in rerum harum naturam, principia, causas, effecta, phœnomena, & leges indagasse, varias inter se quæstiones agitasse, consuluisse Adamum, Doctorem suum ac Magistrum, ut quæ minus recte intelligerent, ipsos doceret; hunc mentem suam aperuisse, & apta propositis quæstionibus responsa dedisse; hæcque ad familias quoque suas ab his primis hominibus transmissa & consignata fuisse? quis, rursus interrogo, hoc negare ausit? certe nemo, nisi qui eos potius hominum simulacra & umbras, quam homines, immo truncos & stipites fuisse credat. Ecce! rudem quamdam Philosophiam primi ævi. Neque huic defuit omnino disciplina mathematicos. Qua enim ratione potuissent diem ac horas diei, tempus matutinum a vespertino distinguere non observato solis ortu & occasu, aut mensurare anni tempus per menses, non cognito lunæ cursu? credimusne ipsos non levasse oculos ad cœlum, aut otiosos spectasse splendidissimam siderum cohortem, lunæ phases, frequentem solis eclipsem, nec horum omnium rationem rogasse Adamum, & quæ ab hoc oraculo excepere, suis quoque observationibus notasse, sicque ad posteros transmisisse? profecto non omni

bus, armentis, & ovium gregibus, nec omni geographia in determinandis agrorum finibus, nec omni architectonica in struendis casis, mapalibus, & demum civitatibus, quarum primam struxit Cain, nec omni mechanica in conficiendis ad agriculturam, & supellectilem domesticam, aliave instrumentis carere poterant.

II.

Pergamus ultra. Quando *per unum hominem peccatum in mundum intravit, & per peccatum mors* (f), deesse non poterant etiam primis illis temporibus morbi, qui viam sternerent ad mortem. Quis enim sibi persuadere poterit, in tanta familiarum frequentia omnes uno velut ictu mortis boum instar prostratos fuisse, absque præcedentium morborum incurtionibus? an nullas tunc rixas, nec ullum in iis vulneratum censemus, postquam nec duo primi fratres sine unius cæde vivere poterant? neminem lapsu quodam crura fregisse, neminem febri, viscerum dolore, aliove infirmitatis genere correptum esse? homines fuisse negaret, qui ab hac misera conditione illos eximere vellet. Equidem verum est, hominum naturam recens conditam membrorum &

vi

(f) *Rom. 5.*

virium robore, humorum temperie ac virtus simplicitate adversus morbos & mortem per annos plurimos satis se defendisse absque pharmacis ac medicamentis. Non æqua tamen in tanta multitudine univerforum conditio esse potuit: nec solo omnes senio extincti fuerunt: nec omnes casus, quos humanos vocamus, evitari poterant. Et quamdiu ætas illa caruit ingluvie, quæ morborum seminarium est? num gulæ vitium defuit filiis & nepotibus eorum parentum, quos id ipsum paradiso ejecit? an hoc solo caruerunt, qui tot aliis tam perditæ dediti erant, ut Deum *penituerit fecisse hominem*, ac pene totum genus diluvii aquis extinxerit? Erant itaque morbi, erant vulnera, erant dolores corporis, ut recentis peccati pœnas sentirent primi homines illi. Sed erant etiam medicinæ, ac pharmaca ad læsam sanitatem restituendam, erat medica manus. Noverant enim, alii melius aliis, herbarum, plantarum ac frugum vires occultas, didiceruntque quotidiano illarum usu: miscuerunt potiones, emplastra confecerunt, ac domesticorum medicorum munere fungebantur, Deo sic disponente, ut semina hujus quoque artis adeo mortalibus necessariæ ad posteros quamprimum pervenirent,

rent, qui decrescente semper primo naturæ florentis vigore magis ea opus habituri erant. Id ego facile crediderim, illo ævo necdum medicorum turbam occidisse homines. Quid de Juris scientia dicam? Neminem latet, illis temporibus celerrimo passu genus humanum fuisse propagatum, benedicente immo mandante Deo: *Crescite & multiplicamini* (g). Et licet cuivis præceptum fuerit, ut *adhereat uxori suæ*, necdum tamen consanguinitatis aut affinitatis impedimentum aliquod erat lege constitutum. Ita factum, ut brevissimo tempore a primo stipite Adamo in plurimos ramos, & generationes diffusum fuerit genus humanum, e quibus integræ surrexerunt familiæ: Familia *Cain*, familia *Seth*, familia *Cainan*, familia *Malaleel*, familia *Jared*, familia *Henoch*, familia *Mathusalem*, quas omnes adhuc superstes Adamus viderat, utpote mortuus anno Mundi nongentesimo trigesimo. Jam vero in tam numerosa republica ex tot familiis veluti composita opus erat Rectore ac Governatore, potestate quadam & legibus saltem œconomicis, atque statutis, ut omnia, quantum fieri posset, tranquille sine litibus, jurgiis & malefactis agerentur, cuique suum tribue-

(g) *Genes. i.*

bueretur, custodireturque morum disciplina & cultus Dei. Frustra sunt, qui solo naturæ ductu, aut providentiæ divinæ miraculo socialis vitæ vinculum tot inter homines & familias disparis omnino indolis, qualis erat in Caini & Sethi progenie, integrum atque illæsum fuisse conservatum contendunt. Habemus itaque etiam primos inter homines Juris politici & sacri quædam saltem tenuia vestigia. Denique ut reliquas artes & scientias præteream, nec primis Theologiæ cujusdam seu sacræ doctrinæ rudimentis ea tempora fuerunt destituta. Non enim est credibile, Adamum Dei, sui que adeo oblitum fuisse, ut filios ac nepotes in iis, quæ ad unius ac veri Dei cognitionem & cultum pertinerent, quæ ad vitam salutemque sempiternam necessaria forent, quæ ad morum probitatem honestatemque facerent, ut inquam Adamus filios ac nepotes suos in hisce rebus non erudiverit, ut divinas perfectiones, quæ *Attributa* vocamus, maxime sapientiam, potentiam, ac providentiam in condendo mundo, formandoque homine, bonitatem in conferenda originis justitia, hujusque donis, justitiam in vindicandis legibus, misericordiam in venia indulgenda &c. ipse nimium vicinus horum omnium

testis non explanaverit, ut peccati originalis remedium, & virtutum præcipue Theologicarum exercitationem eos non docuerit, atque Christi in carne adventum ac gratiam Servatoris non prædicaverit. Erat profecto Religio vera ipsi mundo & primis hominibus coæva, quæ tamen absque istarum, de quibus dixi, rerum notitia & doctrina consistere nequaquam poterat. Quis jam non videt, artium & scientiarum semina, primaque elementa a primo quoque mundi ævo, ab Adamo & proxima illius posteritate petenda esse, eaque nunc magis nunc minus diversis seculis, & in diversis regionibus custodita & exculta demum ad nos pervenisse, ut adeo nulla fides adhibenda sit Ægyptiis, ac Græcis maxime, genti tam ambitiosæ quam superstitioni & fabulis deditæ, dum modo hunc modo illum civem suum hujus istiusve artis ac scientiæ primum inventorem celebrant; quamvis inficiari non velim, fuisse inter illos populos præstantia quædam ingenia, quæ diu abdita hæc naturæ cimelia, adhuc aspera & impolita, primi in lucem produxere, atque ingenti labore ac pertinaci studio probe expolita & ornata quasi merces palam venales in foro literario exposuere.

III.

Nunc stabilita prima sede ac velut arce omnis generis Disciplinarum, institutæ earundem per orbem peregrinationis curatius cognoscendæ nos accingamus. Postquam per mille sexcentos annos & amplius intra fines Armeniæ, Mesopotamiæ, ac Chaldææ, regionum intra Tigrim & Euphratem sitarum, per quas se primarum hominum familiæ dilatarunt, postquam diu inquam artes & scientiæ velut quietæ substiterunt, tamque longo temporis spatio utique magis excultæ fuerunt, deletis ulticibus diluvii aquis fere toto genere humano non nisi reliquiæ illarum angustissimos intra fines unius familiæ Noemi conclusæ supererant. Pace reddita, iunctoque cum Deo fœdere Noe Patriarcha, uti genus humanum per multiplices generationes, ita & disciplinas qua sermonibus qua exemplis ante oculos positis inter suos instaurare cæpit. His vero ad turrim Babel inter se divisis, & per omnes orbis partes dispersis artes & scientiæ tanquam spolia quædam eos secutæ sunt, cruda tamen & inculta, quum homines illi aliis aliisque regionibus & terris occupandis, & familiarum necessitatibus magis, quam bonarum artium culturæ intenti fuerint, quoque longius a prima sede disciplinarum progressi erant,

eo plus barbariei contraxerint. Abraham pater ille multarum gentium, oriundus e stirpe Sem, qui Japheto in Europam, Chamo in Asiam exteriorem & Africam migrantibus ipse in interioribus Asiæ remanserat, Abraham inquam fuit, qui in Chaldæa patria sua feliciter illas excoluit; unde Chaldæorum atque Ægyptiorum, ad quos postmodum peregrinatus Abraham, σοφία seu sapientia & eruditio in SS. Literis (h) magnopere celebratur. Prima igitur artium & scientiarum nobilis peregrinatio a Chaldæa in Ægyptum suscepta fuit, ubi tam insignes brevi tempore progressus fecerunt, ut teste Diogene Laertio (i), quamvis Chaldæi priores Ægyptiis ingeniorum culturæ se dederint, illi tamen his rursus usi fuerint magistris. Atque horum literatura imbutus Moses, de quo testatur S. Scriptura (k), quod fuerit *eruditus in omni sapientia Ægyptiorum*, magis hujus quam Ægypti spoliis onustus cum populo sibi commisso longam illam per desertum peregrinationem suscepit. Hac durante variis artium & scientiarum monumentis & ipse inclaruit, & Hebræos instruxit: Philosophia tum naturali, tum morali, Mathe-

(h) 3. Reg. c. 4. (i) in *Proëm.* §. 4.
 (k) *Act. Apost.* c. 7.

thematica, Geneologia, Arithmetica, Historia, Architectonica civili & militari, Jurisprudentia, & Theologia; quæ omnia ex ipsius Pentateucho luculenter adparent in describenda cœli & terræ fabrica, in designando siderum cursu, in texenda Patriarcharum historia, in numero populi ineundo, in constructione Tabernaculi, in castris metandis, in oppugnatione urbium, in præliis, in judiciis exercendis, in sacris & sacrificiis ordinandis, in præceptis divinæ legis promulgandis explicandisque, quas disciplinas a Mose pleno velut alveo hausas Hebræi secum in Terram Sanctam intulerunt, & ad usque tempora excidii Hierosolymitani multis auctas incrementis conservarunt, quemadmodum e libris Regum & Machabæorum clarissime adparet.

Interea dum in Ægypto bonarum artium studium ad sublimem quemdam gradum ascendere videbatur, excitæ fama exteræ nationes, præsertim Græci, magna frequentia illuc se contulerunt, ut ibidem in vario literarum genere seu informarent se, seu perficerent. Eo certe consilio grandes illi Græciæ Sophi Pythagoras, Thales, Democritus, Plato alii que in Ægyptum proficiscebantur, maxime Alexandriam, civitatem Regiam, ubi sub

sub Ptolomæorum patrocínio velut monopolium scientiarum exercebatur: neque etiam sine fœnore in patriam sunt reversi. Nam post reditum suum diversas Scholas & Lycea erexerunt, in quibus Græca juvenus, etiam nobilissima, in literis & bonis artibus institueretur a præstantissimis quibusque magistris, quorum fere singuli in id erant intenti, ut continuo studio & profunda meditatione vagam illam & latissime patentem Ægyptiorum sapientiam ad prima principia & certam methodum reducerent, atque ad scientiæ propriæ dictæ dignitatem eveherent. Ita factum, ut brevi tempore non solum Ægyptiis ipsis, e quorum fontibus literas in regiones suas derivarunt, superiores evaserint, verum etiam disciplinarum fere omnium inventores esse crederentur. Præ aliis autem discendi docendique studium floruit in Attica regione, ubi Athenæ, quas *omnium doctrinarum inventricem* vocat Cicero (1). Nec mirum: erant enim in Græciæ Rebuspublicis ii, qui cæteris eruditione præstabant, maximo in pretio. Eloquentiam & Philosophiam sequebantur honores, potentia, quin & statuæ in foris erectæ. Hinc Nobilium quoque liberi Rhetorum scholas

po-

(1) *Lib. I. de Orat. c. 4.*

potissimum frequentarunt, in quibus etiam omne genus literarum simul addiscebant. Nec suis jam contenta finibus Græcorum literatura post subjugatam Asiam in hujus quoque provincias se se extendit. Constat enim multas Asiæ gentes cum lingua græca reliquarum quoque artium disciplinas recepisse, cujus rei testes habemus Ciceronem & Strabonem: prior Antiochiam Syriæ urbem eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluentem appellat (m). Alter Tharsensium scholas plurimum laudat. Non minus apud Pergamēnos, Rhodios, & Ephesinos literas floruisse ævo illo idonei scriptores referunt: quin & ad Sinas usque penetravit præ reliquis Matheseos disciplina, quam ab ipso mundi exordio, cui coævum volunt esse regnum suum, jam penes majores suos cultam fuisse ambitiosius quam verius gens ista cæteroqui policissima jactat & credit.

Quemadmodum vero Græci in Ægyptum, ita & Romani in Græciam literarum & studiorum causa peregrinati, lætique ac divites cum mercibus istis in Latium reversi sunt. Fatentur hoc ipsimet. Quippe Livius ait (n): *Artes multas ad animarum corporumque cultum nobis erudi-*

(m) *Orat. pro Archia.*(n) *L. 35. c. 8.*

ditissima gens (scilicet Græcorum) *invenit*. Non minus Tullius: *a Græcis inquit* (o) *Philosophiam & omnes ingenuas disciplinas habemus*. Nam populus Romanus primus e pastoribus, mox latronibus, demum e militibus coaluit ac propagatus est, neque ullos doctrina præstantes civitate donavit, antequam cum exteris, ac Græcis maxime, rem habere cœpit. Tum vero quum Græci in Romanorum arma & leges jurarunt, Romani vicissim Græcorum scientias & disciplinas utraque manu sunt complexi. Primus, qui literas inde Romam detulit, Ennius fuisse perhibetur, quemadmodum prodit Cornelius Nepos (p) & Lucretius (q):

Ennius ut noster cecinit, qui prius
amæno

Detulit ex Helicone pereunni fronde co-
ronam,

Per gentes Italas hominum quæ clara
clueret.

Quanto postmodum quamque incredibile studio & ardore bonas artes excoluerint Romani, satis demonstrant tot monumenta & libri, atque scriptores aurei argenteive seculi: Quin & ex urbe Roma
tan-

(o) *L. 2. de finib.* (p) *In vita Catonis,*

(q) *Lib. 1.*

tanquam centro in provincias armis sub jugum missas in Galliam, Hispaniam, & adjacentes insulas, ipsam denique in Germaniam felicissimis auspiciis literarum commercium invexere, quamvis harum aliquæ citius, aliquæ serius illud admittere ac exercere cæperint. Plurimum quoque ad scientiarum incrementum & splendorem contulit Christiana Religio. Quum enim hæc sine literis & bonis artibus nec satis contra hostes suos se tueri, nec barbarie populis dominante doctrinam suam latius propagare potuisset, Christiani Principes & supremi Ecclesiæ Præsules ubique scholas, bibliothecas, & academias communi velut consilio, magnisque sumtibus erexerunt, ac majoribus dotarunt, in quibus postmodum omnes omnino artes atque scientiæ domicilium fixere. Ex hic hæctenus in medium allatis facile patet felix peregrinatio artium & scientiarum per orbem; qua scilicet ratione e primorum parentum patria sede in vicinas Asiæ regiones, ex his in Ægyptum, ex Ægypto in Græciam, e Græcia in Italiam, ex hac in reliquam Europam grandi sane circuitu commigraverint. Quodsi vero universum qua late patet iter istud unum veluti sub

temporis periodos, & locorum stationes iisdem figere licebit. *Prima*, ab orbe condito circa Mesopotamiam & Armeniam in Adami familia ejusque sinu quiescebant artes & scientiæ usque ad Noënum & diluvium. A. M. 1657. *Secunda*, a Noëmo intra Armeniam, Babyloniam & Mesopotamiam in ejus familia resuscitatæ sunt usque ad linguarum gentiumque divisionem. A. M. 1757. *Tertia*, ab hac in Chaldæa per Abrahamum ejusque posteros excultæ fuerunt. A. M. 1948. *Quarta*, ab Abrahamo, ejusque egressu ex Ur Chaldæorum propagatæ sunt per terram Chanaan & Ægyptum usque ad Mosen. A. M. 2373. *Quinta*, a Mose in Ægypto, & ab exitu ex Ægypto in Deserto & Terra Sancta se detinuerunt penes populum Dei usque ad Græciæ sapientes. A. M. 3400. *Sexta*, a Pythagora & Thalete ex Ægypto in Græciam invecatæ floruerunt tum Athenis tum Alexandriae usque ad Ennium aliosque Romanos. A. M. 3722. *Septima*, a Romanis e Græcia allatæ in Urbe ac reliqua Italia stabilem posuere sedem usque ad Herulorum, Gothorum, Vandalorum &c. in Italiam, & Turcarum, & Tartarorum in Græciam & partem Asiæ irruptionem. A. C. 476. *Octava*, a Barbaris, sub quorum domina-

tu fere ubique ignorantia regnabat, & artes ac scientiæ in exilium pulsæ sunt, usque ad restauratum Imperium Occidentis sub Carolo M. A. C. 800. *Nona*, a Carolo M. & Lothario in Italia, Gallia, Germania &c. ubi sensim instaurari cæperunt, usque ad seculum XIV. & XV. *Decima*, ab his in Italia, Gallia, Germania, aliisque Europæ regnis atque provinciis usque ad præsens tempus immensis laboribus & sumptibus ad summum perfectionis apicem omne disciplinarum genus effectum esse, propriumque in Europa domicilium fixisse videtur.

§. II.

Peregrinatio per Artes & Scientias.

IV.

Juvat nunc per ipsas tantisper disciplinas peregrinationem instituere, eundo per singulas earum, saltem præcipuas; celeri tamen passu ac sine diverticulis, summa solum vestigia sequendo: diutius enim & commodius commorari licebit, ubi cujusvis originem & progressionem, pleniorumque historiam sequentibus in libris exhibebo.

Grammaticam, quæ docet recte loqui ac scribere, ipsa necessitas societatis hu-

manæ vix condito mundo seu invenit seu potius suppeditavit, certis legibus constitutis, ut quivis vel præsens vel absens animi sui sensa alteri communicare posset. Hæc linguas informat, quarum prima & princeps merito fuisse creditur Hebræa, quando erat adhuc *terra labii unius* & *sermonum eorundem* (r). At confusis ad turrim Babel hominum linguis septuaginta illarum diversas prodiisse autumant non pauci, quum tot fere gentes in terram post diluvium divisas fuisse memoret S. Scriptura. Orientalium autem linguarum prima radix ac fons erat *Hebraica*, qua electus a Deo populus utebatur, & a qua postmodum Syriaca & Arabica profectæ sunt: Altera Orientalium primæva fuit *Græca*, dialectis solum apud varias Græciæ nationes varia. Occidentalium vero tres sunt scaturigines; Primo *Latina*, Romanis usitata, quæ nulli quidem genti hoc ævo propria, commune tamen hominum, qui literis instructi sunt, vinculum est, & ex qua post natæ sunt Itala, Hispana, & Gallica, partim etiam Britannica. Secundo *Germanica*, e qua prodierunt Belgica, Danica, Suecica, partim Anglicana. Tertio demum *Sclavonica*, mater Polonicæ, Bohemicæ, Hungaricæ,
&

(r) *Genes. II.*

& magnam partem Moscoviticæ. Hebræam linguam nulla hodie terra loquitur: utuntur tamen illa (quamvis parum sincera) Judæi hinc inde sparsi, & pauci quidam docti, qui studium illius profitentur. Græcam præter Peloponesios, Macedonas, Thessalos &c. insulasque subjectas recepit etiam Græcia Magna, id est. Sicilia cum maxima Italicæ oræ illius parte, quam coloniæ e Græcia ductæ infederant: porro Græcia Asiatica, in qua Æoles, & Jonii habitabant: frequens quoque inter Romanos Literatos græca lingua fuit, quemadmodum inter Nostros Latina. Hæc jam lingua latina, cujus meminisse instituti mei est, primas cunas nata est in Latio, illo paucorum milliarium agro a Roma versus Campaniam se porrigente, angustoque Italiæ angulo, in quo Saturnus e regno Cretæ a filiis suis Jove, Neptuno, ac Plutone pulsus latuit. Initio rudis admodum & aspera fuit, ut ex antiquissimis illius vocabulis, tanquam ruderibus relictis manifestum est: neque cultura adhiberi poterat uti agrorum, ita & literarum inter armorum strepitus & bellorum tumultus, quibus tunc cum vicinis populis perpetuo impliciti erant Romani: iis vero domitis expoliri ac florere cæpit a. U. C. 514. quando

Coff. C. Clodio & M. Tuditano Livius Andronicus primus latinæ literas publice docuit, cujus exemplum postea non pauci erigendo scholas & præcepta tradendo sunt imitati, ita ut ad hæc tempora merito juvenilis ætas latinæ referatur. Imperio autem potita gens Romulidum linguam suam cum jugo multis etiam diffitis populis imposuit. Interea Romæ plus semper exulta sub Livio, Julio Cæsare, & Marco Tullio, regnante Augusto, virilem perfectamque ætatem attigisse visa est. Ab hoc tamen splendore suo sub Tiberio paullisper declinare, sub reliquis Impp. enervari cum moribus, atque sub Antoninis omnino in pejus ruere cæpit: fatalem denique ictum inflixerunt tot barbarum gentium incursiones Herulorum, Gothorum, Longobardorum, Vandalorum, Hunnorum &c. quæ cum Romana potentia ipsum quoque nomen ac linguam exterminare conabantur. Certe corruptissima erat per aliquot secula, & plurima barbarie conspersa. Carolus M. fuit & Lotharius, qui instaurato Imperio Occidentali de latina lingua cum aliis bonis artibus ab exilio revocanda consilium & animum cæpere. Tandem circa seculum XV. adnitentibus Viris præclarissimis Petrarcha, Erasmo, Laurentio Valla, Hermolao Barbaro, Angelo Politiano,

Jo-

Joviano Pontano, Poggio, aliisque restituta, & dato velut signo in Italia, Gallia, Hispania, Germanique sequentibus seculis ad pristinam dignitatem evecta fuit.

Poesis eodem fere cum Musica natales habuit. Quippe diversarum nationum homines, dum sacrificia, convivium, & nuptias celebrarunt, primum tibiis & fidibus utebantur: tum etiam voces jungabant & cantus, quin & saltus ad tibiæ vel citharæ sonum: unde pedum numerus atque mensura, inde harmonia, demum rythmi & metra prodierunt. Erat autem Moses ante Græcos aliosque populos, qui post mare rubrum sicco pede transmissum, demersumque cum exercitu Pharaonem primus edidit Canticum seu carmen hexametrum, quod nos Heroicum vocamus, cujusque initium est: *Cantemus Domino* (s). Non minus inter sacros Poetas, a quibus originem duxere profani, emi-nerunt Job, David, Salomon, Jeremias, Isaias, cæterique Prophetæ, quorum libri ligato sermone conscripti sunt (ut quibusdam videtur) & vaticinationes continent seu prædictiones futurorum, unde postmodum Poetis nomen *Vates* multorum iudicio adhæsit; licet Varro (t) eos a vien-
dis

(s) *Exod. c. 15.* (t) *L. 4. de Ling. latin.*

dis versibus (*vire* autem *vincire* est) ita dictos existimet. Post hos in Græcia maxime floruit Poesis. Quippe ut superius commemorabam, Græci ad literas ediscendas in Ægyptum profecti in sacros ibi Codices incidere, e quibus depromptas historicas narrationes ob rerum sublimitatem & stupendam varietatem admiratione primum, tum etiam metro & versibus complexi sunt, admixtis tamen, quum fidei veritatis luce destituti eas adsequi satis haud poterant, innumeris fabulis de primo chao, de Jove, Saturno, Gigantibus, de Prometheo, Deucalione, Orpheo, Hercule &c. Propriam vero sibi Musarum sedem condiderunt in montibus regionum suarum: Heliconem in Bæotia, & Parnassum in Phocide. In his collocarunt Apollinem tanquam Præsidem Musarum, quibus singulis certum genus carminum velut inventricibus attribuebant. Inde ex fonte Hippocrene, Pegasi ungula excitato, fabulas suas pleno gutture hauserunt, in totum terrarum orbem postea sparsas. Eminuerunt inter græcos Poetas Homerus, Hesiodus, Sappho, Pindarus, Anacreon, Menander. Uti autem Græci ex Ægypto, ita & Romani e Græcia Poeseos artem in patriam suam transtulere, in qua optimi quoque Poetæ Latini non
tam

tam surrexerunt, quam nati sunt, & quidem in diverso carminum genere Lyrico, Elegiaco, Heroico, Scenico, uti Ennius, Plautus, Accius, Nævius, Terentius; potissimum Augusti Cæsaris & Mæcenatis ævo ut Horatius, Catullus, Tibullus, Ovidius, Virgilius, a quibus omnes artis Poeticæ divitias in hodiernam usque diem in nostra deportamus gazophylacæa.

Rbetorica, quam bene dicendi scientiam finit Quinctilianus (u), cum stabilita hominum societate initium ortumque suum habuit, præsertim ubi familiæ ampliores, urbes, ac respublicæ constitutæ fuerunt, Oportebat enim in his esse aliquos, qui aliis suaderent, alios defenderent, exhortarentur alios, & recte facta laudibus exornarent; quæ omnia latius quoddam sermonis genus, magis politum & elaboratum, a vulgari & communi diversum requirunt, uti apud Tullium (x) recte animadvertit Zeno dicens: *omnem vim loquendi in duas partes tributam pugno similem esse: quod latius loquerentur Rbetores, Dialectici autem compressius.* Quapropter idem Cicero ejus originem ad primos urbium Conditores & Legislatores refert: Aristoteles autem tribuit

Si.

(u) L. 2. c. 15.

(x) L. 2. de fin.

Siculis, hominum generi acuto & ad dicendum prompto: Quintilianus Empedocli Pythagorico, quem prima Rhetoricæ fundamenta jecisse prodit. Ut paucis omnia dicam, prima & rudia elementa in quibusdam hominibus natura inchoavit: observatio autem, quid quave ratione unus altero melius diceret, adolescentiam ejus promovit: studium vero & ars perfecit virilem ætatem, in Græcia quidem, ubi Athenis florere Viri eloquentissimi Pericles, Isocrates, & Demosthenes: Romæ autem, ubi Crassus, Marcus Antonius, Cato, Sulpitius, Hortensius, præcipue autem Tullius e Græcia redux, qui postquam illius oratores declamantes solite audivit, eloquentiæ latinæ parens ac princeps evasit, unus omnibus aliis superior. Ibidem Quintilianus non tam voce ac exemplo, quam calamo & libris suis Rhetorem numeris omnibus absolutum informavit. Nihilominus fateri oportet, jam ante Græcos & Romanos in populo Hebraico Viros fuisse eloquio præstantes. Certe de Aarone ipse Deus (y) ad Mosen: *Aaron frater tuus, scio quod eloquens sit: ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum.* Mosi quoque eloquentiam celebrat Apostolus (z), dum ait: *Erat potens*

(y) *Exod. c. 4.*(z) *Act. 7.*

tens in verbis & operibus suis; cuius eloquentiæ vim satis expertus est Pharao Rex Ægypti, quando coram eo pro populi libertate peroravit. Interea Romæ Imperio ad unum Principem devoluto, constitutaque Monarchia, dum libertas quæ in Rebuspublicis regnare solet, oppressa fuit, non amplius publico in foro agitabantur causæ dicendo ad concionem, quæ res mirum quantum Rhetorum studia & mercede aluit, & honore accendit: sed Jurisperiti privatos intra parietes eas discutebant subtilius quam eloquentius, & ad legum apices magis quam ad Rhetoricæ artis præcepta expenderunt. Ita factum, ut & dignitas Rhetorum, & ipsius artis studium langueret, atque ad declamationes duntaxat, panegyricasque orationes Rhetorica deserviret. Latius tamen propagante se Christiana religione profanis Oratoribus succedere sacri, qui e cathedris & suggestibus ad refertissimum populum summa eloquentia, deque summis rebus perorabant, quemadmodum Cyprianus, Chrysothomus, Gregorius Nazianzenus, Augustinus, Leo M. Ambrosius, Gregorius, alique SS. Patrum, vigetque mos iste etiamnum hodie in Ecclesia Dei, in qua profana Rhetorice subito sacram se factam esse miratur & gloriatur.

De *Philosophia* ut aliquid proferam, Moses primus erat, qui eam a Majoribus acceptam, tum Naturalem tum Moralem, latius explicavit in suo Pentateucho. Quamvis enim Ægyptii ab Abrahamo peregrinante non modicam illius notitiam hauserint, maximis tamen eam mysteriis & hieroglyphicis involverunt, inter religionis arcana custodientes, usque dum pleniorē apertiorēque doctrinam istam e libris Mosæicis ad se delatis hauserunt. Hanc ipsam magis nonnihil excultam & a superstitionibus purgatam Græci ex Ægypto læti domum asportarunt, ac majori a Sapientibus suis studio elaboratam exornatamque palam professi sunt. Et sane jam a Thalete usque ad Platonem plurimæ veritates prius absconditæ tum in *Philosophia naturali*, tum *morali* fuerunt detectæ. Tres erant tunc temporis *Philosophiæ* celebres: *Jonica* Mileti a Thalete: *Italica* a Pythagora in Calabria: *Eleatica* in Elea magnæ Græciæ urbe a Xenophonte instituta. Postmodum in varias distracta fuit sectas: in *Academicam* duce Socrate, e cujus schola divinus ille Plato prodiit: in *Cynicam* auctore Anthistene ac Diogene: in *Stoicam*,

cam, cui Zeno initium dedit: in Scepticam Pyrrhone magistro: in Peripareticam ab Aristotele Platonis discipulo conditam, cui longo post intervallo ante tempora M. Antonini Imp. successit Eclectica a Potamone Alexandrino erecta, quæ singulis e sectis saniora dogmata elegit. Cætera Plato, dum sapientiæ suæ thesauros omnes in Philosophiam effudit, ampliores ei fines constituit, arctiores contra Aristoteles, qui primus eam in argumentandi ac rite concludendi methodum redegit, quam etiamnum hodie tenent scholæ bene moratæ, ac docti omnes mirantur. Ita græcæ Philosophiæ fama ubique se dilatante excitata juvenus Romana magnis passibus properavit Athenas ad hanc disciplinam e puris fontibus hauriendam, probeque imbuta domum rediit; a quo tempore Romæ quoque magno in pretio haberi cœpit, præcipue ea, quæ de moribus agit, uti e Tullii & Senecæ libris luculenter constat. Non minus post Christi adventum, & promulgatam legem Evangelicam, quando Christianis contra ethnicos Philosophos continuo pugnandum erat, ut suam morum doctrinam vanæ illorum Philosophorum doctrinæ opponerent, eorumque errores de mundi æternitate, de
casu

casu & fato, de animæ mortalitate, de metempsychosi seu animarum transmigratione, deque corporum interitione &c. refellerent, maximi quique inter eos Viri Philosophiæ operam navarunt. Hæc postea magnam stragem passa est barbaris gentibus Italiam inundantibus, ac pene sepulta jacuit. Resuscitata tamen fuit seculo XII. in Hispania Arabum quorundam ope, præsertim Averrois & Avicennæ, qui tamen nimis eam subtilitatibus, argutiis, quin & superstitionibus cumularunt potius quam exornarunt. Secuti sunt meliores Aristotelis interpretes, inter quos eminuit D. Thomas, tenuitque diu hæc philosophandi ratio, donec sub finem seculi XVII. & initium XVIII. in Gallia, Italia & Germania, nova & multiplici experimentorum ac systematum accessione novam quoque formam induerit.

Matbesin, maxime partem illam, quæ ad siderum ac temporum notitiam pertinet, Adam in familiam suam, hæc in Chaldæam, Abraham autem in Chanæam, tum in Ægyptum quoque illatam felicibus auspiciis propagavit. Præ reliquis autem Moses illam excoluit, quem Arithmeticæ, Geometriæ, Architectonicæ, & Astronomiæ peritum fuisse Philo

Hebræus testatur, & satis id ipsum relicta in Pentateucho operum ejus monumenta demonstrant. Verum apud Ægyptios post plurium annorum culturam ars tota demum in Astrologiam quandam superstitionisam degeneravit. Feliciores in Græcia progressionem fecit a Thaletis tempore, qui scientiæ hujus cognitionem in Ægypto haustam eo secum transtulit, quamque Eudoxus ordinato lunæ cursu, Euclides constructione elementorum, Archimedes sphaera & speculis causticis, aliique præclaris aliis inventis & demonstrationibus suis ad satis magnum perfectionis gradum perduxere. His non contenta finibus nimium angustis e Græcia in Italiam, Arabiam, Persiam, aliosque populos Orienti adjacentes Mathesis ejusque studium sese dilatavit: quin etiam in regnum illud vastissimum, quod Sinense vocant. Et vero apud nationem hanc acuti æque ac politi ingenii stabilem veluti sedem, nec seculorum longissimo tractu interruptam fixisse visa est hæc disciplina, utpote quæ Sinensibus præcipuo in amore ac veneratione semper fuit. Profecto, qui primi animarum lucro incitati ad prædicandam Christi legem in interiora hujus Imperii penetrarunt, e Societate Jesu Viri, mathematices scientia probe in-

instructi, Schallius, Verbieftus, Noe-
 lius &c. non sine admiratione hujus cultu-
 ram, variam supellectilem, ephemerides,
 aliaque documenta antiquissimis jam tem-
 poribus collecta ibidem invenerunt. Nec
 mirum, quum præ cæteris omnibus huic
 studio maximus semper honor exhibitus
 fuerit. Nam qui eo excellunt, *Mandari-*
nis seu Nobilibus accensentur, & inter
 alia regni Tribunalia illud quoque conspi-
 cuum est, quod Mathematicum adpellant.
 In Europa vero Mathesis Romæ aliquam-
 diu culta mox in Barbarorum manus de-
 lapsa est, nec nisi post Carolum M. denuo
 inclarescere cœpit, diversis Principibus,
 Regibus, Imperatoribus, maxime summis
 Pontificibus operam suam & opes ad
 scientiam tam utilem quam necessariam
 instaurandam contribuentibus. In Ger-
 mania hunc laborem in se susceperunt
 Peirbachius, Mullerus, Copernicus, Ty-
 cho Brahe, Kepplerus, Hevelius, & Hu-
 genius, ac Schottus S. J. in Italia Gali-
 læus, Clavius, Kircherus, Ricciolus,
 omnes tres e Societate Jesu: in Galliis
 Dechalius S. J. & duo Cassini. Nostris
 vero temporibus apicem perfectionis atti-
 gisse videtur per Societates, ut vocant
 Regias, Parisiensem, Anglicanam, Bero-
 linensem, Petropolitanam, perque Insti-

tutum Bononiense, Lipsiense, Viennense, quorum opera Matheseos arcana quæque in lucem protrahuntur, & orbi literato in publicis Actis communicantur.

Medicina auctorem S. Scriptura celebrat ipsum Deum, utpote de quo, licet omnium aliarum artium & scientiarum fons & origo sit, singulari tamen quasi titulo memorat: *Vere a Deo est omnis medela, & Altissimus creavit de terra medicamenta* (a), atque ab hoc inter alias indita fuit primo Parenti medicæ artis cognitio, ut qui per peccatum suum posteritatem totam omni morborum & infirmitatum generi, ipsique morti obnoxiam fecit, etiam medendi rationem aliquam ac modum subministrare posset. Varia exstant hujus artis vestigia in SS. Literis. Nam in libro Genesis (b) legimus, Josephum, Jacobi Patriarchæ filium, Ægypti Pro-Regem mandasse Medicis suis, ut defuncti patris cadaver aromatibus condirent, quorum mira vis erat in ea regione ad corpora a putredine immunis, servanda, quæ *Ceromomia* adpellamus, & ipsa serviunt vel maxime ad pharmaca præparanda. Rursus (c) mandante Deo Moses legem promulgavit, ut Vir, qui gra-

(a) *Eccles.* 38. (b) *Cap.* 50. (c) *Exodi.* 21.

graviter percussisset alterum, si hic mortuus non fuerit, *operas ejus & impensas in Medicos* ille restitueret. Non minus Salomonem perfectissima omnium herbarum, plantarum, ac fructuum, e quibus medicamenta fiunt, cognitione præditum fuisse testatur liber tertius Regum (d). Hinc dubium esse non potest, jam apud Hebræos & Ægyptios medicinæ artem & cognitam fuisse, & exercitam. Græcia tamen præ cæteris illam sibi vendicavit in Apolline suo, quem inventorem medicinæ de humano genere optime meritum in Deorum numerum retulit: eodem honore filium Æsculapium affecit, quem medica arte sua etiam mortuos ad vitam ex inferis revocasse fabulabatur. Atque in hujus familia scientiæ istius arcana velut sedem fixisse memorant historiæ, ita ut nulli alteri extra eam Medici munus obire licuerit. Ex hac Æsculapiorum stirpe descendit Hippocrates, Numen illud Medicorum, qui dispersa medicinæ dogmata primus in artem collegit, & certa methodo complexus est, relictis posteritati libris doctissimis. Brevi autem in sæctas abiit hæc scientia, quarum tres præcipuæ fuerunt: *Empirica*, quæ sola experientia in medendo nitebatur: *Methodica*,
 quæ

(d) Cap. 4.

quæ rejectis experimentis triplicem morborum fontem, atque ita triplicem quoque curandi methodum constituit: & *Rationalis*, quæ utrique parti aliquid tribuebat, ac experientiæ methodum conjunxit. Magnum erat apud Græcos Medicorum nomen, non item apud Romanos. Nam post breve tempus, quo e Græcia Romam adpulsa est hæc disciplina, Medici ex urbe vel ob avaritiam vel ob inscientiam ejecti fuerunt. Restituit tamen rem Galenus ex Asia advectus, qui Hippocratis placita, quæ admodum corrupta invenerat, tum integritati suæ reddidit, tum meliorem in ordinem distribuit, multaque de suis principiis & arcanis adjecit. Quumque ars hæc tam utilis, quam quæstuosa esset, brevi per omnes Europæ regiones medica gens colonias duxit. Celebris erat olim in Italia schola Salernitana: celebres Medici Paracelsus in Germania, & Helmontius in Belgio. Posterioribus seculis atque nostris potissimum frequentiore usu anatomices ex dissectis animalium & hominum corporibus scientia hæc ita profecit, ut investigatis morborum sedibus, observatis symptomatis, & naturæ crisi- bus, detectis remediorum arcanis, inspectis herbarum virtutibus, & exhaustis omnibus membrorum angulis im-

mortalitatem hominibus promittere posset, si foret *in medico semper, relevetur ut æger.*

VI.

Jurisprudentia latissime patet. Primum ejus fundamentum est Jus naturæ, cujus prima & generalia principia, quam in se pauca, tam in iis, quæ inde eruuntur, multiplicia manifestat lumen illud naturale, cuivis hominum ingenitum. Hoc lumen, quum in Adamo admodum excellens fuerit, facile ea, quæ ad jus naturæ pertinent, progeniem suam posterosque ille docuit, ac copiose explanavit. Præter jus hoc, quod omnium aliorum jurium regula est & moderatrix, primorum parentum filiis & filiabus, horumque nepotibus in familias distributis jus quoddam œconomicum (civilis species adhuc imperfecta) esse cœpit, sine quo recta familiæ gubernatio subsistere nequit, utpote quod officia uxoris erga maritum, liberorum erga parentes, servorum erga dominos, & familiæ membrorum erga se invicem complectitur. Ubi vero illæ magis magisque auctæ in gentes integras excrevere, ortum est Jus gentium, circa bella, pacis fœdera, & commercia mutuo consensu constitutum. Constructis au-

autem civitatibus natum est Jus civile seu politicum, quo omnia & singula civitatis membra in officio continentur. Cætera universim Jurisprudencia in sacram & profanam dividitur. Docet enim ipsum jus naturæ, Deo quod Dei est, & homini quod hominis est, dandum esse. Utrumque ab Adamo tanquam juris Doctore a Deo constituto primis hominibus traditum est, ita ut in Caini posteris, quos *filios hominum* adpellat S. Scriptura, Jus profanum: in Sethi vero familia, quæ *Filiorum Dei* nomine venit eadem in Scriptura, Jus sacrum maximam partem custoditum & propagatum fuerit. Extincto per diluvium paucis exceptis humano genere instauratum est a Noemo, & per illius progeniem facta gentium divisione ad alias quoque orbis plagas & regiones, quas occuparunt, translatum. Præcipue post Patriarchas viguit in populo Dei, cujus Principes erant Moses & Aaron, quorum ille, quæ ad hujus regimen & vitæ felicitatem, iste quæ ad divinum cultum & res sacras pertinebant, uterque Dei, Legislatoris supremi, jussu saluberrimis legibus promulgatis ordinabat. Perseverarunt hæc jura intacta post occupatam terram sanctam, tum sub Ducibus populi & Judicibus, tum sub Regibus

Israel & Juda, ita ut Reges profanum, summi Sacerdotes sacrum administrarent, vindicantē sapius Deo gravibus pœnis inflicti, si Reges in jura sacra manus immiscere ausi fuerunt. Tum a populo electo ad alias gentes, regna & provincias Jurium cultura transit. Quippe dum antea suo velut arbitrio, vel sub potentiorum tyrannico regimine viverent populi, Legislatores surrexerunt, homines sapientes & probi, qui partim lumine naturæ illustrati, partim iis, quæ peregrinando per alienas terras e sacro maxime Codice Hebræorum hauserant rectæ gubernationis principia, adjuti conscriptis latisque legibus optimis respublicas regnaque tanquam copiosa supellectile instruxerunt. Mercurius Trismegistus primus leges constituit Ægyptiis, Phoronæus Rex Argivis, Lycurgus Lacedemoniis, Solon Atheniensibus, Numa Pompilius Romulo succedens Romanis. Fateri oportet, nullibi melius atque augustius Jus profanum fuisse excultum, quam in Græcia, & in Romana Republica, quod ibi ferendis legibus sapientissimi quique Viri, heic fortissimi præessent. Nec deerat his populis Jus sacrum, seu potius simulacrum illius, nempe apud Græcos fabulis, apud Romanos superstitionibus refertum: erant ta-

men

men utrobique Aræ, Sacrificia, Fana, Sacerdotes, quin & Romæ Pontifices Maximi, penes quos sacrorum summa potestas fuit. Ejectis Regibus Romana Respublica duodecim Tabularum, quarum decem e Græcia fuerunt allatæ, legibus regebatur. Juri Romano atque communi initium est datum sub Augusto Cæsare, quod perpetuis Rescriptis ut vocant, Edictis, & Sanctionibus per sequentes Imperatores auctum in eam, qua hodie utimur, Juris Civilis & profani formam a Justiniano Imp. Triboniani potissimum consilio & ope fuit redactum. Eodem fere tempore, scilicet sub Augusto Imp. nato Christo, ac mortem perpeffo sub Tiberio Augusti successore, lege Mosaica exauctorata nova Lex Evangelica, Jusque sacrum ab omni superstitione ac vetustate purgatum in orbe Christiano emicare cœpit, idemque Pontificum Maximorum Epistolis, Responsis & Constitutionibus continuo locupletatum a Gregorio IX. adlaborante S. Raymundo a Pennafort in corpus Juris Ecclesiastici seu Canonici coaluit: atque ita hoc utroque tam Sacro quam Profano Imperium & Sacerdotium in hanc diem feliciter gubernatur.

Theologia tam illa, quam *Naturalem* dicimus, seu quæ lumine naturæ per re-

rum creatarum & mundi hujus contem-
plationem ad Deum & superna cogno-
scenda eluctatur, quam ea, quæ *Superna-*
turalis vocatur, quæque vires naturæ
supergressa cœlesti luce quadam e rebus
revelatis ad mysteriorum divinorum arca-
na scrutanda elevatur, utraque a Deo
promanat: prior tanquam ab Auctore na-
turæ, posterior tanquam ab Auctore gra-
tiæ. Nam præter alias omnes vel maxi-
mè Theologica scientia Protoparenti no-
stro Adam in primo statim ortu suo infusa
a Deo fuit, quam ille in posteris sedulo
propagavit instillando ipsis notitiam Dei
rerumque cœlestium, explicando divina
mysteria sibi revelata, excitandoque non
tam ad hujus, quam alterius vitæ felicitatem
perpetuam consequendam. Obscu-
raturum quidem est admirabile hoc lumen
tam naturalis quam supernaturalis Theo-
logiæ plurimum per ingentia hominum
vicia, præsertim carnis, ante diluvium:
post hoc autem, postque gentium divi-
sionem per idololatriam & superstitiones
in orbem invectas; nunquam tamen om-
nino extinctum est. Fuerunt enim sem-
per, etiam inter gentiles aliqui, qui
naturalem Theologiam coluerunt, in tres
classes a se distributam. Prima erat *Poe-*
tica, eorum videlicet, qui Deorum suo-
rum

rum laudes, cœlestia opera, & semi-deorum præclara facinora carminibus suis celebravere, uti Orpheus, Musæus, & alii, qui propterea etiam a Patribus quibusdam Clemente Alexandrino, Isidoro, & Augustino (e) Theologi nuncupantur. Atque hoc theologiæ genus a Phœnicibus & Ægyptiis originem traxisse, & ab his in cæteras quoque gentes, ipsamque Græciam penetrasse memorat Eusebius (f). Secunda fuit Theologia *Physica*. Nam quum Poetæ, qui e Prophetatum libris hauserunt Theologiam, sub arcanis sensis & fabulis multas veritates de rebus supernis abscondissent, non pauci Philosophorum industriam suam studiumque in eo collocarunt, ut præclaram Poetarum doctrinam a commentis & erroribus expurgarent, & detracto cortice veritatis nucleum extraherent. Tales fuere Heraclides, Zeno, Chrysippus, Diogenes Babylonius, Democritus, Aristoteles, Plato, &c. Tertia *Civilis* dicebatur, eratque in civitatibus penes sacerdotes, & continebat ea, quæ ad oracula, responsa, prælagia, sacrificia &c. pertinuerunt, fuitque capitis pœna decreta in eos, qui

(e) L. 18. de Civit. Dei. (f) L. 4. de præpar. Evangel.

qui quidquam in hoc Theologiæ genere ausi fuissent immutare. Ita res circa Theologiam naturalem apud gentes erant constitutæ. At supernaturalis, quæ in populo Dei, nempe in Sethi & Noemi posteris conservabatur, ab Abrahamo strenue propagata fuit, ita ut jam tum tres Scholas Theologicas, in quibus sacra doctrina exponebatur, floruisse ex antiquis Hebræorum scriptis referant Lyranus, & Cornelius a Lapide (g), nimirum unam cui Heber, alteram cui Melchisedech in urbe Cariath Sepher, tertiam cui Abraham ipse summa cum potestate præerat: atque has scholas tum Chaldæi tum Ægyptii frequentabant magno cum doctrinæ proventu. Præcipuus autem inter Veteris Testamenti theologos locus debetur Mosis, qui Dux & Doctor populi electi constitutus, hunc in omnibus, quæ ad cultum ac legem Dei & fidei mysteria adtinebant, assidue informabat, dicente ipsa S. Scriptura (h): *Veniebat ad eum populus exquirere scientiam Dei.* Hunc secuti sunt Prophetæ, quos totidem Theologiæ Magistros dixeris: hi & scholas erexere in Najoth Ramathæ (i) in Bethel, in agro Hie-

(g) *In Genes. c. 25.*(h) *Exod. 18.*(i) *1. Reg. c. 19.*

Hierichontino (k), in Silo, in Galgalis &c. & frequentes in iis discipulos ac auditores numerarunt, quos facer Codex *Filios Prophetarum* nuncupat, quosque illi Patres in librorum sacrorum intelligentia, in lege Mosaica, in ritibus & ceremoniis, in divinarum rerum contemplatione sedulo informabant. His scholis propheticis amplificata populi fidelis dominatione dignitateque, præsertim Hierosolymis, successerunt publicæ Synagogæ, literarum omnium præcipue sacrarum emporia, in quarum principe intra septa Templi Solymæi collocata servator adhuc duodenis repertus est *in medio Doctorum audiens & interrogans eos* (l). In istis longo annorum intervallo floruit Theologia, usque dum distracta in sectas quatuor (Pharisæorum, Sadducæorum, Essenorum, & Herodianorum) literaria republica, his hæc, aliis alia dogmata vendentibus, ipsa sacra doctrina ingens vitium passa est, & in hæreses palam abire cæpit. Demum abolita penitus lege Mosaica, & Synagogarum fastu suppresso longe aliam sacratioremque Incarnata Dei Sapiencia, Christus JESUS, theologiam condidit, in qua Apostolos suo magisterio eruditos primi ordinis Doctores constituit,

(k) 4. Reg. c. 2.

(l) Luc. 2.

tuit, & per hos in omnes orbis partes ire jussos novam Evangelii ac gratiæ legem, recondita mysteriorum & rerum supernaturalium doctrina plenam promulgavit. Legimus in novi testamenti libris Servatorem sæpius cum Phariseis, Scribis, ac legis peritis in singulare certamen descendisse: legimus Paullum in Areopago, & Stephanum in Synagoga acerrime disputantes: legimus quoque jam Apostolorum temporibus Alexandria, Cæsareæ, & Antiochiæ theologicas scholas fuisse apertas, quibus moderandis doctissimi Viri Pantænus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Pierius, aliique præfecti fuerunt. Nihil vero magis studium theologicum promovisse visum est, quam quod ad eam susdeque vertendam natum fuit; siquidem exurgentibus tum in Orientali tum in Occidentali Imperio hæresibus doctissimi quique sanctissimique Viri in acie comparuerunt, easque qua libris conscriptis, qua disputationibus institutis, qua Conciliis congregatis profligarunt. E Græcis fuere celebriores Dionysius Areopagita, Ignatius Episcopus Antiochenus, Justinus, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Basilus, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus &c. e Latinis Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, Hilarius, Au-
gu-

gustinus, Gregorius M. Leo M. &c. Vastissimam Patrum horum Theologiam ad certam scholæ methodum revocarunt primi, S. Damascenus apud Græcos, & D. Anselmus apud Latinos; id quod postmodum meliore adhuc ordine Petrus Lombardus, Episcopus Parisinus, Magister sententiarum nuncupatus, divisit in quatuor libros Patrum Latinorum sententiis præstitit. Hunc secutus grandi huic operi perficiundo, nimirum Theologiæ Scholasticæ, ultimam manum admovit S. Thomas, Doctor Angelicus, sacramque doctrinam universam eam in formam redegit, quæ omnibus admirationi summæ fuit & est etiamnum, in cujus *Summam Angelicam* tot præstantissimi Viri sunt commentati, cujusque vestigia premunt in hodiernam usque diem bene morati Theologi, quamvis non sine uberioris eruditionis, e Conciliis, Patribus, & historiæ Ecclesiasticæ thesauro depromptæ comitatu.

§. III.

Artium & Scientiarum arcta inter se necessitudo.

VII.

Finita utraque peregrinatione, tum artium ac scientiarum per mundum, tum per ipsas artes atque scientias instituta,

ta, ad Encyclopædiam proprie dictam nos accingamus. Est enim hæc arcta quædam quam illæ inter se habent, necessitudo, mutua societas, & nexus quem Græci ἐγκυκλωπαιδίαν adpellant, dum disciplinæ omnes quasi in orbem eunt, cujus medium seu centrum obtinet illa, cui singulari ratione ac studio se quisquam addixit. Qua de re Viri gravissimi jam olim pronunciarunt: Aristoteles quidem (m), ἐπικοινωνῶντες, πᾶσαι αἱ ἐπισήμαι ἀλλήλαις, id est, omnes artes communicare inter se. Plato autem (n) πατρῶν τέτων δεσμὸς εἷς, seu harum omnium unum esse vinculum. Hoc ut rite intelligamus, per insigniores disciplinas ire juvat, & adamantinum illud vinculum, quo inter se colligatæ sunt, velut oculis intueri.

Grammaticæ ars est, quæ emendate loqui ac scribere docet. Verum hoc intelligi oportet, quantum quidem ad informandam in primis literarum elementis pueritiam opus est. At Grammatici perfecti & in arte Magistri nomen & munus amplius quid requirunt, magisque reconditum, videlicet, ut res quascunque in hac mundi universitate occurrentes insignire possit propriis ac genuinis characteribus, id est, qua vocabulis qua epithetis, quæ na-
tu-

(m) *Anal. Post. l. I. b. II.* (n) *In Epinom.*

turam, indolem, & virtutem illarum palam faciant: Neque hoc satis est, eos quoque modos ac phrasas loquendi callere debet, quibus res diversissimas ac pene infinitas suis dotibus exornatas, & nativis coloribus depictas veluti spectandas exhibeat, cultu quodam simplice quidem, sed emphatico. Qua vero ratione id faciet, si de cælo, & sideribus: de elementis, plantis & animalibus, deque aliis naturæ phænomenis: si de bello, prælio, obsidione: de ventis, mari, & navigatione: si de corporis humani, partibus, de morbis & pharmacis: si de juri- bus, tribunalibus, & judiciis publicis: si demum de rebus cælestibus, de fidei mysteriis, si de sacris ritibus, Angelis & Deo distincte ac scite differendum ipsi erit, nisi harum omnium rerum naturam & proprietates exploratas habeat, nisi aliqua saltem Philosophiæ, Matheseos, Geographiæ, rei militaris, & nauticæ, Medicinæ, Jurium ac Theologiæ notitia sit imbutus? Profecto Tullius dictum aliquod suum *de remigibus cursum navis inhibentibus*, quod libro primo de Oratore protulit, septem annos post melius observata navi aliqua, quæ ad villam suam adpulerat, in epistola 21. libri tertii ad Atticum emendare non erubuit, suum-
que

que errorem fateri, qui ex incitia rei nauticæ proficiscebatur, uti pluribus referam libro sequente de Grammatica Cap. III. §. III.

Quanta non Poesis & Historia nobis canit & narrat de ventis & mari, de tempestatibus: de armis, pugnis, obsidionibus, & victoriis: de regionum situ & cultu: de sideribus, de hominum moribus, de sacris, de Diis? describit hæc omnia, & vivis coloribus depingit, ita ut qui legit, præsens esse, ac suis cuncta oculis usurpare sibi videatur. An hoc unquam adsequi poterit Poeta vel Historiographus sine aliarum artium & scientiarum sat multarum adminiculo? novimus Homerum & Virgilium, Livium & Julium Cæsarem non solum artis Poeticæ ac Historiæ principes, sed etiam geographiæ, astronomiæ, artis bellicæ, Ethicæ ac Philosophiæ admodum peritos fuisse.

De Rhetorica res est in propatulo. Nam hujus officium est, si Ciceroni credimus, de omni re bene dicere posse. Debet orator exornare præclara facta, castigare scelera & mores perversos, suadere virtutem, consulere bono rei publicæ, defendere in foro innocentes, & illorum causas ac patrocinium susci-
pe.

pere. Frustra erit, nec tanti nominis mensuram implebit, si cum sola verborum copia, figuris rhetoricis, & periodorum grandi ambitu in foro & rostris compareat. Quam divite aliarum scientiarum suppellectile, præsertim Philosophiæ quæ de moribus agit, Historiæ, ac Juris Romani Cicero fuerit instructus, non solum ipsius orationes, sed omnes alii quos scripsit libri luculenter demonstrant.

VIII.

Philosophiæ *disputationibus* Deus totum qua late patet *mundum tradidit* (o). Nescio autem, an de mundo, quem dividant in *subterraneum, sublunarem, & caelestem*, absque geometria, mechanica, & universa propemodum mathesi; de animæ immortalis, spiritualis & liberæ conditione, de Deo & cœlestibus Geniis sine Theologia: de Ethica seu morum doctrina citra juris naturalis ac politici cognitionem rite quis possit philosophari.

Medicina quoque aliarum artium & scientiarum auxiliaribus copiis opus habet. Debet herbarum, plantarum & fossilium naturam & dotes intime perspectas

(o) *Eccles.* 3.

habere: debet totius corporis humani structuram & compagem, partium fluidarum & solidarum temperationem, sanguinis per venas & arterias circuitionem nosse: debet quoque temporum vicissitudinem, & siderum vim ac potestatem in humana corpora observare: deum debet probe intelligere, quid officii sui sit in adhibendis pharmacis, ac medendi methodo; quidve bona conscientia circa ægros curæ suæ commissos tentare, agereque sibi liceat, ne gravissimam vitæ humanæ ac meliori hominis parti, scilicet sanitati, injuriam ac damnum inferat. Hæc & alia in consilium adhibere jubent Philosophiam naturalem & physicam, Mechanicam & Staticam, Astronomicam & Theologiam moralem.

Ampliores adhuc fines poscit Jurisprudentia, utpote quæ tum ad publica jura de bello & pace, de fœderibus, de monetæ pretio statuendo, de alta ut vocant, seu suprema jurisdictione Principis in bona & vitam subditorum: tum ad civiles controversias de dominiis, de finibus agrorum, de fundis, de ultimis voluntatibus &c. decidendas; tum ad Ecclesiastica munia administranda, ad lites inter sponfos & conjuges componendas, ad beneficia eri-

erigenda, conferenda, & permutanda, ad pœnas Ecclesiasticas infligendas, ad electionem Præfulum, ad Rectores Paræciarum constituendos &c. se se extendit. Hæc omnia ut rite fiant, historiam sacram & profanam, antiqua & nova Imperii jura, geometriam, notitiam rei quam dicunt numariæ & diplomaticæ, Pontificum & Conciliorum Sanctiones & Constitutiones in subsidium vocare oportebit.

Denique Theologia, quæ inter disciplinas reliquas facile principatum obtinet, sine Philosophia non potest de divinis recte ratiocinari, sine arte eloquentiæ in sacris pulpitis & Conciliis differere, sine Jurisprudencia conscientias regere, ac exposcentibus consilia dare, sacroque in tribunali pœnitentibus jus dicere, sine historia Ecclesiastica debellare hæreses, & antiquorum Patrum ac Ecclesiæ orthodoxiam factam tectamque servare.

Ecce ! quam dixi encyclopædiam, seu arctissimum artium & scientiarum inter se nexum ac vinculum, quod si rumpatur, mundi quoque pulcherrima, quam supremus Conditor Deus iæduxit, harmonia in discrimen adducetur. Ut rem hanc exemplo aliquo confirmem, non injucundum erit audire, quid in Architecto

M. Pollio Vitruvius, artis hujus citra controversiam princeps, requirat; nempe quibus disciplinarum præsiidiis ejusmodi Architectus numeris suis absolutus debeat esse instructus. Inprimis qualicunque, ait (p) literarum cognitione polleat necesse est, ut aliorum scripta & inventa legere possit ac intelligere: graphidis quoque sit peritus, ut literis mandare possit ingeniosos animi partus, & operis struendi speciem in charta exprimere: tum geometriæ præceptis imbutus sit oportet, quæ Architecto tam in delineationibus quam in distributionibus figurarum maxima præstat obsequia: præterea Opticam calleat, e qua ratio luminis in conclavia immittendi desumenda: Arithmetica eundem docebit sumtuum necessariorum computum inire; historia vero, ut rationes reddere possit ornamentorum, partibus ædium præcipue fulcris & sculpturis applicatorum: etiam Philosophia, quæ de moribus agit, tinctum esse necesse est, ne arrogans sit, nec avarus, sed magno animo ad moliendas res magnas expedito, facilis, æquus, benignus: Medicina methodum subministrabit aquarum & aeris salubritatem explorandi: Jurisprudentiæ communium parietum, stillicidiorum,

cloa-

(p) *L. I. Archit. c. 5.*

cloacarum, fenestrarum, aquæ ductuum jura cognoscendi, ne patrifamilias ædibus exstructis lites moveantur: denique astronomiæ expertem esse Architectum non decet, quæ climatum ac diversarum plagarum tum cognitionem tum naturam docet, in conclavium dispositione neutiquam negligendam. Ita Vitruvius, qui si tot tamque diversarum artium & scientiarum ideas atque noticiam in unius magni nominis Architecti cerebro residere voluit, certe optavit; quid in Rhetore, Philosopho, Medico aut Jurisconsulto eccellente eum exacturum fuisse existimamus? Nimirum probe novit vir sagacissimus, quanta quamque arcta inter disciplinas necessitudo intercedat, ita ut unam sine plurium aliarum comitatu in publicum cum dignitate prodire nefas foret.

IX.

Verum nec pauca sunt, nec in speciem levia, quæ contra hoc encyclopædiæ parandæ studium a quibusdam opponuntur. Ajunt enim, inprimis tot disciplinarum tractatione, dum vastam nimirum eruditionis molem exstruere conamur, illarum ideas inter se confundi, non secus ac linguas olim ad turrim Babel, quam

Gigantes illi supra nubes attollere tentarunt: animum non tam informari bonis artibus, quam multitudine obrui, cui capiendæ nec mens, nec corpus, nec vita sufficeret: fatius igitur fore, uni vel alteri arti aut scientiæ se totum tradere, quam per multas vagari ita, ut omnia excutiantur diversoria, nusquam autem stabile domicilium figatur, atque sic simus ubique hospites, nullibi domestici. Quamobrem præclare dixit ille: *Qui ubique vult esse, demum nullibi erit.* Porro omnium disciplinarum memoria nimium fatigat mentem, ejusque vires hebetat, ita ut postmodum in necessariis deficiat atque succumbat; quæ res plurimum nocenti adfert reipublicæ, dum non paucos reperire sit illorum, qui quotquot occurrunt, libros impigro studio perlustrant eruditionis comparandæ gratia, interea necessarium ac destinatum publico, quod ipsis incumbit, officio tempus suffurantur, & quantum illi adjiciunt, tantum huic detrahunt; tum vero gravissimas sæpe causas ac seria negotia muneris sui obiter & cum neglectu pertractant; ut nihil dicam, tot diversarum rerum memoriam sanum ac purum judicium, quod tamen omnibus præferendum est, corrumpere. Quippe hoc longa & accurata re-

rerum singularum meditatione atque criterio paratur, quod profecto facere nequeunt, qui desultorio impetu per omnes disciplinas feruntur. Hinc natum est adagium: *Multa memoria obest iudicio.* Præterea plus sæpe vanitatis ac fuci, quam solidæ eruditionis ac doctrinæ hoc in studio latet: *tam vanum nihil esse putata*, inquiebat Laertius, *quam discere multa.* Non raro huic se dedunt homines, qui desperant de conspicuo aliquo inter doctos gradu obtinendo, videri tamen volunt, ac *digito monstrari & dici*: *hic est*: ut Poeta satyricus canit. Esse cupiunt Bibliothecæ ambulantes, immo Atlantes, qui totum literarium orbem humeris suis sustineant. Demum ubi sunt fortunatæ illæ insulæ, in quibus nascantur homines, qui simul sint Rhetores, Poetæ, Mathematici, Philosophi, Historici, Medici, Juristæ, Theologi? nimium brevis est vita, quam ut his omnibus disciplinis perdiscendis sufficiat. Bonus civis est, non qui in omnia reipublicæ munia involat, sed qui suo rite fungitur. Hæc sane Veterum quoque sapientum hoc in negotio mens & iudicium erat. Heraclitus dudum pronuntiavit: *πολυμαθὴν νόον ἔδιδάσκει.* *Mentem non docet multiplex eruditio*: Seneca

ca *aportere* aiebat (q) *parari librorum quantum satis est, nihil in apparatusum.* Et alibi unius libri lectionem laudavit: Plinius (r) multum legendum esse monet, non multa: Virgilius quoque cecinit (s):

*Laudato ingentia vura,
Exiguum colito.*

Atque hoc ipsum est, cur multis prudentum haud probetur juventutis, maxime nobilioris, informatio præcipitata, quæ hoc ævo invalescit, nimirum ut ephebos necdum egressus puer Arithmeticam, Geometriam, Geographiam, Mechanicam, Hydrostaticam, Architecturam civilem & militarem, Historiam, Genealogiam, Heraldicam, Politicam, Oeconomicam, Jus publicum, Naturæ ac Gentium, aliaque majoribus nostris incognita ediscere, ac balbutiente lingua, & memoria adhuc non satis firma proferre cogatur, conatus necdum maturos sequente abortu.

X.

Nihilominus objecta hæc, quamvis magnam iis vim inesse non diffitear contra illos, qui absque consilio & ductore rem

(q) *De tranquil. animi c. 9.* (r) *Epist. 9. l. 7.*
(s) *Georg. l. 2.*

rem tanti momenti adgrediuntur, tamen Encyclopædiæ studio rite instituto obesse nec posse nec debere fidenter adfirmo. Non enim satis intelligo, cur non in republica literaria liceat, quod in vita civili decorum esse creditur. Quot non sunt, qui si facultates non desint, nec quæ curta domi supellex est, prohibeat, patriæ suæ finibus haud contenti ad exteras regiones invisunt, provincias regna, & plagas etiam longe remotas ac soli seu orienti seu occidenti vicinas, nec sine incommodis ac periculis lustrant, sique maturo judicio polleant aut peritos moderatores ad latus habeant, magna antiquitatum, monumentorum, morum, regiminum formæ notitia, omnisque generis literaturæ supellectile divites domum revertuntur, qua instructi in Nobilium conventibus & literatorum circulis comparentes eruditorum hominum famam & nomen merito consequuntur. Talis erat Ulysses apud Homerum :

*Qui mores hominum multorum vidit
& urbes.*

Et cur non illis quoque, qui ingenii viribus valent, nec industria destituuntur, per varias Artes & Scientias securis peregrinari liceat, & in harum regionibus

collectos placitorum, doctrinarum, inventionum ac experimentorum thesauros tanquam eruditionis spolia in literaturæ suæ penum comportare, iisque ditatos, quando fert occasio, in scholis, in publicis congressibus, in libris, inque foro literario comparere? Profecto nimis angustos & Numinis liberalitati & humano ingenio limites ponunt, qui e tot liberalibus artibus ac disciplinis mortalium usui concessis singulas tantum singulis velut ad libram dimensas indulgent, nulli plures concedere volunt. Invenit medicina pro singulis morbis singula medicamenta: quis propterea repudiat Panaceas, Theriacas, Mithridaticum, quæ valent contra omnes morbos? Respublica literaria non minus quam politica habet emporia sua, in quibus varii generis merces quivis, quantum facultates patiuntur, comparare sibi potest: habet diversas stabilesque sedes, ubi artium ac scientiarum cimelia publico conspectui, & quasi venum exponit. Novimus, antiquis jam temporibus fuisse Villam non procul Romæ distitam seu *Tusculanum Ciceronis*, hortum seu *Plantanum Socratis*, Ferias seu *Saturnalia Macrobiani*, quibus in locis doctissimi quique Viri convenerant, & de varia Scientiarum omnium disciplina

sym-

symbolam quisque suam conferebat. Novimus etiam hodie in celebrioribus quibusdam civitatibus Academias institui, in quibus honoratissimi literarum cultores conventus suos celebrant, & præclaras de omni eruditionis genere vel quæstiones proponunt vel dissertationes palam recitant. Et cur non sequamur hac quoque in re veterum heroum vestigia, quorum etiam mutulos pedes aut manus, fragmenta trophæorum, quin & literas vetustate exesas in saxis & marmorum frustris hoc maxime seculo tanto ardore conquirimus, veneramur, & vix non exosculamur? Audeamus etiam aliquid, posteritatis memoria dignum, quod si illi non fecissent, nos certe exemplis ad imitationem & eruditionis propagationem destitueremur. Encyclopædiam excultam fuisse a Platone ac Aristotele satis produnt ipsorum libri, quos ille de Philosophia, Theologia naturali, deque Republica omni disciplinarum genere instructissima, quam *Platonicam* vocant: hic de Pœsi, de Rhetorica, de Dialectica, Physica, Ethica, de Meteoris de animalium historia &c. scripsit. Elæum Hippium testatur Cicero (t) gloriatum esse cuncta pene audiente Græcia, nihil esse in ulla arte rerum omnium,

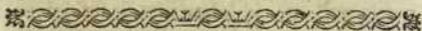
(t) *Lib. 3. de Orat. c. 32.*

nium, quod ipse nesciret. Idem Tullius prodit (u) de Leontino Gorgia, quod de omni re, quæcunque in disceptationem vocaretur, se copiosissime dicturum esse professus sit, qua de re quisque vellet audire. Ipse Cicero inter tot forenses & civiles curas Orator summus, idem egregius Philosophus, nec Poeta ignobilis, idem Juris peritissimus. Sed quid antiqua nimiumque remota tempora commemoro? habuerunt posteriora secula nobisque vicina Antonium Possevinum, Jacobum Gretserum, Dionysium Petavium, Philippum Labbeum, quatuor ex Societate Jesu, Ludovicum Vives, Picum Comitum Mirandulæ, Justum Lipsium, Laurentium Beyrlinckium: habuerunt postrema Joannem Mabillonium, Augustinum Calmet, Patres Historiographos Antverpienses, quos Bollandistas a primo auctore Bollando vocant, Scipionem Masfeium, Ludovicum Antonium Muratorium, hujusque in præfectura Bibliothecæ Mutinensis successorem Franciscum Antonium Zachariam S. J. qui editis in lucem potissimum vastis voluminibus omnigenæ eruditionis famam sunt consecuti. Monui autem jam in Proœmio, sobrie castæque encyclopædiam esse tractandam, cujus
rei

(u) *Ibidem.*

rei sequentes leges, & veluti canones statuere licebit. Primus esto, ut fortiora duntaxat ingenia, seu homines qui mentis acie quidvis penetrante, ac felici memoria pollent, id laboris in se suscipiant, ne medio in cursu succumbant, nescientes *quid valeant humeri, quid ferre recusent.* Alter, ut sint eorum e numero, quibus otium & facultas legendi studendive suppetit, ne vel instituti sui ratione, vel publici muneris religione ad unius alteriusve solum disciplinæ professionem adstricti ea negligant, quæ muneris sui sunt, quarumque rationem & Reipublicæ & Deo reddere debebunt. Tertius, ut etiam illi, qui a natura & cœlo dotibus ad rem tantæ molis sustinendam sufficientibus sunt instructi, in una vel altera præ reliquis excellere studeant, aliarum vero notitiam etsi non perfectam, nec tamen mediocrem, sibi comparare studeant, ita ut in illa, quam sibi veluti metam præfixere, sint domestici, in cæteris non peregrini; quemadmodum Plutarchus similitudine usus scite admonebat eruditionis cupidos: *Mercatoris more perambulandas quidem civitates omnes, morandum autem in una.* Quippe admodum rara sunt secula, quæ ingenium omnium disciplinarum capax, ne dicam in
 omni-

omnibus excellens, fausto partu in lucem dederunt; nec sibi promittere tantam felicitatem facile poterit quisquam, nisi quem præ cæteris *amaverit Jupiter æquus.*

CAPUT II.

SEDES ARTIUM ET SCIEN- TIARUM.

§. I.

Academiæ ac Scholæ publicæ.

XI.

Peregrinationum finis esse solet, ut collectis seu mercibus, seu rerum multarum variarumque hausta notitia tandem stabilis sedes alicubi figatur, ubi opibus istis & multiplici supellectile secum advecta cum voluptate frui, & tranquillam inter spolia isthæc vitam agere liceat. Vidimus peregrinantes longo & temporis & regionum tractu bonas artes & scientias, nullibi tamen stabiles ea ætate, qua velut de manu in manum transibant, & inter paucas familias illarum arcana sermonis solum & oris beneficio tradita servabantur, atque ut ita dicam

dicam sub œconomica potius quam civili gubernatione stabant. At postquam scholæ publicæ & Academiæ erigi, constructi Bibliothecæ, literati conventus institui, ac scientiarum Societates iniri cœperunt, tum enimvero velut peregrinationis suæ terminum & fructum consecutæ domicilium in istis fixerunt, suasque divitias & thesauros palam exposuerunt. Quare Caput istud secundum de Academiis & Scholis tractabit, cujus rei notitia literatum hominem vel maxime decet. Academia græcis ἀκαδημία locus erat nemorosus, mille passus ab Athenis distans, qui nomen suum debet Academio Heroi, vel potius Ecademo, uti canit Horatius (x):

*Scilicet ut possim curvo dignoscere
rectum,*

*Atque inter sylvas Academi quærere
verum.*

Hoc in loco natus Plato ille divinus postmodum natale solum longo illustrius reddidit erecta schola, in qua Philosophiam professus est, confluyente magna Auditorum frequentia, qui ab hoc ipso loco Academici vocabantur, non minus quam Stoici a Stoa, & Areopago Areopagitæ. Platonem inter discipulos suos conspicuum Heros his celebrat versibus apud Laertium:

Hos

(x) *Lib. 2. Epist.*

*Hos inter dux ille Plato celsissimus ibat,
Cujus ab ore melos manabat, quale He-
cademi*

Arbustis lepida modulantur voce cicadae.

Erat igitur Academia inferius Gymnasium seu ludus literarius; quippe superiori, in quo Aristoteles scholam suam erexit, eique præerat, Lycei nomen impositum fuit: uterque autem locus & inferior & superior *ambulatio* dicebatur, quoniam Philosophi illi inambulantes disputabant. Rem totam Cicero (y) ita prodit: „ Platonis auctoritate „ una & consentiens duobus vocabulis Phi- „ losophiæ forma instituta est, Academico- „ rum & Peripateticorum, qui rebus „ congruentes nominibus differebant. „ Nam cum Plato Speusippum sororis suæ „ filium quasi hæredem reliquisset, duos „ autem præstantissimos studio æque ac „ doctrina Xenocratum Chalcedonium, „ & Aristotelem Stagiritem, qui erant „ cum Aristotele, Peripatetici dicti, „ quia disputabant inambulantes Lyceo: „ illi autem, qui Platonis instituto in Aca- „ demia (quod est alterum Gymnasium) „ cœtus erant, & sermones haberi soliti „ e loci vocabulo nomen habuerunt. „ Jam vero locus iste veluti fons erat, & „ origo, quemadmodum in primis aquarum „ fonti-

(y) *Lib. I. Acad.*

fontibus quantumcumque parvis, poſtea tamen in flumina maxima excreſcentibus fieri adſuevit, fons inquam erat & origo non ſolum vaſtiſſimæ illius Academiæ Athenienſis, in cujus ſinum immigrabant omnis generis artes & ſcientiæ, in qua tot ſapientiæ Proceres quot diſciplinarum Profeſſores ſurrexerunt, in quam totius Græciæ, quin & Romanæ Reipublicæ juvenus erudienda confluit, verum etiam omnium aliarum orbis Academiarum, uti Cicero fatetur (2): *Ex hac urbe doctri- nam in omnes terras diſtributam eſſe.* Quod autem præclare dixit Tullius tum de Academia, tum de Lyceo Athenienſium, exemplo ſuo & imitatione illuſtrius reddere non dubitavit. Nam in villa, quam habuit in agro Neapolitano ad Avernum lacum non procul Puteolis in litore ſitam, portu & nemore vicino amœniſſimam, ipſe Academiam quandam inſtituit ad normam Athenarum, ubi otio literario indulgens & Virorum ævi ſui doctiſſimorum conſortio uſus varias quæſtiones propoſuit, ſimulque conſcripſit, quibus *Quæſtionum Academicarum* nomen indidit. Præterea in fundo Tuſculano Gymnaſium aperuit, quod ad Ariſtotelicæ ſcholæ imitationem Lyceum nuncupari voluit, de

(2) *Orat. pro Flacco.*

que

quo (a) ita refert : *Nuper quum essem cum Q. Fratre in Tusculano, disputatum erat. Nam quum ambulandi caussa in Lyceum (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi tuum paullo ante tertium &c.* Hæc de Academia & Lyceo Atheniensi, parente fœcundissima aliarum per orbem Academicarum atque scholarum.

Non minus celeberrima illis ipsis temporibus erat Academia Alexandrina. Fuit hæc Ægyptiis, quod Athenæ Græcis fuere. Nam omnium disciplinarum scholæ ibidem florebant frequentia & discipulorum & Magistrorum expertissimorum, uti Strabo (b) testatur; quibus animos & vires addebant Ægypti Reges, Ptolomæi dicti, non solum salariis & præmiis ingentibus, sed etiam bibliotheca celebri septingentorum millium libris instructissima. Huic Academicæ Philosophiam suam sartam tectamque servatam bis ipsa debuit Græcia. Quippe primum post Alexandri M. fatum, quum ob intestina bella, quæ successores illius diuturno tempore ac pertinacissime inter se gesserant, literæ ac artes tota Græcia exularent, viri literati Alexandriam se receperunt, ibique quietum Musis suis portum invenere, donec discussa bellorum tempestate in patriam secu-

(a) *lib. 4. de Div.* (b) *Lib. 14.*

fecuris redire licuerit: tum vero vice-versa, quando Ptolomæus Cacergetes dictus, septimus non tam Rex quam Tyrannus Ægypto dominabatur, optimis quibusque civibus partim cæsis partim in exilium actis Alexandrini in insulis & urbibus Græciæ asylum & quæsierunt & invenerunt, quo tempore ipsorum sapientes Atheniensem quoque Academiam literis suis, in quibus excellebant, cum maximo Græcorum proventu illustrarunt. Major autem & novus Alexandrinæ urbi & Academiæ splendor accessit SS. Literarum doctrina & professione, a primis Christianis post Evangelii promulgationem illic introducta, ut meminit Eusebius Cæsariensis (c): *Docebat, inquit, Pantæus Alexandria, cum ex antiquo schola illic constituta esset SS. Literarum, quæ ad nostra tempora pervenit.* Huic præfuit primus, vir omni eruditionis genere clarus, & jam antea inter Stoicos Philosophos celebris, de quo dixi Pantæus, cui succedere Clemens, Origenes, Heraclas, Dionysius, omnes non in sacris tantum, sed & profanis scientiis exercitatissimi, ita ut Nazianzenus scholam illam adpellet *officinam pulcherrimam omnis doctrinæ*, e qua prodierunt Eusebius Emisenus, Basilus, ejus-

(c) Lib. 5. Hist. Eccles.

ejusque frater Cæsareus. Porro tantæ auctoritatis erat hæc Academia, ut alio haud indigeret studiorum testimonio, qui dicere poterat, Alexandriae se fuisse eruditum, sed vel solum hoc sufficeret. Postquam vero diu ita floruit, tandem passa est ruinam sub Aureliano Imperatore, quando urbs ipsa civilibus discordiis concussa regionis maximam partem amisit, quæ Bruchium nuncupatur, atque cum ea diuturnum præstantium hominum domicilium, uti loquitur & testatur Ammianus.

XII.

Post has duas ante Christum natum præcipuas Orbis Academias memoranda venit Romana, cujus initia ab eo tempore peti debent, quo Romani post devictas gentes & stabilitam Rempublicam e Græcia bonas artes & literas omnis generis in Urbem introduxere. Primum quidem esse quasi colonia quædam Athenarum videri poterat schola Romana tempore Reipublicæ: tum vero semper magis magisque culta, & disciplinis ac magistris aucta in Academiam excrevit, suaque mole stetit tempore Imperii: demum circa seculum V. Athenæ ipsæ cum disciplinis suis migrasse Romam visæ sunt, ibique sedem fixisse, canente Claudiano:

*In Latium spretis Academia migrat
Athenis.*

De Julio Cæsare Annales produnt, ab eo liberalium artium Professores, ipsosque adolescentes studiosos civitate donatos fuisse: illos quidem, ut majori cum voluptate, fructu & auctoritate docerent, hos vero, ut tanta dignitate, quæ sane maxima habebatur, allekti eo frequentiores in Urbem confluerent, ac literis addiscendis operam darent. Qui Julio successit Augustus, orbe pacato & clausis belli portis munificentia majestateque sua bonarum artium studia protegebat, fovebatque plurimum, ita quidem, ut licet ob annonæ caritatem peregrinos omnes Urbe excedere coegerit, literarum tamen Professores & Alumnos in ea persisterere, deque alimentis abunde iis prospici jusserit. Sequentium quoque Imperatorum aliquot insignes exhibuere favores, quorum monumenta exstant hodie adhuc in Corpore Juris civilis. Ita (d) statuitur: *Cum filius familias viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romæ ageret, responsum est a Scævola, extraordinario judicio esse illi subveniendum.*

Ita

(d) *L. cum. filias familias ff. de rebus creditis.*

Ita (e) si filius familias legationis vel studiorum causa aberit, & vel furtum vel damnum injuria passus sit, posse eum utili judicio agere (etiam patre absente) ne dum pater exspectatur, impunita sint maleficia. Ita (f) Philosophi, Oratores, Grammatici, Medici, qui publice juvenibus præsent, excusantur a tutelis. Item: Romæ philosophantem cum salario vel sine salario remissionem (scilicet a tutelis suscipiendis) habere promulgatum est a Divo Severo & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quare jam tum vestigia jurium ac privilegiorum, quibus ornati erant Professores artium, & studiosi in Urbe, quæque nonnisi Academiis concedi solent, deprehendere licet. Porro iis quoque temporibus ex omnium provinciarum, quas armis subjugarunt, florentissimis gymnasiis præstantes doctrina viros, libros, quin & ipsas artes Romam migrare jusserunt Principes, eo consilio, ut in Urbe deinceps sola, tanquam Imperii sede, disciplinarum omnis generis studium dominaretur. Certe Erphordio auctore seculo Christi II. Divus Hadrianus sapientiæ domicilium Athenis
Ro-

(e) *L. si longius ff. de Judiciis.*

(f) *L. sed & reprobati §. finali ff. de excus. tut.*

Romam transtulit, ita quidem, ut modo ipsi quoque Athenienses aliquot pueros dociles eo mitterent, qui latinam linguam & literas perdiscerent, ad alios postea in patria sua iis imbuendos. Hinc dubium esse non potest, primordia Academiae Romanae inchoatae a Reipublicae, stabilitae vero ab Imperii temporibus esse ducenda, ita ut duo primi ejusdem auctores habendi sint Vespasianus & Hadrianus, quorum primus salaria Professoribus publicis constituit, alter Athenaeum seu scholam eisdem construxit. Fateri nihilominus oportet, nunc plus nunc minus floruisse Romana studia, prout erat Imperatorum ac Principum indoles, quorum aliqui effeminati nonnisi luxui, conviviis, atque deliciis indulgebant, alii crudeles quotidianis fere necibus ac laniens Christianorum occupabantur: unde etiam nihil Pontifices, nihil Ecclesiae novellae Sapientes ad rei literariae utilitatem ac incrementum Romae conferre poterant. Equidem devictis tyrannis Constantinus M. rerum potitus Ecclesiae pacem restituit, & rempublicam Christianam ad eximum splendoris gradum evexit: sed tunc & Imperator & Christi Vicarii aedificandis Basilicis, convocandis Conciliis, rebusque Catholicae fidei per totum urbem ordinandis erant

intenti: postmodum vero Constantinus
 in nova Imperii sede Constantinopoli
 struenda ornandaque, Pontifices in sede sua
 Romæ stabilienda distinebantur. Major
 lux adfulsit tum ipsi Aeademiæ Romanæ,
 tum ejusdem famæ seculo IV. sub Valen-
 tiniano, Valente, & Gratiano, atque
 Theodosio M. Exstat enim præclara Im-
 peratorum istorum sanctio ad Olybrium
 P. V. in Codice Theodosiano (g): „ Qui
 „ cunque ad Urbem discendi cupiditate
 „ veniunt, primitus ad Magistratum
 „ Censu provincialium judicum, a qui-
 „ bus copia est danda veniendi, ejusmo-
 „ di literas proferant, ut oppida homi-
 „ num, & natales, & merita expressa
 „ teneantur. Deinde ut in primo statim
 „ profiteantur introitu, quibus potissi-
 „ mum studiis operam navare proponant.
 „ Tertio, ut hospitia eorum solícite Cen-
 „ sualium norit Officium, quo ei rei im-
 „ pertiant curam, quam se asseruerint
 „ expetiisse. Iidem immineant Censua-
 „ les, ut singuli eorum tales se in con-
 „ ventibus præbeant, quales esse debent,
 „ qui turpem inhonestamque famam, &
 „ confociationes (quas proximas esse pu-
 „ tamus criminibus) æstimant fugiendas:
 „ neve spectacula frequentius adeant,
 „ aut

(g) L. I. Cod. Theodos. de studiis.

„ aut appetant vulgo intempeſtiva con-
 „ vivia. Quin etiam tribuimus poteſta-
 „ tem, ut ſi quis de his non ita in Urbe
 „ ſe geſſerit, quemadmodum liberalium
 „ rerum dignitas poſcit, publice verbe-
 „ ribus adfectus, ſtatimque navigio ſu-
 „ perpoſitus abjiciatur Urbe, domumque
 „ redeat. „ Hæc ad diſciplinam bene
 ordinatæ Academiæ pertinent. Quod
 vero ad pleniorẽ Academiæ Romanæ
 notiã ſpectat, eſt quod Codi-
 ci Theodoſiano inſertum legitur (h),
 ubi inter alia, poſtquam literarum
 Magiſtros, qui privata auctoritate
 ſe ſe intrudunt, & ſolum ad oſtentatio-
 nem vulgarem ſerviunt, Urbe pelli præ-
 cipit, ita pergit Imperator: „ Illos vero,
 „ qui intra plurimarum domos eadem
 „ exercere privatim ſtudia conſueverunt,
 „ ſi ipsis tantummodo diſcipulis vacare
 „ maluerint, quos intra parietes dome-
 „ ſticos docent, nulla hujusmodi intermi-
 „ natione prohibemus. Sin autem ex
 „ eorum numero fuerint, qui videntur
 „ intra Capitolii Auditorium conſtituti,
 „ his omnibus modis privatarum ædium
 „ ſtudia ſibi interdiciã eſſe cognoſcant:
 „ ſcitu-

(h) *L. univerſos. Cod. de ſtudiis liberalibus ur-
 bis Romæ, & Conſtantinopolitana.*

„ scituri, quod si adversus cœlestia sta-
 „ tuta facientes deprehensi fuerunt, nil
 „ penitus ex illis privilegiis consequan-
 „ tur, quæ his, qui in Capitolio tan-
 „ tummodo docere præcepti sunt, meri-
 „ to deferuntur. Habeat igitur Audito-
 „ rium specialiter nostrum in his primum,
 „ quos Romanæ eloquentiæ doctrina com-
 „ mendat, Oratores quidem tres nume-
 „ ro, Grammaticos vero decem. In
 „ his etiam, qui facundia gravitatis pol-
 „ lere noscuntur, quinque numero sint
 „ Sophistæ, & Grammatici æque decem.
 „ Et quoniam non his artibus tantum
 „ adolescentiam gloriosam optamus insti-
 „ tui, profundiori quoque scientiæ at-
 „ que doctrinæ memoratis Magistris so-
 „ ciamus Auctores. Unum igitur adjun-
 „ gi cæteris volumus, qui Philosophiæ
 „ arcana rimetur. Duos quoque qui Ju-
 „ ris ac legum voluntates pandant, ita
 „ ut unicuique loca specialiter deputata
 „ assignari faciat tua sublimitas &c. „
 Atque hæc conceptis verbis in medium
 adducere mihi visum est peropportunum,
 quum ex iis pateat primo, varias tum
 temporis scholas fuisse Romæ, sed priva-
 tas duntaxat: Secundo propriam Acade-
 miæ auctoritate Imperatoria erectæ, &
 privilegiis instructæ (quam Auditorium spe-
 cia-

cialiter nostrum vocat Imperator) quarto jam post Christum natum seculo sedem fuisse stabilem in Capitolio. Tertio, certos diversarum scientiarum & artium Professores in illa fuisse eadem Auctoritate Cæsarea constitutos, quæ duo postrema nonnisi Academiis & Universitatibus propria sunt.

Interea Imperatorum in Academiam hanc studio successit Pontificum summorum non minor cura & liberalitas. Quippe ut alios præteream, Urbanus IV. D. Thomam Aquinatem, solem illum S. Doctrinæ, Romam evocavit, qui ingenio & consiliis Theologiæ studium insigniter promovit, & successoris Clementis IV. hortatu præclara illa in divinam & humanam philosophiam commentaria scripsit. Ab eo tempore schola Theologica *universitas sacri Palatii* nuncupari cœpit, quum eam in ipso Pontificis palatio esse voluerit Honorius III. Papa pluribus constitutis Professoribus, quorum aliqui S. Scripturis explicandis, alii rebus theologis tractandis, vel hæreticis refellendis incumbabant. Innocentius IV. Generalis studii jura ei concessit. Verba ipsius sunt (i): *Cum de diversis mundi partibus multi confluant ad sedem Aposto-*
li-

(i) Cap. 2. de Privilegiis in 6.

licam, quasi Matrem, nos ad commune tam ipsorum quam aliorum omnium commodum & profectum paterna sollicitudine intendentes, ut sit iis mora hæc fructuosa, providimus, quod ibidem de cætero regatur & vigeat studium Juris divini & humani, Canonici videlicet & Civilis. Unde volumus & statuimus, ut studentes in scholis ipsis, penes Sedem eandem talibus omnino privilegiis, libertatibus & immunitatibus gaudeant, quibus gaudent studentes in scholis, ubi generale regitur studium, ac recipiant integre proventus suos ecclesiasticos sicut illi. Clemens V. in Concilio Viennensi, quemadmodum habetur *Clement. 1. de Magistris*, decrevit, ut Romæ & ubicunque Romanam Curiam residere contingeret, Hebraicæ, Arabicæ, & Chaldaicæ linguæ Professores inveniantur. Eugenius IV. teste Platina (k) doctorum hominum mirificus cultor multas in Europa Academies instauravit, omniaque gymnasia literarum diligentissime fovit, maxime Romanum, ad quod omne genus literaturæ adhibuit. Hujus vestigiis insistens Nicolaus V. antiquum Romanæ linguæ bonarumque literarum decus Urbi restituit, ita ut Angelus Politianus vir adprime eruditus adfir-

(k) *In ejus vita.*

firmare non dubitarit: *Quid mirum, si nos Latini olim Græcorum literis eruditi nunc Græciam velut anum atque effætam vicissim suas doceamus literas?* Pari studio Leo X. magnis impensis, majoreque selectione celebres e diversis regionibus viros in Urbem accersivit, qui tum in profanis linguarum & politioris literaturæ disciplinis, tum in sacris juventutem informarent, eo maxime tempore, quo & crassa ignorantia in multis Europæ provinciis adhuc regnabat, & religio orthodoxa ob nascentes hæreses in grande discrimen adducebatur. Verum Leone extincto quemadmodum Romæ, ita & Academia infelicia succedere tempora. Nam urbs sævissimum in modum direpta est, & rebus quam maxime turbatis siluerunt aliquamdiu scholæ, fueruntque redditus & salaria Professorum distracta ad usus publicos civitatis regnante Hadriano VI. & Clemente VII. Restituit tamen rem Paulus III. & collapsas scholas instauravit. In his duos insignes pietate ac doctrina Viros e Societate Jesu Lainium & Fabrum, D. Ignatii socios, stationem habere jussit. Nam ut Maffejus narrat in vita S. Ignatii *lib. 2. c. 6.* & ex eo Josephus Carafa in libro de Gymnasio Romano recens edito *p. 203.*

Igna-

Ignatius suam & suorum operam in sacris ministeriis obtulit Pontifici, quam hic in publicis scholis adhibuit. *Neque*, ait Maffejus, *aspernatus est pia Patrum studia Christi Vicarius, atque in presentia, donec ejusmodi aliqua se se offerret occasio jussi Faber & Laynez in Almo Sapiencie Gymnasio sacras Literas profiteri. quo munere dum alter in Bibliis, alter in Scholastica Theologia, ut appellant, paricum eruditione & pietatis laude perfunguntur, atque etiam sæpe coram ipso Pontifice de gravissimis rerum divinarum questionibus disputant &c.* Post hæc sub Gregorio XIII. hac artium & scientiarum universitate magis magisque crescente duo inde nata fuerunt præcipua Gymnasia, quorum unum *Sapiencie* titulum retinuit, & Archigymnasium dicitur, cujus magnificam fabricam jubente Eugenio IV. a Senatu Romano in Regione, ut vocant S. Eustachii inchoatam, & sub Pontificibus Alexandro VI. Julio II. Leone X. Paulo III. Gregorio XIII. Sixto V. & Urbano VIII. continuatam tandem perfecit Alexander VII. promeritus eam, quæ in externa Ecclesiæ Gymnasii fronte conspicitur, inscriptionem:

ALEXANDRO. VII. P. M.
 OB ÆDEM. SAPIENTIÆ.
 TOTO. AMBITU. PERFECTAM.
 ET BIBLIOTHECA. HORTOQUE.
 MEDICO. INSTRUCTAM.
 SACRI. CONSISTORII. ADVOCATI.
 POS. M. DC. LX.

Præterea idem Alexander adeo amplis hoc Archigymnasium proventibus dota-
 vit, ut omnium artium Professores in eo
 copiose ali possint, omneque disciplina-
 rum & linguarum genus Viri sapientissi-
 mi publice profiteantur, atque honorum
 gradus tam in S. Theologia, quam in
 utroque Jure ac Medicina ibidem confe-
 rantur. Alterum est Gymnasium, quod
 Gregorius XIII. de quo dixi, erexit, &
 pleno jure gubernandum concessit Socie-
 tati Jesu, in quo & humaniores literæ,
 & severiores scientiæ Matheseos, Philoso-
 phiæ, Ethicæ, Polemicæ, SS. Canonum,
 Theologiæ Positivæ, Moralis & Scholasti-
 cæ præter linguam Græcam & Hebrai-
 cam ac Liturgiæ studium affluentem ex Urbe
 & vicinia copiosissimæ nobilique inventuti
 traduntur. Pene fidem excedit Pontificis
 hujus Gregorii XIII. in literas & literatos
 munificentia. Nam probe cognoscens,
 quantum præsidii ad Catholicam Religio-
 nem

nem inter tot hæresum insultus intactam servandam in literarum studio & recta juventutis educatione positum esset, plurima erexit Seminaria, tanquam totidem fidei orthodoxæ propugnacula, in quibus e quavis fere natione lectissimi juvenes certa lege, numero, & disciplina alerentur: Et quidem in ipsa Urbe Seminarium quod vocant Romanum, ubi simul flos Nobilitatis educatur: Alterum Collegium Germanico-Hungaricum, e quo tot Cathedralium Ecclesiarum Canonici, Episcopi, Archiepiscopi, etiam Eminentissimi Cardinales nationis Germanicæ & Hungaricæ prodierunt: bina Anglis e patria religionis causa exulibus, alia insuper Græcis, Maronitis, Illyricis. Præter hæc ejusdem Pontificis opera fuerunt excitata Seminaria Viennense in Austria, Pragense in Bohemia, Græcense in Styria, Olomucense in Moravia, Branspergense in Prussia, Mussipontanum in Lotharingia, Vilnense in Lithuania, Claudiopolitanum in Transylvania, Fuldense in Germania, Dilinganum in Suevia &c. in quibus Alumni quos vocant Pontificii sumtibus Apostolicæ sedis sustentantur, & in sacræ doctrinæ studio potissimum exercentur, adversus prava hæresum dogmata cum tempore in aciem progressuri.

At

Atque hæc Seminaria & Collegia tum Romæ tum aliis in regionibus Societatis IESU curæ informationique commisit Gregorius Pontifex immortalis laude dignus. De his disciplinarum domiciliis differens Stephanus Tuccius ita hæreticos magna cum gravitate ac libertate adloquitur: *Unus vos lacerat o nocturni prædones, unus vos cruciat Gregorius, Et excitationis per Germaniam, Galliam, Sarmatiam, Pannoniam juvenum seminariis tanquam aggeribus fidei vias vestris satellitibus intercludit, vestris vos implicat retibus, Et intra fines ac parietes vestros vestris vos liberis, vestris alumniis impugnat: Neque unum ille aut alterum vobis opposuit propugnaculum, sed suum singulis pene gentibus exstruxit: Prutenis Et Suevis Bransbergense, Vilnense Lithuanis, Boemis Pragense, Moravis Olmucense, Austriacis Viennense, Cracovense Styriacis, Dilinganum Germanis, Fuldense Saxonibus, Nissipontanum Scotis Et Hibernis, Helvetis Mediolanense, Britannis Bobemense, Claudiopolitanum Transylvanis Et c.*

XIII.

Post Romanam & antiquitate & splendore ac fama se ipsam satis commendat

Parisiensis Academia. Initium scholæ hujus referunt scriptores magis probati ad Caroli M. tempora circa annum 790. Tunc enim e Scotia in Galliam delati sunt Claudius, Joannes Rabanus, & Alcuinus seu Albuinus, omnes tres olim V. Bedæ discipuli, qui se nullas alias merces præter bonas artes & Sapientiæ studium e patria sua exportasse, hasque venales absque lucro exponere se velle palam profitebantur. Quæ voces ubi ad Caroli aures pervenere, Principis ad literas instaurandas suapte indole pronissimi, ad ejus alloquium vocati id ipsum instituti sui esse asseverarunt, polliciti simul, gratis se doctrinam suam exposituros esse, dummodo locus & alimenta suppeditarentur; qua honestissima conditione accepta cognitaque illorum eruditione mirum in modum delectatus Carolus, eorumque expectationem munificentia sua multum supergressus, Magistros hosce penes se retinuit, ac publicæ Parisiensis scholæ fundamentis jaciendis adhibuit, maxime Alcuinum, quo præceptore ipse Carolus usus est, & hortatore ad grande opus istud moliendum. Quumque felicissimos studiorum progressus & discipulorum frequentia, & Doctorum in omni scientiarum genere præstantiam industria suis-

met

met oculis intueretur, scholam hanc ad exemplar Romanæ, quin etiam Atheniensis, in Academiæ dignitatem evexit, tantaque non solum privilegiorum, sed etiam proventuum & possessionum amplitudine locupletavit, quantum vix omnes Galliæ & Germaniæ, quæ postmodum inde natae sunt, æquare potuerunt, uti testatur Curio (1). Quare ingens concursus ad eam factus est, ita ut veterum Atheniensium, & recentium Romanorum gloriam superatura videretur. Non modicam tamen cladem passa est turbis Academicos inter & cives Parisinos exortis, utrisque ut fieri solet, jura sua violata conquestis. Quare factum est, ut plurimi eorum, qui aliunde accesserant, nuncio Parisiis dato domum reversi, aut ad exterarum Academiarum dilapsi sint. Verum S. Ludovicus IX. Rex Galliarum, (ad cujus tempora Fleurius Academiæ hujus ortum refert) ratus egregiam fore tunc demum rempublicam, in qua politicum regimen & belli & pacis tempore cum humanarum divinarumque rerum cognitione ac doctrina arcto inter se fœdere necteretur, variis Edictis publicis cives ad officium, debitamque Doctoribus venerationem, ac studiosis gratifi-

(1) L. 2. Chronolog.

tificandi studium revocavit. Regnante hoc ipso S. Ludovico famosa illa Sorbona surrexit, id est, Collegium Theologicum, quo præ cæteris conspicuam semper se reddidit Universitas Parisiensis. Principio quidem, ut magnis fluminibus accedere solet, quorum plerumque exiguus fons est, pro pauperibus aliquot artium Magistris, qui Theologiæ studio ea in Academia operam dabant, a Roberto de Sorbona Canonico Parisiensi erectum fuit; qui dum Collegii sui primum lapidem posuit, æræ laminæ hæc verba inscribi iussit: *Ludovicus Rex Francorum, sub quo fundata fuit Domus Sorbona circa an. Dom. M. CC. LII.* Postmodum auctis per hunc ipsum quem dixi S. Ludovicum aliosque Mæcenates rebus & emolumentis in Collegium Baccalaureorum & Doctorum Theologicorum excrevit. Horum duplex classis est: Aliqui sunt Doctores Sorbonici, qui Collegium illud inhabitant: alii focii Sorbonæ, qui post data doctrinæ insignis specimina adgregantur. Amplificavit illud præterito seculo magnopere Card. de Richelieu tum splendida Ecclesia, tum magnifica adjecta fabrica, quæ triginta & amplius Doctoribus facis commodum habitandi spatium præbet. Ipsa vero Academia Parisiensis Regum

luo-

suorum favore singulis fere seculis illustrior evasit. Ludovicus IX. & Carolus VI. plurimis eam privilegiis ad studiosos illuc adtrahendos donarunt: Franciscus Valensius doctissimos Hebraicarum & Græcarum literarum, atque artium Mathematicarum Professores constituit: Henricus ejusdem filius insigni bibliotheca eam locupletiore reddidit: Sub Carolo IX. Franciscus Balduinus, magnum inter Jurisconsultos Germaniæ nomen, ad illam Academiam evocatus fuit, ut Jurisprudentiæ scholam excitaret regeretque, quemadmodum ipsemet testatur (m): Etiam Romani Pontifices singulari Academiam Parisinam æstimatione ac favore complexi sunt, præsertim Innocentius, multisque ornarunt privilegiis Ecclesiasticis: Sorbonam autem in rebus gravissimis consulere ejusque judicium exquirere non dubitarunt maximi Principes tum Ecclesiastici tum Seculares. Nec defuere Viri celebratissimi, qui ex hujus Academiæ gremio prodierunt: Alcuinus, Rabanus, Petrus Lombardus, B. Albertus M. S. Thomas Aquinas, Joannes Gualensis, qui ob eruditionem & facundiam *Arbor vitæ* nuncupabatur, Joannes Budæus,

Phi

(m) *Ad L. si pacto. Cod. de Pact.*

Philippus Gammachæus, Nicolaus Isambertus, Andreas Duvallius, Honoratus Tournelius &c. Universam Academiæ hujus historiam Tomis sex complexus est Cæsar Egassius Bulæus.

XIV.

Ad Romanæ ac Parisiensis formam Fredericus II. Romanorum Imperator, ut non solum armis, sed etiam artibus & scientiis Imperium fulciret, & in utroque genere Cæsarem se monstraret, circa annum 1237. Vindobonensem, seu Vienneensem Academiam & eruditionis fama & loci majestate summe conspicuam condidit, quam postmodum Austriæ Archiduces Rudolphus IV. Albertus III. & Leopoldus II. Fratres miro animorum consensu dignaque tantis Principibus liberalitate maximis & proventibus & privilegiis locupletarunt. Inter eos eminuit Albertus. Hic amplissimam domum, quod Archiducale Collegium vocabatur, duodecim artium & Philosophiæ Professoribus habitandam tribuit: impetravit etiam ab Urbano VI. ut Theologiam publice heic profiteri & ejus doctrinæ gradus atque insignia conferre liceret: addidit Jurisconsultorum scholam, & perpetuo edicto sanxit, ut **SENATUS POPULUSQUE VIEN.**

VIENNENSIS ſingulis annis, dum novum Conſulem eligerent, admoneretur, ne vel ipſi quidquam facerent, vel fieri permetterent, unde Academia detrimentum caperet, ſed potius pro ſua virili ſtudioſorum privilegia tuerentur atque defenderent. Quod edictum ſuo adhuc, quo ſcripſit tempore, id eſt, circa annum 1582. viguiſſe teſtatur eſt Middendorpius (n). Ut vero undique confluens ſtudioſa juvenus commodius atque minoribus ſumptibus literis vacaret, a variis Mæcenatibus multa ſtipendia conſtituta, multæ domus conductæ, ac habitationes erectæ fuerunt pro quavis fere natione: amplum non minus ædificium eſt conſtructum, quod peregre venientibus & ægrotantibus ſtudioſis ſerviret. At collapsum poſt tempus aliquod Jurisprudentiæ ſtudium Maximilianus I. Imp. denuo inſtauravit evocatis ex Italia Clariffimis Triumviris Joanne Sylvio, Aurelio Siculo, & Hieronymo Balbo: præterea poteſtatem Academiæ conceſſit Poetas excellentes ſolemniter inaugurandi ac coronandi. Multum damni paſſa eſt Academia hæc anno 1529. quando Vienna totius Chriſtiani orbis propugnaculum a Turcis gra-

(n) *In Tract. de Academ.*

gravissima obsidione premebatur. Verum hac soluta damnum cum scœnore resarcivit Ferdinandus I. ejusque filius Maximilianus II. Impp. constitutis quatuor Facultatibus, quasi totidem Academiæ columnis, quarum singulæ laudatissimo more in alias inde Universitates introducto singulos post Deum patronos sui quæque studii elegerunt, Theologica quidem S. Joannem Evangelistam, Juridica D. Ivo-nem, Medica SS. Cosmam & Damianum, Philosophica Oratoria & Poetica S. Catharinam. Harum Facultatum, totiusque Universitatis Caput est Rector, cujus ea dignitas velut indulgentibus majestatis suæ partem Imperatoribus, ut in omnibus quos vocant Actibus publicis alterum a Principe vel ejus Vicario locum obtineat, atque cunctis Academiæ membris ex æquo & bono jus dicat non solum in civilibus, sed etiam, ubi de crimine agitur. Cautum olim hac in Academia fuerat, ne Rector eligeretur maritus; sed lex hæc seu mos sub Ferdinando I. abrogatus fuit, permissumque ut magistratu isto fungi posset etiam qui uxorem haberet, ita tamen, ut per alium Clericum cœlibem in Ecclesiasticas personas jurisdictionem exerceret. Ultimum & supremum huic Academiæ splendorem postremis

nis hisce temporibus adjecisse visa est felicissime regnans Augustissima Imperatrix & Regina MARIA THERESIA, cujus incredibili in literas & literatos studio ac favori ea debet, quod veteribus instauratam, novis autem, quibus seculum hoc gaudet, artibus, Professoribus, & cathedris auctam, omnique jam & doctrinæ & eruditionis genere circumquaque fulgentem in orbis literati theatro se se conspiciat.

§. II.

*Copia & præstantia Academiarum,
Gymnasiorum, & Scholarum.*

XV.

Propositis duabus ante, ac tribus post Christum natum Academiis celeberrimis, tanquam aliarum sequentium vel matribus vel exemplaribus, cæterarum in Europa potissimum sitarum catalogum texo cum Chronologia emendatiore, quam quæ passim in libris reperitur, ut palam fiat, quas quamque nobiles sedes quovis seculo artes & scientiæ occuparint: neque omnes omnino, sed notiores duntaxat recensere animus est, dum interea plures (ultra centum quidam numerant) earumque descriptiones sparsim apud alios

Auctores inveniri poterunt, nominatim apud Benedictum Pereyram S. J. qui insignem de Academia seu Republica literaria Tomum scripsit : Mendo S. J. de Jure Academico : Jacobum Middendorpium de Academiis universi terrarum orbis : Cæsarem Bulæum de Academia Parisiensi &c.

Academia Romana, incerti temporis antiqua : ab Innocentio IV. Pont. Max. instaurata, & Generalis Studii juribus donata anno 1245.

Mediolanensis, quando inchoata sit, non constat : Commentator Bartoli J. C. (o) ait : „ Ex antiqua consuetudine Studium universale habet. Virgilius Maro „ bonis artibus heic operam dedisse creditur. Aurelius etiam noster Augustinus eloquentiæ Professor fuit, & Alius „ pius ejus comes Jurisprudentiæ, ut „ l. 5. & 6. Confessionum fatetur. „

Seculo V.

Bononiensis fundata a Theodosio Juniore circa annum 420. instaurata an. 795. illustrata a Friderico II. Imp. circa annum 1220.

Seculo

(o) §. hæc autem tria Proæm. ff.

Seculo VI.

Toletana in Hispania, circa ann. 500. instaurata a Franc. Alvaro loci Archiepiscopo anno 1499.

Seculo VII.

Cantabrigensis in Anglia anno 630. inchoata: perfecta ab Eduardo I. Rege anno 1302.

Seculo VIII.

Parifina a Carolo M. an. 791. a Ludovico Sancto illustrior reddita anno 1232. Ejus præcipuum Collegium Sorbona anno 1252.

Papiensis seu *Ticinensis* in Italia a Carolo M. an. 794. instaurata a Joan. Galeatio, & Barnaba Vice-Comitibus an. 1361.

Seculo IX.

Tolosana in Gallia an. 800. instaurata anno 1518.

Lugdunensis in Gallia an. 830.

Oxonienfis in Anglia an. 872. instaurata ab Henrico I. Rege an. 1100.

Seculo XII.

Leodiensis in Germania an. 1129.

Montispeffulana seu *Montpellienfis* in Gallia a Philippo II. Augusto Rege an. 1196.

Secu-

Seculo XIII.

Salernitana in Italia a Friderico II. Imp. circa annum 1220.

Patavina in Italia a Friderico II. Imp. circa annum 1222.

Viennensis Austriæ a Friderico II. Imp. anno 1237.

Salmanticensis in Hispania a Ferdinando III. Rege an. 1239.

Neapolitana in Italia a Friderico II. Imp. an. 1239.

Ulyssiponensis in Lusitania instituta a Dionysio Rege an. 1290, fundata a Joanne III. anno 1550.

Seculo XIV.

Avenionensis in Gallia a Philippo Pulchro anno 1300.

Dublinensis in Hibernia a Joanne XXII. Pont. Max. an. 1320.

Pisana in Italia an. 1339.

Cracoviensis in Polonia a Casimiro Rege anno 1344.

Heidelbergensis in Palatinatu a Ruperto I. Electore an. 1346.

Pragensis in Bohemia a Carolo IV. Imp. dicta Carolina anno 1348. Postea Ferdinanda a Ferdinando I. Imper. an. 1552.

quæ

quæ duæ coaluerunt in unam sub Ferdinando III. Imp.

Erfordiensis in Germania a Senatu Civitatis an. 1378.

Senensis in Italia an. 1380.

Coloniensis ad Rhenum a Senatu Civitatis anno 1385.

Seculo XV.

Taurinensis in Italia a Ludovico Duce anno 1400.

Herbipolensis in Franconia a Joanne loci Episcopo an. 1403.

Lipsiensis in Germania a Friderico I. Electore Saxonie an. 1409.

Hafniensis in Dania ab Erico IX. Rege anno 1418.

Lovaniensis in Germania a Joanne IV. Duce Brabantie an. 1425.

Mantuana in Italia a Joanne Francisco Gonzaga March. I. an. 1432.

Florentina in Italia a Cosma Mediceo anno 1438.

Glasquensis in Scotia a Turnballo loci Episcopo an. 1454.

Friburgensis in Brisgoia ab Alberto VI. Archiduce Austrie an. 1456.

Basileensis in Germania a Pio II. Pont. Max. an. 1459.

110 Cap. II. Sedes Artium

Ingolstadiensis in Bavaria a Ludovico Divite Duce Bavar. an. 1472.

Trevirensis in Germania a Senatu Civitatis an. 1472.

Tubingensis in Suevia ab Eberhardo Duce Würtembergico an. 1472.

Uspalensis in Suecia a Sixto IV. Pont. Max. an. 1477.

Moguntina in Germania a Diethero loci Archiepiscopo an. 1477.

Budensis in Hungaria a Matthia Corvino Rege Hung. circa annum 1480.

Seculo XVI.

Wittenbergensis in Germania a Friderico III. Elect. Saxon. an. 1502.

Francofordiensis ad Viadram a Joachimo Elect. Brandenburg. an. 1506.

Complutensis in Hispania, vulgo *Alcala*, a Franc. Ximeno Card. an. 1509.

Granatensis in Hispania a Ferdinando Talabricenti an. 1518.

Argentoratensis in Germania a Senatu Civitatis an. 1538.

Regiomontana in Borussia ab Alberto III. Duce Boruff. an. 1544.

Jenensis in Germania a Joanne Friderico Elect. Saxon. an. 1548.

Gandiensis in Hispania a S. Francisco Borgia Duce Gandiæ, postea III. Gener. S. J. an. 1548.

Dilingana in Suevia ab Ottone Truchfessio Card. & Episc. Augustano an. 1549.

Goana in Indiis a Joanne III. Rege Lusitanæ circa annum 1550. *

S. Dominici in novo orbe a Philippo II. Rege Hispaniæ an. 1558.

Eboracensis in Lusitania ab Henrico S. R. E. Card. postea Rege Lusitan. an. 1558.

Duacensis in Belgio a Philippo II. Hisp. Rege an. 1562.

Cassoviensis in Hungaria an. 1565.

Olomucensis in Germania a Guilielmo Prussmanky loci Episcopo an. 1566.

Claudiopolitana in Transylvania a Stephano Battorio Rege Polon.

Mussipontana in Lotharingia a Gregorio XIII. Pont. Max. an. 1572.

Lugdunensis in Belgio a Guilielmo Principe Arausionensi an. 1575.

Altorfina in Germania a Senatu Norimbergeni an. 1576.

Helmstadiensis in Ducatu Brunsvicensi a Julio Duce an. 1576.

Vilnensis in Polonia a Stephano Battorio an. 1576.

Gracensis in Styria a Carolo Archiduce Austriæ an. 1586.

Quitoana in novo orbe a Philippo II. Hisp. Rege an. 1586.

Seculo XVII.

Giffena in Hassia an 1607.

Limana in America a Philippo III. Rege Hispan. an. 1614.

Molsbemiensis in Germania a Leopoldo Archiduce Austriæ an. 1618.

Salisburgensis in Germania a Paride Lodronio Archiepiscopo Salisb. an. 1623.

Gratimalcensis in America, fundata a Philippo IV. Rege Hispan. an. 1628.

Madritana in Hispania an. 1629.

Tyrnaviensis in Hungaria an 1635.

Bambergensis in Germania a Melchiore Ottone loci Episc. an. 1648.

Lundinensis Carolina in Suecia a Carolo XI. Rege an. 1668.

Hallensis in Germania a Friderico III. Elect. Brandeb. an. 1694.

Oenipontana in Tyroli a Leopoldo I. Imp. an. 1673.

Seculo XVIII.

Uratislaviensis in Silesia a Leopoldo I. Imp. an. 1702.

Petropolitana in Carelia a Petro I. Mon. Moscov. circa annum 1710.

Fuldensis in Germania ab Adolpho Principe Fuld. an. 1734.

Göttingensis in Germania a Georgio II. Electore Hannov. an. 1737.

Leopolitana seu *Lemburgensis* in Polonia, concedente Augusto Rege Polon. & confirmante Clemente XIII. Pontif. Max. anno 1759.

* Goana Academia & amplissimum Collegium, quod ibidem construxit Patribus Societatis Jesu Joannes Tertius Lusitaniæ Rex, singularem mentionem meretur, utpote in quo quamplurimi Adolescentes diversissimarum nationum Indicarum instituuntur in omni genere disciplinarum, & inde ex hac schola in omnes Orientis provincias domum quisque suam mittitur, ut adeo totius in Indiis Christianæ Religionis & Reipublicæ Seminarium sit.

XVI.

Vidimus modo satis longam Academiarum seu domiciliorum, quæ artes & scientiæ habitanda sibi elegerunt, seriem. Nunc pauca de istarum auctoritate ac præstantia differere opportunum erit. Academiæ fere omnes e scholis, quas primo docti aliqui expertique homines privata voluntate instituere cœperunt, originem suam traxere. At splen-

didio rem postmodum faciem induerunt, postquam iis vel instituendis vel confirmandis publica accessit auctoritas. Jam olim Sophocles Athenis legem tulit teste Laertio, ut neque scholæ erigerentur, neque Philosophorum quisquam præesset, nisi magistratus id decrevisset, ne scilicet lucri causa, ut fit, artium & scientiarum Magistri minus periti, in munus hoc reipublicæ cæteroqui utilissimum se se intruderent. Quod exemplum imitatus Cæsar Augustus etiam Romæ, ut major Juris dicendi auctoritas foret, solemnî decreto sanxit, ut nemo de Jure responderet (quod Jurisconsultorum proprium erat officium) nisi Principis auctoritas accederet (p), verba legis sunt: *Ut major juris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate ejus responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cæpit.* Ulterius progressa est Imperatorum hac in re providentia, ita ut nonnisi in majoribus magisque celebribus civitatibus divinas humanasque leges docere permiserint, dicente Justiniano (q): *Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi eis tam in regniis urbibus, quam in Bœritiensium*

(p) *L. Pomponius 2. §. Primus Divus Augustus ff. de origine juris.*

(q) *§. hæc autem tria Proam. ff.*

ſum pulcherima civitate , quam legum
 nutricem bene quis appellet , tantummodo
 volumus , quod jam Œ a retro Principibus
 conſtitutum eſt , Œ non in aliis locis , quæ
 a majoribus tale non meruerunt privile-
 gium. Ita etiam Romæ ſolum & Con-
 ſtantinopoli olim divini humanique juris
 prudentia tradebatur teſte Azone Juris-
 conſulto (r). Metuebant enim glorioſiſſi-
 mi Imperatores , uti Bartolus animadver-
 tit , ne ſacroſanctæ leges , quæ cœlum
 ipſum terramque tuentur , in obſcuriori-
 bus locis ob doctorum virorum penuriam
 turpis lucri gratia ab imperitis corruppe-
 rentur. Ad alias poſtmodum ſcientias
 tradendas , ſcholasque moderandas ſe ſe
 extendit hæc Principum & Magiſtratum
 auctoritas atque poteſtas , ita ut ſine hac
 nullam deinceps profiteri publice licuerit.
 Qua ratione factum eſt , ut Academia
 etiam *Universitates* adpellari cœperint ,
 utpote in quibus accedente ſummi Prin-
 cipis voluntate vel adprobatione Profes-
 ſoribus & Studioſis literarum collegium
 & univerſitatem quandam habere conceſ-
 ſum fuit , quod alias in Jure prohibitum
 erat. Quapropter Academiae Univerſita-
 tes vocantur non tam eo ex capite , uti
 qui-

(r) In L. unicam C. de Studiis lib. Urb. Roman.
 & Conſtantinop. l. II. H 2

quidam existimarunt, quod universæ artes liberales ac scientiæ in illis doceantur, (multæ enim ad certarum duntaxat sublimiorum disciplinarum professionem eriguntur) quam quod rem universam seu communem faciant sub uno capite seu Rectore, Magistratu sive Senatu, Decanis Facultatum, Cancellario, Judice, quem privilegiorum & jurium Conservatorem seu Gubernatorem vocant, coram quo Studiosi causas dicere debent: item Notario, & Tabellario seu Bedello, cujus officium inter alia est, ut Rectorem eosque, qui graduum honoribus insigniuntur, cum sceptro Argenteo præcedat.

Quemadmodum autem in omni Republica, ita etiam in Literaria honorum Gradus aliqui fuerunt instituti, quibus nihil est ad æmulationem excitandam, & insignem profectum faciendum accommodatius. *Opinamur, O Anacharsi, aiebat Solon (s), opinamur desiderium in juvenibus magis accendi, si eos, qui optime se se gesserunt, honorari conspexerint, & in medio Græcorum præconis voce magnifice proclamari; & non pauci ex spectatoribus virtutum ac laborum amore inflammantur: itaque si quis ex communi hominum vita laudis & gloriæ amorem*

(s) *Apud Lucianum.*

ejiceret, quidnam amplius præclaræ rei ille nobis faceret reliquum? Non minus Juvenalis (t) verissime cecinit:

Quis enim virtutem amplectitur ipsam,

Pramia si tollas?

Quare etiam Romani ad juventutem, ut in bello fortia agere & pati disceret, incitandam diversi generis coronas, quibus victores ornarent, excogitarunt: *Triumphalem ex Lauro*, quæ Imperatoribus post victoriam ad Urbem redeuntibus ut triumphum agerent, mittebatur: *Obsidionalem ex gramine* servatæ civitatis, quam liberati ab obsidione offerebant servatori suo: *Civicam e quercu*, quæ obtigit illi, qui patriam & cives periculo belli civilis aut excidio subduxit. Erant aliæ quoque coronæ, ut *Muralis*, *Castrensis*, *Navalis*, omnes tres ex auro, & *Ovalis* e myrto, decretæ illis, qui primi præ aliis in ejusmodi certaminibus fortitudinis suæ specimen singulare dederunt. Quidni igitur uti Martis, ita & Palladis alumnis, qui in diversis literarum Classibus & Facultatibus præ cæteris eminere videntur, Laureæ ac honorum gradus conferantur, quibus & illi laborum suorum fructus

&

(t) Satyr. 10.

& præmia retulisse se sentiant, & alii ad præclara priorum vestigia premenda extimulentur ?

Quo autem tempore, & ubinam locorum Gradus isti, horumque ordo, nomina & privilegia, ac leges promovendorum in singulis Facultatibus, atque insignia fuerint introducta, satis certo non constat. Equidem S. Nazianzenus (u) testatur, quod Athenis & in Cæsareensi Academia Doctores Basilio M. *Et honoris Et professionis insignia conferre voluerint* : Sed admodum probabile est, Seculo primum XII. Academias in formam Reipublicæ redactas fuisse, datosque Universitatibus Rectores, Senatores, Decanos, Syndicos &c. ac tribus Disciplinis, videlicet Theologicæ, Juridicæ, ac Medicæ honorum gradus conferendi jus publica auctoritate adtributum esse, quibus postmodum etiam Philosophica Facultas, quæ Artium dicitur, accessit. Sunt qui Bononiæ Gratianum, sunt alii, qui Parisiis Petrum Lombardum morem hunc Doctoratus ac Licentiæ in eas Academias primos invexisse contendunt. Certe tum temporis qui Gratiani Decretum, aut Lombardi sententias vel didicissent, vel prælegissent, Docto-

(u) *In Menodia Basilii.*

Doctores adpellari cœperunt. Verum aucto in immensum numero certæ leges latae fuerunt pro illis, qui promoveri cuperent; certum Studii tempus, lectionum publicarum auditio, accurata perfectus disquisitio seu examen, certum doctrinæ ac morum testimonium &c. Primo quidem adimpletis hisce conditionibus conferri solet *Baccalaureatus* seu publica doctrinæ adprobatio, qua concessa ad superiores gradus adspirare licet, ita dictus a *Bacca* seu ramusculo & parte quadam Laureæ illius, quæ integra solis Doctoribus convenit. Sequitur gradus *Licentiæ*, qua copia fit ad ipsum Magistrii seu *Doctoratus* gradum capeffendum; quem denique tertium & supremum gradum cum magna solemnitate, in confessu doctissimorum Virorum, cumque insignibus annuli, torquis aureæ, epomidis, purpuræ, ac nobilitatis titulo impertiri Candidato solet is, qui Facultatis cujusvis decreto ad id muneris constituitur. Fuerunt autem hi, ad quos bene meriti, & in literaria palæstra multum exercitati promoventur, honorum gradus in ipso Viennensi Concilio sub Clemente V. adprobati ac commendati, legesque circa sumtus faciendos præscriptæ, ne quis ob inopiam a re tam utili

abstinere cogeretur, uti legitur (x) in *Clement.* Præter hæc ad majorem in literarum studio & capeffendis gradibus fervorem excitandum multa etiam Ecclesiastica Beneficia, & Dignitates fuerunt institutæ, ad quæ nonnisi solemniter in schola promotis patet accessus. Quapropter audiendi nequaquam sunt Martinus Lutherus, aliique hujus sectæ (utinam non forent etiam aliqui e male feriatis Catholicis) Academiae & honorum Academicorum mastiges, qui grandi supercilio hæc sapientiæ ornamenta despiciunt, plenisque buccis in ea debacchantur. Audiant potius hi & illi præclarum Joannis Oldendorpii testimonium (y): „ Non possum
 „ me hoc loco continere, quin expo-
 „ stem cum Criticis quibusdam, qui tam
 „ sunt amentes, ut utilem illum longe-
 „ que pulcherrimum in omnibus Acade-
 „ miis receptum ordinem titulosque aut
 „ contemnere aut etiam improbare non
 „ erubescunt. Quid inquirunt est Doctoris
 „ titulus, quid Licentiati, quid Bacca-
 „ laurei, nisi pecuniarum nundinationes?
 „ & reliqua id genus ineptiarum multa
 „ effutiunt. Verum legant insulsi homi-
 „ nes, quid scribant eruditi omnium se-
 „ culo-

(x) *Clement. 2. de Magistr.*(y) *In Comment. ad leges Tabul.*

„ culorum in bonis artibus antesignani :
 „ quomodo præparandi sint per ordinem
 „ studiosi ab incunabulis literarum ad gra-
 „ viores disciplinas, in quas ne tanquam
 „ fus in rosas irruerent, quam diligenter
 „ sint a præceptoribus vires ingenii per-
 „ pendendæ : & quam tale in bonis arti-
 „ bus iudicium nullo possit fieri modo,
 „ nisi in classes dividantur studia, &
 „ singulis classibus tituli assignentur, qui-
 „ bus alii ab aliis in scholastica ratione
 „ discernantur; quales sunt a lauri bacca
 „ Baccalaureatus, Magisterii, Licentiatus,
 „ & Doctoratus. Hæc inquam perpen-
 „ dant, si voluerint, iniqui Censores,
 „ & facile videbunt errorem suum vel
 „ conscientia dictante &c. „ Ita scriptor
 hic, magni nominis Jurisconsultus, qui
 neutri parti merito suspectus esse poterit.
 Aliud testimonium non minus grave,
 quam jucundum auditu nobis exhibet
 Nicolaus Trigautius S. J. in historia Sina-
 rum (2), quo patet, quales literis &
 literatis honores exhibeat gens illa acri
 iudicio in rebus politicis prædita, simul
 etiam, quam miro consensu, licet adeo
 remota, hoc in negotio jam ab antiquissi-
 mis temporibus cum Europæis conven-
 rit. Memorat igitur Scriptor iste, nullas
 qui-

(2) Lib. I.

quidem scholas publicas aut Academias in hoc regno, attamen in urbibus celebrioribus esse ludos sive ingentia palatia sumtu publico exstructa. Hos ludos quidam ab Imperatore designatus, & ea qualem apud nos Cancellarii Academicarum habent, potestate instructus quot annis visitat, & feria 9. 12. ac 15. Lunæ octavæ examen illorum instituit, qui privatim a Magistris informati ad gradum aspirant. Sunt autem tres litteratorum gradus: primus dicitur *Sicucai*, & nostro Baccalaureatui respondet, nec nisi prævio examine triplici confertur, quique illum adepti sunt, multis immunitatibus gaudent. Alter *Kiugin* cum Licentiato convenit, & nonnisi selectis ex toto Baccalaureorum Provinciæ alicujus numero honorifice tribuitur. Tertius *Cix* vocatur, & Doctoratum repræsentat. Qui hunc consequuntur, etiam habitu distinguuntur, & summo honore coluntur ab omnibus. Discamus ergo ab exteris, quos barbaros credimus, æstimare, quod tam salubriter, ut ita dicam, in patria nostra inventum despiciamus.

XVII.

Postquam de Academiis longior sermo fuit, pauca quoque de Gymnaliis & scholis,

lis, in quibus amœniore literæ sub finem peregrinationis suæ quietam ac stabilem sedem occuparunt, dicenda restant. Gymnasium, græce γυμνάσιον, locus est, in quo fit aliquid exercitationis ἀπὸ τῆ γυμναζέειν, scilicet ab exercendo. Antiquis loca illa, in quibus palæstritæ exercebantur, peculiari nomine Gymnasia fuerunt nuncupata. Unde Plautus (a) *omnes plateas perreptavi, gymnasia, myropolia &c.* Verum postea per insignem metaphoram Gymnasii nomen ad ludos literarios, omniaque loca, in quibus fit aliquod eruditæ exercitationis genus, translatum fuit, quando scilicet Philosophi gymnasia tenuerunt, atque in illis disputarunt. Hunc in sensum Tullius loquitur (b): *Clamabunt credo omnia gymnasia, atque omnes Philosophorum scholæ.* Succedente tempore Rhetores sibi gymnasia vendicarunt tanquam propria, suisque scholis venerabile nomen imposuerunt, *progymnasmata* vocantes exercitationes illas in dicendo, quæ antequam ad veras causas descenderetur, institui solebant. Denique bonis artibus & scientiis ab exilio redeuntibus Academiæ nomen severioribus disciplinis relictum fuit, amœniore vero literæ Gymnasii titulo contentæ vivere cœperunt;

(a) *In Amph.*

(b) *Lib. de Orat.*

runt; licet multis in locis Rhetorica & Poësis, tanquam artes liberales majorum gentium, Academiis veluti pars corpori adhæreant, vel certe antiquum aliquod cum ea fœdus retineant. Gymnasia vero, ut nunc sunt, in varias classes & scholas distribuuntur, in scholas quidem Rhetorices & Poëseos, in classes autem Supremæ, Mediæ, ac Infimæ Grammaticæ. Schola literarius ludus est a græco verbo σχολάζω, quod est *vaco*, quia cæteris rebus omissis vacare liberalibus studiis juvenis debet. Alii derivant scholæ nomen a vacatione, quam tanquam honestum animi laxamentum pueris interdum esse dandum canit Ausonius.

*Grajo schola nomine dicta est,
Juxta laboriferis tribuantur ut otia
Musis.*

Utraque hæc adpellatio apud Grammaticos controversa in concordiam vocari potest, dicendo scholam Græcis & a vacando literis, & a vacatione a literis nuncupatam fuisse, quoniam utrumque hoc literarum studioso necessarium est, motus & quies, certis uterque limitibus circumscriptus. Olim in porticibus scholæ fuerunt juventuti apertæ teste Plinio: *Alexandrum* inquit & *Philippum cum Minerva*,

va, qui sunt in schola in Octavia portibus, & Philippi. Jam vero harum, ubi humaniores literæ docentur, scholarum usum antiquitas, utilitas, & necessitas satis commendant: antiquitas quidem, dum jam apud Hebræos, Chaldæos, Ægyptios, Græcos & Romanos nihil antiquius fuerit, quam scholas ejusmodi erigere ac ludos aperire pro tenera ætate, in quibus tum primis artium & scientiarum rudimentis ad graviores postea disciplinas cum fructu addiscendas juvenus imbueretur, tum moribus ad honestatem compositis veluti præpararetur Reipublicæ munis cum dignitate ac emolumento obeundis: Utilitas vero, dum otio malorum omnium fonte obstructo prima statim ætas honestissime occupatur amœnorum musarum deliciis, ingenia puerorum absterfa nativa caligine expoliuntur seu ad scientiarum sublimiorum, si horum capaces inveniantur, seu ad mechanicarum artium professionem, quoniam & istæ cultura & mentis acie indigent: animi vero teneri christiana quadam ethica, & morum civilitate imbuuntur. Demum necessitas, quum nemo repente doctus fiat, sed per multos gradus eundo ad Sapientiæ templum aditus pateat. Non licet heic Rhodum saltu superare, nec nodum

dum gordium uno ictu solvere: & tempore, & discendi ordine, & ingenii ad maturitatem perducendi industria opus est. Verum de gymnasiis & scholis differendi commodior, ampliorque campus sequenti libro de Grammatica se se aperiet.

§. III.

Critice supra scholas publicas.

XVIII.

Quietas atque securas se stare sub umbra Academiarum & Gymnasiorum arbitrabantur bonæ artes ac scientiæ, quum ecce! fuerunt jam olim, & sunt vel maxime hisce temporibus nostris, qui jucundissimam hanc quietem conquistis undique speciosis & cothurnatis argumentis turbare non dubitant. Fuerunt inquam jam olim, nimirum M. Fabii Quinctiliani tempore, id est, primo post Christum natum seculo, qui publicis scholis damnatis, vel saltem fama illorum imminuta, privatos intra parietes artium & scientiarum studia constringere adlaborarunt. Nunc autem nostro quod vivimus seculo quis est, quem lateat, quantæ quamque multiplices querelæ premant Academias & publicas scholas, & quot sint pædagogiarum fautores, qui juventutem, præsertim nobilem, procul

cul a literarum palæstris ære publico erectis arcere totis viribus contendunt, vel stimulante quadam invidia, vel lucri causa, vel ideis de recta studiorum tractatione parum sinceris in transversum acti? Duo igitur præcipua hoc in negotio capita discutienda mihi sumo, quæ sane magni momenti esse videntur ad Reipublicæ literariæ tum existimationem, tum utilitatem tuendam. Primum erit, an magis expediat privatim & domi sub Magistro aliquo literis addiscendis operam dare, an vero in Academiis & Gymnasiis? Alterum num obsit potius bono literario, quam profit scholarum multitudo. Ad primam quæstionem quod adinet, quamque Quintilianus magna cum accuratio-
ne ac eloquentia pertractavit (c), quædam quæ in partem contrariam obijciuntur, profectum in literis, alia vero morum honestatem tangunt: utrumque si quid damni pateretur, grande profecto piaculum! Ajunt igitur longe majoris profectus spem imminere, ubi unum duntaxat discipulum informandum habeat Præceptor, cui omne tempus, omnem peritiam suam, omnem industriam, verbo, se totum indulgere potest, quando contra in scholis Magistri laborem & curam
quan-

(c) *Lib. x. Instit. Rhetor. c. I.*

quantumvis magnam, in plures, & non raro plurimos divisam esse oportet, ita ut dum omnibus satisfacere cupit, nulli ex integro fiat satis. Porro nequit tanta esse attentio, tamque seria ad præfixum sibi studium adplicatio in scholis, ubi multos inter discipulos uno alterum sæpius interpellante vel omnino turbante prona est animi ad alia quævis distrahendi occasio, quæ domi discipulo sub vigili oculo Præceptoris ac Parentum quotidie constituto, sibi que soli & rebus suis intento penitus sublata est. Præter hæc paucis illis horis, quibus juvenes in scholis detinentur, solum ea, quæ ad doctrinam, & quidem uno in genere, necessaria sunt, iis tradi possunt, dum privatos intra parietes discipulus & pædagogus semper præsto sint, ita ut vix ulla pretiosi temporis particula inanis elabatur, variaque ad multiplicem eruditionem spectantia præter certæ cujusdam disciplinæ studium colligi queant. Demum, quod gravissimum, periclitatur publicis in scholis, præsertim in Academiis, morum & vitæ honestas, præcipuus juventutis thesaurus. Quippe ubi magnus studiosorum numerus, & quasi campus stat apertus, plus semper zizanix quam boni frumenti est reperire. Sufficit una ovis scabiosa ad totum gregem inficiendum:

dum: quid si inter plures hujusmodi ver-
feris? libertas, otium, mala societas sunt
totidem sirenes, quæ in periculoso aca-
demiarum pelago plurimis jam exitio fue-
runt, qui si domi sub oculis parentum &
procul a pravis sociis operam studiis de-
dissent, Metello innocentiores honestatis
ac ingenui pudoris naufragium nunquam
fecissent.

Non ausim ego inficiari, esse quædam
incommoda, quibus laborant Academiæ
ac scholæ publicæ; fortassis autem non
suo, sed eas frequentantium vel his præ-
sidentium vitio, id tamen quod contem-
do, est, longe plura majoraque commo-
da in his reperiri, quam in privatis &
domesticis pædagogis, ita, ut nulla ra-
tione in comparationem venire possint cum
Athenæis, seu doctrinam seu mores spe-
ctemus. Primo quidem educatio publica
juvenes mirum quantum excitat, reddit
alacres, animos ipsis inspirat, & innocen-
tem quandam audaciam suggerit, si ve pu-
blice sit aliquid proponendum, si ve pri-
vato etiam labore quidquam conficien-
dum occurrit; absque tristi languore illo
ac frigore animi, quod suapte natura in-
spirare solet solitaria vita, atque intra
parietes perpetuo conclusa, sub oculis
forte morosi cujusdam Aristarchi, aut

plagosi Orbilii. *Ante omnia, inquit Quin-
tilianus (d): Futurus Orator, cui in ma-
xima celebritate, & in media Reipubli-
cæ luce vivendum est, assuescat jam a te-
nere non reformidare homines, neque illa
solitaria & velut umbratili vita pallefcere.
Excitanda mens & attollenda semper est,
quæ in ejusmodi secretis aut languescit,
& quemdam velut in opaco situm ducit:
aut contra intumescit in aui persuasione.
Necessè est enim, sibi nimium tribuat,
qui se nemini comparat.*

Neque illud veritati consonum esse exi-
stimo, obesse in scholis publicis profe-
ctui multitudinem: immo vel maxime
prodesse illam censeo. Quippe in primis
profectum capere potest juvenis tam ex
iis, quæ sibi, quam ex illis, quæ a Ma-
gistro aliis dicuntur, ita ut non in se uno,
sed veluti in omnibus præfens eodem tem-
pore discat. Quotidie accidit, hujus errores
reprehendi ac corrigi, illius rectè dicta fa-
ctaque adprobari: unius desidiã objur-
gari, alterius laudari diligentiam, sibi que
dicta putat, quæ tot aliis dicuntur in
utramque partem. Ex hac ipsa re neces-
sario nascitur pulchra æmulatio, & amor
gloriæ, qui stimulus esse solet laboris:
nimi-

(d) *Loc. cit.*

nimirum sicut in filice per attritum mutuum excitantur igniculi & foras prorumpunt, ita inter honestorum juvenum certamina & literarias contentiones scintillæ se produnt, dum unus opprobrio sibi dicit cedere æquali, alter etiam tribulem suum superare conatur, quivis inter suos eminere, vel omnino primus suæ classis esse ac palmam præripere satagit. Quare pergit Quintilianus: *Accendant omnia* (loquitur de scholis publicis) *accendant omnia animos, & licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est.* Hæc omnia commoda, sane maxima, cessant domesticis in latebris, ubi discipulum terret difficultas, labor debilitat, nec stimulus adest, neque exempla, quibus ad majores passus faciendos excitentur; nec enim habet, cui comparare se possit, nec quem supergredi, sed solus vel semper est primus, vel semper ultimus. Veniamus a discipulis ad Magistros & pædagogos. Fortassis majus emolumentum a privato, quam a publico sperari potest? Ita quidem sibi persuadent nonnulli parentum, ipsi vero Præceptores ita jactitant, sed perperam. Si enim, quod hi unum duntaxat informando occupati totum illi tempus indulgere queant, ac in diverso disciplina-

rum genere eundem erudire. Quod fieri hoc possit, non diffiteor, sed an fiat, & cum eo fructu, quo in scholis publicis id fit, vehementer dubito. Nam ad hoc munus non sufficit, pædagogum esse hominem utcumque doctum, sed insuper in docendo bene ac diu versatum: deinde ut sepositis aliis negotiis & occupationibus impiger sit in officio suo implendo. At ejusmodi homines sunt *variantes in gurgite vasto*: Non pauci sunt, qui multam eruditionem jactant ad fucum parentibus faciendum, interea præter superficiem parum vel nihil solidæ doctrinæ possident; unde *dare non possunt, quod non habent*: Alii sibi ac rebus suis invigilant potius, quam discipulo curæ suæ commisso, nec libenter domi ad transtra sedent: hinc eum præscripto literario penso ad pulpitem hæere cogunt, dum interea foris ipsi varia quærent diverticula: alii non tam fructuosæ informationis, quam pinguis salarii vel officii aliqujus obtinendi spe in pædagogiam involant. Demum grande discrimen intercedit inter Magistrum, qui animo ad hoc munus publice obeundum præparato accedit, ac numeroso auditorio præest, & inter præceptorem domesticum mercede constitutum: prior enim ipso numero disci-

discipulorum animatur, famæ suæ potius quam lucri studiosus, magnaque virium contentione in promovendo juvenum profectu literario versatur, probe animadvertens, non exiguam boni publici spem in sua industria collocatam esse: posterior vero, qui velut singulos numerando passus cum discipulo suo unico progreditur, nemine spectante, nemine adplaudente, quo fervore, quove conatu, vel potius quanto cum languore, quamque humili voce officii sui partes exequetur? Dicitur non potest, quantum Magistri alacritas, & animi vigor, ac vocis contentio in explicando docendoque conferat ad discipulos attentos reddendos, ad suscitandam orexin, & sincerum bonarum artium gustum, ad nobiles animi sensus de omni literatura inspirandos.

Restat, ut & illud, quod maximi momenti est hoc in negotio, ad examen vocemus, scilicet num adeo magnis periculis obnoxia sit in Academiis & publicis scholis morum honestas, & recte vivendi ratio, quæ si domi securior foret, & extra teli jactum posita, *potior* ut ingenue fassus est Quintilianus, *potior mihi ratio vivendi honeste, quam vel optime dicendi videretur.* Verum si rem probe consideremus, magna sane in scholis publicis

bene ordinatis ad virtutem una cum literis addiscendam præsidia sunt. Constituantur Magistri ejusmodi ut plurimum, qui prius ipsi in virtutis & vitæ non solum christianæ, sed etiam religiosæ scholæ diu multumque exercitati fuerunt, quique munus hoc non lucri, aut vanæ gloriæ causâ, sed altiore Dei gloriam & animarum salutem promovendi spiritu animati suscipiunt, quæ potentissima est machina tum ad labores sustinendos, tum ad fructum, qui per hos quæritur, obtinendum. Hi teneræ juventuti cum literarum lacte dei timorem, frequentem sacrorum mysteriorum usum, vitiorum præsertim incontinentiæ fugam, virtutum ac honestatis amorem, & dogmata veræ religionis in reliquam quoque vitam redundatura veluti tacite propinant atque instillant: accedunt adhortationes perpetuæ, ponuntur ante oculos proborum exempla, quæ muti quidem, sed potentes ad persuadendum oratores sunt: Amendantur ac ejiciuntur discolori ac disciplinæ impatientes, virtutis studiosi honorantur ac præmiantur: præmunitur denique indoles juvenum solidis principiis adversus pericula fidei & pietatis christianæ in hoc mundo frequentissima. At hæc omnia domi quoque fieri possunt.

Possunt, sed rarissime fiunt. Patres sæpe negotia impediunt, quo minus filiorum bonæ educationi invigilent: matres excæcat prolis amor, pædagogi non raro mercenarii sunt, fors etiam ipsi corruptis moribus; vel non audent corrigere discipulorum errores metu parentum plus æquo indulgentium: imminet quoque pericula non pauca a domesticis, eorumque pravo consortio, ut verum sit, quod Propheta dixit: *Inimici hominis domestici ejus* (e). Ausim dicere, horum atque ipsorum parentum mala exempla sunt fons & origo corruptelæ morum in juvenibus, quæ postmodum mala fide nec sine injuria scholarum indoli adscribitur: neque tam meum hoc est, quam laudati sæpius Fabii, licet ethnici scriptoris, effatum. *Hæc inquit exempla vident singulis diebus, & attendunt ad res, quas deberent per totam vitam ignorare. Fit ex his consuetudo, deinde natura. Discunt hæc miseri, antequam sciant vitia esse. Inde soluti ac fluentes non accipiunt e scholis mala ista, sed in scholas afferunt. Idem esto judicium de Academiis, in quibus non generantur, ut ajunt, vitia, sed propagantur. Nimirum si e prima statim officina domesticæ educationis dissoluta & corrupta juven-*

ventus transfertur in secundam inferiorum scholarum, & ex hac parum vel nihil emendata in tertiam officinam, seu Academias, ubi simul liberior aura spirat, quid mirum, si æs rude ac informis truncus mercurii loco prodeat? Sit igitur, ut concludam, inter præcipuas curas parentibus, ut eorum proles a teneris unguiculis probe casteque educatur, primis fidei & literarum elementis rite imbuatur; tum matura nonnihil ætate securi mittant ad scholas publicas, & si facultates permittant, fidum præbunque ephorum iis addant, qui ad scholas ducat atque reducat, domique invigilet, ne ab iis quæ ibi didicerunt, deflectant. Spondere aulam, ita fore, ut bene moratos & literarum studiis probe imbutos ex Athenais filios recipiant, cum suo solatio & reipublicæ emolumento. Quod si etiam hæc omnia abessent, fortissimum pro scholis publicis frequentandis argumentum hoc unum sufficeret contra heteroclitas quorundam ideas, nimirum quod eæ a summis Principibus & Legislatores omnino ævo immensis sumptibus & curis erectæ fuerint, ac privilegiis maximis ornatae, accedente universi orbis consuetudine, & scriptorum omnium, doctorumque hominum communissima adprobatione.

XIX.

Alterum caput, quod examini subi-
ciendum heic occurrit, est ut dixi, an
multitudo scholarum obſit potius, quam
proſit bono publico. Video enim, eſſe
aliquos, qui frequentiam gymnaſiorum da-
mnant, tanquam rei literariæ noxiam. Inter
hos eſt Bartholomæus Grammondus, hiſto-
riæ non illaudatæ Auctor. Multis hic argu-
mentis id perſuadere conatur. Quippe ſcho-
larum copia Academiarum ſplendor non pa-
rum minuitur, dum parentes filios nobilita-
te ac ingenio conſpicuos illis ſubducunt, &
inter ignobilis cujuſdam ſcholæ parietes
latere malunt, quam in publica luce Aca-
demica comparere. Ut nihil dicam tot
ludis apertis portam quoque aperiri pue-
ris ad ſtivam magis quam ad ſtudia fa-
ctis, a quibus non habet, quod cum tem-
pore ſperet republica, quam ut ſint in-
utile pondus, & fruges conſumere nati:
*Multiplicaſti gentem, & non magnificaſti
letitiam* (f). Profecto regnum literarium
non eſt uti grex armentorum, ubi quo-
plus eſt taurorum, hoc major grex dici-
tur. Intranſ Bœoti, & exeunt Arcades
Nimirum invitantur parentes vicinitate
aut præſentia ſcholæ trivialis, & ad eam
mittunt filios ſuos ſine discrimine, quos
nunquam ad Academiam mittere vel po-

(f) *Iſai. 9.*

tuissent vel ausi fuissent. Rara in scholis his angustioribus æmulatio, vix ulla emi-
nendi cupiditas, modicus docentium ar-
dor, qui & ipsi sæpe doctores triviales
sunt, & non multo discipulis doctiores.
Hac autem ratione studia languescere ne-
cesse est, quum anima destituantur. Si ex
ejusmodi literarum palæstris ineptos tan-
quam impedimenta & lixarum turbam ab
exercitu removeas, paucissimi restabunt
bellicosi, qui ad pugnam & victoriam ali-
quid conferre possint. Contra in Acade-
miis, ubi magnus est concursus, semper
quoque ingenia reperiuntur felici sidere
nata, polita, magnarum rerum capacia;
& ad majora excitantur mutuis congressi-
bus, fervet ambitio quædam excellentiæ,
constituuntur Professores & Magistri cum
selectu, & quam optimi, famæ suæ simul
& profectui discipulorum intenti; unde
fit, ut qui e celebri Academia prodeunt,
quandam sublimioris scientiæ ac existima-
tionis velut characteristicam & præroga-
tivam secum circumferant.

Verum salvo eorum, qui ita sentiunt,
judicio, non ausim ego gymnasiorum fre-
quentiam vilipendere aut omnino damna-
re. Non enim propterea Academiæ splen-
dorem perdunt, vel earum vigor exugi-
tur, quod plures amceniorum literarum
scho-

scholæ hinc & inde stent erectæ, quam parum olim Romani Imperii robur & majestas fuit imminuta, eo quod ex Urbe velut centro Romani colonias circumcirca in diversis regionibus constituerint: immo inter arcana præcipua politicæ gubernationis erat penes hanc gentem, bene multas quaquaversum colonias ducere, quæ in societatem quidem jurium & potentiæ venirent, nunquam tamen ejus majestatem ac supremam potestatem adæquarent. Hac enim ratione optimos quoque tum pacis tum belli tempore ex illis sublato, seu ad Rempublicam & Imperiam armis defendendum, seu ad artibus & scientiis illustrius reddendum adhibuere. Sunt gymnasia hæc velut Academiæ plantaria, e quibus semper florentes quidam surculi, postquam radices egere, in has transferuntur, frugiferæ demum arbores futuræ. Non omnibus parentibus eæ sunt facultates, ut filios primis scientiarum elementis imbuendos statim ad celebriores civitates & Academiæ quasi manumittant; non raro etiam magis est consultum, ut dum literis humanioribus vacant juvenes, in parentum conspectu id fiat, qui si probi sint, & profectum in studiis, & morum honestatem efficacius præsentia sua

sua urgere possunt, quam si longe a patria domo remoti in Academiis versentur, ubi libertas noxia regnat, & cum numero etiam vitia augetur. Quod autem Grammondus, dum minorum gentium scholas eliminatum it, nec nisi magnificas omnes esse vult, quod inquam contendit, ut e templo Sapientiæ tenuioris fortunæ adolescentes arceantur, pessimum est consilium ac reipublicæ perquam noxium: Sane experientia docet, multos eorum ad insignem omnigenæ literaturæ gradum pertigisse tum in sacris tum profanis Curriis, cum maximo patriæ ac regnorum emolumento. Neque enim uti nobilitas, ita etiam sapientia cum sanguine hauritur, nec in re ista semper partus ventrem sequitur. Equidem verum est, quod natura in distribuendis ingenii donis ut plurimum generi hominum infimo novercam se exhibeat: nihilominus parsimoniam hanc non raro compensari videmus in aliquibus magnitudine doni ac ubertate scientiæ.

Est & sua Gymnasticæ juventuti æmulatio, quam non tam multitudo, quam Magistrorum industria accendit: novimus in angustiis acrius sæpe commissum esse prælium, quam aperto in campo, & intra fauces montium ab Alexandri milite
non

non admodum numeroſo ingentem Darii exercitum fuiſſe ſuperatum. Ubi non adeo magnus eſt numerus, ſæpius eundem athletam cum æmulis certandi ordo tangit, & frequentia velitationum juſtæ pugnæ magnitudinem æquat. Neque etiam in anguſtioribus Athenæis tanta eſt, quanta jaçtatur, inopia peritorum hominum, qui juventutem bene inſorment. Ut nihil dicam, multos e municipiis & obſcuris ludis magnam famam in orbem tranſmiſiſſe. illud contendo, quod experientia docet, plus emolumenti ac fructus in puerorum inſtitutione a Magiſtro referri, qui licet minus peritus, maxime tamen induſtrius eſt in munere ſibi commiſſo, quum non raro magna ingenia tenues hos labores, e quibus tamen rei ſumma pendet, faſtidiant, vel ſublimiore docendi methodo limites captus juvenilis tranſgrediantur, ita ut dum paucis profunt, noceant plurimis, qui grandes Præceptorum paſſus adſequi vel non poſſunt, vel deſperant. Illud nihilominus facile conceſſerim, Gymnaſiorum & ſcholarum numerum reſtringi potius quam ampliari debere, ſi vel nimium exiguus grex ſit, vel in locis ſolitariis, ubi & ingenia & mores ſilveſcunt, vel quando vicinitate ſua unum alterius vigorem immi-

imminuit, quemadmodum in plantis & arboribus nimium propinquis solet contingere, vel demum si in unius duntaxat alteriusve nobilioris conditionis gratiam, aut cantus causa, aliorumque in Ecclesia obsequiorum literarius ludus aperitur, in quem postea plures de rure mopsuli confluent, & postquam tribus quatuorve annis tempus trivere, celebriora gymnasia & Academias instar locustarum inundant ac fruges consumunt, quibus alii, pauperes quidem, sed magnæ spei ac profectus juvenes sustentari & possent & deberent.

CAPUT III.

VIA AD ARTES ET SCIEN- TIAS COMPARANDAS.

§. I.

Adjumenta ad illas.

XX.

Non agere heic animus est de adjumentis singularibus, nimirum illis, quæ disciplinæ alicui propria sunt & velut domestica, de quibus tractare commodius lice-

licebit, ubi sequentibus in libris de cujusvis natura, indole ac œconomia singillatim pluribus differam; sed de generalibus & publicis adjumentis, quæ universe ad promovendas excolendasque artes & scientias pertinere videntur. Consistunt autem hæc tum in Artificibus, seu illis, qui studiosam juventutem informant, tum in Instrumentis seu libris, & quæ ex his componuntur, Bibliothecis. Ante omnia igitur de Magistris & Professoribus, quantum fieri potest, optimis prospicere necessum est, qui publicum de peritia & industria sua, deque morum probitate testimonium, non tam in folio quodam characteribus splendidis expressum, quam in doctrinæ ac prudentiæ fama, & actionum omnium honestissima compositione fundatum, & velut in fronte scriptum circumferant. Hi enim sunt scholarum regula & norma, ad quam studiosa inventus in utroque foro & literarum & morum conformare se solet ac debet. Hæc regula si mendosa sit, & a muneris sui gravissimi ratione deflectat, quid mirum, si discipulorum quoque grandes errores & hallucinationes post se trahat. Nam ut recte cecinit Lucretius:

In fabrica si falsa est regula prima,

Nor-

*Normaque si fallax rectis regionibus
exit,*

*Et libella aliqua si ex parte claudicat
bilum,*

*Omnia mendose fieri atque obstipa ne-
cessum est.*

Sunt nutrices, quarum quanto purius incorruptumque lac fuerit, tanto infantum, qui eo aluntur valetudo magis atque robur firmatur: Ita omnino quo plus in doctrina & morum honestate solidiores fuerunt ipsi Magistri, eo firmiora in discipulorum animis relinquent scientiæ & probitatis altius demum surrectura vestigia. Quippe hi facillime imitantur & placita & mores, quos in Majoribus suis assidue conspiciunt, cujus rei exemplum satis luculentum habemus apud Platonem. Nam juvenis ab eo educatus ac eruditus, ubi postea paternos in lares rediit, & sublata voce excandescens vidit Patrem, dixisse fertur: *Nunquam hæc apud Platonem Præceptorem meum vidi, nunquam didici.* Quantumeunque ferax ac pingue solum fuerit, si hortulani pericia vel industria desit, plus lolii quam florum ac fructuum progignet. Institutionis hujus vim in utramque partem expertus est Alexander M. Duos hic juventutis suæ mode-

mode-

~~ad hunc locum~~

moderatores nactus est, unum Lyfimachum, natione Acarnanem, hominem parum literatum, sui potius quam discipuli studiosum, & sola adulandi arte clarum: qui se Phœnicem, Alexandrum Achillem, Philippum Patrem ac Regem Pelea dicere novit. Atque ita placuit Aulæ. Alterum vero Aristotelem Stagiritam, qui commissum sibi Regium Juvenem in humanioribus & severioribus literis, in rerum naturalium notitia simul & morali Philosophia summa cum diligentia parique fructu erudit. In Lyfimachi schola Alexander aliud nihil præter ingentem illum animi fastum, qui semper illi p. s. modum adhæserat, & superbiæ vitium didicit, ita ut demum non Philippi sed Jovis filium esse se jactarit, & credi voluerit: At in Aristotelis pædagogia egregiam illam indolem tot aliis regis dotibus fulgentem hausit, & e parvo Magnus Alexander prodiit. Profecto vix invenire est Principem aut Virum honoratum, qui vel regendi arte, vel sapientiæ fama excelluit, ut non simul digito monstrari possit eximius quidam Magister aut Præceptor, sub cujus disciplina ad id fastigium pervenerit. Parmenides Melissi Samii, & Zenonis Eleatis; Zeno Leucippi: Leucippus Democriti: Democritus Pythagoræ Præceptor fuit. Socra-

tes Platonem, Xenophontem, Antisthenem, Aristippum & Euclidem erudit: Platonis auditores fuere Speusippus, Xenocrates, Dion, Heraclides, & Aristoteles: omnes hos, quorum egregia dicta factaque narrat Laertius, Græcia in sapientum suorum numerum merito retulit, ac palam monstravit, quod *non generent imbelles aquilæ columbas*. E Romanis solum Ciceronem adducere juvat. Hic teste Plutarcho (g) primum Philoni operam dedit, quem Romani supra cæteros Clitomachi alumnos & ob dicendi facultatem admirati sunt, & dilexerunt ob morum suavitatem. Tum a Mutio Scævola, viro Senatus principe, Jurisprudentiam hausit. Inde Athenas navigavit, & Antiocho Ascalonitæ se commisit, ejus orationum volubilitate ac venustate captus, quamvis non omnino probaret. Demum in Asiam & Rhodum profectus est: in Asia Xenoclem Adrametinum, & Magnetem Dionysium, & Menippum Carem audivit, Rhodi vero Apollonium Oratorem, & Philosophum Possidonium. Tantis tamque insignibus opus erat Magistris ad unicum Oratorem excellentem ac Virum omni eruditionis genere illustrem formandum. Ut de magnis Principibus aliquid dicam, Apollodorus Pergamenus Augusti Præceptor erat, quem in

(g) *In Cicerone.*

literis optime eruditum a libidine ac iracundia retraxit, ad quæ vitia principis juvenis prona indoles fuit. Arcadius & Honorius ab Arsenio, Carolus M. ab Alcuino, Otto III. Imp. & Robertus Rex Franciæ a Gilberto Floriacensi Monacho, Carolus V. ab Hadriano VI. postmodum Pontifice, Leo X. ab Angelo Politiano & bonis artibus, & moribus tanto fastigio dignis exculsi fuerunt, qui omnes eruditionis laude ac vitæ probitate inclyti erant, ut merito dubites, an discipuli magistris, an vero magistri discipulis majores fuerint. Novimus etiam (ut capite præcedente demonstravi) ingentem illam curam, qua Summi Principes & Sacri Antistites in Italia, Gallia, Germania &c. præstantissimos quosque artium & scientiarum peritos exteris quoque e regionibus evocarint ad Academias suas Romanam, Parisiensem, Viennensem, Bononiensem &c. horum doctrina illustrandas, magnis sumptibus, majoreque honoris significatione.

XXI.

Et sane plurimum confert ad bonum literarium promovendum magnorum Principum liberalitas in constituendis salariis, quibus Professores & Magistri Scholarum & honorifice sustententur, & ad industriam

omnem impendendam animentur. Nullis hac in re impensis pepercere Romani: Quinctilianus primus, uti scribit Eusebius (h) Romæ publicam scholam & salarium ex ærario, quod *Fiscum* adpellant, accepit. Nullam enim a discipulis mercedem exigebat, nec admittebat, sed expectabat a Republica, in cujus emolumentum operam suam contulit. Vespasianus item Suetonio teste (i) primus ex ærario Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena, id est, bis mille quingentos Philippicos constituit. Antoninus Pius Rhetoribus & Philosophis non solum Romæ, sed per omnes civitates atque provincias & honores & ingentia salaria decrevit, uti prodit Capitolinus, quæ *Provincialia* dicebantur, & quemadmodum observat Caesobonus e Tatiano, sexagena Sestertia, nobis mille quingentos Philippicos, confecere. Eumenius de se ipso fatetur, quod a Diocletiano & Maximiano quindecim omnino millia Philippicorum pro docendi munere obtinuerit: & Athalaricus Gothorum Rex stipendia Doctorum, rebus Romanorum labentibus plurimum imminuta & detracta, rursus restituit, integraque quovis semestri persolvi iussit, si Cassiodoro credimus (k).
Nihil

(h) *In Chronico.* (i) *Orat. pro Scholis.*(k) *Lib. 9. c. 21.*

Nihil enim hac profusione detrimenti passurum esse ærarium, sed potius maximum eruditionis & sapientiæ lucrum facturos se credebant Principes isti. Plurimum quoque stimuli adfert Magistris, si liberalitati accedat honoris exhibitio. M. Antoninum Imperatorem, cognomento Philosophum Frontoni Cornelio Præceptori suo adhuc vivo statnam in foro collocandam a Senatu impetrasse legimus. Quod hi factis, alii verbis honorificentissimis præstitere. Exstat hodie exemplum, ait Gellius (1) epistolæ Philippi Macedonum Regis, qua terror ille Græciæ testatur, non magis se latari, quod Alexander filius natus esset, quam quod Aristotelem haberet, cui puerum tradere posset instruendam: quin ipse Alexander tanta hunc veneratione prosequeretur, ut palam dicere non erubesceret: *Se illi non minus quam Patri debere, quod a patre vivendi, a Præceptore bene vivendi initium accepisset.* Nec desunt inter Christianos Principes exempla. Theodosius Imp. M. Arsenium sedentem docere iussit, filios vero Arcadium & Honorium stantes discere. Gilbertum Floriacensem, de quo dixi, Robertus Galliarum Rex ad Insulas Rhemenses, Otto autem Imp. ad Summum Pontificatus solium sub nomine Sylvestri II. promoverunt. Ita Platina &

(1) Lib. 9. c. 3

Sigonius (m). Idem supremæ dignitatis fastigium conscendit Hadrianus VI. Caroli V. Præceptor. Etiam post mortem Joannes Quirinus, nobilissima prosapia natus, Benedicto Primulo Magistro suo honorem habuit, dum splendidum e marmore monumentum in æde Minoritana eidem posuit, memor & egregiæ illius bonitatis, & singularis quam sub eo imbibisset eruditionis; cui factò, quod refert, hæc verba subjungit Egnatius (n): *Invisant igitur locum studiosi; juvenes frequenter, ut hoc exemplo edocti, quantum discipuli ipsi præceptoribus suis debeant, perpetuo meminisse velint.* Magistri autem ac Pædagogi auream illam Ciceronis sententiam cordi suo profunde inscribant (o): *Nullum munus Reipublicæ afferre majus meliusve possumus, quam si doceamus atque juventutem erudiamus, iis præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrænanda atque coercenda sit.*

XXII.

Alterum ad artes ac scientias comparandas adjumentum sunt, ut dixi, Bibliothecæ, quas publicum sapientiæ ærarium, ditissimum omnis literaturæ gazaphylacium recte

(m) *Lib. 7. reg. Ital.* (n) *Lib. 5. c. 2.*
 (o) *Lib. 3. de Divin.*

recte nuncupaveris. In his tot Doctores, quot bonos libros reperire licet, qui quum post fata sua amplius voce nequeant, tacito quodam numine in scriptis post se relictis legentium animos optimis quibusque disciplinis informant. Vivos non semper ad manus habere possumus magistros, nec nisi in uno aliove literarum genere præstantes: at mortui in Bibliothecis semper præsto sunt, & ad obsequia stant parati: hos in rebus dubiis consulere, horum documenta & placita animo imbibere, ex his oracula excipere omni tempore licet, haud aliis quam sedulæ lectionis sumtibus. Elegans est elogium, quod eruditi alicujus auctoris libro texuit Lucas Penna (p). Ait enim: „ Liber est lumen cordis, virtutum Magister, vitiorum depulsor: comes itineris, domesticus amicus: semper præsto est: nunquam non morigerus, rogatus confestim respondet: Sincerus consultor, non assentator, nemini parcens, quia neminem timet: contra adversam fortunam defensor, secundæ moderator: paradisus unde ejici non potes, nisi cum volueris, doctor gratuitus, faciens te gnarum, si reperit ignarum. „ Quod si hæc Penna de uno libro

(p) *In Rubr. c. de navicular.*

libro docto, quid nos de integra Bibliotheca dicemus? Jam vero si quis in Bibliothecarum originem inquirat, ajo, rem hanc cum ipsis literis adinventam fuisse. Nam simul ac scire & sapere natum est, mox etiam scribere: hoc autem cum fructu esse non poterat, nisi adservarentur quæ scripta & in libros relata fuerunt, disponderenturque ita, ut ad præsentem & ad posterorum usum servirent. Privata primum hæc cura fuerat, quovis sibi suisque studiis prospiciente. Postmodum vero Proceres Reipublicæ ac Reges illis struendis animum ac operam adjecerunt, neque ad usum duntaxat, sed ad splendorem quoque ac ambitionem. Primus Regum, qui Bibliothecam illustrem condidit, Osymundus in Ægypto fuisse perhibetur, cuius fronti hæc verba inscripsit teste Diodoro (q): *Ψυχῆς ἰατρειὸν*, seu *animi medicina officina*. Primus qui publicis usibus destinatam, velut emporium literarium Athenis struxit, Pisistratus tyrannus erat, qui Auli Gellii testimonio (r) *Magnus vir fuit, (odiosum hoc nomen scilicet tyranni tolle) & cui Homerum etiam digestum & correctum nunquam soluturi debemus*. Primus vero, quod novimus, *librorum collector fuit, & qui Reges in Ægypto docuit Bibliothecæ structuram* Aristoteles, ut ait Stra-

(q) Lib. 1. (r) Lib. 6.

bo (s). Longum foret, per singulas has literatorum officinas ire : de omnium præcipuis solum veteris & recentioris ævi pauca commemorabo. Alexandrina Bibliotheca facile princeps erat, a Ptolomæo Philadelpho, Ptolemæi Lagidis filio, secundo hujus nominis & stirpis Ægyptiorum Rege constructa. Hic incredibili studio ac impensis regiis ex Asia, Africa & Europa, scilicet a Chaldæis, Ægyptiis, & Romanis libros conquisivit, atque in græcam linguam transferri curavit, eique Demetrium Phalareum præfecit, hominem quidem exulem a suis Athenis, sed scriptis & factis admodum illustrem. De numero librorum, qui in hac scientiarum arce custodiebantur, varia produnt Scriptores. Seneca (t) dicit : *Quadraginta millia librorum Alexandria arserunt, pulcherrimum regie opulentie monumentum.* Fortasse solum iniit numerum eorum, qui Vulcano in prædam cesserunt, non autem illorum, qui flammis subtracti sunt. Josephus (u) scribit, Demetrium aliquando interrogatum a Ptolemæo, quot millia librorum modo numeraret, respondisse : ducenta millia admodum, quos tamen ad quingen-
ta

(s) *Lib. i.* (t) *Lib. de Tranquill. c. 9.*

(u) *L. 12. Antiqu. c. 11.*

ta brevi ascensuros esse speraret. Hæc tamen adeo libris dives & superba Bibliotheca in bello Alexandrino sub Cæsare Dictatore, dum urbs capta a milite direpta fuit, flammis in pabulum magnam partem cessit, fato literatis omnibus deplorando. Nihilominus instaurata fuit non quidem eadem, sed consimilis, eodemque loco, nimirum in Serapeo seu Templo, porticibus vicinis portui & navalibus imposito, adnitente Cleopatra Ægypti Regina, & famosa Antonii amoribus scæmina. Hæc enim a marito illecebris sibi familiaribus impetravit, ut Attalicam seu Pergamenam Bibliothecam in urbem Alexandriam transferri jussit. Ita combustæ reliquiis, & recens advectæ subsidiis aucta ornataque prioris famam Christianorum temporibus non solum sustinuisse, sed & superasse visa est. Nam Aulus Gellius & Ammianus (x) copiam ajunt librorum in Ægypto a Ptolemæis Regibus vel emptione conquisitorum, vel descriptione confectorum ad septingenta fere millia ævo suo excrevisse.

XXIII.

Serius Bibliothecarum cura ad Romanos pervenit, quam tamen moram postmodum earum copia & magnificentia compensavit. Primus ea in Urbe Bibliothecam instruxit

(x) *Lib. 22.*

Cæsare Augusto invitante atque incitante Asinius Pollio, Orator & Senator nobilis, quod Suetonius his verbis testatur: *Primus Romæ Bibliothecas publicavit Pollio, græcas latinasque, additis Auctorum imaginibus, in atrio, quod de manubiis Dalmatarum devictorum magnifice instruxit.* Et Plinius (y): *Asinius Pollio primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit.* Ex horum verbis patet primo, Bibliothecam hanc e græcis latinisque libris compositam fuisse: dein eam a Pollione instructam, ornatam ac reparatam potius fuisse, quam exstructam. Nam diu ante a Tib. Graccho patre Gracchorum magnam librorum copiam eum in locum congestam fuisse Plutarchus aliique scriptores memorant. Porro atrium illud erat *Libertatis* in monte Aventino situm, cujus meminit Ovidius (z) conquestus, libellum elegiarum suarum, in Ponto exilii loco scriptum, non fuisse in bibliothecam Asinii receptum.

*Nec me, quæ doctis patuerint prima
libellis,*

Atria Libertas tangere passa sua est.

Demum jam tunc temporis bibliothecas doctorum hominum & Heroum imaginibus

(y) *Lib. 33. c. 11.* (z) *Lib. 3. Trist. eleg. 1.*

bus sculptis, atque pretiosis hostium exuviis, aliisque parergis ad splendorem conciliandum fuisse exornatas. Paulo post, ipse Augustus Imp. manus tam præclaro operi adjecit, duasque publicas erexit bibliothecas, quarum una *Octavia* nuncupabatur, utpote Sororis Octaviæ nomini ac memoriæ dedicata; de hac Dio Cassius (a) ita loquitur: *Augustus porticus & bibliothecas a sororis nomine Octavias dictas exstruxit.* Erat autem porticus hæc, in cujus superiore loco memorata bibliotheca stabat, vicina theatro Marcelli, loco hodie adhuc Romæ noto. Altera *Palatina* dicebatur, quia intra ipsum Cæsaris palatium continebatur, de qua Suetonius (b): *Erat latina græcaque.* (id est græcis latinisque libris instructa) id factum est an. Urbis DCCXXVI. Quamvis autem idem Suetonius asserat, Bibliothecæ huic ab Augusto additum fuisse Custodem seu Præfectum C. Julium Hyginum, insignem Grammaticum, prisca tamen marmora docent, Græcam & Latinam bibliothecam (solis ut credo forulis divisam) seorsim habuisse custodes suos, utpote quorum uni inscripta leguntur hæc verba;

AN-

(a) *In Actis an. Urb. DCCXXI.*(b) *Cap. 29.*

ANTIOCHUS. TI. CLAUDI.
CÆSARIS. A.
BIBLIOTHECA. LATINA.
APOLLINIS.

alteri vero:

C. JULIUS. FALYX. A.
BIBLIOTHECA.
GRÆCA. PALAT.

Post Augustum Principes sequentes in condendis bibliothecis veluti de palma certarunt. Tiberius unam condidit in Domo sua, de qua Aulus Gellius (c): *Cum in Domus Tiberianæ Bibliotheca sederemus, ego & Apollinaris.* Aliam Vespasianus, quam adjunxit Templo Pacis, ut denuo ex verbis Gellii colligitur, dicentis (d): *Commentarium Lucii Ælii, qui Varronis Magister fuit, studiose quæsiuimus, eumque in Pacis bibliotheca repertum legimus.* Aliam Trajanus, de qua idem Gellius (e): *Sedentibus forte nobis in Bibliotheca Trajani:* atque hæc passim *Ulpia* vocabatur, quod nomen adhuc hodie tribuitur Romæ insigni Bibliothecæ medicæ, quæ in magno Hospitali ad S. Spiritum adservatur. Aliam Domitianus ut ferunt, *Capitolinam*, cujus meminit Eusebius (f): *in Capitolium inueniens fulmen ruit, & magna inflammatione*

(c) *Lib. 13. c. 8.* (d) *Lib. 16. c. 8.*

(e) *Lib. 2. c. 27.* (f) *In rebus commodi Imp.*

tione facta Bibliothecam & vicinas quasque ædes concremavit. Fortassis autem melius & verius dicitur, Domitianum Capitolinam conflagramentem restaurasse. Nam ut Suetonius testatur (g): *Domitianus bibliothecas incendio absumptas impensissime reparari curavit, exemplaribus undique petitis missisque Alexandriam, qui describerent, emendarentque.* Quibus e verbis patet, etiam tum temporis adhuc Bibliothecam Alexandrinam velut originem & matricem aliarum in honore habitam, & harum corruptos libros ex eadem iterum resectos fuisse & adornatos.

XXIV.

Hæc de veteris ævi Bibliothecis: nunc de illis, quibus recentiora tempora præ aliis illustrantur, quædam dicenda se se offerunt. Primum sacra dignitate suam locum occupat Bibliotheca Pontificia, quæ vocari solet *Vaticana*. Hujus initia admodum angusta repetere licet a primis D. Petri successoribus, qui sacros Codices, Pontificum aliorumque Patrum epistolas, Decreta, collatos Ordines, & Acta SS. Martyrum, Apologias pro Christiana Religione, hæresum nascentium historias & confutationes, quin & alios

ma-

maxime Philosophorum ethnicorum libros, quibus opus erat primis Christianis ad illorum dogmata refellenda, quam diligentissime adservabant. Sed hæc erant Tabularia potius quam Bibliotheca. Unde facile adsentio Onuphrio Panvinio, legitima Bibliothecæ hujus initia ad Hilarium Papam, qui seculo Christi quinto vixit, referenti. Hic enim pace Ecclesiæ reddita optimos quosque libros cum sacros tum profanos collegit, nec non cum reliquis in Bibliothecæ formam redegit, delecto ad fontem Lateranensem loco, ubi diu constiterat. Verum a posterioribus Pontificibus, ut commodior usus foret, in Vaticanum Palatium translata est, ibique a Nicolao V. plurimum aucta, & a Sixto IV. insigniter exulta fuit. Omnes tamen reliquos superavit solita sua magnanimitate in operibus publicis, quibus plena etiamnum hodie Roma est, moliendis Sixtus V. Quippe quum Bibliotheca hæc in loco depresso, obscuro, & insalubri staret, novum e fundamentis ædificium struxit, atque in ejus parte magis edita, perlucida, & salubri thesaurum hunc reposuit, subselliis & pluteis hinc inde dispositis, libris ordine selecto collocatis, muris & fornice nobilissimis undique picturis distincto. Ita exornatam hanc eruditio-

ditionis sedem liberalibus disciplinis & publicæ utilitati solemniter dicavit anno MDLXXXVIII. Pontificii regiminis IV. Crevit hæc postmodum illatis in eam variis aliis Bibliothecis nobilissimis: Ducis Urbinatis ab Alexandro VII. Reginae Sueciæ, & Electoris Palatini ab Alexandro VIII. Codicibus quoque plurimis extranearum linguarum a Clemente XI. Numismatum rarissimorum copia a Clemente XII. Manuscriptis bibliothecæ olim Ottonianæ, & libris bonarum artium ac eruditionis Italicæ Marchionis Capponi a Benedicto XIV. Verbo, videre est ingentem adparatum sacrorum & vetustissimorum codicum, volumina exquisitissima nec facile alibi reperienda, libros omnis generis profanæ ac Ecclesiasticæ eruditionis plenos, tanto qui vix iniri potest, numero. Inter Bibliothecæ Præfectos famam præcipue adepti sunt Leo Allatius Chius, qui multa ingenii monumenta reliquit, & Lucas Holsteinus Hamburgensis. Modo florent duo Assemani, Stephanus Evodius Archiepiscopus Apamensis, & Josephus Simonius Bibliothecæ Præfectus, qui in Manuscriptorum Codicum splendido catalogo ac editione desudant, duobus jam Tomis in lucem datis. Plura invenire documenta licet apud Angelum

Roccam, Mutium Panfam, & Onuphrium Panvinium, qui de Bibliotheca Vaticana copiose scripserunt. Vidi etiam non ita pridem inchoatum a Benedicto XIV. & jam pene absolutum sacrum Museum, Bibliothecæ adjectum, quod Pontifex hic eximia Antiquitatum Ecclesiasticarum, maxime Veteris Romæ, undique collectarum supellectile instruxit, magis magisque augenda.

XXV.

Sequitur Vindobonensis seu *Cæsarea* inter eas, quæ hodie in tota Europa celebrantur, famosissima, cujus historiam Lambecius (h) satis amplam octo Tomis contexit. Equidem omnes Imperatores e stirpe Austriaca oriundos, si a Rudolpho ad nostram usque ætatem eorum seriem persequi velimus, & eruditorum & eruditionis fautores fuisse maximos, quin & Mæcenates deprehendemus: Maximilianus vero I. etiam Cultor erat, qui insignibus quibusque ac heroe dignis toga & iago factis conspicuus ad Julii Cæsaris imitationem rerum a se gestarum Commentarios conscripsit. Hic ut bonarum artium serius in Germaniam advectarum studio stabiles sedes figeret, in Comitiiis

(h) *Lib. I. Commentar.*

Wormatiensibus an. 1495. decrevit, ut Septemviri in sua quivis ditione publicas scholas sive Academias instituerent: Ipse vero eam in se curam suscepit, ut Bibliothecam Cæsare dignam Vindobonæ conderet. Primo quidem Manuscriptorum librariam supellectilem a Patre suo Friderico IV. relictam grandi numero collegit Æneæ Sylvii primum, & post Georgii Peurbachii doctissimorum hominum industria: Tum post inventam circa annum 1440. typographiam librorum impressorum immensam copiam comparavit Bibliothecæ inferendam: Demum e capta direptaque Constantinopoli, quotquot volumina communem ruinam atque rapinam evaserant, diligentissime conquiri jussit, eorumque magna accessione bibliothecam auxit. Neque hac contentus Cæsar Maximilianus plurimis codicibus manuscriptis, qui e Monasteriis Austriacæ ditionis extracti fuerunt, & libris, qui e famosa Bibliotheca Budensi a Mathia Corvino Hungariæ Rege maximis sumtibus olim instructa, sed post Budam a Solimanno expugnata ac misere direptam distracta per privatorum manus vagabantur, ære suo redemptis eam locupletavit, adjuvantibus doctos Cæsaris conatus Conrado Celtis, Poeta primo qui in Germania a Friderico IV.

IV. laurea donatus fuit, & in Vindobonensi Academia munus Professoris eloquentiæ & poeseos sustinuit, & Joanne Cuspiniano, Historiographo & Cæsari a consiliis, qui posthumis ingenii monumentis inclaruit. Maximiliani vestigiis institerunt Ferdinandus I. Maximilianus II. & Leopoldus I. quippe sub horum glorioso non minus quam munifico regimine partim translatae partim coemptae fuerunt satis multae bibliothecae privatae, uti Conradi Celtis, & Joannis Cuspiniani, de quibus memini, praeterea Joannis Fabri Episcopi Vindobonensis, Joannis Deuschvammii, Wolfgangi Lazzii, Joannis Sambuci, Augerii Busbequii, Richardi Streunii, Hugonis Blotii, Tychonis Braheii, Sebastiani Tegnagelii, Philippi Edardi Fuggeri, ut ita non immerito Bibliotheca Bibliothecarum adpellari possit. Ultimum accessit ornamentum sub Carolo VI. qui, ut magnificentius habitarent etiam post fata sua fortes illi spiritus, librorum scriptores immortalitate digni, novum ad instar Templi aedificium struxit, cujus medium ambitum occupant Imperatorum e Domo Austriaca statuae, & inter has veluti centrum Caroli VI. marmorea effigies: circum circa vero stant in altis pluteis celebratissimi per orbem Herois, Prin-

cipis Eugenii libri rarissimi, rubro omnes corio cum aureis parergis contexti non sine intuentium delectatione ac admiratione. Curiosus dum Bibliothecam hanc lustrarem, indaganti mihi, quot libri in hoc literarum armamentario continerentur, respondit quidam custodum Bibliothecæ: centum & triginta millia non adnumeratis Manuscriptis, quæ totam superiorem peridromidem implent.

XXVI.

Parisiensis Regiæ Bibliothecæ initia quidam ad Caroli M. tempora reducunt, utpote de quo Principe, non minus de Ecclesia quam de bonis artibus præclare merito, constat, quod Bibliothecam libraria suppellectile satis divitem adornarit: Verum etiam constat, libros Bibliothecæ hujus post Caroli mortem ejusdem voluntate divenditos fuisse, pretio in pauperes distributo. Nam *de libris* inquit Eginhardus (i) *quorum magnam in Bibliotheca Palatii sui Aquensis copiam congregavit Carolus, statuit vi testamenti sui, ut ab his, qui eos habere vellent, justo pretio redempti, pretium in pauperes erogaretur.* Non minus Ludovicum Pium Caroli filium & regni hæredem, itemque Carolum

(i) *In ejus vita.*

lum Calvum Imperatoris ex Ludovico Nepotem, qui eidem successit, bibliothecas habuisse produnt Acta Synodi Ticinensis an. 876. congregatæ, quibus subscripsisse legitur Hilduinus Abbas S. Dionysii & *Bibliothecarius* Caroli Calvi. Hæ tamen potius privatæ ac domesticæ, quam publicæ Bibliothecæ speciem præsetulerunt. Longa post annorum serie Carolus V. cognomento *Sapiens*, & Carolus VI. regia munificentia Bibliothecam publicis usibus servitutam moliri cœperunt, conquisitis undique præstantissimis Codicibus, ita ut merito ab his Regibus initia peti debere videantur. Postmodum sub Ludovico XI. quum typographia in Galliam, & primo quidem Lutetiam Parisiorum, circa annum 1470. esset introducta, ingens incrementum sumpsit regia Bibliotheca. Quippe Ludovicus omnes, quotquot tum temporis in publicam lucem prodibant, editiones celebriores in eam tanquam in horreum quoddam literarium conferri iussit, facta etiam Manuscriptorum Codicum accessione. Promovit cœptum opus strenue Carolus VIII. dum Robertum Gaguinum hominem literatissimum ei præfecit, qui postea sub Ludovico XII. multas legationes obiit in Germania, Italia, Britannia &c. quumque magnam ipsi vim pecuniæ ad-

pendisset Rex, veteribus libris ubique Legationum occasione conquisitis & coemptis reversus est in Galliam, doctis his spoliis onustus, iisque Bibliothecam regiam locupletavit. Plurimum quoque profuit opera & industria Joannis Lascaris, e Græca Imperatoria familia oriundi, quem mortuo Laurentio de Medicis ex Hetruria in regnum suum advocavit idem Ludovicus. Nam hic & græcas literas in Galliam, & patriæ linguæ Codices quamplurimos in Bibliothecam introduxit. Manuscriptorum adparatus ingens debetur Francisco I. quem *Literarum Parentem & Scientiarum Restauratorem* adpellant Scriptores Galli. Hic enim Lascaris & Joannis Budæi consilio missis in exterarum regiones Orientales eruditissimis Viris has opes congregavit: Henricus vero II. & Carolus IX. coemendis privatis bibliothecis intenti erant, quibus veluti rivis augetur magis flumen jam satis vastum. Sub Henrico IV. volumina maximi pretii Latina, Græca, Hebraica, Arabica, Italica, quæ Catharina de Medicis Henrici II. uxor secum adtulerat, in eam migrarunt. Sub Ludovico XIII. integra bibliotheca Philippi Huralti Episcopi Cadurcensis 12000. Librarum impendio comparata illuc fuit translata: quin etiam e Typographia Regia ejusdem
auspi-

auspiciis in Palatio erecta an. 1640. tot elegantium editionum, quæ inde in Europam prodierunt, omnium aliquot exemplaria in Bibliotheca reposita fuerunt, hodieque visuntur. Coronidem imposuit Ludovicus XIV. qui præter florentissimas Eruditorum Societates in Gallia & Lutiæ fundatas, præter varia instituta Doctorum Virorum Collegia, splendorem summum Bibliothecæ conciliavit, missis in varias orbis regiones Viris scientissimis, inter quos Joannes Mabillonius O. S. B. notissimum cunctis eruditis nomen, qui per plurimas Europæ Bibliothecas peregrinati opulentiam ingentem in re literaria, tanquam itinerum suorum fructum reportarunt, huicque Palladis Sacratio intulerunt, e quo 16. millia Codicum manuscriptorum, & 80. millia librorum impressorum continente præterito seculo tot elegantes ingeniorum partus nobis exhibuerunt Mabillonius, D. Baluzius, Montfauconius, Sirmondus, Harduinus, & alii.

XXVII.

Nolim ultra persequi Bibliothecarum historiam, pro qua conscribenda vix ingens volumen satis foret. Universe de his scripserunt Ludovicus Jacobus, Gabriel

Naudæus, Jodocus a Dudinck, Galeſius, Joannes Lomeierus, præter alios bene multos, qui librorum in ſingularibus Bibliothecis catalogos ediderunt. Pene nulla celebrior urbs eſt in Europa, ubi non unam alteramve bibliothecam hoc ſeculo invenire ſit. Sola magis notarum nomina prodo: in Alma Urbe præter Vaticanam ſunt magis conſpicuæ Barbarina, Sapientiæ, Borghefiana, Pamphiliana, Caſanatenſis, Collegii S. J. Romani, Angelica ſeu Auguſtinianorum, Congregationis de Propaganda. *In reliqua Italia:* Florentina ſeu Medicea, Taurinenſis, Parmenſis, Patavina, Veneta S. Marci, Neapolitana, Mediolanenſis ſeu Ambroſiana, Collegii S. J. Panormitani in Sicilia. *In Gallia:* Lutetiæ Pariſiorum præter Regiam Colbertina, Mazariniana, Facultatis Theologicæ Sorbonicæ, Collegii S. J. Ludoviciani, S. Germani Ord. Bened. Congr. S. Mauri, Fratrum Prædicatorum, Monafterii S. Genoveſæ, &c. Lugdunenſis, Bitoricenſis. *In Germania* præter Viennenſem Aulicam, & Collegii S. J. Aquisgranenſis, Argentoratenſis, Fuldenſis, Mellicenſis, Auguſtana, Auguſta Brunſvicensis, Berolina, Monacenſis Aulica, & Collegii S. J. Ingolſtadiana S. J. Lipſienſis ſeu Paulina. *In Anglia:* Regia Weſt-

me-

monasteriensis, Oxoniensis, Londinensis in Ecclesia S. Pauli. *In Hispania* Complutensis, Seviliensis, & S. Laurentii in Escuriali. *In Lusitania* Conimbricensis Collegii S. J. *In Suecia* Upsalensis. *In Dania* Hafniensis. *In Bobemia* Pragensis. *In Batavia* Lugdunensis Batavorum. *In Belgio* Lovaniensis, Antvverpiensis S. J. *In Borussia* Regiomantana. Sunt aliæ plurimæ, maxime privatæ Monasteriorum omnis Ordinis, & Collegiorum Societatis Jesu, quæ ubique pro Instituti sui ratione Bibliothecis erigendis augendisque invigilat. Verbo, tot hoc seculo sunt, ut ausim dicere, non hominibus Bibliothecas, sed homines Bibliothecis deesse. Ex his aliquæ excellunt Manuscriptis, aliquæ vetustis Codicibus, aliæ raris editionibus, aliæ rei Antiquariæ, Diplomaticæ, Numariæ monumentis, aliæ libris historicis, Medicis, Juridicis, Theologicis, Mathematicis &c. aliæ Codicibus S. Scripturæ, ac Disciplinæ Ecclesiasticæ, Liturgiis &c. aliæ omnis sortis & literaturæ Lexicis, aliæ aliis. Deus bone! quantum hoc ad omne literarum genus, ad omnes artes & scientias comparandas adjumentum, de quo secundo loco dicebam? Huic velut appendix accedit nobile Institutum Literarium So-

cietatum, vel ut vocant Academiarum, quibus, si sobrie, sine fastu & vana ostentatione colantur, nihil ad disciplinas magis magisque perficiendas, earumque arcana detegenda utilius, quam nonnisi homines de literatura bene meriti in illis confocientur, doctas lucubrationes suas inter se communicent, selectissimas de variis scientiis quæstiones magno studio & accuratatione pertractent, easque postmodum sub Ephemeridum, vel Actorum, vel alio sub titulo orbi literato communes faciant. Ejusmodi Societates quatuor erectæ fuerunt Seculo XVII. a quatuor Clarissimis Principibus. Carolus II. Britannix Rex an. 1660. Londinensem Regiam Societatem auspicatus est. Parisiensem itidem Regiam an. 1666. condidit Ludovicus XIV. Galliarum Rex, ad excellendas præcipue sex disciplinas, scilicet Geometriam, Astronomiam, Mechanicam, Anatomiam, Chymiam, & Botanicam. An. 1647. Societatem Naturæ curiosorum in Germania a Bauschio & Fehrio Medicis Suinfordensibus inchoatam confirmavit atque in fidem recepit Leopoldus I. Imperator. Berolinensis Regia Societas an. 1700. a Friderico Borussiae Rege stabilita fuit. Hoc demum Seculo XVIII. novus bonarum artium Instaurator velut

velut in theatrum prodiit, & quidem in medio nationis tot retro seculis penitus incultæ, nimirum Petrus Russorum Monarcha, qui magnis ipse itineribus per Europam defunctus, ut coram videret culturam literarum, morum & regiminis apud varias nationes, domum redux nullis sumptibus, nullis laboribus pepercit, ut barbariem ac ignorantiam e vastissimis Imperii sui finibus proscriberet, civibusque suis doctrinarum fontes aperiret, atque eum in finem accersitis doctissimis ex Europa Professoribus duas Academias condidit, unam Moscoviæ, alteram Petroburgi.

§. II.

Detrimenta Artium Et Scientiarum.

XXVIII.

Optime constituta his, quæ pluribus adduxi, & Artificum & Instrumentorum, dicere volo, Magistrorum insignium & Bibliothecarum adjunctis videri posset Republica literaria, si non, ut in rebus humanis contingit, detrimenta forent (& fors adjunctis plura & majora) quibus recta studiorum ratio turbatur, & felix artium ac scientiarum cursus sistitur.

Et

Et primo quidem noxia quædam & exlex disciplinarum libertas priori & hoc potissimum seculo apud non paucos invalescere cœpit, qui ut multa subito sciant, parum vel nihil solide ac utiliter scire malunt. Hinc limitum impatientes vagam discendi quin & docendi methodum sequuntur, sine legibus, sine præceptis, id quod omni prorsus Veterum Optimorumque auctorum & in arte Magistrorum sententiæ adversatur, qui tam solícite in cunctis artibus & scientiis certum ordinem, certasque regulas præscripserunt, quibus studiosa juvenus ab uno velut gradu ad alterum pede presso usque ad fastigium perduceretur. Satisfaciunt hi sibi, ac præclare secum agi credunt, si per varios vagentur libros, quædam, quæ magis arident genio suo, adnotent, apophthegmata aliqua & speciosa dicta memoriæ mandent, parum solíciti de fundamentis, de partium divisione ac nexu, de artificio occulto, de tota artis vel scientiæ structura: omne tempus, quod longiori indagini ac seriæ meditationi tribuitur, perditum esse arbitrantur, ac subtrahi reliquarum scientiarum præcipiti studio conquerruntur, quas omnes brevi manu quasi in suam potestatem redigere se posse sibi arrogant. Hinc diuturnioris itineris per-
tæsi

tæsi citatis equis, & ut vulgus loquitur, *per postam* in eruditionis patriam contendunt. Videtur mihi libertas hæc in literum studio quodam modo esse similis pessimæ illi in religionis negotio libertati, quam qui sectantur, dicuntur esse de secta Libertinorum, nimirum qui avitam veramque religionem, ejusque dogmata & placita averfantes nullius quoque alterius vinculis constringi volunt, sed ex omnibus temere quædam arripiunt, & sibi met ipsis religionem fabricant, carni ac sensibus blandientem, cum summa supremi Legislatoris injuria. Non equidem me latet, id quod de apum republica homines isti exemplum pro domo sua adferunt, videlicet eas, etiam dum per forum prata vagantur, & nunc huic, nunc illi, mox alteri flosculo osculum figunt, nihilominus mel optimum colligere, ac favum construere longe dulcissimum. Verum nosse hos oportet, animalcula isthæc hanc mellificandi rationem a natura magistra doceri: At homines literati ac docti fiunt per artem, quam rem longiori temporis spatio, & majori laboris impendio, quam id quod natura dictante fit, indigere in omnibus videmus. Est & alia in docendo non minus noxia libertas, dum quibusdam in regionibus passim ac
sine

sine delectu docendi munus, & Collegia ut vocant privata & domestica aperiendi facultas conceditur, ita ut scholæ hujusmodi sint quasi tabernæ, ubi hedera exponitur pro optimo, ut jactant, vino vendendo. Prætenditur speciosus titulus æmulationis accendendæ, ac præstantium Professorum plantarii constituendi, dum quis alterum & doctrinæ fama, & auditorum numero superare conatur. Sed re ipsa ut plurimum nonnisi gravium discordiarum tum inter Professores, tum inter discipulos seminarium hoc esse solet, dum unus alterius doctrinam deprimere, suam extollere nititur: interea scholæ publicæ jacent, & Academiarum majestas attenuatur: non tam attenditur, quid solidi cibi adponatur, quam quid juventuti placeat: placent autem huic heteroclitæ opiniones, ostentatio antiquitatis obsoletæ, temerariæ sententiæ, historiæ multo sale in religionem ac sacerdotium conspersæ: ultima cura veritatis, cujus tamen inveniendæ, ac communicandæ gloriam intolerabili fastu sibi solis arrogat. Qui hac ratione plus famæ apud juvenes rerum inexpertes, & quo hæc omnia tendant, ignaros adipiscitur, pluresque ad se auditores trahit, majus etiam ac ingens sæpe minerval exigit ab iis, quibus foret

foret salubrius ignorantiam ejusmodi doctrinarum magna etiam pecunia redimere.

XXIX.

Alterum genus detrimentorum sunt quædam animi vitia, quæ uti hominibus literarum studiosis maxime insidiantur, ita ab illis, si vere docti esse ac haberi velint, magna circumspectione sunt vitanda. Ejusmodi est mentis quædam elatio, quæ non paucos inflat, & ad ea tentanda stimulat, quæ ipsorum ingenii vires excedunt, quique cum laude fuissent versati in bonis artibus, si cum aurea mediocritate stetitissent contenti: sed dum solis currum cum Phaethonte, ausi sunt conscendere, cum ignominia omni nominis sui ac doctrinæ fama exciderunt. Sunt qui ad Grammaticam, Poesin, Historiam velut nati videntur; at Philosophi quoque, Mathematici, Theologi volunt haberi, quum has scientias vix de nomine quidem norint. Unde fit, ut dum multa de his inepte loquuntur, multa perperam scribunt, merito a rerum intelligentibus rideantur. Non paucos etiam novum quid inveniendi gloria transversum agit, qui aliorum terere vestigia dedignantur, sed vel antiqua novis vestibus induta, vel certe talia proferunt, quæ ætatem non ferunt,

ferunt, fungis similia, qui intra noctem crescunt, & cito dispereunt. Est equidem res in literario regno laude dignissima, novis inveniendis studere, quum plurima sint, quæ Veteres ignorarunt, & a nostris detecta fuerunt, & adhuc multa sint, quæ nos quoque latent, sed a posteris nostris in apricum proferentur. Verum ad hoc studium nemo accedere debet, qui non acri ingenio, indefessa industria, & ad superandas difficultates, quæ contra possunt occurrere, maxima perspicientia est obarmatus, ne medio in cursu navis destituta ventis in sabulo hæreat. Aliud vitium est, quod Græci *Φιλαντία*, Latini Philautiam vocant, quo morbo laborant, qui de magna sibi doctrina suspecti, quidquid ipsi e cathedra pronunciant, quidquid scribunt, aureæ ætatis partus esse credunt, aliorum vero doctos labores ad æneam & ferream regerunt. Hi doctrinæ suæ arbitrium ad famam plebis deferunt, & assentatores quærent, qui plenis buccis eorum eruditionem quaquaversum promulgent, epigrammatibus, rhythmis altum sonantibus ad omnes civitatis angulos adfixis celebrent, & thura ferant semideum horum aris. Nec desunt ut plurimum parasiti, quibus infra utilitatem amicitia est, quique literatos hos Proceres ubi-

ubique comitantur, ubique adplaudunt. Vitium hoc eo nocentius est, quo latius se se propagat, ita ut multi vel ingenio debiles, vel similem ore aperto fumum captantes verum ac sincerum literarum cultum negligent, distortas de scientiis ideas imbibant, ac masculæ eruditionis gustum omnem perdant.

XXX.

Tertio loco venit memorandum id, quod quidem inter adjumenta literarum posui, sed per abusum non raro in detrimentum degenerare solet, nempe indiscreta, & vaga, aut nimis curiosa, minusque cauta librorum lectio: Primo modo, si sine delectu instituat, & ab uno ad alterum argumentum absque ulla mora & animadversione pergatur, multa quidem leguntur, sed non multum: rerum copia obruitur memoria, nec ordo ille, partium nexus & harmonia, qua artes ac scientiæ gaudent, ipsamque adeo artificiam unquam addiscitur, sed chaos quoddam ac indigesta moles animo inhæret, nunquam ad maturitatem perventura. Unde fit, ut fragmenta solum disciplinæ alicujus colligamus, nullo autem tempore ipsam perspiciamus integram œconomiam. Observare hoc grande vi-

tium licet in multis scriptoribus, qui de arte aut scientia quadam, aliove argumento copiose quidem differunt, multaque erudita inspergunt, sed parum ordinate, sine partium symmetria, absque debita divisione, absque legitimis probationibus & conclusionum nexu fluxuque, ita ut sub finem lector ubique sparsa membra intueatur, nullibi vero corpus inveniat: Secundo modo, si libri ab incertis auctoribus, sine censura publica ad probationem, sine anno, die, ac consule, aut palam ab hererodoxis & heterodoxe scripti a rerum & artium occultarum in inexpertis, maxime a juvenibus legantur. Deploranda res est, videre tot libros per Imperium, per regna, per civitates impune ac sine fræno quasi circumvolitantes, qui sub specioso eruditionis comparandæ, aut certæ cujusdam disciplinæ tradendæ titulo principia atheismi, dogmata Machiavelli, politicas artes humano divinoque juri repugnantes, historias vel potius fabulas ad odium & contemptum adversus Sanctam Sedem, & Ecclesiasticum regimen, ac leges Canonicas instillandum affabre compositas, calumnias & criminationes falsissimas Deo sacrarum personarum, & de Christiana republica optime meritaram, ipsi juri naturæ summe adver-

san-

santes, & veluti per otium non raro a vilissimis Rhyparographis insperfas continent. Venenum autem præsentissimum tegitur sermonis elegantia: siquidem hoc tempore tam concinne texuntur omnia, tam fluidis verbis, tam bene collocatis, tamque blandis & ad delectandum animum idoneis, ut nihil sit adeo falsum, quod non veri speciem induat. Nihil sane istis magis noxium, nihil magis injurium accidere potest tum ipsis scientiis, sub quarum pallio in publicum prodeunt, tum veræ Religioni, quæ scientiarum scientia est. Et tamen si pro merito castigentur, si prohibeantur & damnentur, concurritur, conclamatur, obstrui fontes sinceræ doctrinæ, opprimi libertatem veræ scribendi, eripi e manibus eruditionis thesauros, & ignorantiaæ secula postliminio revocari. Divini Platonis hac in re jam olim regula & lex erat, *noxam reipublicæ reputandam esse, si sine seniorum censura libri vel carmina in publicam lucem prodirent.* Quos obsecro bonarum artium & scientiarum fructus ex ejusmodi cariosis arboribus decerpandos, quam limpidas doctrinæ aquas ex infectis adeo fontibus hauriendas esse credimus aut speramus? At dicunt, utiliter legi posse ejusmodi libros, promendo duntaxat nucleum sanæ doctrinæ, reliqua parerga mi-

nus casta & sobria velut nucum crustas abjiciendo aut certe contemnendo. Sed quinam sunt, qui hæc dicunt? Homines Catholici: utique. Sed qui plerumque jam proni sunt ad libertatem in religionis & morum negotio, qui jam gustum quemdam corruptum de rebus ad Ecclesiasticam disciplinam & forum pertinentibus circumferunt, quique eorum e numero sunt, de quibus Poeta canit:

*Video meliora proboque,
Deteriora sequor.*

Contingere cum ejusmodi libris solet, quod cum cibus: adponitur quoddam ferculum bene conditum, & palato gratissimum, quod tamen stomacho male affecto noxium esse non ignoratur. Aspicitur bis terve, gustatur parum, quia *parum veneni non nocet*: rursus parum & denuo parum, donec tandem pene totum absumatur. Interea parum hoc veneni in viscera grassatur, & morbus præ foribus stat, non sine sanitatis aut vitæ perdendæ periculo. Abstinentum erat statim initio, dicendumque: *tanti pœnitere non amo.*

XXXI.

Quartum denique detrimentum omnium gravissimum, cujus discrimini artium & scien-

Scientiarum studium præcipue in Academiis & Lyceis majoribus stat expositum, est neglectus disciplinæ ac virtutis. Sunt quidem nonnulli, qui magnæ doctrinæ cum magna religione, ac literis cum virtutis studio non bene convenire existimant, quorum rationes non abs re futurum esse existimo, si breviter heic expendam. Primam adferunt, quia scilicet magna doctrina rigorem aliquem ad ea, quæ religionis sunt, inducere videtur. Quippe animus a studiis profanis lassus torporem, & ut ita dicam, frigus periculosum contrahit, quo divinarum rerum sensus paulatim extinguitur; non sapiunt preces & officia pietatis, non cœlestium seria meditatio, quum ab his dulcedine sublimium cogitationum, & curiosa indagatione arcanorum naturæ mens continuo abstrahatur. Altera est, quia animi elationem & fastum creat, teste Apostolo: *Scientia inflat*. Nam homines docti sapientiæ suæ testimonio supra cæteros evecti alios mediocris minervæ facile despiciunt velut longe infra se positos; & dum illis adplauditur, semideorum choro se immiscent: verbo: sibi sunt omnia. Tertia demum, quia viam aperit non raro ad *Indifferentismum* ut adpellant, quod sane in Rotterodamo, Cardano &c.

jam olim observarunt aliqui, & recentiora habemus exempla in quibusdam heterodoxorum, quos *fortes literarum spiritus* vocant, quorum dogmata & placita, quæ in libris suis venditant, nullius eos esse religionis palam faciunt, ut in libro de Jurisprudencia apertius dicam. Verum facilis est ad hæc responsio. Primo enim, dum homines docti plurimum diei tempus ad studia conferunt, vivunt remoti a deliciis & voluptatibus, quæ vel maxime officiant veræ religioni ac virtutum exercitationi: & quo plura sciunt, eo melius animum ad auctorem honorum omnium ac sapientiæ fontem Deum elevant. Certe ut eos solum honorifice compellem, qui encyclopædiam coluerunt, videre est Lipsium, Casinum, Petavium, Sirmundum, Calmetum, Gretserum, Mabillonium, homines religiosissimos simul, doctissimosque. Dein superbia & fastu laborant duntaxat illi, qui semidocti & scioli sunt. Vere sapientes dum velut emenso aliquot dierum maritimo itinere semper eundem ante se vastissimum scientiarum oceanum adhuc superandum intuentur, facile vela contrahunt, nec tam iis gloriantur, quæ didicerunt, quam ad ea, quæ discenda supersunt, anhelant. Legimus Lipsium gentilitio scuto suo hanc inseruisse epigraphen:

phen: *Virtute Et modestia.* Denique nihil ab *Indifferentismo* vel *Atheismo* apud scientiarum simul ac virtutis studiosos timendum. Hæc enim religionis monstra non a literis, sed a moribus flagitiosis apud eos, qui rationis regimen illecebris & voluptatibus subverterunt, nascuntur. Sobria doctrina potius rationi facem præfert, & per mundi hujus tenebras ad ultimum finem suum, ad Deum recta deducit. Quod si contra spem accidat, ut in Athenæis virtus & scientia detrimentum patiantur, magna & præcipua culpæ pars in disciplinæ publicæ neglectum recidit. In illis, quæ sapientissimi Academiarum & Gymnasiorum conditores præscripserunt, Statutis non paucos reperire licet articulos de morum honestate, vitæque totius probitate, quam gravissimis verbis inculcant & scholas frequentantibus, ut observent, & scholiarchis, ut observari faciant. Unum duntaxat, sed conspicuum hujus rei testimonium adduco: De Academiæ Romanæ seu Archigymnasii disciplina & legibus ita loquitur scriptor recens Josephus Carafa (k): „Singulis annis, ait, die 18. „Octobris, quæ S. Lucæ festiva est, ex „antiquissimo more conveniunt in Gymnasium Professores, Rector, Advocati- „ que

(k) *In Lib. cit. de Gymn. Rom. c. 10.*

„ que Consistoriales, & sacro celebrato
 „ legitur e pulpito catalogus Professorum,
 „ & Edictum Rectoris pro recta studiorum
 „ ordinatione. Hujus Edicti summa hæc
 „ est: I. ut singulis diebus cum lectiones
 „ habentur, celebretur Sacrum in Ecclesia
 „ Gymnasii, ut ei Professores auditores-
 „ que interesse possint. II. Monet &
 „ hortatur Professores auditoresque, ut
 „ Eucharisticam mensam frequenter adeant,
 „ atque honeste vivant. III. Jubet in
 „ scholis totoque Gymnasio universos mo-
 „ deste, urbane, liberaliterque se gerere,
 „ præsertim vero a discipulis coli Institu-
 „ tores. IV. Arcet prohibetque a toto
 „ Gymnasio ludos omnes, clamores, scom-
 „ mata, & alia hujus generis, quæ non
 „ decent loci majestatem. V. Pariter
 „ vetat armis cujusvis generis munitos
 „ scholas adire, & mutuis conviciis vel
 „ ictibus contendere, sive decertare. VI.
 „ Ne perditii adolescentes violent Gymnasii
 „ sanctitatem, mandat ut nullis liberum sit
 „ ad Jurium vel Medicinæ studia se confer-
 „ re, nisi a Rectore veniam impetraverint.
 „ VII. ut inferiores Gymnasii Ministri ca-
 „ veant studeantque, ne Professores a
 „ scholis habendis perturbentur, & ne
 „ quid sit in Gymnasio indignum, inhone-
 „ stumque. VIII. ut ne illorum ædes aliis

„ locentur, vel vacationum tempore scho-
„ læ aliis usibus occupentur. IX. ut qui
„ violaverint hæc statuta, pœnis sint af-
„ ficiendi. X. ut Professores statis diebus
„ & horis non desint officio suo, hortatur
„ atque mandat. XI. Qui vero defuerint,
„ eos statuit puniendos, detracta salarii
„ parte. XII. puniendos quoque decernit
„ Professores, qui nec septem habeant
„ Auditores. XIII. Quæ omnia ut perspe-
„ cta ei sint, jubet Bidellum singulis ho-
„ ris circumire scholas omnes, atque ne-
„ gligentes inutilesque Professores Rectori
„ indicare. XIV. Edicit, ex ægra valetudi-
„ ne duntaxat fas esse Professoribus a scholis
„ abesse, non vero ex aliis officiis, negotiis-
„ que, quibus non debuissent se se implica-
„ re. XV. Fas non esse Professori impedito
„ vices suas alteri demandare, cum id spe-
„ ciet ad Rectorem. XVI. Denique indictis
„ pœnis mandat, ne quis in Urbe sive priva-
„ tim, sive publice ludum literarium insti-
„ tuat. Non minus aliæ per Europam Aca-
„ demia Catholica pro diversitate locorum ac
„ regionum saluberrimas de moribus leges ha-
„ bent præscriptas, quibus nocturnæ evagation-
„ nes, computationes, lusus perniciosi, suspectæ
„ domus &c. gravissime interdiciuntur. Ubi
„ Societas Jesu Academia regimen obtinet,
„ tenentur etiam discipuli omnes singulis die-

bus adfistere sacro , Dominicis Concioni ,
 atque ab hospitiiis frequentandis , & gla-
 diorum usu abstinere : Gymnasia vero his
 perpetuis legibus gubernantur (1) : „ I. Qui
 „ discendi causa Societatis Jesu Gy-
 „ mnasia frequentant , intelligant , Deo
 „ juvante non minus curatum iri pro viri-
 „ bus , ut pietate , cæterisque virtutibus ,
 „ quam ut ingenuis artibus imbuantur .
 „ II. Eam quisque classẽ frequentabit ,
 „ quæ illi post examen a Præfecto fuerit
 „ assignata . III. Singulis saltem mensibus
 „ omnes peccata confiteantur , ac Missæ
 „ sacrificio quotidie constituta hora , Con-
 „ cioni vero diebus festis decenter inter-
 „ sint . IV. Explicationi Catechismi singu-
 „ lis habdomadis omnes intersint , ejus-
 „ que compendium ediscant , ut a Magi-
 „ stris fuerit constitutum . V. Nemo ex
 „ nostris discipulis gymnasium cum armis ,
 „ gladiolis , cultris , aut aliis ejusmodi ,
 „ quæ pro locis & temporibus interdicta
 „ fuerint , ingrediatur . VI. Abstineant
 „ omnino a jurejurando , a contumeliis ,
 „ ab injuriis , detractionibus , mendaciis ,
 „ & ludis vetitis , a locis etiam noxiis ,
 „ vel a Præfecto scholarum interdictis , de-
 „ nique a rebus omnibus , quæ morum
 „ honestati adversentur . VII. Intelligant ,
 „ in

(1) *Instit. S. J. de Rat. stud.*

„ in iis, quæ ad mores ac studia bona-
„ rum artium spectant, cum præcepta,
„ sive admonitiones, minus proderunt,
„ Magistros correctoris opera in ipsis pu-
„ niendis usus: qui aut pœnas recusa-
„ rint, aut spem emendationis non osten-
„ derint, aut cæteris molesti, sive exem-
„ plo suo perniciosi fuerint, sciant se ex
„ nostris scholis esse dimittendos. VIII.
„ Omnes suis quibusque Magistris obtem-
„ perent; rationem vero studendi ab illis,
„ præscriptam tum in scholis, tum domi,
„ quam diligentissime servant. IX. Serio
„ animum ad studia & constanter adjiciant:
„ sint in scholis mature frequentandis as-
„ sidui, in audiendis & recolendis præle-
„ ctionibus, cæterisque obeundis exerci-
„ tiis diligentes. Quod si quid minus affe-
„ quantur, aut si quid dubitent, Magistrum
„ consulant. X. In scholis ne hac illac diva-
„ gentur; sed in suis quisque subselliis locis-
„ que, modeste ac silentio, sibi ac rebus suis
„ intenti sint; neque schola egrediantur, nisi
„ facta a Magistro exeundi potestate. Ne sca-
„ mna, cathedram, sellas, parietes, januas,
„ fenestras, neque aliud quidpiam pingendo,
„ scribendo, scalpello, aliave ratione detur-
„ pent, seu notent. XI. Pravas aut etiam su-
„ spectas aliorum conversationes fugiant;
„ cum iis tantummodo versentur, quorum
„ exem-

„ exemplo & consuetudine in literarum
 „ studio, virtutumque proficiant. XII.
 „ A libris perniciosis & inutilibus legendis
 „ abstineant. XIII. Neque ad publica
 „ spectacula, comœdias, ludos; neque
 „ ad supplicia reorum, nisi forte hæreti-
 „ corum, eant; neque personam ullam
 „ in externorum scenis agant, nisi data
 „ prius a Magistris vel a Præfecto Gymna-
 „ siii potestate. XIV. Sincerum animum
 „ purumque conservare, ac divinis legi-
 „ bus summa diligentia obtemperare ni-
 „ tantur: Deo vero ac sanctissimæ Virgi-
 „ ni Deiparæ, cæterisque sanctis, persæ-
 „ pe atque ex animo se commendent:
 „ Angelorum opem assidue, præcipue ve-
 „ ro Angeli Custodis implorent. Mode-
 „ stiam tum alibi semper, tum in templo
 „ atque in schola potissimum servant. XV.
 „ In rebus denique, atque actionibus
 „ omnibus ita se gerant, ut facile quivis
 „ intelligat, eos non minus virtutum, vitæ-
 „ que integritatis esse, quam literarum do-
 „ ctrinæque studiosos. „ Ut vero nihil in-
 „ tentatum relinqueret Societas, quo bonos
 „ mores & pietatem in superos (fortissima
 „ literarum præsidia) tum in Gymnasiis tum
 „ in Academiis promoveret, in utrisque Con-
 „ gregationes seu sodalitates, quas vocant,
 „ Marianas erexit, in quibus sabbatinis vel
 Do-

Dominicis diebus Conventus instituuntur non solum ad excitandam in juvenum animis teneram erga Deiparentem devotionem, sed etiam ad vitæ vere Christianæ, ac rerum cœlestium principia & dogmata implantanda; quod institutum credi vix potest, quam potens sit juvenilis licentiæ frænum, estque a sede Apostolica amplissime confirmatum, multisque donis spiritualibus cumulatum, atque etiam a Maximis Principibus, qui ejusmodi sodalitiis nomina sua dant, eorumque membra esse non dedignantur, condecoratum. Patet igitur, quanta cura, quantoque studio & Conditores primi, & Majores Nostri literarum cum virtute consortium stabilire contenderint. Jam vero si tam sancte institutarum rerum disciplina negligatur, si vel Patrumfamilias vel Rectorum oscitantia juvenes Academici in media libertatis aura de nocte per plateas vagari, quærere latibula, frequentare domos, quorum Lares sunt Cupido & Venus: de die lusui, computationi, otio, furtivis amoribus indulgere, verbo, saluberrima scholarum statuta impune transgredi permittantur (id quod sub prætexto tuendæ libertatis ac multiplicandæ gentis Academicæ, re ipsa turpis lucri, utpote quod e maleficio trahitur, cupiditate non raro fit)

fit) si inquam ista impune fieri permit-
tantur, quantum non bonarum artium ac
scientiarum studio detrimentum inde ena-
scitur? Juventutis Romæ luxus, & Athe-
nis mollities, ubi cœpit invalescere,
utriusque Reipublicæ ruinam post se tra-
xit, & exauthorata rigida illa veteri disci-
plina tum bellica fortitudo, tum litera-
rum fama utrobique evanuit, atque barba-
ries successit.

CAPUT IV.

INGENIORUM RATIO HABENDA IN ARTIBUS ET SCIENTIIS.

§. I.

Cultura Ingeniorum.

XXXII.

Ante omnia nosse oportet, quid rei sit
ingenium, quod unum e præcipuis
coeli donis est, & solius naturæ hu-
manæ dos incomparabilis. Fuerunt, qui
animum & ingenium eandem rem esse con-
tenderunt; sed hi procul a veritate aber-
rarunt.

rarunt. Est enim animus seu spiritus ille, qui animat corpus humanum, in omnibus æqualis, nec unus in parvo corpore minor, alter in magno major, neque perfectior in viro vel sene, quam in infante vel puero, uti melior docet Philosophia. Contra vero quis inficiari ausit, in uno homine majus residere, capacius, & sublimius ingenium, quam in altero? Eadem in Græcia fuerunt Bæoti Ætolique homines stupidi, & Athenienses omni scientiarum genere exculti: atque etiamnum famosus ille murus intercedit inter Tartaros gentem barbaram, & Chineses nationem politissimam. Itaque animus est veluti officina, & ingenium est facultas hujus officinæ, seu indoles, qua aut facile aut difficulter artes ac scientiæ addiscuntur. Hæc autem indoles seu facultas plurimum pendet tum a structura cerebri, ejusque vasorum, per quæ spiritus animales ad id feruntur & libere commeant, tum a temperie vel intemperie humorum, quam *temperamentum* seu corporis *constitutionem* Medici vocant; quamvis negari haud possit, non raro ab altiore principio hanc indolem repetendam esse. Certe experientia docet, e humili quoque casa, & sordido rure sublimia prodiisse ingenia, & ut Poeta canit:

Magnos

*Magnos posse viros, & magna exempla
daturus*

*Verecun e patria, crassoque sub aere
nasci.*

Cætera ingens diversitas est ingeniorum non minus, quam facierum humanarum, in quibus tot inter myriades vix erit invenire omnia membra, lineamenta, proportionem ac symmetriam, ita conformata, ut nullum omnino discrimen unius ab altero deprehendi queat. Aristoteles (m) duplicis generis statuit ingenia: alia quæ a natura bene formata sunt, hæcque partitur in ἐὺφῦν seu vivida, & in ἑτάσιμα seu stabilia: alia quæ male, in μανικὰ & in ἰσθητὰ, quibus nempe nimia vel mobilitas furorem, vel stabilitas stuporem inducit, illustratque rem exemplo: ita, inquit, Alcibiadis & Dionysii Majoris, hominum vivido prorsus ingenio præditorum, posteros in μανικῆς seu furiosos, Socratis vero & Cimonis, Stoicorum fixa indole gaudentium, nepotes in ἰσθητῆς five stupidos degenerasse. Ex hoc duplici genere oriuntur variæ ingeniorum species: quædam sunt *præcocia*, quæ solito citius velut propitio sole excoquantur: quædam *serotina*, quæ tardis passibus ad maturitatem perveniunt: alia *felicia*, quæ
sine

(m) *Lib. 2. Rhetor.*

sine magno labore adsequuntur quodvis
literarum genus, cui serio se se adplicant.
Tale ingenium in Poetica nactus est Ovi-
dius, ut ipse fatetur:

*Sponte veniunt ad carmina Musæ;
Quidquid conabar dicere versus erat.*

Infelicia alia, quorum conatibus neuti-
quam respondet fructus, quæque semper
contrarios in sua navigatione ventos ex-
periuntur. De his Horatius (n):

Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

Aliqua *velocia*, quæ moras non patiuntur,
& celeri volatu ad sublimia tendunt: ali-
qua *tarda*, quæ numeratis passibus, &
nonnisi de gradu ad gradum eundo ad di-
sciplinæ alicujus limine perveniunt. Quæ-
dam demum *acuta*, quæ instar cunei ad
interiorem penetrant scientiarum medul-
lam: quædam *obtusa*, quæ repetitis etiam
ictibus ultra corticem non pervadunt.
Verum ne apices rerum potius, quam
res ipsas sectari videar, ex his tam multi-
plicibus tres potissimum classes ingenio-
rum distinguo, ad quas reliqua omnia re-
vocari facile possunt; quarum primam in-
genia magna & sublimia, alteram medio-
cra, tertiam exigua & humilia consti-
tuunt.

(n) *De Art. Poetic.*

tuunt. De his antequam pluribus agam, in causas hujus, quæ inter ingenia intercedit, diversitatis indagandum esse videtur. Plato tres præcipue assignat (o): *humanam* scilicet, *naturalem*, & *divinam*, ut ipse vocat, seu cœlestem. Ad *humanam* pertinet educatio, consuetudo, & lex. Videmus enim quotidie, eorum qui ruri nascuntur, ingenia rus olere, sylvestre aliquid & incultum præferre, nec ultra stivam sapere: proles vero, quæ in nobilium parentum sinu educantur, etiam nobile quid spirare, atque ingenia polita, magnarumque rerum capacia secum circumferre. Magnam quoque vim exercet consuetudo, altera natura. Si pueri a teneris assuefiant parandæ rerum & causarum cognitioni, exercendæ memoriæ, judicio quantulocunque demum de singulis formando, næ hi magnas cum tempore in sapientiæ studio progressiones promittunt. Si parentes industrii sunt, etiam filii non erunt segnes. Nam

Above majori discit arare minor.

Quodsi demum bene morata, & legibus salutaribus munita sit civitas vel republica, prodibit etiam bene morata, & quibusvis artibus atque scientiis addiscendis par

(o) *Dialog. 5. de Legibus.*

par juvenus. Porro ad *naturalem* ingeniorum causam refertur elementorum, alimentorum & totius temperamenti diversitas. Certe acuta & solertia fuerunt Atheniensibus ingenia; retusa vero & hebetiora Thebanis, quod discrimen scriptores aeri puro & tenui, quo gaudebat priorum patria, crasso autem & pingui, quo utebantur posteriores, adtribuerunt. Quod de elementis, idem dicendum de alimentis, utpote quæ ex elementis composita eorum quoque naturam induunt, ita ut alia calefaciant, alia refrigerent, humectent alia, alia exsiccant, atque ita diversis modis cerebrum ingenii sedem adficiant. Plurimum vero ad ingeniorum varietatem confert temperies vel intemperies humorum: apud quos sanguis dominatur præ reliquis, illi vivaces sunt, semperque excitati ad cogitandum, sed etiam instabiles: apud quos cholera, ii veloces & penetrantes in rimandis naturæ arcanis, sed simul audaces & animi perturbationibus obnoxii: apud quos phlegma, isti segnes & lenti: apud quos melancholia, hi tardi quidem sunt, sed etiam firmi & stabiles in suis opinionibus. Optimum communi fere suffragio ad ingenium & studia temperamentum esse censetur melancholico-sanguineum, ubi sanguis

spiritus & vitam menti subministrat, melancholia vero ingenium figit, & in suis operationibus stabile reddit. Tertia denique caussa, quam Plato pro ingeniorum diversitate adsignat, *est divina* pendens a sideribus, & ut ait, a potestatibus Angelorum, seu Geniorum. Quodsi Plato per hæc verba innuere duntaxat voluerit, sidera vim quandam, quam *influxum* adpellant Philosophi, sicut in voluntatem & mores hominum, ita etiam in intellectum & ingenium exercere inclinando & excitando, nihil a veritate alienum dicere videtur. Novimus enim (ut de sole tantum loquar, astrorum principe) novimus inquam, velociora esse ingenia vividioraque hominum illorum, qui calidioribus in regionibus, quæ solem in meridie plus vertici sui incumbentem habent, nascuntur: contra vero illorum, qui septentrioni viciniore sunt, aspera & tarda. Rursus nationes quæ plagas orientales incolunt, polito, miti ac placido, qui vero occidentales gravi & profundo ingenio pollere videmus, uti Sinenses & Hispanos. Si vero intelligat, vim aliquam dominantem ac cogentem inesse astris, eorumque Rectoribus Angelis, (uti Veteres credebant) ita ut cuius planetarum certa ingeniorum indoles respondeat, res est palam superstitio-

stitiosa, nec Platoni, quantumvis divino, hac in re adfentiendum est, sed potius Augustino, aperte hoc falsum esse demonstranti in Jacob & Esau, qui tam diversi erant genii ac ingenii, licet sub iisdem sideribus, eodemque temporis quasi momento nati sint.

Jam vero, quum adeo varia sint procaussarum, locorum, & temporum varietate ingenia, nec plerumque eorum conditio & habitudo frontibus inscripta circumferatur, sed non raro intimis in penetralibus abscondita lateat, idcirco sapientum omnium, qui juvenum institutioni operam dabant, prima semper & præcipua cura fuit explorandi eorum ingenia, & ad lydium lapidem probandi. Profecto *eminentissimum supra reliquos magistratum esse instituendum* Plato (o) existimavit, *ad quem ingenia examinanda (præsertim puerorum & adolescentum) adducerentur.* Immo Aristoteles non magnum duntaxat, sed totum Reipublicæ bonum in hac re positum esse asseruit. Quod verbis commendebant, id etiam factis comprobarunt Veteres Philosophi. Quippe priusquam discipulos in scholas suas, atque ad altiores disciplinas admitterent adolescentes, quam

diligentissime severissimeque eorum ingenia velut in statera appendebant, perspecturi an debitum ad eas probe capiendas pondus adferrent. Pythagoræ solemne fuit, experimentum sumere de tyronibus, tum arithmeticae plena cognitione, tum indicto per quinquennium silentio, quibus in rebus si satisfecissent, tum demum eos discipulorum catalogo adscripsit. Plato nullum in suam scholam recepit, si non prius in Mathematicæ elementis, quæ ingenii monstrant acumen, probe versatus fuisset. Socrates illos, qui ad se a parentibus vel cognatis adducebantur, suoque magisterio concediti fuerunt, multis ac variis quaestionibus urgebat, ut ex responsis indolem cognosceret. Unde nota ejusdem gnome: *Adolescens loquere, ut te videam.* Illud præ cæteris ingenii probandi specimen, uti ex re nata & incogitatum, ita satis illustre fuit, quod Democritus Philosophus edidisse scribitur a Laertio (q). Ei forte fortuna obviam factus est Protagoras Abderites, puer etiamnum, qui ligna in fascem satis magnum scite composita, & geometrica quadam ratione librata humeris alacer gestabat, ac si omnis expers oneris foret. Admiratus pueri dexteritatem Sophus fascem solvere, ac denuo

com-

(q) *Lib. II. c. 7.*

componere jussit; quod quum Protagoras nihil cunctatus pari facilitate fecisset: *beus adolescens*, inquebat Democritus, *quum ingenio valeas, me sequere, ut majora melioraque addiscas.* Atque hanc sane maximam in discipulorum auditorumque suorum delectu faciendo, explorandoque eorum ingenia curam, ut dixi, habuere Veteres, quæ si etiam nostris, ut fieri deberet, temporibus adhiberetur, nescio sane, an non variis in locis Gymnasiorum & Academiarum angustiores forent portæ, nec atria tam ampla: & exercitus decematis legionibus ac remotis impedimentis contractior adpareret, imminuto quidem numero, sed aucto robore. Sunt quidem, qui Gymnasia & Academias fluminibus ac fontibus comparant, quorum aquæ sunt communes: unde cum Nasone conqueruntur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.

Sed non advertunt ad necessitatem ineluctabilem, quæ communes facit fluminum ac fontium aquas, utpote e quibus non solum hominibus, sed & asinis ac bobus, & hircis potus quotidianus subministrari debet. Malim ego aptius atque honestius publicas scholas & Athenæa comparare cum templis & aris, ad quæ non omni-

bus patet aditus. Nam quemadmodum Ecclesia ab aris omnes fœminas, & mares etiam quosdam abstinere jubet, quos animi vel corporis vitium, aut commissum crimen altaris ministerio sive indignos, sive ut loquuntur SS. Canones *irregulares* facit, ita a sapientiæ templo velut profani arcendi sunt aliqui, quibus natura noverca ingenium, & honeste se sustentandi facultatem negavit, aut qui pravis moribus bonæ juventutis educationi, scholarumque famæ obesse possunt. Quapropter ut paucis dicam, neutiquam induci expedit in Gymnasia & Academias velut in campos Elysios, nisi quos Æacus, Minos, & Rhadamanthus, id est, plurium Doctorum haud suspectum judicium prius probe excusserit. Sed quod dolendum, hanc seu legem, seu utilissimum reipublicæ consilium non raro vel parentum, qui liberos suos e truncis Mercurios sculpi volunt, importunæ & vix non armatæ preces, vel Procerum patrocina inconsulta evertunt, ut Magistris & Rectoribus non liceat, quod decet ac prodest.

XXXIII.

Stabilita semel ingeniorum explorandorum necessitate, ac delectus faciendi utilitate, geminæ ulterius magni momenti quæ-

quæstiones occurrunt, quæ ad curam ingeniorum practicam pertinent. Prima est, quænam huic vel illi disciplinæ apta sint, & veluti ab ipsa natura rite accommodata? qua in re mihi multum probatur Joannis Huartes sententia, quam in libro de ingeniorum examine (r) pluribus exponit, licet in aliis quibusdam non parum hallucinetur, uti dum naturæ leges præscribere, & satis heteroclite multis ostendere conatur, qua ratione parentes liberos sapientes ac ingeniosos procreare possint. Igitur eos, qui memoria valent, Grammaticæ, Arithmeticæ, historiæ, studio legum theorico ac Theologiæ *positivæ* non parum idoneos esse pronunciat; cujus rei ratio mihi esse videtur, quod hæ disciplinæ præ cæteris tenacem, fidelem, ac promptam ad præcepta & leges, ad numeros, ad sententias S. Scripturæ ac Patrum, ad majorum facta memoriam requirunt. Illis vero, qui intellectu præstant, Dialecticam, Philosophiam naturalem ac moralem, Jurisprudentiam practicam, Astronomiam, Medicinam theoreticam, & Theologiam speculativam convenire censet. Nam hæ scientiæ aciem ingenii penetrantem, subtiles ratiocinationes, ac maturum judicium exigunt. Qui
vero

(r) *Cap. 8.*

vero recte cogitandi virtute ac bonas ideas formandi polleat, hos in omnibus illis artibus & scientiis, quæ ad figuras, ad symmetriam & proportionem, ad harmoniam spectant, ut est Poesis, Eloquencia, Musica, Medicina practica, Mathematica, reipublicæ administratio, ars pingendi, ars militaris &c. multum profecturos esse existimat, nec absque causa ut opinor, quoniam in cunctis istis forti, clara, & nobili quadam imaginandi vi opus est, simul ac habilitate viva & splendida, rerum animo conceptarum imagines tum verbis tum scriptis exprimendi. Hæc ex Huarte eo libentius adtuli, quo plus luminis subministrant cuivis de suo studiorum cursu recte instituendo, videlicet, ut præ reliquis illi disciplinarum generi animum suum toto conatu adplicet, ad quod sufficientibus, aut omnino præclaris ingenii facultatibus, & dotibus eidem scientiæ propriis (seu sint memoriæ seu intellectus seu imaginationis) a natura ejusque Auctore instructum se se agnoscit. Nihilominus fatendum est, paucos esse ea solertia, ut ingenii sui indolem veluti venando deprehendere possint, aut certe serius, quam oportet, postquam scilicet bona vel melior juventutis pars studiis transacta jam est, & maturior ætas successit. Dein ob-

stat

stat plerumque *Φιλαντία* seu insita quædam de rebus nostris blandiens opinio, quæ mentis lumen ad rectum iudicium de nobis ipsis ferendum obscurat, vel omnino extinguit. Præstat igitur id fieri a bonis ac expertis Magistris sub ipsam statim adolescentiam, & primam studiorum aurotam; cujus rei variæ viæ sunt, quibus ingeniorum virtus & facultates explorari possunt: universim illud statuere licet, indicia esse magnæ ad literas capacitatis, magnique cum tempore profectus: 1. *facile percipere quæ traduntur.* 2. *fideliter illa retinere.* 3. *feliciter eadem imitari.* Altera quæstio est, qua ratione tractanda sint ingenia, postquam eorum virtus & valor satis exploratus perspectusque habetur. Dixi, universe tres esse ingeniorum classes, quædam magna & sublimia, quædam mediocria, alia exigua & humilia. De ultima classe res paucis absolvi potest: nimirum ii, quibus hebes ingenium est, & ex horreo nil nisi stramen prominet, vel non sunt admittendi, vel post aliquot conatus frustra adhibitos arcendi tanquam fuci ab apiario scientiarum, aut a sacris vulgus profanum. Si enim diutius in scholis tempus terere permittantur, fit, ut neque studiis neque opificiis amplius apti sint: otiosæ vitæ
adsue-

adsuescant, atque ita reipublicæ prorsus inutiles, quin & noxii evadant. Quodsi nobilitas obstet, quo minus mechanicis artibus admoveantur, curandum est, ut assiduitate laboris tenuem saltem & historicam scientiarum notitiam sibi comparent, & quod præcipuum est, ingenii & doctrinæ inopiam vitæ ac morum honestate compensare studeant. Sic enim si non publicum bonum, ad minus privatum fructu ab his proveniente non carebit. Errant non raro parentes, ac pædagogi, qui vi ac verberibus extundere volunt profectum, quasi segetem repugnante solo: sunt ejusmodi ingenia commiseratione potius digna, quam indignatione. Novimus quantam diligentiam, quantas curas Cicero impenderit ad imbuendum in scientiis Marcum filium; sed frustra. Fuit quidem Marcus Tullii filius, sed non hæres ingenii ac sapientiæ. Majoris moliminis res est, magna & sublimia ingenia excolere, utpote in quibus elaborandis jam ipsa natura omnem contulisse operam videri potest. Non autem heic mihi sermo est de iis ingeniis, quæ communis hominum conditionis limites transgrediuntur, & nonnisi post secula aliquot in orbe literato, velut in cælo novæ stellæ comparent: quale erat D. Augustino, vastissimo

mo illi scientiarum omnium Oceano, & Pico Comiti Mirandulano, quem naturæ miraculum dixere: neque de illis, quæ divino magisterio per ardentissimas preces sollicitato potius, quam humano fuerunt erudita, quemadmodum de Salomone, de S. Thoma Doctore Angelico, & de Doctore Eximio Francisco Suarez legitur; de his inquam & similibus, si quæ sunt, ingeniis mihi sermo non est. Nam

Ignæus est illis vigor, & celestis origo.
Hæc relinquenda sunt spiritui, quo intus aguntur, & nonnisi ad excelsos volatus continuo impelluntur. Sunt alia ingenia quæ dixi, magna & sublimia, quibus præstans memoriæ vis, celeritas cogitandi, sagacitas inveniendi, facilitas sensa sua promendi, & quidam fulgor uti genuinis adamantibus inest. Quantumvis autem sint felicia, opus tamen habent quadam cultura, ne extra orbitam saltent, sed intra certos limites consistere adfuescant. Agri enim quo fœcundiores sunt, eo pejores germinant frutices, si sibi relictæ cultura destituantur, aut non purgentur. Hinc Demetrius Phalareus teste Laertio (s) dicere solebat. *Hominum fastuosorum amputandam sublimitatem, sed relinquendam sobrietatem.*

Ad.

(s) *Lib. 5. cap. 5.*

Admonendi sunt hi, atque urgendi, ut non se totos, suaque omnia confidant ingenio: ut a libris probatis ac magistris doctis leges & præcepta disciplinarum diligenter ac libenter excipiant, neque in sua studiorum ratione exleges esse velint: ut certum ordinem ac statum tempus studendi observent, nec promiscue legant libros, aut scribant solo mentis impetu ducti; ut & bene prius expendant, quæ lucubrant, & postea ad limam vocent, ut fecisse fertur Maro (ingenium utique sublime) qui uno calore quinquaginta versus profundere novit, sed ex his vix decem retinuit. Hæc de sublimibus ingeniis: ex quibus simul patet, ista plerumque non tam cultura, quam freno indigere. Nam ut Tullius prodit (t), Isocrates de duobus Auditoribus suis Theopompo & Ephoro, quorum prior erat acerrimi ingenii, alter lenis & tardi, dicere solebat: *se Ephoro calcaria adhibere, Theopompo autem frenos.*

Venio nunc ad mediam classem, seu ad ingenia mediocria, per quæ non intelligo ea, quæ natura novercam se præbente talia sunt, ut ad nihil grande ac præclarum in artibus & scientiis exurgere valeant, sed intra mediocritatis limites semper

(t) *De Clar. Orator.*

per hærere cogantur. Absit; sed illa intelligo, quæ non quidem suapte indole sunt excelsa, bona tamen memoria, nec modica cogitandi virtute, mediocri sagacitate ac vi penetrandi prædita, quæque accedente multa sedulitate, ac constanti cultura eo promoveri possunt, ut cuivis disciplinæ cum laude, atque etiam cum plausu addiscendæ tractandæque paria sint. Horum quum numerus sit ingens, valde exiguus autem sublimium, maxime ratio priorum habenda est. Habent sane ingenia magnam cum agris analogiam, uti pridem observavit Clemens Alexandrinus, qui ea *agros animatos* appellare non dubitavit, iisdemque fatis & vicissitudinibus obnoxia esse ostendit. In quibusdam terra fertilis est ac felix solum, pronumque ad fruges ferendas, absque cultura operosiore; in aliis vero non ita fecunda tellus est, sed sterilior. Quodsi tamen assiduus labor accedat, subigendo terram, stercorando, arando, occando, eradicando zizania, plerumque uberior messis suo tempore colligitur e posterioribus, quam e primis, ipso soli ingenio industriæ expensas cum scœnore velut redente: porro humani ingenii proportio ad scientiam aliquam est eadem, quæ telluris ad semen; non enim universim æqualis

lis est, & quamvis aliqua pinguis sit ac fertilis, excolenda tamen est, ac dispi-
 ciendum, cuiam semini sit aptior: deni-
 que tempus quoque idoneum sationi ex-
 spectandum, immo semen enatum expur-
 gandum, nullique labori parcendum, do-
 nec maturescat. Atque hæc fiunt quot
 annis a privatis hominibus lucri ac neces-
 sitatis gratia: cur non etiam boni publici
 gratia idem fiat cum ingeniis? Adjuvan-
 da sunt a Præceptoribus, Magistris & Pa-
 rentibus hæc ingenia nunc animando,
 nunc stimulando, atque ab uno ad alte-
 rum gradum promovendo, quum vel ma-
 xime in scientiarum & artium cultura ve-
 rum sit, *festinando lente* denique ad me-
 tam perveniri. Horum ingeniorum a
 puericia tractandorum elegantem modu-
 lum suggerit Franciscus Wagnerus S. J.
 in suo libello, quem inscripsit *Crito*:
 „Ubi, ait, se explicare cœpit ratio, pri-
 „mam auroram occupent literæ. Nar-
 „rentur fabulæ, ad quas erecta stet inno-
 „cens & utilis curiositas. Stimulentur
 „juvenes laude: adplaudatur ipsis, si re-
 „cte quid discant: in scholas mittantur,
 „& omnis cura adhibeatur, ut nihil cu-
 „rent, præter literas & mores: pædago-
 „gus bonus constituatur: non mittantur
 „in scholas tantum, ut domi quieta sint
 „omnia,

„ omnia, & post aliquod tempus despon-
„ sentur amaliis, cum quibus operam
„ dent liberis &c. „ Quod autem præci-
puum, in quo Præceptoris ac Magistri so-
licitudo versari debet circa ejusmodi in-
genia, est ut in lectione, scriptione, ac
exercitatione animi constantia excitetur,
constantia foveatur, constantia roboretur,
utpote qua præsentēs & futuras difficulta-
tes vinci necesse est. Sunt quædam juve-
num ingenia celeria & agilia: in omnem
partem scintillant, & acumen non mo-
dicum produnt, quin & sales ac lepores
spargere norunt. Hæc sunt ingenia, de
quibus initio dixi, præcocia: sed rara est
in illis constantia, nec quidquam æstiman-
dum, nisi quod primo calore effunditur;
id enim ingenium redolet. Cætera in
quibus paullo major industria & labor re-
quiritur, omnia languent, nec quidquam
vitæ vel spiritus sentitur: dum contra in-
genia tardiora quidem, sed quæ rebus se-
mel coeptis pertinacius immorantur, ma-
xime si sagacitas quædam animi consociata
sit, priorum celeritatem facile antever-
runt. Atque hæc ingenia, si constantia,
de qua dixi, accesserit, id est, assiduitas
& exercitatio, profunda scientiarum & ar-
tium penetrare solent, & in civilibus quo-
que non sine consilio ac prudentia res ma-

ximas exantlare norunt, verbo, in omni doctrina palmam ferunt. Habemus illustria veritatis hujus exempla: Cleantes tardissimo erat ingenio præditus, quod tamen industria ac studio longo ita subegit, ut inter primos Græciæ Philosophos haberetur, dictus propterea *alter Hercules sapientia*. Non minus Demosthenes & pronunciandi difficultate & cogitandi cunctatione laborabat, gemino vitio Oratoris sane fatali. Vicit tamen utrumque improbo labore, omnibusque Græciæ Oratoribus palmam præripuit. M. Cato perpetua exercitatione ita ingenium suum paullo asperius excoluit, ut Livio teste (u) *si arma sumpisset, natum in armis crederes; si se ad studia convertit, inter literas educatum*. Divo Thomæ initio ingenium adeo hebes & ad studia ineptum esse videbatur, ut *Bovem* adpellarent Socii, sed postea, ut Albertus M. ejus præceptor prædixit, ad Bovis hujus clamorem, id est, doctrinam totus mundus obstupuit. Memoratu dignum est, quod de Baldo produnt scriptores, scilicet eum ætate jam provecta & inclinante ad Juris studium se se accinxisse; quapropter non deerant, qui falso eum convicio impeterent: *Sero nimis*, inquiebant, *ad hæc stu-*

(u) *Decad. 4. lib. 1.*

Studia venis o Balde: sic nonnisi causarum in orbe altero eris patronus. Sed nihil his territus in opere suscepto perrexit Baldus, & ita profecit, ut tanquam Juris Oraculum antea actis temporibus celebraretur. Neque silentio prætereundus S. Ignatius Lojola, qui jam grandævus addiscendis inter pueros linguæ latinæ elementis martios spiritus impendit, non tam eo consilio, ut sibi scientias & humaniores & severiores compararet, quam ut tot Collegiis & Seminariis, ubi omnis generis artes & scientiæ cum insigni emolumento docentur, ostium aperiret.

§. II.

Moderamen Ingeniorum.

XXXIV.

Non modica est disceptatio inter Politicos peritos, an regimen Reipublicæ, ubi liber est populus, an vero Imperium præstet, ubi supremo Moderatori populus servire cogitur. Multis præplacet libertas, pro qua tanquam pro aris & focis pugnant: aliis non displicet servitus, in qua si sapientem ut decet Gubernatorem nanciscuntur, subditi magna fruuntur pace ac tranquillitate. Nolim ego hanc litem vel ingredi vel decidere. De regno

literario illud pronunciare ausim, ingeniorum libertatem ei magis esse noxiam, quam servitutem. Libera quidem nascuntur hominum ingenia; etiam artes & scientiæ velut mare liberum sunt, per quod navigare ac mercimonium exercere cuivis impune licet: nihilominus moderatione opus est, ne in syrtes & scopulos impingant, & quo majora sunt ingenia, tanto graviora damna & sibi & reipublicæ inferant. Inprimis igitur ejusmodi, quamvis acie ingenii præstent, caveant magnopere, ne se immisceant illis, quæ fori sui non sunt, & de omnibus disciplinis, quarum multis nunquam, aut non serio studuerunt, judicium ferant, ac Dictatoris potestatem in eas sibi arrogent, pronunciantes audacter, omnia perperam agi, & despicientes cuncta, quæ sibi non probantur. Non paucos hoc ævo est reperire, qui post emensum magna cum festinatione Philosophiæ, ac Jurisprudentiæ, aut Theologiæ curriculum, vix adhuc prima lanugine tecti, vel Parentum importuna sollicitatione, vel Patronorum ope, non raro pecuniis empta, in reipublicæ seu sacræ seu profanæ munera involant, acceduntque tanta doctrinæ ac prudentiæ suæ opinione armati, quanta vix Nestores aut Agamemnones. Heic nova cudunt rerum

rerum gerendarum systemata, seniorum consilia spernunt, & Veterum principia, statuta, & mores magno iudicio introductos susdeque vertunt cum maximo boni publici damno: verbo, soli sapere volunt. Hi si serius accessissent, solidioreque doctrina instructi, ad curias & negotia Viris exantlanda, puderet ipsos temeritatis suæ: respublica vero & religio grandi periculo liberaretur. Maxime vero in id incumbant, ne profanas manus injiciant in res sacras, in Traditiones antiquissimas, in ritus, ceremonias, Sanctorum cultum, & Ecclesiæ disciplinam. Multis & se & alios periculosis disceptationibus non sine piarum mentium offensione involvunt magna hæc cæteroque ingenia. Credi vix potest, quo audaciæ deducat ingenii sublimitas, si fræno careat. Certe Alphonsus Rex Castiliæ insigni illa, quam nactus est, Astronomiæ scientia atque peritia inflatus in impias voces prorupisse auditus est: *Se si mundo condendo præsens fuisset, multa melius ac emendatius fuisse facturum.* Est & aliud vitium, cui non raro magna ingenia sunt obnoxia, scilicet pertinacia opinionum, quibus semel vel imbuti fuerunt percepta Magistrorum suorum doctrina, vel propria studio, & primis quas conceperunt

ideis altius impressis se ipsos imbuerunt. Hi omnes idem sentire, idem probare pro imperio volunt, quod ipsi sentiunt, quodve probant. Nihil in Dialectica, in Physica, in Jurisprudencia, in Theologia recte geri credunt, aut aliam veram, immo ne quidem probabilem esse sententiam, præter suam suorumque Magistrorum. In horum, suaque verba jurare cunctos jubent; quod ni faciant, velut lepra infectos e synagoga & castris eji- ciunt. Duplex autem est hominum isto- rum genus: alii, qui novitatem omnem aspernantur, adeo pertinaciter veteribus adhærentes, ut si in aliquid neotericum forte incidant, extemplo metuant cum Judæis, ne contaminentur & immundi fiant. Non solum examinandis ejusmodi mercibus ex orbe novo advectis operam dare recusant, sed ne quidem de illis au- dire aliquid sustinent: Nimirum quia, uti cecinit Flaccus (x).

*Nil rectum, nisi quod placuit sibi,
ducunt,*

*Vel quia turpe putant parere minoribus,
& quæ*

Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Ita

(x) *Libr. 2. Epist. 1.*

Ita quidquid in Philosophia vel Theologia pronunciatur, quod ipsi non didicerunt aut docuerunt, continuo hæresis est, & gravissima censura ob levissimas, quæ pro adversa parte occurrunt, rationes impingitur. Recte ait Melchior Canus, Vir Doctissimus, Ord. Præd. (y) : *Quo loco sane arguendi sunt Scholastici nonnulli, qui ex opinionum, quas in schola acceperunt, præjudiciis Viros alios Catholicos notis gravioribus inurunt, idque tanta facilitate: ut merito rideantur. Nobis autem schola nostra magnam quidem licentiam dat, ut quodcumque maxime probabile occurrat, id nostro jure liceat defendere: sed non licet tamen eos, qui nobis sunt adversi, temere ac leviter condemnare . . . Non enim si quid aut Scotisticis, aut Thomisticis pronunciatis contrarium est, error illico est. Contra sunt alii, qui sub signis Recentiorum militant, quique dum Veteres ne de nomine quidem norunt, forte etiam non intellecturi, si eos propius accederent, grandi supercilio spernunt, atque rejiciunt omnes opiniones, quæ vetustatem sapiunt. His caput plenum est novis rerum ideis, nec ullus auctor nec ulla placet sententia, si non novitatis aliquid secum adferat. Expectant impa-*
tienti-

tientes, uti negotiatores obambulantes
 continuo portum, donec naves mercibus
 peregrinis onustæ adpellant, ut istis non
 solum ipsi splendide incedant, sed & aliis
 eas venum exponant, non utilitati aut
 bono publico, sed cupiditati ac voluptati
 servituras. Utraque hæc ingenia indigent
 moderatione non exigua, tum ne vete-
 rum nimis pertinaci studio jacturam fa-
 ciant tot rerum ad bonas artes ac scien-
 tias spectantium, posterioribus hisce seculis
 præclare vel inventarum vel excultarum:
 tum ne præpostero novitatum amore ab-
 repta, quam adeo quærunt, doctrinæ ac
 eruditionis laudem & famam pessumdent,
 simulque se & alios in graves sane circa
 res religionis & morum errores præcipi-
 tent. Universim vero probe perpendant
 isti, quanto se fructu disciplinarum frau-
 dent, qui turpi mancipatu semper aliis
 credunt, & ex aliorum ore ac judicio pen-
 dent, nunquam vero ad se ipsos revertun-
 tur, nec se in consilium vocant, ut exa-
 minent, cujusmodi sint, quæ tanta cura
 addiscunt.

XXXV.

Ab hoc pertinaciæ vitio non procul di-
 stat aliud, nempe audaciæ, quo laborant,
 qui nimium sibi atque ingenio suo præsi-
 den-

dentes immoderate disputationibus indulgent, ad contradicendum semper proni, ac nulli in opinionibus semel imbibitis ac præjudicatis cedere, obistere omnibus parati. Est equidem pulcherrimum ac utilissimum disputationum, præsertim publicarum, institutum, eo consilio in Academias & Gymnasia introductum, & per omnes fere scientiarum sublimiorum disciplinas diffusum, ut in juvenibus vigor animi excitetur, ne languescat aut omnino torpeat, atque ut ad studia eo alacriores attentioresque reddantur, quo sæpius cum adversa parte ipsis congregiendum est, vel ut vincant, vel ut vincantur. Accedit ea quoque utilitas, ut altius tum animo infigant, tum rimentur ea, quæ a Magistris suis tradita acceperunt, quin & judicium ferre possint ex hoc ipso contrariarum opinionum æstu atque conflictu, cujusnam Magistri doctrina proxime ad veritatem accedat. Hæc disputationum instituendarum occasio fuit, hic fructus pro juventute scholastica amplissimus. At inter viros ætate provectiores, & qui cathedris præsidet, aut scholam moderantur, non tam disputatio, quam sententiarum & rationum collatio in usu erat, non ad victoriam reportandam, sed ad veritatem eruendam intentâ. Ve-

rum posterioribus, quibus speculandi mos plus æquo invaluit, temporibus, Juvenum calor & furor quidam etiam in Virorum pectora se se transfudit, ita ut quo clamorior esset, eo solemnior haberetur disputatio, nec jam de veritate invenianda, sed de opinione semel suscepta pertinaciter tuenda ageretur, & victoria stare crederetur penes illum, qui majore cum strepitu acie excessisset. Quod autem dolendum magis, non raro ob quæstiones levissimi momenti ingens bellum inter Doctores exardescit, & pro aliqua opinione recens in cerebro nata tanquam pro patria, proque aris & focis pugnatur: quin etiam subinde clamoribus se se immiscet cavilli ac dictoria, & adversæ sententiæ graves censuræ non sine charitatis læsione, contra quam monet D. Augustinus (2): *Non intratur in veritatem, nisi per charitatem.* Profecto videmus sæpe citius Reges post mutuas ingentes clades in gratiam redire, quam ejusmodi Doctores post similtates semel circa opinionem aliquam susceptas. Multum tamen hos æstus mitigasse videtur in bene moratis scholis cultior ætas nostra, quæ nimis & inutilibus quas vocant speculationibus columnas posuit, quibus non plus ultra. Et ve-

(2) *Lib. 32. contra Faustum c. 8.*

ro dum de speculationibus sermo incidit, hac ipsa in re magnis ingeniis moderamine opus est. Audire juvat gravissimum Antonii Possevini, Viri tam docti quam eruditi judicium: „Sciunt, ait (a) qui „solum speculatione pascunt intellectum, „aut sine hac memoriæ tantum mandant, „quæ audiunt & legunt; aut intellectu „& memoria posthabitis unam ipsam voluntatem specie pietatis quadam adferunt ad disciplinas, hos absoluto studiorum curriculo non admodum utiles esse „futuros. Nam vel docere alios nescient, „aut cum avocabuntur a libris, in cœlo- „ne (ut ajunt) an in terris consistent, „ignorabunt: vel occasione studiorum „& speculationis vix fructum aliquem „ferent, ob quem scientiæ ipse comparantur. „ Quid jam de libris, eorumque scribendorum seu facilitate seu aviditate dicam? Si labor iste vel urgente necessitate ad veram fidem explanandam, ad tuendam sanam doctrinam, ad famam defendendam; vel suadente utilitate satis manifesta boni publici, ac rei literariæ, vel quandoque etiam illustrandæ antiquitatis causa suscipiatur, nihil dicendum mihi esse video: immo & laudandæ sunt hujusmodi scriptiones, si cum dignitate fiant.

(a) *Lib. x. Biblioth. Select. cap. 6.*

fiant. Contra vero vituperandus est, aut certe moderandus immanis ille scribendi pruritus, qui seculum nostrum invasit, de quo Satyricus intelligi potest, dum ait:

*Scribimus indocti doctique poemata
passim.*

& alius:

*Tenet insanabile multos
Scribendi cacoethes &c.*

Vituperandus inquam est pruritus ille, dum scribitur solum, ut scribatur; nec cordi habetur, quid & quomodo, quam bene, quam sobrie, quam juste scribatur. Sane si a non paucis causam scribendi sciscitaremur, aliud forte non obtineremus responsum, quam illud Pilati: *Quod scripsi, scripsi*: His sufficit, nomen suum legi magnis characteribus in libri fronte scriptum, quamvis ipsum librum multi alii scriptores merito vendicare sibi possent. Sed hi forte commiseratione digni sunt, utpote quos egestas loculorum simul & ingenii premit. Alii specioso Antiquariorum titulo libris suis præfixo multis imponunt: & re ipsa eo jam ventum est nescio dicam curiositatis, an dementiæ, ut nisi pes aliquis, manus, aut caput, cassis, balteus, hasta, vel lapidum sepulchralium, urnarum,
ido-

idolorum frustra æri incisa, & multis divinationibus circumscripta in libro aliquo inveniantur, iste tanquam recens vinum non sapiat, & nihil dignum erudito hoc seculo & antiquitatis studioso reperiri in eo audacter pronuncietur. Si meam hac in re opinionem proferre liceat, hujusmodi scriptiois genus non solum non vituperatione, sed etiam laude dignum esse censeo, si tale sit, ut ad insignem eruditionem, ad veritatem historię eruendam, ad illustrandam rem magni momenti, ad magnificentiam regni, reipublicę, urbis, antiquę stirpis &c. ostendendam multum lucis adferat, quemadmodum eo usi sunt & utuntur præclarissimi Viri; Papeprochius ejusque Contribules ad Acta sanctorum, Mabillonius ad Monachorum, institutum, Lipsius ad res Romanas, Calmet ad S. Scripturam, Kircherus & Schottus ad naturę arcana, Maffei, Muratorius, Montfaucon, Harduinus, & novissime P. Zacharia S. J. ad omne genus literaturę, Bianchini ad Romam illustrandam &c.

Quodsi vero, ut hodie non pauci faciunt, de rebus nauci & flocci, de pedis alicujus planta vel digito e terra eruto, de exelis aliquot chãracteribus, multa præfando, pauca eruditionis vestigia

stigia: relinquendo nonnisi ad vanam ostentationem, & famam literati hominis aucupandam ista fiant, vix ad aliud serviunt, quam ad tempus, quod longe utilius impendi & poterat, & forte debebat, curiosis lectoribus eripiendum, ad impensas magnas in ejusmodi libros imaginibus æri incisus bene factos faciendas, ad vere doctorum & eruditorum hominum indignationem excitandam. Verum levia hæc videri possunt; magis nociva est insolens illa scribendi ratio, quæ hoc ævo, quod politicissimum esse volunt, multum invaluit, dum qui ingenio, calamo, stiloque valere se aliquid existimant, subito in aciem progrediuntur, & si hostem non inveniunt, ipsi faciunt: nimirum aggrediuntur antiquos ac sæpe præstantes scriptores specie veritatis detegendæ, ac temere arguunt fabularum, falsitatum, ignorantia: in veteres Philosophos, Jurisconsultos, Theologos, quin & omni veneratione dignissimos Patres debacchantur tanquam homines & male credulos, & sublestæ fidei, criticaeque artis prorsus expertes: neque ipsis Sanctis parcent, quorum aliquos ad aras antiquissimis jam temporibus pia voce populi promotos ex illis deturbare suo quidem suffragio conantur:

tur: devotas sanctasque fidelium & Ecclesiæ consuetudines tanquam meras superstitiones traducunt, irrident: quidquid scriptorum & librorum obviam fit, canum instar adlatrant, & veterum gladiatorum more in arena literaria comparent, ut mutuis in se ipsos quoque vulneribus sævientes populi plausum & eruditionis famam referant. Nec satis: honestissimorum Virorum doctrinam, libros, famam, ac pene vitam aggrediuntur, & calumniis, disteriis, scommatibus, impositis falsis criminibus fœdum in modum lacerant atque conculcant, quo elegantiore non raro dictione, eo crudeliore vulnere. Quippe omnes sermonis divitiæ ac ingenii facultates in id impenduntur, ut gravissima quæque convicia, atque mendacia splendidissime vestita compareant. Omnem vero modum excedit, quod ejusmodi, de quibus postremo loco dixi, scriptores Supremis Principibus libros suos felle ac discordia plenos audeant D. D. D. ut horum auctoritate in ipsa orbis & Ecclesiæ facie maleficium & protegatur, & latius propagetur. Recentissima habemus exempla: Sed

Tange montes, & fumigabunt.

Heic vel maxime ingeniorum modera-
 men necessarium foret, quin & publica
 castigatio, ne impune talia fiant, quæ
 contra naturæ ac gentium, humana di-
 vinaque jura fiunt. Prudentes ac Chri-
 stiani scriptores imitari apes debent,
 quæ aculeum quidem secum circumfe-
 runt, ubi opus est defensione, exerend-
 dum; interea mel sugunt, & ad homi-
 num utilitatem favum construunt: non
 autem fucos, qui continuo strident,
 mordent, aculeum figunt, & nihil emo-
 lumentum publicæ rei præstant, sed potius
 eam perturbant. Quæstionem movit
 non memo, quæ prima fronte paradoxa
 videri posset, nescio tamen, an omnino
 a moribus nostris abluentem: nimirum
 an typographia inventa plus commodi,
 quam damni humano generi adferat?
 Si commodum spectemus, profecto exi-
 mium illud est, quum tot libri doctissi-
 mi, & ingeniorum partus, qui alias per
 paucorum manus circuibant, velut publi-
 ci juris per omnem orbem fiunt: At si
 animum convertamus ad tot quoque
 libros, non dico inutiles & nullius fru-
 gi, sed hæresi infectos, venerem olen-
 tes, prava propinantes morum principia,
 falsa spargentes dogmata, satyris, calu-
 mniis & mendaciis, queis aliena fama
 gra-

gravissime læditur, plenos: Ecclesiæ, Sanctis, ipsique Deo injurios, (qualia mala ante typographiam inventam intra limites unius solum civitatis aut provinciæ latebant, nunc autem quaquaversum per omnes orbis partes ope typi grassantur) quæ olim heteroclitica quæstio esse adparebat, hoc ævo propter scribendi pruritum, & in scribendo intemperantiam ac libertatem omnis moderaminis impatientem in problema transire videtur.

XXXVI.

Unum adhuc superest, quod tam ad ingeniorum culturam, quam ad eorum moderamen plurimum confert, immo quo deficiente pronum est, ut absque fructu optato, quin & cum damno læpe gravi juvenum ingenia per artes & scientias evagentur: contra vero hoc si adsit, intra limites constituta secure pergent, conceptasque spes de insigni profectu facile implebunt, ut experientia docet. Est autem hoc recta in studiis ratio & methodus, sine qua scientiarum candidato idem contingit, quod viatori, qui relicta via regia dum hac & illac itineris compendium itentidem quærit, demum in avia & devia delabatur, ita ut vel nunquam, vel non nisi post innumeras ambages ac grande

temporis dispendium ad viæ terminum pertingat. Sed magnæ heic, & vix non sanguineæ rixæ, his Veterum vëstigia esse tenenda, nec ab ipsorum norma ulla ratione recedendum contendentibus, illis vetera omnia non sine stomacho rejicientibus, & nova quotidie molientibus. Deus bone! quot non ideæ Platonice de discendi docendique methodo his temporibus absque calceis, ut loquimur, & tibialibus circumcurrunt? Quivis vel parum tinctus rore literarum vult esse architectus, novamque ædificii formam præscribere. Quot non Joves cernimus, qui cuneato per vim cerebro nescio quas Pallades progignunt. Sed nosse hi debent, sub hoc Poetarum de Jove ac Pallade figmento laterè veritatis insigne documentum, quo illi volebant innuere, artium ac scientiarum, quibus præsidere credebatur Pallas, principium & normam non ex invento humani ingenii, sed ex inexhausto divinæ sapientiæ fonte dimanasse. Non equidem omnia in hoc negotio priscis arbitror esse concedenda: multi eorum admodum reconditas inibant vias doctrinam exponendi auditoribus & discipulis: aliqui ob ipsarum rerum abditam naturam, quam recens detectam necdum in meridie collocare poterant: quidam ob indolis proprie

asperitatem & invidiam aliquam, nolentes ut alii exiguo labore percipiant ea, quæ ipsi tam longo & improbo studio sunt consecuti, atque propterea tot involucris tecta proponebant placita sua: aliqui demum eo consilio, ut profanum vulgus a cognitione harum rerum, quas tradiderunt, procul arcerent, superstitiose credentes, doctrinam & auctoritatem suam ab hoc hominum genere fore contaminandam; hinc paucis duntaxat arcana sua crediderunt. Porro aliorum ex antiquis, quam in disciplinarum studio tenuerunt, ratio & modus longo annorum tractu demum exolevit. Quis enim jam ad Vitruvii regulam ædificat? Quis ex Varronis & Columellæ præceptis arat? Quis cum Dario immixtis elephantis aut falcatis curribus prælium init, vel cum Julio Cæsare mœnia corona circumdat, ariete quatit, & facta testudine expugnat? Quis ex præscripto Hippocratis & Galeni prandet ac coenat? Nimirum in illis multa valere seculis, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis in victu, vestitu, habitatione &c. Quin ut propius ad Institutum nostrum accedamus, olim Jurisprudentiæ stadium vix per decem annos fuit decursum: septem ægre sufficiebant studio Philosophico: qui Theologię

logiæ universæ operam dabant, viginti annos infumebant. Nunc Juri sacro & profano tres, totidem aut duo etiam Philosophiæ, Theologiæ quatuor aut quinque tribuuntur, quod beneficium contracti temporis Magistro sententiarum & Doctore Angelico in Theologia, Gratiano & D. Raymundo Pennafort in jure Canonico, in Civili Accursio & Bartolo, in Philosophia Conimbricensibus Patribus Societatis Jesu debemus, qui vastissimis his & penes antiquos Doctores latissime patentibus scientiis novæ ac bene ordinatæ methodi ope breviores limites maximo cum docentium tum discipulorum fructu posuere. Verum & isti heroes modo Veteribus accensentur. Surrexere novi & recentes, quorum uti doctos labores neutiquam contemnendos esse judico, ita quorundam inconsultum novandi studium multis nequam probatur. De his ita loquitur Anselmus Desingius e Familia D. Benedicti, Vir multæ lectionis & scriptionis, majorisque eruditionis (b): „ Si methodi a „ modernis varie excogitatæ spectentur, „ illæ regno rationis potius nocent. Ra- „ tionem enim juvat *Ordo & Constantia*: „ *inordinatæ* sunt, & nihil constantiæ ha- „ bent; præterea etiam ambagibus invol- „ vunt,

(b) *Lib. de Regno rationis.*

„ vunt, e quibus nos methodus pristina
„ explicabat: *inconstantes* sunt, quia quo-
„ tidie de una methodo ad aliam transitur:
„ una vix tentata abjicitur iterum, ut alia
„ quæ novitatis characterem recentiorem
„ in fronte præferret, arripiatur paullo
„ post denuo abjicienda. Quisque cur-
„ sum scholarum utcunque absolvit, exem-
„ plo aliorum allectus cogitat de nova me-
„ thodo adornanda. In Philosophia quo-
„ ties jam novarunt cum principiis etiam
„ methodum? nihil tamen effecerunt bo-
„ ni, quod non jam in Aristotelis & D.
„ Thomæ principiis ac methodo esset con-
„ tentum. Propterea neque ætatem tu-
„ lere Lullus, neque Ramus, nec Carte-
„ sius, nec Mallebranchius, neque fert
„ ætatem Nevvtonus, sicut nec tulit Leib-
„ nitius. Et recentissima Wolfii, quæ
„ extra Germaniam nunc incipit sapere,
„ in ipsa Germania jam jam desipit, &
„ novam circumspectant multi. „ Ita ille.
Ulterior autem hac ipsa de re differendi
ocasio se se offeret in libro de Gramma-
tica, de Philosophia, & de Theologia,
in quas potissimum disciplinas præterito
& præsentis seculo novandi cupiditas atque
libertas velut data porta, & facto agmine
irrupisse videntur. Illud duntaxat interea
animadverto, magnam inter scientias, &

inter ædificium ac horologium affinitatem intercedere. Architecti parum periti nota est, si novo ædificio jam jam inchoato nunc scalas, nunc atria, nunc conclavia, nunc tectum alio aliove in loco collocet, novamque perpetuo formam ædificio tribuat. Signum hoc est, ideæ primæ imperite ac perperam factæ. Horologii vero, si forte occurrit in eo, quod peccat, aut peccare videtur, est non nemo qui facili negotio partes disjungit: rotas, trochleas, & tympana a se invicem segregat, ut meliorem in ordinem redigat. Verum quam sæpe contingit, ut si non in arte Magister sit, nunquam amplius pristinae integritati horologium restituat, opusque continuo deficiens, & ab instituto suo aberrans circumferre cogatur? Imagines hæ sunt illorum ingeniorum, quæ sibi plusquam par est, fidentia semper mutandæ perficiendæque scientiarum ac studiorum methodo sunt intenta: quia tamen debita scientia atque peritia sunt destituti, vel pluribus negotium totum erroribus implicat, vel omnino destruunt cum ingenti reipublicæ literariæ damno, & vix integri seculi labore reparando.

Cætera, ut methodus in literarum studio tenenda, de qua loquor, sobria, firma & constans sit, his maxime dotibus vesti-

vestita esse debet. Primo ut sit *ordinata*; erit autem talis, si post jacta solícite fundamenta, ab una quasi contignatione ad alteram per leges & præcepta firmo gressu procedatur, nihil per saltum fiat, nec nisi una parte perfecta ad alteram manus admoveatur: si & materiaram & temporis partitio commoda observetur: si lectioni meditatio, meditationi exercitatio ac scriptio succedat. Dein oportet, ut sit optime *excogitata*, ventilata, excocta, priusquam in publicum prodeat. Nimirum debent & commoda & incommoda, quæ exinde oriri possunt in utramque partem, ante oculos poni, facta inter se diligenti comparatione; certa relictis incertis arripi, antiqua retineri, si non nova clare sint illis meliora: debent animo prospici non solum præsentia, sed & futura seu damna seu emolumenta, hæc fovendo stabiliendoque, illis præcavendo: Si quæ occurrant emendanda, emendentur, non autem lolium cum tritico evellatur, nec ob partem vitiosam, cui medela facile adhiberi potest, tota fabrica cum fundamento subruenda est. Demum debet esse *universalis*, ut nocere nemini, omnibus prodesse queat. Atque hinc, quum Academia & Gymnasia sint emporia, ad quæ & magnis & mediocribus ingeniis, tum ci-

vium tum exterorum filiis, tam iis qui in sacra, quam illis qui in profana republica officiis ac ministeriis suo tempore sunt adhibendi, liber accessus patet, opus est, ut talis studiorum ratio & methodus teneatur, unde etiam mediocria ingenia, quæ longe plurima, & ut paullo ante demonstravi, accedente cultura maximarum rerum capacia sunt ad invidiam sublimium, proficere in literarum studio possint: quæ & patriæ usui sit accommodata, & ab exterarum nationum moribus non abhorreat: quæ non solum Jurisperitos, qui reipublicæ civilis fulcra sint, aut Medicos, qui corporum salutem curent, sed etiam doctos Sacerdotes, Theologos, animarum Pastores progignat, qui gravissimum Religionis, divinarum mysteriorum, & totius vitæ Christianæ negotium pietate ac scientia moderentur. Certe uti Imperatores, Reges, aliique publicarum scholarum Conditores tot laboribus, tantisque impensis eas haudquaquam instituerunt ad ostentationem & populi plausum, ac ludicra spectacula, ut olim erant gladiatorum palæstræ, sed ad sanam eruditionem, solidamque doctrinam inde hauriendam, ita & methodus talis adhiberi debet, quæ non vanæ duntaxat oblectationi, polito in nobilium circulis sermoni, sciolorum adsentationi
 aut

aut philantiæ, sed juvenum animis in eo, quod cuivis vel utile vel necessarium aut decorum est, disciplinarum genere rite imbuendis serviat. Quanti autem res hæc moliminis sit atque momenti, ut exemplo quodam palam fiat, eam studiorum rationem ac methodum heic producam ex doctissimo simul ac eruditissimo Possevino, quæ quando scholis tum superioribus tum inferioribus publice admoti fuerunt homines Societatis in diversis mundi partibus ac regnis, Romæ confecta, Principum ac Procerum adprobatione recepta, & usu fructuque uberrimo comprobata fuit. Profectio hac studiorum ratione ac methodo in Athenæa publica introducta per centum quinquaginta & plures annos tum in Germania & Polonia, tum in Hispania, Lusitania, Italia, Gallia & Belgio e scholis Societatis prodierunt juvenes, postea Viri & maximis Aularum negotiis, & Ecclesiæ muneribus præcipuis admoti, quorum præclara merita etiamnum vel in hominum memoria versantur, vel publicis annalibus & libris historicis celebrantur, ita ut vix ac ne vix quidem ævi hujus ingenia, meliore ut creditur, metallo fusa, illis comparari queant. Nolim tamen, ut quis existimet, eo id consilio hæc a me dici,

ac si hanc methodum præferrem aliis seu antiquioribus, seu recentioribus aliarum scholarum ac regionum, aut eam omnibus numeris absolutam & undequaque perfectam esse crederem: fuerunt succedentibus temporibus quædam secundum locorum & hominum varietatem omissa, quædam adjecta, alia magis expolita & perfecta, quin & non pauca eorum voluntate, penes quos suprema in publicas scholas potestas est, mutata & in aliam redacta formam. Eo solum res spectat, ut adpareat, quanta cura & sollicitudine, qua circumspeditione ac providentia opus sit, quamque non festinandum, aut levi manu negotium tam grande suscipiendum, ut generalis studiorum ratio & methodus prodeat, quæ ætatem ferat. Igitur sedente ad clavum Ecclesiæ Gregorio XIII. summo literarum ac studiose juventutis Patrono ac Mæcehate, qui amplissimum Societatis Jesu Collegium & Gymnasium erexit Romæ, totque per Europam alia Collegia & Seminaria bonarum artium & scientiarum, (uti Cap. 3. de Academiis & Scholis memini) sub hoc inquam Pontifice, quum & alii Reges, Principes, Republicæ condendis sapientiæ domiciliis intenti essent, eaque regenda Jesuitarum curæ committerent, Clau-
dius

dius Aquaviva supremus tum temporis universæ Societatis Præpositus, ut horum favoribus publici boni literarii, quanta maxima posset, grati animi significatione responderet, communem studiorum rationem certamque methodum omnibus scholis nostris servitutam circa annum 1593. moliri cœpit, hoc modo: I. Præmittebantur orationes & opera pœnitentiæ per totam Societatem indictæ, ad implorandum divinum auxilium, uti in rebus gravioris momenti in eadem Societate fieri adsolet. II. E provinciis disjunctissimis evocati fuerunt Viri præstantissimi, ex Hispania Joannes Azor, e Lusitania Gaspar Gonzales, e Gallia Jacobus Tyrius, ex Austria Petrus Busæus, e Germania superiore Antonius Guisanus, Romæ commorabatur Stephanus Tuccius: omnes administrandarum scholarum usu præditi, & in omnibus pene facultatibus versati, libris quoque ac scriptis editis clari; singuli etiam gnari rerum provinciæ suæ, ut variarum gentium auditis collatisque moribus ac studiis id communi consilio statueretur, quod locis quoad ejus fieri posset, congrueret universis. III. Antequam manus operi admoverent Patres isti, sistebantur Pontifici, qui vehementer latus, adhortatusque ad alacriter perficiendum

dum tam utile negotium amplissime illis benedixit: Purpurati quoque Patres nonnulli, auctoritate ac doctrina præcipui, re intellecta consilium hoc summopere commendabant. IV. Datum postea initium labori: horæ ternæ diebus singulis in consultatione ponebantur. Universum autem opus in duo capita distributum fuit; in uno de opinionum securiorum delectu & censura agitatum est: in altero traditus fuit ordo ac praxis scholarum, omniumque exercitationum, quibus ad sapientiam ac bonas artes juvenus promovetur, institutio. V. In constituenda certa ratione ac methodo, qua scientiæ ac facultates singulæ tractarentur, recitabantur Patrum deliberationes sive Romæ, sive extra in nobilioribus Societatis Collegiis varia temporum occasione factæ: expendebantur leges Universitatum, & diversi generis alia, Claudio Generali ex Italicis, Hispanicis, Gallicis, Germanicis, Polonicis provinciis transmissa. Ex his antiqua plurima retinebantur, recentioraque adtexebantur, abrogabantur nonnulla. VI. Confectus tandem est Tractatus duplex: unus de opinionibus seligendis; alter de scholarum administratione. Uterque tum sub incudem revocatus: demum a Collegii Romani Theologis, a reliquis deinceps

deinde per universam societatem provinciarum expendebantur. Atque hic Congregationis de studiis habitæ tam cursus quam exitus fuit. Anno denique vertente sub finem Augusti mensis, quum Decembris initio prioris anni cœpisset, conventus est solutus. Relicti in Urbe tres Patres Stephanus Tuccius, Joannes Azor, & Gonzales ad interpretationes dandas, si dubia occurrerent. Missa dein exemplaria ad omnes provincias, ibi examinanda, relicta potestate proponendi meliora, si quæ in singulis provinciis occurrerent: hisque omnibus in Urbem missis auditisque Romæ conclusum fuit nomine universæ Societatis.

CAPUT V.

GUSTUS LITERARUM.

§. I.

Gustus bonus & sobrius.

XXXVII.

Subtile admodum argumentum heic tractandum mihi occurrit, sed quod maximi sane momenti, & gravissimum reipublicæ literariæ negotium est, scilicet
de

de gustu literarum. Est autem hic, de quo loquor, non ut vulgus accipit, cupiditas & adpetentia ad artes & scientias varias perdiscendas: hac enim qui carent, velut vita & anima bonarum literarum destituuntur, semperque ante fores & in atrio sapientiæ stabunt quasi profelyti, nec unquam aditus illis patebit in ipsa penetralia artium & scientiarum, utpote quarum respublica nulla mancipia, quæ vi & plagis adigi necesse est, sed liberos duntaxat homines recipit, qui sponte sua & numine quodam intus agente illas complectantur; quam etiam ob causam scientiæ & artes *liberales* adpellantur.

Gustus igitur nomine hoc loco venit virtus & vis quædam discernendi (alii discerniculum nuncupant) vis inquam discernendi tum quæ in Auctorum libris & scriptis, tum quæ in propriis & aliorum lucubrationibus reperiuntur seu laude ac admiratione, imitationeque digna, seu vituperio ac neglectu. Ejus officium est, ut de tota bonitate, veritate, ac pondere idearum, argumentorum, expressionum, styli, characteris aliorumque quæ in quovis themate, oratione, aliave scriptione inveniuntur, sanum, sincerum ac certum

ju-

judicium ferre norit, qua re id simul consequitur, ut facile deprehendat ac notet, quidquid vitii vel contra naturæ ductum & cultum, vel contra regulas artis aut decorum irrepsit; neque hoc solum, verum etiam ut ipsos fontes vitiorum errorumque quamprimum detegat. Hæc autem vis discernendi partim naturæ partim artis opus est, ita ut initium sui debeat rationi naturali, cui velut congenita est, perfectionem vero arti, quæ intra certas eam leges velut intra fines continet. Profecto quivis hominum, nisi omnino bardus sit, & glebam inter ac stivam educatus, nilque nisi rus cogitare ac loqui adfuetus, prima quædam principia & veluti semina hujusmodi gustus a nativitate secum adfert, quorum adminiculo discriminat, quod recte fit in arte aliqua, ab eo quod perperam agitur; & id quod placet, ab eo quod merito displicere potest, etsi nesciat, cur istud probeat, improbet illud. Nimirum sentit aliquod quasi tacitum Numen intus sibi loquens & inspirans vel adprobationem vel displicentiam. Atque hoc est, de quo Seneca loquitur (c): *Insita sunt nobis omnium artium semina.* Res patet in Musica & pictura. Produci-
tur symphonia quædam vel in Ecclesia,
vel

(c) *De Benefic. l. 4. c. 6.*

vel in Theatro, sacro aut profano loco, confluente tum Musicorum tum Auditorum magna frequentia: certant inter se voces diversi generis, subiles, mediocres, altæ, profundæ, lenes, variaque sonant instrumenta Musices, fides, chelæ, tibiæ, cornua, tubæ, tympana, organa, omnes symphonix hujus partes bene concordant, blande in aures se se insinuant, dulcemque post se concentum relinquunt. Quis omnium est præsentium, seu calleat hanc artem seu non, cui non placeat, qui non laudet, immo qui non adplaudat? multi omnino velut extra se rapiuntur, & immobiles tanquam delphini adstant coram Orione, vel ut auritæ arbores ante Orpheum. Verum irrepit forte fortuna vox quædam dissona, vel vitiata, quam Græci cacophoniam vocant, aut instrumentam minus concordans, vel hiatus aliquis in ipso choro, indignantur palam omnes, etiam illi, qui artem musicam ne in limine quidem salutarunt. Hos tu si interrogaveris, quid adeo ipsis placuerit, quid displicuerit hac in symphonia, si rationem reddere jusseris, nemo (artis peritos excipio, quorum paucissimi sunt) nemo poterit respondere verbis, sed solo nutu vel lætitiâ vel indignationem præferente. Nesciunt enim
quid

quid eos bene vel male habuerit; sentiunt tamen aures suas esse vel probe hac musica demulſas, vel vulneratas. Ecce! gustum de quo dixi, & sensum de harmonia, ab ipsa natura hominibus inditum. Quid de picturis dicam? proſtet earum una aut ante Apellis cujusdam ædes, aut in pinotheca Magni Ducis Florentini: sit ad omnes artis regulas composita, certent inter se de palma colores: sit exactissima partium symmetria & proportio: objiciat spectantium oculis Optica larga manuſſudibria sua, & Architectonica columnarum Ordines, aliasque opes suas: loquantur personæ depictæ, & animi sui sensus reconditos atque affectus membrorum compositione ac situ prodant. Cui non placebit, aut cui displicere poterit ejusmodi pictura, qui vel parum humani sensus habet? non pigebit stare per unam vel plures horas firmo pede ac fixis oculis ante imaginem: nunc hoc nunc illud mirari, pictoris nomen desiderare, illius artem & ingenium extollere, easdem cum rebus pictis animi adfectiones induere, in amorem rapi, ita ut vix ab ea magis magisque contuenda avelli se quis posse credat. Secus vero si parum artis in pictura reluceat, postquam levi oculo lustravit, pedem retro feret, corrugans frontem, dicensque

non placet; cur autem placeat vel displiceat, percontanti satis aptam responsionem dare non poterit, sed sensus iudicium hac in re vix non tantum valet apud ipsum, quod ars & usus apud alium, qui hujus cognitionem intimam habet. Ecce! rursus nativi gustus argumentum. Plus dico, idem se prodit in culta quadam & ad Rhetoricæ leges exacta Oratione, seu e rostris seu e cathedra ad concionem refertam dicatur; nam adprobationem & plausum feret non solum a sapientibus, sed etiam ignorantibus, non solum a Nobilibus, sed etiam a plebe: amborum gustui satisfiet. *Non enim*, inquit Tullius (d) *de bono Oratore aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit.* Utriusque partis idem de Oratore iudicium est, quamvis illud, quod sapientum est, non solum a natura inditum, sed etiam ab arte perfectum sit.

Atque de hoc gustus bene ordinati genere, qui ab arte proficiscitur, relicto altero nunc agendum est. Equidem non ignoro, magnum illum latini sermonis, & artis rhetoricæ Magistrum Fabium Quintilianum in eam delapsum esse opinionem, quod gustus hic seu vis discernendi, quantum

(d) *In Bruto.*

tum ad liberales disciplinas adinet, per artem acquiri non possit, quam parum gustus & odoratus, sensus illi exploratores ciborum & odoramentorum. *Non magis, de priore loquens inquit, non magis arte traditur, quam gustus aut odoratus (e).* Immo asserere non dubitat, in multorum mentibus ne quidem hujus literarum gustus artificiosi vestigia deprehendi, ut merito credatur, solius esse naturæ beneficentiam, a qua donum hoc descendat. Verum pace tanti viri dixerim, prima quidem doni hujus lineamenta in nobis formari a natura, ab arte vero mirum in modum perfici. Si enim crebrior usus & consuetudo cum hominibus cultis acueri potest & expolire hunc gustum seu virtutem discernendi aliis in rebus, etiam apud homines nulli studio addictos, immo eos, quos barbaris accensemus, quid non possit in literario genere ars penes illos, qui hujus regulas & leges in subsidium vocant? Legimus autem & videmus, nationes quasdam barbaras, quas Indos dicimus, novo in orbe, aut orientem versus in Asia habitantes, quæ antea nudo corpore incedebant, inconditis clamoribus aerem replerunt, semi-crudis pecorum aut etiam hominum carnibus vescebantur, ubi lon-

(e) *Lib. 6. cap. 5.*

longiore tempore Europæorum commercio & societate usæ sunt, vestes induere, musicam amare & colere, cibis bene paratis atque conditis mensam instruere rejecta veterum his in rebus morum suorum inhumanitate. Videmus Turcas, Scythicam gentem, post inita cum Christianis plura pacis fœdera, commercia, ac institutas ultro citroque legationes, esse nunc longe cultiores in conversationibus, in politicis negotiis, in conviviis, in supellectile domestica, in adparatibus publicis. Nimirum monstrante viam, quemadmodum dixi, usû ac consuetudine cum bene moratis hominibus, excitantur reposita in sinu femina & igniculi latentes virtutis discernentis, quod bonum, quod honestum, quod decorum, quod utile, immo quod melius atque perfectius est illo, cui adfuevimus prius, quam lux ista discernendi supra horizontem nostrum oborta fuit. Ut propius ad institutum meum accedam, videmus aliquos seculis istis cultissimis, qui scientiarum & studii expertes, quales sunt ut plurimum rei militaris Præfecti, Ordinum ductores, Mercatores majorum gentium, Satapræ &c. dominante quodam boni gustus sapore præditos esse, qui se ubique prodit absque eo, quod advertant, in sermone, in epistolis, in moribus, in feren-

de

do de rebus diversissimis iudicio, dum scilicet aut diuturniore cum rerum peritis familiaritate, aut longiore in exteris regionibus commoratione edocti, quæ audiebant, quæ sunt experti, subito in animum revocant, ac foras cum decore emittunt. Jam vero si in his omnibus, quorum memini, non mediocris discernendi vis reperitur, solo usu ac consuetudine comparata, quis inficiari audeat, hanc ipsam vim, quam gustum dicimus, quantum ad literas & scientias adinet, arte perfici plurimum posse, vel per earundem regulas & leges, vel per interiorum illarum cognitionem, ut iudicium prudens, firmum, sincerum de cuiuslibet valore aut vitio ferri queat?

XXXVIII.

Nunc ad dotes illius quam exquisitas tam reconditas & minime obvias oculos & animum convertamus. Prima illarum facile est, quod in auctoribus, quorum lectioni operam damus, detegat nobis idearum & cogitationum, quibus argumentum sibi præfixum exponunt, harmoniam, bonitatem, veritatem & iustum pondus: ambitum & modum dictionis: ordinem robur & firmitatem rationum, quas adferunt: expressiones & caracte-

res naturæ rerum, de quibus agunt, convenientes: totam denique oeconomiam, gratiam, & divitias lucubrationis conspectui sistat. Gustus hic seu discerniculum, quo majus est ingenium, magisque in legendis optimis scriptoribus exercitatum, eo delicatior est, magis vivus, penetrans & firmus. Quantumvis autem sit simplex & unicus origine sua, multiplex tamen adparet secundum diversos, supra quos se se extendit, scriptorum & scriptionum characteres. Præsens adest, seu in prosa seu in versu fiat scriptio, in stilo extenso & contracto, sive materies scribendi sit sublimis, sive humilis, jocosa vel seria: ubique se se prodit, & verum a falso, bonum a vitioso, decorum ab incondito discernere ac separare novit, non secus, ac sensus ille, quem gustum dicimus, si integer sit, cibos sapidos ac sanos a noxiis & insipidis quamprimum distinguit, uti observat Fabius (f): *Quod sentitur latente judicio velut palato.* Idem illi usu venit in Scriptoribus: Terentius, Phædrus, Cæsar, Tullius, Sallustius, Virgilius, Horatius &c. quam diversi sunt in rebus, de quibus agunt, in ornamentis, quæ adhibent, in stilo quo utuntur? Nihilominus tamen minus, quemadmodum omnes

hi

(f) *Lib. 6. c. 6.*

hi scriptores ipsi in tanta varietate ingeniorum præcellens aliquid habent, & in genere suo perfectum, ita & gustus sive virtus discernendi tincturam ut ita dicam illius spiritus, qui omnibus communis est, optime dignoscit, eosque ab aliis sequioris metalli scriptoribus aperte satis discriminat. Nimirum Tullii gustum sequitur, qui de claris oratoribus, diversæ tamen indolis, ita fatur (g): *Nec refert, quod inter se specie differant, cum in genere consentiant omnes eandem sanitatem eloquentiæ ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis esse quandam judicii ac voluntatis similitudinem ac cognationem.* Altera gustus dos est, quod sphaera illius latius pateat, quam creditur. Quippe coarctari se non patitur intra scientiarum limites; ulterius progreditur, & omnes alias artes pervagatur. Quippe quasi manu ducit cultores suos, ut sicuti in scientiis & libris discernendi vim exerunt, inquirendo confestim & notando id, quod splendidum, decorum, ordinatum & naturæ conforme est, idem omnino faciant in architectonica, musica, pictura, sculptura &c. observando debitum partium

(g) *Dial. de Orator. c. 25.*

tium dispositionem, symmetriam, harmoniam, elegantiam, & quid tum ornamentorum, tum nobilis cujusdam simplicitatis inest, etsi nonnisi in superficie illarum notitiam possideant, & regulas illis proprias ignorent. Quod plus est, etiam moribus publicis hic gustus se se communicat, atque ab eo plurimum dependet bona & ordinata vivendi ratio, quam *politiam* vocamus. Manifestat enim quamprimum nobilem illum spiritum, qui in gestuum & corporis totius modesta compositione, in sermonis elegantia minime fucata, in amoenitate conversationis absque levitatis nota, in affectuum moderatione, ne plus foris se prodant quam oportet, & decora gravitate cum libertate conjuncta residet. Juvat laudabilem hanc gustus evagationem exemplo illustrare. Prodit Plutarchus de Paulo Æmilio (h): Magnus hic Bellidux, rei militaris peritissimus post subjugatam Romano Imperio Macedoniam convenientibus ad se Græciæ Proceribus grande convivium instruxit, in quo quum omnia splendidissimo vasorum aureorum argenteorumve adparatu, admirabili ferculorum exquisitissimorum ordine, ac symmetria, cubitorum ambitu magnifico peragerentur, præsentium pluri-

(h) *In vita Paul. Æmil.*

rimi non satis mirari poterant, qua ratione cuncta tam belle tamque ordinate disposita fuerint, contra quam ab homine inter arma educato & militiae dedito expectabatur: quod quum animadverteret Æmilius, velut ægre ferens hanc eorum admirationem: *An nescitis* inquebat, *quod illud ipsum ingenium, quod aciem instruere & exercitum ordinare docet, etiam doceat epulas bene ordinare!*

Tertia dos est, & præcipua, quod in ipsas Cultoris sui lucubrationes se se inueniet, & viam monstrat, quam ille in iis ad perfectionem deducendis tenere debeat. Inprimis enim splendidam quamdam imaginandi rationem suggeret, qua res illas, de quibus disserere constituit, in mente sua concipiat, ita ut nihil tritum, nihil humile, nihil obscurum, nihil tortum aut confusum adpareat, sed ubique exquisitum, dilucidum, & optime ordinatum elucescat. Porro facit, ut quæ mente concepit, proferat elegantia & cultu naturam rerum æmulante, cujus vestigia pede presso & fidelissime sequitur, secluso omni tumore affectationeque seu ratiocinationis seu stili: præterea est sobria & moderata etiam in ipsa ornamentorum & diuitiarum abundantia, easque nonnisi ad iudicii mensuram, atque cum gratia per
 Q5. suas

suas lucubrationes dispensat, nunquam mancipium, semper suarum opum domina. His ita condire novit orationem suam, uti peritus cocus cibos, ut etiam post finitas epulas, mensamque remotam orexin adhuc excitent. Demum nequaquam decipi se sinit, & oculorum aciem perstringi falso quodam argumentorum splendore: ponderat ea ad exactissimam criticæ bilancem, nec extra limites justæ ratiocinationis evagari permittit, sed omne quod redundat, nec ad rei summam pertinet, quantumvis belle luxuriet, tanquam inutiles pampinos absque miseratione refecat, quemadmodum Horatius canit;

Recideret omne

Quod perfectum traberetur.

neque tam indulget ingenio, quam innitur judicio. Nam ut ait Quintilianus: *Quoties ingenium judicio caret, specie boni fallitur.* Quarta dos est, quod mentem a præjudicatis opinionibus liberam reddat. Sunt enim non pauci, qui Magistrorum, quibus operam dederunt, inscitia vel oscitatione circa ornatum, dictionem, argutias, argumentationem perverfas ideas animo impressas circumferunt, & depravato gustu laborant: Sunt alii, qui suoapte ingenio transversum aguntur,

nil

nil nisi sublimia, subtilia, delicata, & blandimenta sermonis sectantur, atque relictis gemmis & adamantibus vitro & conchiliis inhiant, hisque solis delectantur: sunt denique, qui postquam primis labris scientiæ cujusdam mel degustarunt, totum se favum exhaustisse credunt, & ipsi sapientiæ ab intimis consiliis esse se gloriantur. His omnibus, ubi attentæ optimorum Auctorum lectione, observatione præclararum scripturarum, longaque exercitatione verum atque sincerum gustum hunc sibi compararunt, brevi post desipiunt veteres ideæ, deponunt præjudicia, abjiciunt crepundia, atque ab antiquis suis erroribus subito liberatos se gaudent. Simile quid, ut exemplo utar, notæ eruditionis ac doctrinæ Viro M. Antonio Mureto contigit, uti de seipso fatetur (i); Hic admodum Adolefcens ad Jurisprudentiæ civilis studium animum adplicuit, & ut erat perspicaci præditus ingenio, ac ore promptus, eos fecit progressus, quos in tantula ætate mirabantur singuli, quibusque in publicis concertationibus adplauderent omnes. Verum ubi postea in manus illius venere libri quidam, veteris Græciæ & antiqui Latii eruditione pleni, circumspicere se cœpit attonito similis, facileque agno-

(i) *Orat.* 15.

agnovit, quanta essent, quæ ignorasset hucusque. Visus sum, ait ipse, de cælo decidisse, aut in alium quemdam orbem delatus esse: neque aliter affectus sum, quam egeni & inopes homines interdum solent, qui cum totam noctem somniant, se divites repente factos esse, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectarunt, exporrecti omnia domi suæ obtexta telis aranearum vident. Quapropter velut pertæsus ignorantiam suam, & moræ impatiens in exteras regiones se contulit, ut Jurisprudentiam suam locupletiolem redderet, opesque illas ac sincerum literarum, in quibus postea excelluit, gustum sibi compararet.

§. II.

Gustus malus & corruptus.

XXXIX.

Equidem monent sapientes, *de gustibus non esse disputandum*, id quod eam ob causam dictum esse existimo, tum quod nimis magna sit gustuum varietas, nempe tanta, quanta est rerum innumerarum, ad quæ is extendere se potest; tum quod labor foret inanis, tot hominum gustus ad unam velle regulam com-

ponere. Nihilominus si non disputare, saltem differere de illis licebit, & quidem hoc secundo loco de corrupto literarum gustu, ejusque causis, e quibus ea, quæ prius de bono ac sobrio dicta fuerunt, clarius relucebunt. Ante omnia vero nosse oportet gustus mali in re literaria radicem, quæ optime explicari potest per analogiam cum corrupto in cibus gustu. Hic enim a ventriculi & humorum mala adfectione ortum suum trahit; unde dulciaria, salsamenta, & acetaria plerumque adpetere videmus eos, in quibus bilis & humor acidus dominatur, cujus illa sunt alimentum. Ita profecto corruptus literarum gustus provenit ab interiore ingenii œconomia vitiata, & a sinistris de vario literarum genere ideis, quibus imbuta semel mens extra ordinem fertur in ea, quæ ingenium magis magisque depravant. Ire juvat per diversas artes atque scientias: In Grammatica seu arte latinitatis non pauci heroes esse sibi videntur, si verba grande quid sonantia & inflata, aut voces e Pacuvii armamentario depromptas, ac phrasas metaphoris benefartas adferant, quum vera latinitas non nisi cultum simplicem amet, quem verba a probatis auctoribus, & primo fonti hujus linguæ vicinioribus usurpata, nitida,
&

& in propria sua vi significandi adhibita, rectoque ordine sermonem perspicuum reddente collocata conciliant. In Poetica eo meliora quibusdam carmina videntur, quo altius assurgunt versus, ipsa tacturi sidera, quoque audaciores fuerint tropi, pluresque fabulæ fabulis implexæ. Non sunt contenti Pegaso suo, si non in omnem partem calcitret, nec Musæ placent, si non tendant plectrum, usque dum fides rumpantur. Sed plane falluntur; nam ars hæc venam fluidam poscit, non turgentem: fulgurantes sententias, non fulminantes: fabulas instar condimenti parce adpersas, ac descriptiones verosimiles, quæque naturam proxime imitantur. In Oratoria facultate multi omnem vim ponunt in ornatu, in figuris, in periodorum ambitu, in dictione grandiloqua, quæ ipsius Demosthenis ac Tullii eloquentiam transcendant, nescientes hæc vestimenta duntaxat esse, quibus detractis nuda & pauper non raro adstat oratio, destituta argumentorum pondere, sententiarum energia, virtuteque movendi animos auditorum, ac in omnem qua lubet partem flectendi. In Philosophia quot capita, tot sententiæ: nihil placet, quod non Cartesius ad tornum excogitavit, quo novam mundi fabricam molitus est: nihil quod

quod non uncis & hamis e naturæ officina extraxit Gassendus: nihil quod non *vicentripeta* & *centrifuga*, in vorticem circumegit Nevvtonus: nihil quod non geometricis methodi suæ passibus emensus est Wolfius. Interea solida & firma ratiocinandi virtus ac philosophandi ratio velut humi prostrata jacet, & naturæ arcana, quæ quivis horum detexisse se cum plausu jactitat, pluribus ac densioribus quam antea tenebris involvuntur. In Jurisprudentia alii primas deferunt leguleis, qui uno halitu bene multas citare leges norunt, licet pluribus obnoxia sint interpretationibus: alii *Actionum* peritis, qui ab una ad alteram dextere litem transferre sciunt, caussamque ut corium extendere: alii novis Jurisprudentiæ oraculis, qui e statu puræ naturæ, qui nunquam exsistit, nec existet, æqui & justii principia deducunt, servitura hominibus, qui esse potuissent, non qui sunt: pauci illis, qui *statum quæstionis*, & *punctum juris* ut vocant, ante oculos positum habentes, nec ab eo damnosis ambagibus deflectentes, caussas ex æquitate naturali, legum suffragio adjuta, definiunt. In arte Medica præplacent, qui ore latissimo Hippocratis & Galeni aphorismos & axiomata applicare ægrotis possunt melius, quam medicamen-

camenta : qui velut ex tripode morbi originem, effectus, symptomata, crises &c. attonitis, qui ægrum circumstant, domesticis gravi sermone explicare valent, non raro autem virtutem herbarum, pharmacorum compositionem, rectamque medendi methodum ignorant, hariolantes multum, parum contra vim morbi ac mortis arte sua proficientes. Etiam in ipsam adeo Theologiam, sacram illam doctrinam, corrupti gustus se se insinuant; dum hi omnis ecclesiasticæ eruditionis osiores totos se se subtilibus, quas speculationes dicunt, quæstionibus immergunt, & dialecticis artibus sacrum hoc forum implent: alii contra excusso ratiocinationis legitimæ jugo per ecclesiasticæ historiæ campos ubique evagantur, fidei vero dogmata & gravissima religionis mysteria velut intacta relinquunt: aliqui sprete Patrum auctoritate, antiquissima dogmata & traditiones convellere, abolitos pridem ritus & mores instaurare, totamque Ecclesiæ disciplinam & doctrinam ad intemperantis criseos tribunal vocare non verentur. Ecce! depravatos in omni fere artium ac scientiarum genere gustus, hoc maxime seculo dominantes.

XL.

Jam vero ut ad causas singulares hujus mali descendam, facile prima est mala institutio a Præceptoribus ac Magistris accepta. Contingit autem istud partim quod hi ipsi sæpe laborent eodem morbo, & pretiosi hujus gustus literarum sanique judicii expertes sint, partim quod regularum traditione, auctoris alicujus explicatione, correctioneque mendorum contenti ad interiora artis aut scientiæ illius, qua discipulum informant, non penetrent, nec quid in ea luminosum, nitidum, sapidum, ac nobile, contra vero quid obscurum, pingue, austerum, siccum, humile sit, quasi digito monstrent, neque adsuefaciant ipsum juvenem, ut dum legit aut scribit, ad has ipsas dotes animum advertat.

Altera causa est inconsulta lectio auctorum. Plurimum sane refert, quem quis auctorem primo legat, sibi que imitandum proponat: nam

*Quo semel est imbuta recens, servabit
odorem*

Testa diu.

Si in latinitate addiscenda, in Poesi vel Rhetorica, aliove disciplinæ genere auctor, qui primus in manus incidit, vel

nimum sublimis, vel omnino humilis incedat: si Laconum more sensus abruptos proferat, vel ubicunque janua patet, latissime evagetur, vix domum rediturus: si nimium presso pede minutias quasque selectetur; vel contra sine ordine sine lege plurima coacervet, si eodem sermonis tenore cultuque parva, mediocria, & magna persequatur &c. fieri haud potest, ut ex ejusmodi malo prototypo non prodeat quoque ectypon vitiosum, & quod primis labris sugitur lac morbidum, sanguinem & humores non inficiat. Pejus adhuc foret, si disciplinae alicujus Candidatus obviis quibusvis scriptoribus promiscue ac sine delectu evolvendis operam daret: contingeret enim illi, quod convivæ alicui in mensa laute ac dapsiliter instructa, qui ex omni ciborum genere, calido & frigido, lixo & frixo, dulci & salso vegetigal sibi ipsi penderet; næ hic ventriculum oneraret supra vires, tantaque varietate brevi facultatem digerendi, omnemque gustum sobrium pessumdaret? Tertia causa est festinatio in literarum studio. Qua enim ratione illi, qui nunc hanc nunc illam scientiam vel artem in superficie degustant, plenam vel unius noticiam sibi comparabunt, e qua verus probusque gustus nascitur? consistit hic,

ut dixi, in recte judicandi ac discernendi arte, ad quam nunquam perveniet, qui leviter duntaxat tinctus est, & veluti e Nilo lambit solum, non haurit aquas. Si in ulla alia re verum est tritum illud adagium, *quod cito fit, cito perit*, profecto in artibus & scientiis addiscendis id valet. Sunt enim illarum principia, placita, & veritates velut semina, a quibus, si non profundius in terram demittantur, & longiore tempore sub ea lateant, nunquam seges ac messis expectari potest.

Quarta causa est pravum exemplum, quo aliquis, qui raris naturæ dotibus instructus formam & popularem adplausum sibi conciliavit, cæteris præit: sufficit enim vel unus ad malum gustum ac stilum corruptum introducendum; quippe non raro fit, ut ejusmodi sublime ingenium secreta quadam ambitione stimulatam, quo veluti a turba scriptorum, Oratorum, Philosophorum ac Theologorum se se distinguat, singularem sibi hippodromum aperiat, in quo cum novo dicendi genere, cum novo cæli aut terræ systemate, cum novis dogmatibus compareat, & sprete Veterum Magistrorum auctoritate de novorum discipulorum sua vestigia prementium comitatu sibi prospiciat. Ita

brevi cedere cogitur existimationi recta ratio, solidum fulguranti, mirabili naturale ac verum, dumque præstigiola quadam vi ac dulci incantamento reportatur admiratio, præsto sunt, qui spe similis successus animati imitentur, suaque clientela hujusmodi novitatem firment atque corroborent. Ita sincerus gustus antiquus pellitur, eique novus succedit, secumque integram sæpe nationem, etiam doctorum hominum, torrentis instar abripit. Non desunt hujus rei exempla: Plus æquo delectatus est scriptor quidam (quis primus fuerit, non satis patet) figura illa Rhetorica, quam *similiter cadentium* verborum dicunt, eamque frequentius adhibuit. Et ecce! brevi gustus hic ita inter scriptores alios invaluit, ut Sanctos quoque Patres, ingenio, sententiarum gravitate, ac dictionis elegantia cæteroqui summe conspicuos corripuerit, quemadmodum in illorum sermonibus & homiliis passim adparet. Gothi & Longobardi usi quadam libertate illiberali latina verba & voces puras castasque addendo unam vel plures syllabas, demendo, mutando e verbis in adjectiva, ex adjectivis in substantiva & adverbia, veluti ceram in omnem partem & figuram inflexerunt, atque post hos multis seculis etiam docti quique Viri & Scri-

Scriptores morem hunc barbarum in sermonem, in libros, in scholas omnium fere disciplinarum invexerunt, ita ut necdum radicitus evelli potuerit, sed tristes adhuc reliquæ supersint. Inter Nortmannos, ultimæ Saxonæ & Scandiæ populum, qui Seculo IX. Galliam, Hispaniam, & Italiam occuparunt, quidam Leo nomine fuit, aut alius conditor versuum, quos Leoninos vocant etiamnum hodie, hisque gentem suam & aliquot post se secula infecit, licet ut plurimum essent versus barbari & primis suis parentibus similes: exstantque multa adhuc vestigia in saxis sepulchralibus. Cartesius in Gallia manum adplicuit ad novum mundi systema fabricandum, cui ipsemet fidem non adhibuit, ut suo loco videbimus: nihilominus Cartesianæ sectæ fermentum brevissimo tempore tam late se propagavit, ut qui Cartesianus non esset, e Philosophorum Catalogo indicta causa expungeretur. Wolfius in Germania novam philosophandi methodum geometricam cudit, & confestim invenit sectatores bene multos, qui strepitum ingentem excitarunt, & sine hac nihil, per hanc omnia Philosophiæ ac naturæ arcana demonstrari jactitarunt: quumque ex ipso Wolfio demonstrarent Viri doctissimi, quam vana, & inanis sit

hæc methodus, subito conclamarunt, eos Wolfium nec intelligere posse, nec velle. In Theologiam cum insolente sua arte Critica Dupinus, Clericus &c. irruperunt, nec Patribus, nec Conciliis, nec antiquissimis Ecclesiæ traditionibus parcere adsueti: alii temere proscripserunt speculandi ac ratiocinandi circa divina mysteria methodo omnes paginas Patrum sententiis, dogmaticis sanctionibus, & historiæ Ecclesiasticæ fragmentis implerunt; hæcque novandi libido quam plurimos hoc ævo invasit, ut pauci modo Theologos Scholasticos, sed plerique Criticos & Dogmaticos non sine injuria sacrae hujus doctrinæ se profiteantur. Ita unius vel paucorum ut dixi pravo exemplo debemus corruptos in plerisque artibus & scientiis gustus. Accidere heic mihi videtur, quod de quodam Francorum Rege legisse me memini, scilicet, quod Rege nescio quo fato aut casu claudicante continuo satrapæ omnes claudicantes inceserint, vel ne Rex solus hoc pedum vitio laborare videretur, vel quod perquam honorificum sibi ducerent imitari Regem, etiam deformando id, quod benigna natura in ipsis tam belle formavit. Quinta demum causa est corruptela morum aliis in rebus ad vitam humanam pertinentibus, quæ corruptelam quoque veri gustus in literis post se trahere solet.

let. Diximus enim non ita pridem, gustum quemdam rerum a natura nobis insitum esse, eundemque quem in literis sentimus, si arte perficiatur, in omnes quoque humanæ conditionis actiones etiam diversissimas se se insinuare, ut recto ordine, provide, & decore fiant. Quod si bonus in his gustus semel vitium contrahat, succedatque malus, brevi etiam idem fatum in re literaria experietur, ac sensim depravabitur. Jam vero quis nescit, quam multi sint, qui veteris in vestitu modestiæ ac gravitatis pertæsi exteris pannis, fimbriis, monilibus, armillis, togis & pileis, verbo, habitu a capite usque ad calcem peregrino, & quidem identidem mutato, incedant? qui sobrietatis antiquæ obliti variarum nationum gustus in mensas & epulas introducant, & altitia ac pisces, vina masculica aliosque potus, herbas & fructus atque lautitias a patriæ moribus alienas e remotis sæpe regionibus magnis impensis advehant? qui linguæ, quam cum lacte biberunt, tædio adfecti aut aliis addiscendis operam dent, mireque in iis gloriantur, aut suam novis vocabulis, nova pronuntiatione, vocumque inflexione continuo in alias formas migrare jubeant, relicta primæva oris ac cordis simplicitate? Taceo alias vitæ nostræ actiones, quas quotidianæ variationi obnoxias

Ipsi reddimus. Quid mirum, si hac perpetua novandi cupiditate ac consuetudine abrepti in literis quoque primigenium ac sincerum gustum perdamus, semperque magis corruptum induamus? Hanc ipsam quam adtuli causam postremam, eleganter explicat Seneca in una suarum epistolarum (k). Nam interpellatus ab amico sciscitante: *Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio? quare ratione contigerit, ut ingenia Oratorum in non pauca vitia prolapsi fuerint, dum aliqui audacius quam par est, talia proferrent, quæ omnem fidem egrederentur: alii abruptis & concisis sententiis orationem implerent, quæ plus negotii facefferent capiti, quam auribus: aliqui translationis jure uterentur satis inverecunde? huic inquam scite respondit Seneca proverbio apud Græcos domestico: Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Aiebat enim: Quemadmodum uniuscujusque oratio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores . . . si disciplina civitatis laboravit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lascivia . . . non potest alius esse ingenio, alius animo labor . . . cum assuevit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi pro sordidis soli-*

ta sunt, etiam in oratione, quod novum est, querit &c. Exemplo esse poterunt Gothorum tempora, quibus gens hæc relicto bono gustu Architectonicæ Romanæ inconditas ædificiorum moles struxerat, ponderosis crassisque ornamentis prægraves, absque debita proportione, vix ulla cum symmetria. Et ecce! non minus ævi illius Auctores inconditum, impositum, inordinatum, multisque hiatus patens scribendi genus sunt amplexi, uti testantur librorum monumenta posteritati relicta.

Quapropter nihil magis cordi habere deberent Doctores atque Magistri, quam ut bonum & sobrium literarum disciplinarumque, quibus præsent, gustum juventuti a se informandæ tum a teneris instillent, tum solícite eundem conservare, ac perpetim excitare studeant, cogitentque se grandis hujus ut vocant *Depositi* custodes esse constitutos. Consuetudines, leges, mores populorum, quin & artes ac scientiæ continuo variant. Multa quæ olim velut sacrosancta habebantur, hodie ne usui quidem sunt, & moribus nostris repugnant: quædam quæ prius rara, maximique pretii erant, nunc ipsa copia evi-
luerunt: regnorum quoque ac rerum pu-

blicarum multarum forma, gubernandi ratio, totaque facies ita mutata est, ut nil fere præter umbram prioris nostris temporibus superstes relictum sit. At bonus & genuinus gustus super principia immobilia stabilitus omni tempore idem est, ac esse debet, atque in omnibus artibus & scientiis dominari. Sine hoc (qui ut initio dicebam, consistit in virtute quadam ac vi discernendi, sanumque ferendi iudicium, quid in unaquaque disciplina nitidum, nobile, decorum, splendidum, quisque proprius ejusdem character sit) sine hoc inquam nihil recte agitur, neque unquam ad perfectionis apicem pervenitur. Nihil est pulchrius, nihil utilius historia, sed qui contentus est onerare memoriam infinita rerum & factorum multitudine indigesta, totamque sollicitudinem Chronologiæ ac Geographiæ difficultatibus enucleandis impendit, quin cognoscere fatagat genium, mores, characteres gentium, grandiumque heroum, quorum inibi mentio fit, cumque sui temporis genio & moribus diligenter conferat, parum se profecisse noverit. Nihil arte Oratoria magnificentius; sed qui in solo præceptorum, periodorum, troporum ac figurarum vestibulo se se detinet, nec ad interiora, in quibus vis argumentandi, urgendi, elevandi

vandi consistit, & ad energiam splendoremque dictionis, & sententiarum majestatem penetrat, continget illi, quod Cicero prodidit de Cleanthe dicens (1): *Scriptis artem Rhetoricam Cleanthes, sed sic, ut si quis obmutescere concupiverit, nihil aliud legere debeat.* Philosophia nobilissimum studium est, sine quo vix scimus, quod in mundo vivamus. Quis neget? Verum si curiosarum duntaxat rerum, machinarum & effectuum mirabilium cognitione intellectum pascere juvat, nec solida circa res & opera naturæ rationatione, certa que methodo universi totius harmoniam complecti satagis, & ad veritatem investigandam, morumque doctrinam animum advertis, vix aliud laboris stipendium præter barbam & pallium Philosophi promereberis. Quod de tribus dixi, hoc de cunctis artibus & scientiis dictum esse velim, memor illius, quod Quintilianus pronunciavit (m): *Illud dicere satis habeo, nihil esse, non modo in orando, sed in omni vita, prius consilio, id est, bono gustu & judicio.*

Hæc de artibus & scientiis universe dicta sufficiant. Nunc ad illas speciatim

(1) *De Finib. l. 4.*

(m) *Lib. 6. cap. 6.*

268 *Cap. V. Gustus Literarum.*

tim ea, qua in Proœmio dixi, ratione ac
methodo explanandas illustrandasque nos
accingamus, ita tamen, ut in singulis
non obliviscamur, quæ de universis
in medium prolata fuerunt.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI I.

P. Indicat Proœmium. L. Librum. N. Numerum Libri.

A.

- Abrahamus excoluit artes & scientias
in Chaldaea.* L. 1. N. 3.
Academicæ Literatorum. L. 1. N. 10.
Academicæ Platonis, & Ciceronis.
L. 1. N. 11.
Academia Alexandrina. L. 1. N. 11.
*Academia Romana: ejus origo: jura &
privilegia.* L. 1. N. 11.
Academia Atheniensis migrat Romam.
L. 1. N. 12.
*Academicæ Romanæ locus olim Capitolium:
Eam fovent & instaurant Pontifices.
Clemens V. linguarum Professores in ea
constituit.* L. 1. N. 12.
*Academicæ Parisiensis origo: concursus ad
illam.* L. 1. N. 13.

Index Rerum

- Instauratur a Ludovico S. Rege.*
L. 1. N. 13.
- Reditibus & privilegiis augetur a Regibus & Pontificibus.*
L. 1. N. 13.
- Prodeunt ex ea Viri præstantissimi.*
L. 1. N. 13.
- Academiæ Viennensis conditor Fridericus II. Imp.*
L. 1. N. 14.
- Eam amplificavit Albertus Archidux.*
L. 1. N. 14.
- Jurisprudentiæ studium instauratur a Maximiliano I.*
L. 1. N. 14.
- Quatuor Facultates in eam induxit Ferdinandus I.*
L. 1. N. 14.
- Academici Rectoris dignitas & potestas.*
L. 1. N. 14.
- Academiæ Viennensem Maria Theresia. & R. literis & Professoribus auxit.*
L. 1. N. 14.
- Academiæ præcipuæ totius orbis secundum seriem seculorum: earum Fundatores.*
L. 1. N. 15.
- Academiæ ortæ e scholis privatis.*
L. 1. N. 16.
- Cur Universitates dicantur.*
L. 1. N. 16.
- Academiæ Romanæ statuta ad disciplinam morum pertinentia.*
L. 1. N. 31.
- Adamus parens & magister humani generis: erudit nepotes suos in omni artium & scientiarum genere.*
L. 1. N. 12.

& Verborum Lib. I.

- Alphonſi Caſtiliæ Regis impium dictum.* L. 1. N. 34.
Architecti officium. L. 1. Pr.
Item e Vitruvio. L. 1. N. 7.
Artes & Scientiæ omnes a Deo proficiſcuntur. L. 1. N. 1.
*Earum inventionem male ſibi tribuunt
Ægyptii ac Græci.* L. 1. N. 2.
Artium & Scientiarum prima Sedes. L. 1. N. 3.
Earum peregrinatio. L. 1. N. 3.
Quomodo ad Græcos pervenerint. L. 1. N. 3.
Florent Athenis. L. 1. N. 3.
*Illarum propagatio in Aſiam, Galliam,
Hispaniam & Germaniam.* L. 1. N. 3.
Quomodo ad Romanos pervenerint. L. 1. N. 3.
Religio Chriſtiana multum iis profuit. L. 1. N. 4.
Artium & Scientiarum periodi ac ſtationes. L. 1. N. 4.
Illarum detrimenta. L. 1. N. 28.
Archigymnaſii Romani fabrica ſplendidiffima. L. 1. N. 12.
Auguſti Imp. favor erga magiſtros & ſtudioſos Romæ. L. 1. N. 12.

Index Rerum

B.

- Baldus qua ratione evaserit Juris oraculum.* L. 1. N. 33.
Bibliothecæ nomine varii libri gaudent. L. 1. Pr.
Bibliothecarum encomium. L. 1. N. 22.
Bibliothecam primus struxit Osymundus Ægypti Rex. L. 1. N. 22.
Primus publicis usibus dicavit Pisistratus. L. 1. N. 22.
Primus modum instruendi docuit Aristoteles. L. 1. N. 22.
Bibliotheca Alexandrina. L. 1. N. 22.
Bibliothecæ Romanæ: Pollionis; Augusti Octavia & Palatina: in monte Aventino dicta Atrium Libertatis: prope templum Pacis: Trajani seu Ulpia: Capitolina. L. 1. N. 23.
Earundem ornamenta. L. 1. N. 23.
Bibliotheca Vaticana: inchoata, in ordinem redacta, aucta, & perfecta a Pontificibus. L. 1. N. 24.
Nobilitata numismatis & manuscriptis. L. 1. N. 24.
Ejusdem Præfecti, & Scriptores de illa. L. 1. N. 24.
Bibliotheca Vindobonensis structa a Maximiliano I. aucta a reliquis Imperatoribus, ornata a Carolo VI. L. 1. N. 25.

Et Verborum Lib. I.

Huic intulit bibliothecam suam Eugenius Princeps Sabaudiae notissimus.

L. 1. N. 25.

Bibliotheca Vindobonensis historia.

L. 1. N. 25.

Insignes illius Praefecti.

L. 1. N. 25.

Bibliotheca Parisiensis Regia.

L. 1. N. 26.

Bibliothecae privatae Caroli Magni &c.

L. 1. N. 26.

Publ. Parisiensis Conditores.

L. 1. N. 26.

Aucta, ornata, & dilata a reliquis Regibus.

L. 1. N. 26.

Viri praestantes tum Praefecti hujus bibliothecae, tum qui ex ea profecerunt.

L. 1. N. 26.

de Bibliothecis Scriptores universe.

L. 1. N. 27.

Bibliothecae aliae magis conspicuae in Italia, in Gallia, in Germania; in Anglia, in Hispania, in Lusitania: in Suecia, in Dania, in Bobemia: in Batavia, in Belgio, in Borussia.

L. 1. N. 27.

C.

Cani Melchioris dictum de libertate opinandi.

L. 1. N. 34.

Cicero variis scientiis excultus.

L. 1. N. 6.

Frustra Marcum filium in scientiis informare conatur.

L. 1. N. 33.

BIBLIOTH. DOMEST. LIB. I. S Con-

Index Rerum

*Congregationes seu sodalitates Marianæ in
Academiis & Gymnasiis S. J. ad virtu-
tem cum literis conjungendam institutæ.*
L. 1. N. 31.

*Corona triumphalis, Obsidionalis, Civi-
ca, Muralis, Castrensis, & Navalis.*
L. 1. N. 16.

D.

*Disciplina Magistrorum & Discipulorum
Romæ.* L. 1. N. 12.

Disciplinæ defectus unde oriatur.
L. 1. N. 31.

Discrimen inter doctos & eruditos. L. 1. Pr.

Disputandi ardor nimius reprehenditur.
L. 1. N. 35.

*Disputandi studium præclare introductum
in Academiis.* L. 1. N. 35.

*Disputandi ratio qualis olim fuerit inter
Magistros & Doctores.* L. 1. N. 35.

E.

*Encyclopædiæ studium: argumenta in
utramque partem, pro & contra hoc
studium.* L. 1. L. 9.

Encyclopædiæ cultores. L. 1. N. 10.

*Eruditionis nimia cupiditas plerumque
plus obest, quam prodest.* L. 1. N. 9.
F. Fa.

¶ Verborum Lib. I.

F.

Faber S. J. e primi S. Ignatii sociis docet
in Gymnasio Sapientiæ, Roma.
L. I. N. 12.

G.

Grammaticæ necessitudo cum aliis scientiis.

L. I. N. 7.

Grammatici perfecti officium. L. I. N. 7.

de Gradibus Literariis Solonis dictum.

L. I. N. 16.

Cur in Academiis instituti. L. I. N. 16.

Auctores primi horum Graduum.

L. I. N. 16.

Quot sint ejusmodi Gradus. L. I. N. 16.

Graduum literariorum defensio ex Olendor-
pio.

L. I. N. 16.

Gregorius XIII. insignis Patronus studio-
rum.

L. I. N. 12.

Ejus elogium funebre. L. I. N. 12.

Gustus literarum quid sit? L. I. N. 37.

Gustus boni semina a natura nobis insita
sunt.

L. I. N. 37.

Perficitur usu & consuetudine cum homi-
nibus cultis: etiam arte. L. I. N. 37.

Dos gustus boni consistit in delectu opti-
morum.

L. I. N. 38.

Insinuat se tum in artes & scientias,
tum in alias vitæ functiones. L. I. N. 38.

Index Rerum

- Gustus monstrat, quid bonum quid malum sit in lucubrationibus.* L. 1. N. 38.
Liberat hominem a præjudicatis opinionibus & male conceptis ideis. L. 1. N. 38.
- Gustus corrupti radices in vario scientiarum genere.* L. 1. N. 39.
Ejus causæ multiplices: mala institutio: inconsulta lectio. L. 1. N. 40.
- Festinatio in literarum studio: prævum exemplum Novatorum: Corruptio morum in aliis vitæ actionibus.* L. 1. N. 40.
- Gustus hujus seculi corruptus in vestibis, in cibus, in linguis.* L. 1. N. 40.
Senecæ judicium de corrupto literarum gustu. L. 1. N. 40.
- Gustus bonus & sincerus mature instillari debet discipulis.* L. 1. N. 40.
Sine hoc in quavis arte & scientiarum vel nihil proficitur. L. 1. N. 40.
- Gymnasium celebre S. J. erigitur Romæ a Gregorio XIII.* L. 1. N. 12.
- Gymnasia unde dicta.* L. 1. N. 17.
Quinam primi occuparint Gymnasia. L. 1. N. 17.
- Constat scholis & classibus.* L. 1. N. 17.
- Gymnasiorum S. J. leges perpetua.* L. 1. N. 31.
Aditus non debet patere cunctis absque discrimine. L. 1. N. 32.
- H. Ha-

& Verborum Lib. I.

H.

- Hæreses studium theologicum promove-
runt.* L. 1. N. 6.
Historiæ necessitudo cum aliis scientiis.
L. 1. N. 6.

I.

- Ingenium quid sit?* L. 1. N. 32.
Multum dependet a temperamento;
L. 1. N. 32.
Sæpe ab altiore principio. L. 1. N. 32.
Ingeniorum divisio ex Aristotele. L. 1. N. 32.
*Alia sublimia, alia mediocria, alia hu-
milia.* L. 1. N. 32.
*Rursus alia præcocia, & serotina: fe-
licia & infelicia: velocia & obtusa.*
L. 1. N. 32.
Diversitatis causas tres assignat Plato.
L. 1. N. 32.
Temperamentum ingeniis aptum.
L. 1. N. 32.
*Ingeniorum indolem tribuere planetis su-
perstitiosum est.* L. 1. N. 32.
*Ingenia diligenter examinabant præsci
Philosophi.* L. 1. N. 32.
*Ingenium Pythagoræ tentat Democri-
tus.* L. 1. N. 32.
*De Ingeniorum aptitudine Huarti opi-
nio.* L. 1. N. 33.

Index Rerum

- Ingenia alia memoria valent: alia intelligendi virtute: alia vi cogitandi: singulorum aptitudo ad varias disciplinas.*
L. 1. N. 33.
- Ingenium bebes quomodo tractandum.*
L. 1. N. 33.
- Ingenia calitus afflata.*
L. 1. N. 33.
- Ingenio agros animatos adpellat Clemens Alexandrinus.*
L. 1. N. 33.
- De Ingeniis acribus, & tardis dictum Isocratis.*
L. 1. N. 33.
- De Ingeniis sublimibus Demetrii Phalarai dictum.*
L. 1. N. 33.
- Ingenia mediocria quomodo tractanda.*
L. 1. N. 33.
- Per industriam promoveri possunt ad sublimem scientiæ gradum.*
L. 1. N. 33.
- Exempla in Cleante, Demosthene &c.*
L. 1. N. 33.
- Ingenia juvenum tractandi ratio e Wagnero S. J.*
L. 1. N. 33.
- Institutum Bononiense, Lipsiense, Vienneuse.*
L. 1. N. 5.
- Jus naturæ ab Adamo traditum Nepotibus.*
L. 1. N. 6.
- Jus Oeconomicum in familiis viguit.*
L. 1. N. 6.
- Gentium inter Gentes.*
L. 1. N. 6.
- Civile & Politicum in Urbibus.*
L. 1. N. 6.
- Pro-*

¶ Verborum Lib. I.

- Profanum in familia Caini.* L. 1. N. 6.
Sacrum in Setbi posteritate. L. 1. N. 6.
*Juris Doctores primi in lege scripta Moses
& Aaron.* L. 1. N. 6.
*Jus sacrum apud gentes per Pontifices ad-
ministratum.* L. 1. N. 6.
*Juris Romani & Communis initium sub
Augusto.* L. 1. N. 6.
Auctum a sequentibus Imperatoribus.
L. 1. N. 6.
In formam redactum a Justiniano Imp.
L. 1. N. 6.
*Juris Ecclesiastici initium sub primis Pon-
tificibus: a Successoribus auctum: a Gre-
gorio IX. in corpus Juris Canonici reda-
ctum.* L. 1. N. 6.
*Jurisprudentiæ necessitudo cum aliis scien-
tiis.* L. 1. N. 7.
*Jurisperiti non poterant respondere Romæ
sine Augusti auctoritate.* L. 1. N. 16.
Jurisprudentia Romæ ac Constantinopoli.
L. 1. N. 16.
Julii Cæsaris favor erga studia Romæ.
L. 1. N. 12.
*Juvenis a Platone instructi dictum egre-
gium.* L. 1. N. 20.
*Juvenibus constantia in labore literario
commendatur.* L. 1. N. 33.

Index Rerum

L.

- Lainicus S. J. docet in Gymnasio sapientia.*
L. 1. N. 12.
- Lectio librorum inconsulta, vaga, vel nimis curiosa plus nocet.*
L. 1. N. 30.
- Lectio auctorum quæ tyroni vitanda.*
L. 1. N. 40.
- Legislatores inter gentes: Mercurius Trismegistus, Phoronæus Rex, Lycurgus, Solon, Numa Pompilius.*
L. 1. N. 6.
- Leges tam divinæ quam humanæ olim non poterant doceri, nisi in civitatibus.*
L. 1. N. 16.
- Leo X. Pont. literaturam plurimum promovet.*
L. 1. N. 12.
- Liberalitas Imperatorum erga artium doctores & præceptores.*
L. 1. N. 21.
- Libertas in discendo & docendo noxia.*
L. 1. N. 28.
- Libri non pauci magnam hodie fragem fidei & morum edunt.*
L. 1. N. 30.
- Librorum scriptio quandonam bona sit.*
L. 1. N. 35.
- De libris Antiquariorum hujus ævi.*
L. 1. N. 35.
- Lingua prima fuit Hebraica.*
L. 1. N. 4.
- Aliæ primigeniæ: Græca, Latina, Germanica, Slavonica.*
L. 1. N. 4.
- Linguae latine ætates: ejus instauratio.*
L. 1. N. 4.
- Lin

¶ Verborum Lib. I.

- Linguae latinae neglectus.* L. 1. Pr.
Eam corruperunt Gotbi, & Longobardi. L. 1. N. 40.
Lipsii epigraphæ. L. 1. N. 31.
Livii elegans elogium de Catone. L. 1. N. 33.
Literis an cum virtutis studio bene conveniat. L. 1. N. 31.
Lyceum Aristotelis & Ciceronis. L. 1. N. 12.

M.

- Matbesin, maxime Astronomiam docuit Adam, Abraham & Moses.* L. 1. N. 5.
Promoverunt Ægyptii, Græci, Sineses. L. 1. N. 4.
Romæ aliquandiu culta. L. 1. N. 5.
In Germania & Galliis instaurata. L. 1. N. 5.
Eam societates regiarum multum perfecerunt. L. 1. N. 5.
Mathematici Germani insignes: Peirbachius, Mullerus, Copernicus, Tycho Brabe, Kepplerus, Hevelius, Hugenius, Kircherus, Schottus. L. 1. N. 5.
Mathematici Galli præstantes: Decbalius, D. D. Cassini. L. 1. N. 5.
Medicinæ auctor ipse Deus. L. 1. N. 5.
Medici in Ægypto Josefbi Proregis tempore. L. 1. N. 5.
Medicinam promovit Salomon. L. 1. N. 5.
Medici Græci insignes: Apollo, Æsculapius, & tota hujus familia. L. 1. N. 5.

Index Rerum

- Medicorum tres sectæ: Empirica, Methodica, & Rationalis.* L. 1. N. 5.
Medici Roma pulsi. L. 1. N. 5.
Medicinam restituit Galenus. L. 1. N. 5.
Medicinæ necessitudo cum aliis scientiis. L. 1. N. 7.
Medicina in Germania plurimum excolta. L. 1. N. 5.
Methodus studendi continuo mutata non est proba. L. 1. N. 36.
Methodus veterum nec est universe probanda nec tota rejicienda. L. 1. N. 36.
Multa veterum in variis disciplinis excolerunt: in Architectonica, in re agraria, in arte medendi. L. 1. N. 36.
De veritate in Methodo docendi & discendi crisis Desingii. L. 1. N. 36.
Bonæ methodi dotes: debet esse ordinata, optime excogitata, & universalis. L. 1. N. 36.
Mos eligendi SS. Patronos pro singulis Facultatibus Academicarum Catholicarum. L. 1. N. 14.
Moses hebræos erudivit in omni scientiarum genere. L. 1. N. 3.
Mureti Antonii mirabilis profectus in literis. L. 1. N. 38.
Museum sacrum, erectum a Benedicto XIV. prope Bibliothecam Vaticanam. L. 1. N. 24.

¶ Verborum Lib. I.

N.

- Nicolaus V. Pont. Romanam linguam restituit.* L. 1. N. 12.
Novandi studium plerumque periculosum. L. 1. N. 29.

O.

- Oratores celebres Græci, Latini, Sacri.* L. 1. N. 4.

P.

- Pantænus primus S. Doctrinam tradit Alexandria.* L. 1. N. 1.
Patres Theologi Græci & Latini. L. 1. N. 6.
Paullus Æmylius eodem ordine aciem & convivium instruit. L. 1. N. 38.
Philosophiam primus explanavit Moses. L. 1. N. 5.
Ægyptii didicerunt ab Abrahamo & Mose. L. 1. N. 5.
Philosophia Ionica, & Eleatica. Item Eclectica. L. 1. N. 5.
Eam Romani a Græcis hauservnt, maxime moralem. L. 1. N. 5.
Philosophiæ studuerunt Christiani ad resellendos hæreticos. L. 1. N. 5.
Collapsam restituerunt Averroes, & Avicena. L. 1. N. 5.
D. Thomas eam interpretatus est. L. 1. N. 5.
Galli, Itali, & Germani experimentis, novisque inventis exornarunt. L. 1. N. 5.
Pbi-

Index Rerum

- Philosophi Græci.* L. 1. N. 6.
Philosophiæ necessitudo cum aliis scientiis. L. 1. N. 7.
Pbilautia seu adulatio indigna homine literato. L. 1. N. 29.
Platanum Socratis. L. 1. N. 10.
Platonis regulæ censura librorum. L. 1. N. 10.
Poesis natales. L. 1. N. 4.
Poesin Græci hauserunt e sacris libris. L. 1. N. 4.
Poesis necessitudo cum aliis scientiis. L. 1. N. 6.
Præceptores Alexandri M. Lysimachus & Aristoteles: utriusque discrimen. L. 1. N. 20.
Præceptorum ac Discipulorum egregiorum exempla. L. 1. N. 20.
Præceptores avocant a vitiis. L. 1. N. 20.

Q.

- Quæstio, an melius sit uni, quam pluribus scientiis se impendere.* L. 1. N. 9.
Quintilianus pro juventutis informatione primus Romæ salarium accipit. L. 1. N. 21.

R.

- Rhetorica ortum habuit ex hominum societate, & civitatibus.* L. 1. N. 4.
Ejusdem ætates. L. 1. N. 4.
Rhe-

& Verborum Lib. I.

Rhetoricæ necessitudo cum aliis scientiis.
L. 1. N. 6.

S.

Saturnalia Macrobiani. L. 1. N. 10.

Schola salernitana olim inter Medicas præcipua. L. 1. N. 5.

Scholæ Theologicæ primorum Christianorum. L. 1. N. 6.

Schola unde dicta. L. 1. N. 17.

Scholæ olim in porticibus. L. 1. N. 17.

Scholarum antiquitas, necessitas & utilitas. L. 1. N. 17.

Scholæ publicæ an præferendæ sint privatis. L. 1. N. 18.

Pro scholis publicis effata Quinctiliani.
Contra scholarum multitudinem. L. 1.

N. 19.

Pro scholarum frequentia. L. 1. N. 19.

Moderamen circa scholas. L. 1. N. 19.

Scholarum multitudinem impugnat graviter, sed male Grammondus. L. 1. N. 19.

De scholarum Præceptoribus & Magistris. L. 1. N. 19.

Sciolorum genius reipublicæ noxius. L. 1.
N. 34.

Scriptorum hujus ævi vitia quædam. L. 1.
N. 35.

Scriptores debent similes esse apibus, non fucis. L. 1. N. 35.

Non

Index Rerum

- Non debent manus profanas injicere in res sacras, & traditiones Veterum.*
L. 1. N. 33.
- Seminaria plura eriguntur a Gregorio XIII.*
L. 1. N. 12.
- Societates Regiæ: Parisiensis, Anglicana, Berolina, Petropolitana.* L. 1. N. 5. & 27.
Harum societatum Patroni Principes.
L. 1. N. 27.
- Sorbona inclytum Collegium Theologicum.*
L. 1. N. 13.
- Ejus initium & progressus.* L. 1. N. 13.
Sapius consulitur a Principibus & Pontificibus.
L. 1. N. 13.
- Speculatio nimia obest doctrinæ.* L. 1. N. 35.
De speculationibus judicium Posssevini.
L. 1. N. 35.
- Studiorum recta ratio tenenda.* L. 1. N. 36.
- Studiorum tempus olim longius, nunc brevius.*
L. 1. N. 36.
- Theologiam contraxit D. Thomas: Jus Canonicum Gratianus, Raymundus Pennafort: Civile Accursius & Bartoli: Philosophiam Patres Conimbricenses.*
L. 1. N. 36.
- Studiorum ratio pro Academiis & Gymnasiis Soc. Jes. Romæ confecta.* L. 1. N. 36.
- Superbia & vana gloria vitium literis maxime noxium.*
L. 1. N. 29.
T. Theo-

¶ Verborum Lib. I.

T.

- Theologia tam naturalis quam supernaturalis a Deo est.* L. I. N. 6.
- Theologica scientia ab Adamo propagata in posteros.* L. I. N. 6.
- Theologia naturalis Gentilium.* L. I. N. 6.
Hæc divisa erat in Poeticam, Physicam, & Civilem. L. I. N. 6.
- Theologia supernaturali viguit in populo Dei.* L. I. N. 6.
- Theologica scholæ apud Hebræos.* L. I. N. 6.
- Theologiam Moses tradidit Judæis.* L. I. N. 6.
- Eam magis excoluerunt Prophetæ.* L. I. N. 6.
- Theologia veteris Testamenti in quatuor sectas distracta, Phariseorum, Sadducæorum, Essenorum, & Herodianorum.* L. I. N. 6.
- Theologia novi Testamenti instituta a Christo, & per Apostolos propagata.* L. I. N. 6.
- Eam ad scholæ methodum traduxere apud Græcos S. Damascenus, apud Latinos S. Anselmus.* L. I. N. 6.
- Petrus Lombardus in quatuor libros collegit sententias Patrum.* L. I. N. 6.
- S. Thomas Theologiam Scholasticam perfecit, uti hodie traditur etiamnum.* L. I. N. 6.
- Tu-

Index Rerum & Verb. Lib. I.

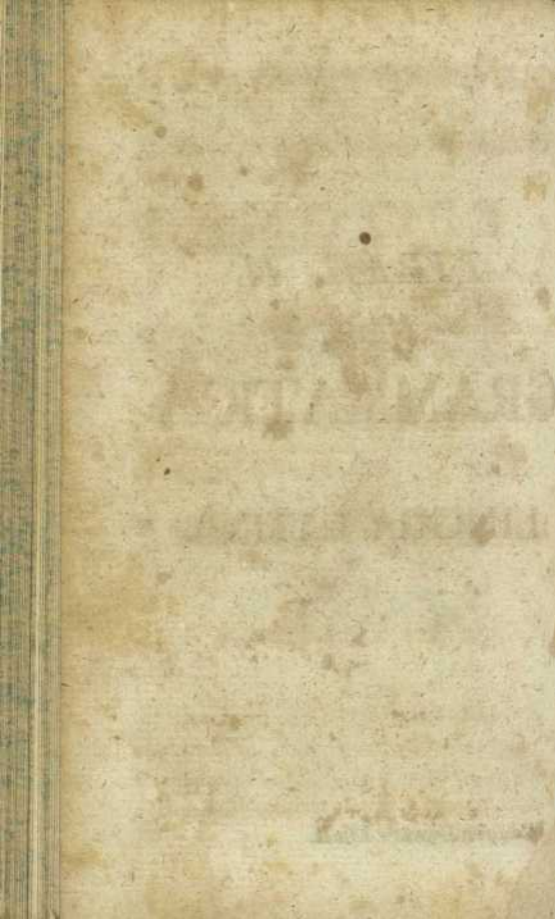
- Tusculanum Ciceronis.* L. 1. N. 10.
Typographia inventa an plus nocuerit, vel profuerit. L. 1. N. 35.

V.

- Vates unde dicantur.* L. 1. N. 4.
Versus leoninos Nortmanni invenerunt. L. 1. N. 14.
Univerſitas S. Palatii. L. 1. N. 12.
Urbanus IV. S. Thomam ad docendum Romanam vocat. L. 1. N. 12.

LIBER II.
DE
GRAMMATICA
SEU
LINGUA LATINA.

EPITOME
LIBRI II.
DE
GRAMMATICA,
SEU
LINGUA LATINA.

CAPUT I.
ENCOMIUM ET VINDICIÆ
GRAMMATICES.

§. I.

Necessitas & utilitas hujus artis.

I.

Grammatices disciplina, quamvis videatur exilis, jejuna, & litigiosa, minusque plausibilis, plurimum tamen utilitatis ac fructus reconditum habet.

Epitome Libri II.

II.

Grammaticæ studium olim Romæ quantum floruerit. Illustres illius ibidem Præceptores. Damna neglectæ Grammatices.

§. II.

Vindiciæ Grammatices.

III.

Vindicatur Grammatica a querelis, quarum prima est, quod sit solum ars puerilis. Ejus ignorantia magnam labem aspersit mediæ ævi scriptoribus.

IV.

Vindicatur ab altera querela, quod sit minime legitima. Bella intestina Grammaticorum inter se. Officium probi Grammatici.

V.

Vindicatur ab alia querela, quod minus apta vel omnino inutilis sit ad superiores disciplinas. Causæ neglectus linguæ latinæ per aliquot secula invalescentis. Recensentur aliqui, qui in diver-

Epitome Libri II.

*so literarum genere eleganter, ac polite
latine scripserunt.*

VI.

*Veteres scriptores de Grammaticæ
disciplina bene meriti. Insignis de
Grammatica tradenda locus e D. Hie-
ronymo ad Lætam. Caroli M. Imp.
studium ad expurgandam a barbarie
linguam latinam.*

CAPUT II.

HISTORIA GRAMMATICÆ.

§. I.

*Ortus, Progressus, & Occasus
linguæ latinæ.*

VII.

*Linguæ latinæ natales in Latio : inde
Romam & in subjectas Provincias
propagata fuit. Enumerantur quatuor
ætates latinæ linguæ, & præcipui, qui
in illis floruerunt. Misera conditio hu-
jus linguæ sub barbaris Italianam inva-
dentibus.*

Epitome Libri II.

§. II.

Instauratio Linguae Latinae.

VIII.

Instauratio illius inchoata est jam Saeculo VIII. & IX. sub Carolo M. & Lothario I. sed modico progressu. Refloruit autem XIV. Saeculo. Scriptores praecipui bene meriti de lingua latina. Iudicium de quatuor aetatibus latinitatis, & de vocum vi significandi.

CAPUT III.

OECONOMIA GRAMMATICÆ.

§. I.

Vestibulum Grammatices, seu literæ ac scriptio.

IX.

Inventio literarum. Varii modi scribendi ac pronuntiandi apud Veteres. Scribendi materia subjecta, ubi de corticibus arborum, de tabulis, de membrana, papyro, & charta, deque atramento: de instrumento scriptiois seu de stilo & calamo.

§. II.

Epitome Libri II.

§. II.

Definitio, & Partitio Grammaticæ.

X.

Quid sit Grammatica: hanc dividunt aliqui in bene loquendi scientiam, & in Poetarum ac Historicorum enarrationem: alii in Artificialem, Historicam, & proprie dictam Grammaticam: alii hodie melius in Theoreticam, quæ in præceptorum cognitione, & in Practicam, quæ in exercitatione versatur.

XI.

Paucitas eorum, qui veram germanamque latinitatem callent. Differitur de causa hujus rei. Dotes genuinæ latinitatis, scilicet latini sermonis proprietas, elegantia, & copia.

Epitome Libri II.

§. III.

*Prima dos linguae latinae:
Proprietas.*

XII.

Agitur de proprietate verborum. Propria sunt, quae communi hominum eloquentium usu & consuetudine sunt adprobata. Fugienda novata, barbara, & obsoleta. Superstitiosum est, nolle uti vocabulis aliis, quam ex aerei argenteive seculi scriptoribus. Enumerantur auctores probi in quavis artium & scientiarum classe.

XIII.

Ostenditur, qua ratione utendum vocabulis vetustis: item quando novis, scilicet si necessitas, vel auctoritas, aut utilitas suadet. Commendatur Adparatus Eruditionis Pexensfelderii, & Dictionarium Pomeii Soc. Jesu.

XIV.

Epitome Libri II.

XIV.

Agitur de proprietate sententiarum. Vitandi idiotismi. Consuetudo ex eruditorum consensu sumenda.

§. IV.

*Secunda dos linguæ latinæ:
Elegantia.*

XV.

Sermo latinus non solum sit emandatus, sed etiam elegans. Ostenditur in quo sita sit hæc elegantia. Agitur de selectis loquendi modis.

XVI.

Quatuor, quæ elegantiam conciliant linguæ latinæ. 1. Aptus particularum, præpositionum, proverbiorum, conjunctionum usus. 2. Verborum collocatio recta. 3. Flores latinitatis seu phrasæ selectæ. 4. Idoneus partium

Epitome Libri II.

tium omnium sermonis nexus. Singula exemplis illustrantur.

XVII.

Deteguntur spuria elegantiae, & reprehenduntur, qui harum ope de latinitatis sublimi gradu vane gloriantur.

§. V.

Tertia dos: Verborum copia.

XVIII.

Paucitas eorum, qui copiose loqui ac scribere norunt. Hac in re excelluit Cicero. Verborum ac sententiarum copia paratur sex modis: 1. Synonymia. 2. Ennalage. 3. Periphrasi. 4. Metaphora. 5. Comparatione. 6. Æquipollentia. Cavenda in oratione nimium frequens variatio, & inutiles circuitus vitandi.

CAPUT

CAPUT IV.

*STILUS, SEU DIVERSA
DICENDI GENERA.*

§. I.

Varietas stili.

XIX.

Natura & ars ad stilum concurrere debent. Est varius in eodem etiam auctore pro rerum varietate. Scriptores facile e stilo cognosci & discerni possunt.

XX.

Agitur de stilo Laconico, Attico, Asiatico, Rhodio. Explicatur cujusque indoles, & exemplis ostenditur, quas quilibet horum dotes habeat.

XXI.

Epitome Libri II.

XXI.

Differitur de stilo tenui, mediocri, & magnifico. Describitur triplex hæc classis. Quinam Veterum in qualibet eminuerint.

§. II.

Subsidia stili.

XXII.

Horum primum est lectio auctorum ordinata, & cum animadversionibus ad proprietatem, ad elegantiam, ad diversitatem, & ad copiam sermonis.

XXIII.

Alterum subsidium est imitatio. Alia convenit tyronibus, alia provec-tiori in hoc studio ætati. Duo vitanda in auctorum imitatione.

XXIV.

XXIV.

Tertium subsidium exercitatio, quam quotidianam fecit Hortensius. Gradus exercitationis: 1. Conversio ex una in aliam linguam. - 2. Variatio sententiarum. 3. Amplificatio. 4. Characterum expressio. Quinam de stilo præclare scripserint.

CAPUT V.

METHODUS DOCENDI, DISCENDIQUE GRAMMATICAM.

§. I.

Critice circa methodum docendi.

XXV.

Opiniones variae circa methodum docendi. Rectum hac de re iudicium proponitur, & contra Novatores ostenditur, antiqua non esse contemnenda,

Epitome Libri II.

da, vel leviter rejicienda, sed ubi opus est, emendanda vel potius perficienda.

XXVI.

Societas Jesu in suis gymnasiis methodum docendi antiquitus constitutam retinere satagit. Afferuntur rei hujus graves rationes, & testimonia scriptorum Catholicorum æque ac Acatholicorum.

XXVII.

Societas Jesu methodum suam pro rerum ac temporum vicissitudine magis perficere semper studuit. Ostenditur hoc e scriptoribus novissimorum temporum de docendi methodo.

XXVIII.

Exponitur palam tota oeconomia doctriinæ ac methodi, qua Jesuitæ utuntur circa tradendam cum fructu Grammaticam in suis Gymnasiis.

Epitome Libri II.

§. II.

Critice circa methodum discendi.

XXIX.

Refellitur querela eorum, qui nimis diu juventutem in Scholis Grammaticæ detineri criminantur. Multa alia præter linguam latinam utilissima addiscunt Adolescentes toto eo tempore. Rejicitur festinatio nimia ex Quinctiliano.

XXX.

Refellitur querela aliorum, qui multitudine regularum ac præceptorum obrui juventutem clamitant. Ostenditur ex sola auctorum lectione addisci non posse linguam latinam.

XXXI.

Nullus fructus est sperandus absque cognitione regularum & artificii. Adferuntur exempla tum Romanæ juventutis, tum aliarum artium. Gravissimum

Epitome Libri II.

*num hac de re testimonium Ludovici
Vives.*

XXXII.

*Refellitur illorum querela, qui ajunt,
vix ullum fructum referri ex institu-
tione juventutis hodierna. Alia longe
causæ, ac veriores modici apud multos
profectus adducuntur.*

LIBER II.

DE

GRAMMATICA,

SEU

LINGUA LATINA.

CAPUT I.

ENCOMIUM ET VINDICIÆ
GRAMMATICÆ.

§. I.

Necessitas & utilitas hujus artis.

I.

De Grammaticæ disciplina quoniam
omnium primo loco differere
constitui, ipso statim in limine
opus esse video, ut illorum seu
admirationi seu querelæ occurram, qui

2 *Cap. I. Encomium*

artem hanc, qualemcunque demum, nimis exilem, & apinis adnumerandam esse judicant, atque indignam censent, ut in corona Virorum literarum compareat, & in mensam inferatur tanquam primi missus ferculum, quod ipsis adeo pueris ut plurimum nauseam solet excitare. Neque enim ex universis ullum disciplinarum genus tantopere molestum esse videtur, macrum, & sine succo, quam eadem Grammatica, utpote quæ nonnisi literarum, syllabarum, nominum ac verborum, & quæ sunt hujusmodi, horumque omnium certo quodam ordine, symmetria & proportione ponendorum ambitu (exiguus sane finibus) continetur, atque in venatione solæcismorum magnam, immo potissimam partem occupatur. Ut nihil dicam de Grammaticorum futili logomachia, & circa literarum quisquillas bello plusquam Trojano, ad quod extinguendum utinam tantum animi & virium semper adferrent, quam ad incendendum. Hæc quæ vulgo dicuntur, an & qua ratione vera sint, aut veri speciem præferant, paullo post amplior dicendi campus se se aperiet.

Nunc præclara illa M. Fabii Quintilianii sententia se mihi offert, quam protulit, quum de hac ipsa Grammaticæ disciplina
dispu.

disputat (a) : *Operum fastigia spectantur, inquit, latent fundamenta.* Quæ verba Oratoris æque ac Grammatici summi sic intelligenda esse censeo, nimirum scientiis & bonis artibus idem fatum obtingere, quod ædificiis, in quorum duntaxat fastigium, quod supra solum eminent, spectantium oculi feruntur, parum curiosi substructionis, ac fundamenti sub terra latentis, quod tamen præcipuum est, in quo Architecti labor & industria exerceri debet, ne hoc temere jacto, aut male materiato reliqua mōles omnis, quantumvis pulchra & augusta, corruat, & in pristinum chaos relabatur, e quo sumta est. Ita profecto cæteræ artes atque scientiæ, Poesis, Eloquentia, Philosophia, Mathesis, Medicina, Jurisprudentia, Theologia, & quæ aliæ sunt, illustre quid habent, suoque fulgore procul etiam intuentium oculos perstringunt, aut velut in convivio quodam suaviter palatum afficiunt, dum cibus solidis, opiparis, dapilibus & optime conditis hospites suos recreant. Contra vero Grammaticæ ars, de qua loquor, literulas, vocabula, declinationes, numeros, genera, conjugationes, idiotismos, phrasas, & his similia
 velut

(a) L. I. *Instit. Rhet. in Prolog.*

velut cruda legumina & nuces ad famem pellendam adponit.

Nihilominus fateri oportet, eandem Grammaticæ disciplinam, licet minus habeat plausus & ostentationis, plus tamen utilitatis ac fructus in sinu suo reconditum circumferre. Est enim fundamentum reliquarum artium & scientiarum omnium, quæ sine illa nescio quid rude, impositum, insipidum & graveolens præferunt; parum dico, etiam multa barbarie scædantur, & totum fere decorem suum pessumdant. Hujus rei triste experimentum dedit illud, quod *medium* vocant, *ævum*, quando toti Romano Imperio, latissime tunc patenti, bellorum moles ex ultimis terræ finibus excita incubuit, & omnem pene Europam barbarici exercitus instar locustarum Ægypti & ranarum inundarunt. Pro! quantis sub id tempus tenebris scientiarum sol immersus latuit, quantumque amœnam faciem suam ac benignos radios Phœbus orbi subtraxit! Non in mores solum, sed in linguas quoque barbaries se se transfudit, & misera contagione universas scientias adflavit, immo propemodum extinxit, quæ pristino vigori haud poterant restitui prius, quam pauci quidam, sed docti Grammatici, prima linguæ latinæ elementa, & cum
his

his puritatem ac elegantiam sermonis quasi postliminio revocarent, & Augiæ barbarici stabulum a sordibus purgarent. Tunc enim vero sepultæ inter ruinas Imperii liberales artes ac disciplinæ caput cœperunt erigere, ac perpetuis auctæ incrementis in eum, quem hodie intuemur, splendorem ac majestatem excreverunt. Actum fuisset de illis, & in hanc diem sub jugo scythico gemerent, nisi vincula rupisset Grammatica, & e carceris squalore in lucem eas extraxisset.

II.

Sed redeamus ad antiqua tempora, quibus vel sola utilitas commendasse videtur Grammaticen, ad cujus postmodum curam & studium uti vidimus, necessitas ipsa nos compulit. Post Syllæ Dictatoris ætatem (b) Romæ adeo vulgatus erat latini sermonis usus, ut eum sub ubere matris parvuli velut cum lacte sugerent, nec Romanus haberetur, qui non idem foret Latinus, ita ut arte ac præceptis opus esse non videretur ibi, ubi nascendi conditio & usus quotidianus Magistrorum munus obibant. Nihilominus Gram-

(b) *Suetonius lib. de Illust. Grammat.*

maticæ cura tanta fuit, ut teste Suetonio viginti & plures scholas non ignobiles una Urbs Roma in gremio suo foverit, & ingens Grammaticis minerval constituerit ad acuendam tum docentium, tum discen-
 tium industriam. Fuerunt autem illustres ante alios artis hujus Præceptores Romæ *Sævius Nicanor*, qui primus docendo famam adeptus est: *Didymus*, quem omnibus Grammaticis Macrobius anteposuit: *M. Antonius Gniphos*, cujus scholam M. Tullius post forensia negotia frequentabat: *Orbilius Pupillus* justo acerbior in reprehendendo, & plagosus: *Q. Cæcilius*, ad quem Cicero epistolas aliquas exaravit: *Verrius Flaccus*, qui docuit in atrio Domus Catilinæ, & Sestertia centum (c) in singulos annos mercedis loco tulit: *C. Julius Hyginus*, Bibliothecæ Palatinæ Præfectus: *M. Valerius Probus*, qui totus fuit in antiquorum scriptis emendandis, discriminandis, & adnotandis: *Asinius Pollio Trallianus*, qui bellum civile Cæsaris & Pompeji scripsit: *Spurius Carbilus*, inventor literæ G. cujus loco Veteres Romani C. adhibuerunt, ut ex antiquis inscriptionibus patet. Accessit & aliud non minus grande testimonium sollicitudinis atque æstimationis, qua in disciplinam
 istam

(c) *Seu florenos 3333.*

iftam ferebantur Quirites, quum Clariffimi Viri, toga ſagoque nobiles, inter quos Julius Cæſar & Corvinus Meſſala, de ſingulis literis ſingulos conſcribere libros, ut juvenes magni facere, colereque diſcerent hanc artem, cui operam laboremque ſuum ipſi civitatis Principes tot inter Reipublicæ negotia graviffima indulgerent.

Hanc autem apud Romanos impenſam Grammaticæ curam non fuiſſe ſupervacaneam, nec noſtris eſſe temporibus, facile intelliget, qui attentius damna non mediocria perpendit, quæ illius neglectus tanquam infauſtam appendicem poſt ſe trahere conſuevit. Quis non videt, immo quis non manibus palpat ſexcentos errores, qui tum in Poeticis, Oratoris, Historicis, tum in Medicis, Juridicis, Theologicis, aliarumque diſciplinaram lucubrationibus ac libris non raro utramque paginam implent? Quam ſæpe inepta occurrit interpretatio? quantopere claudicat, vel diſſoluta incedit oratio; quanti hiatus periodorum, lacunæ ſententiarum, dictionis obſcuritas, œconomix totius miſera compages, aliaque innumera latinittatis menda ſe produnt? Id quod neutiquam accideret, ſi huiusmodi ſcriptores, dicam

an Rhyparographi, prius Grammaticam sedulo addiscerent, antequam ad scribendum seu animum seu calamum adjicerent. Novi quemdam, dum Eloquentiæ docendæ operam daret, & ut fieri amat, discipulorum pensa scholastica ex altiore loco reliquis audientibus prælegeret, laudanda quæ bene, quæ vero perperam scripta essent, reprehendenda & corrigenda; novi inquam, eum non absque consilio & studiose nonnunquam illa duntaxat sphalmata in inscriptionibus istis notasse, quæ tum contra Ortographiæ ac Grammaticæ præcepta, tum contra latini sermonis integritatem, vocabulorum propriam vim & potestatem, verborumque in unam aliquam sententiam conspirantium ordinem atque concentum admissa fuisse reperit; luculenter hac via demonstrans, partim quam jejuna, hispida, scabra, & sine sale ac pipere, uti loquimur, injucunda prodeat oratio ex neglectu vel incitiam legum & arcanorum Grammatices, partim quam splendida & ornata incedat, si hisce cimeliis, quibus tam exiguum multi pretium statuunt, probe vestita compareat. Aliquando etiam ejusmodi pensa, cæteroqui non mala, quin & quandoque egregia, arrepto stylo paucis expunctis, nonnullis adjectis, quibusdam mutatis,
vel

vel in ordinem meliorem redactis, ita castigabat, ut modicis sumtibus longe aliam & oratore, quantum fert tenera ætas illa, dignam faciem induerint. Atque hac ratione illud est consecutus, quod sibi proposuit, scilicet ut multi juvenes optima indole ac præclaro ingenio præditi & intelligerent necessitatem famulatus, quem Grammatica Eloquentiæ præstat, & cautiore simul fierent, ne illius destituti præsidii deinceps hallucinari pergerent, atque res bonas malo usu corrumperent. Hæc experientia docuit: pridem vero id ipsum Quintilianus observavit (d): *Quominus inquit, sunt ferendi, qui hanc artem (de Grammatica loquitur) ut tenuem ac jejunam cavillantur; quæ nisi Oratoris futuri fundamenta jecerit, quicquid superstruxeris, corruet.* Tum hoc eleganti epiphonemate concludit: *Grammatica necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comès, Et quæ vel sola ex omni studiorum genere plus habet operis quam ostentationis.*

§. II.

(d) L. I. Inst. Rhetor. in Prolog.

Vindicie Grammatices.

III.

Juvat nunc audire querelas & cavillationes quibus honestissimam hanc disciplinam semi-doctorum vulgus passim impetit. Sunt, qui eam temnunt, tanquam artem puerilem, & balbutientis linguæ severam ac tristem magistram, quæ nonnisi voces inflectere, nomina declinare, conjugare verba, numeros & tempora metiri, genus masculinum a fœminino, fœmininum a masculino, & ab utroque neutrum distinguere docet, nec nisi de hisce inaniis tota die differere novit. Ita ineptum Rhetorem, nec magis aptum Grammaticum, Rufonem Pictaviensem olim perstrinxit amaro carmine Ausonius, dum sic illum loquentem producit:

*Rufus vocatus Rhetor olim ad nuptias,
 Celebris fit ut in convivio,
 Grammaticæ ut artis se peritum ostenderet,*

*Hæc vota dixit Nuptiis:
 Et masculini & fœminini gignite,
 Generisque neutrius filios.*

Pueris igitur relinquenda, inquit, hæc ars, quibus quotidie plagosus & virgator ad-

adstat Orbilius. Enimvero pueris traditur Grammatica, quis nescit? sed iccirco traditur, ut juvenes primis elementis ad majores in latino sermone progressionem faciendas promoveantur, & Viri firmam cui insistant basin habeant, cuique reliquam scientiarum molem tuto possint superstruere: nec enim ad ullius rei summam nisi præcedentibus initiis perveniri potest. Nam ut recte notat D. Hieronymus (e): *Non sunt contemnenda tanquam parva, sine quibus res magnæ consistere non possunt.* Cur non item Musicam, Poesin, & Philosophiam rejicimus tanquam artes pueriles, in quibus æque parva & exilia sunt primordia? in Musica, ubi primum per omnes humanæ vocis sonos, quasi per gradus ascenditur & descenditur, molestissimo plane aurium & oris labore; atque guttur ad modulos Lydios instar serpentis in omnem partem torquetur: in Poesi, ubi carminis pedes in digitis numerare jubemur, & versus, ut ajunt, scandere non sine frequenti lapsu & crurifragii periculo, nec non oculos in syllabarum quantitatem assidue intentos habere, plusquam navarchus in pyxidem nauticam: in Philosophia, ubi per spinas Dialecticæ cruentis pedibus incedendum, &

per

(e) In Epist. ad Letam.

per terminorum anfractus ac syllogismorum mille modos & figuras *directe, indirecte, reflexe* ambulandum est, donec *pons asininus* superetur. Cur inquam non his quoque artibus tanquam puerilibus in republica literaria igne & aqua interdiciamus? Quamvis quum de Grammatica heic mihi sermo est, non eam intelligo, quæ solummodo in minutiis ejusmodi ceu colligendis, quæ cadunt e mensa, micis occupatur: longe ampliores sunt illius fines, & complectitur in se, quidquid intra latinitatis puræ, elegantis ac copiosæ ambitum continetur, quemadmodum brevi palam fiet. Verum sit disciplina hæc puerilis, talis tamen est, qua carere probrosum est Viris. Negari haud potest, fuisse summi ingenii scriptores, medio etiam ævo, qui de variis sublimibus scientiis divine commentati sunt; sed stylo tam lutulento, tam legum grammaticarum experte, ut legentem quantum doctrinæ præstantia oblectent, tantum dictionis squallore offendant. Quin etiam illis, quibus primo in flore fuit latina lingua, temporibus aureis, & quidem in ipsa Urbe Roma, grammatices vel neglectus vel inscitia labem non modicam publicis monumentis asperlit. Ejusmodi sordida quædam vestigia producit eruditus

in paucis Antonius Ludovicus Muratorius (f), nimirum inscriptiones nonnullas imperante Cæsare Augusto Romæ positas, postea vero extra urbem in via Appia effossas An. Chr. 1726, & in lucem editas a Cl. V. Francisco Blanchinio (g). Inter cæteras etiam hæ sunt:

Dis Manibus

... S. Aug. Lib. Bathyllus Æditus
(pro Æditus)

Templi Divi Aug.

II. & Divæ Augustæ, quod est in Palatium
(pro Palatio)

Immunis & Honoratus.

* *

Telephus Liviae L.

Dat

Fufiæ Clymene & Fufiæ

Euche. Sorores (pro Sororibus).

* *

Gemina L. Augustæ

Ornatix.

Irene sua dat olla (pro ollam)

Aliam adhuc corruptam suppeditat Marbillonius, peritissimus antiquitatis scrutator

(f) *De Antiq. Ital. Tom. II. Dissert. 32.*

(g) *In lib. Inscript. Sepulchr. Libert. Et Serv. Aug.*

rator (h) sub titulo : *Veterrimæ inscriptionis Romanæ, ab Hieronymo Alexandro brevi commentario explicatæ, quæ sic habet:*

HONC. OINO. PLOIROME. CON-
SENTIONT. R.
DUONORO. OPTUMO. FUISE VIRO.
LUCIOM. SCIPIONE. FILIOS. BAR-
BATI.
CONSOL. CENSOR. AIDILIS. HIC.
FUET.
HEC. CEPIT. CORSICA. ALERIA-
QUE. URBE.
DEDET. TEMPESTATEBUS. AIDE.
MERETO.

Hanc vero Vir Eximius Sirmondus ita legendam cenfet:

Hunc unum plurimi consentiunt Romæ
Bonorum optimum fuisse Virum
L. Scipionem. Filius Barbati
Consul, Censor, Ædilis hic fuit.
Hic cepit Corsicam Aleriamque urbem.
Dedit tempestatibus ædem merito.

id est: *ædem Tempestatum Deæ sacram statuit ex voto.*

IV.

Alii averſum a Grammatica gerunt animum propterea, quod nimium quantum ſit litigioſa, & altera Xantippe, cum qua domi pacem colere nemo ſapiens poſſit, niſi Socratis pallio involutus. Certe perpetua ſine induciis bella inter Grammaticos fervent, atque internecina; & quidem circa res viliffimas paratragædiare dudum conſueverunt, circa *literulas, ſyllabas, nomina, pronomina, verba, caſus, genera, gerundia, ſupina*, & quæ ſunt alia. Indecoras ejuſmodi pugnas hominum iſtorum facile intelliget, qui Poggii & Petri Rami cum Valla, Politiani cum Scala & Merula, Scaligeri cum Sanctio, Scioppii cum Donato & Probo certamina de verbulis & ſententiolis leviffimis, de nugis nugaciſſimis legerit: Similia produnt de literarum ſignificantiæ Strabo (i) & Rutilius (k), de vocum flexione Gellius (l) de verborum pronuntiatione Petrus Suffridus, & alii. Nimirum immortalitati nomen ſuum transferre ſibi videntur hi Logodædali, quum de rebus iſtis nauci floccique inter ſe certant

(i) *Lib. 4.*

(k) *In vita Publii Rutilii.*

(l) *Lib. 2. cap. 25. Noct. Attic.*

tant tantis studiis, quantis nec Reges & Imperatores de Provinciis ac ditionibus integris, pugnantque adeo fortiter adversus eos, qui secus quam ipsi sentiunt, ac si contra rempublicam conjuratum fuisset. Ita de Francisco Philelpho Tolentino, Emmanuelis Chrysoloræ genero prodit Jovius (m), quod cum Timotheo quodam Græculo de vi ac potestate cujusdam syllabæ contendens barbam victo inexorabili superbia deraferit: hac enim ratione inter eos convenerat prius, quam in Grammaticæ disputationis arenam descenderant, ut barba victus mulctaretur. Quoties non Latinitatis modo, sed severiorum etiam disciplinarum Censores semetipsos constituunt, & dictatoriam quandam potestatem in sapientum quasvis lubricationes grandi supercilio exercent; de qua re pridem conquestus est Horatius (n):

Men'moveat cimex Pantilius? aut crucier, quod

Vellicet absentem Demetrius? aut quod ineptus

Fannius Hermogenis lædat conviva Tigelli?

. Demetri teque Tigelli.
Disi

(m) Orat. 2. de util. ling. Græc.

(n) Satyr. ult. l. 1. Serm.

Discipulorum inter jubeo plorare cathedras.

Adeo antiquis temporibus hæc arrogantia (qua nec nostra omnino carent) invaluit, ut neque ipsis Imperatoribus parcerent Grammatici, quos inter dicacitate sua emittit M. Pomponius Marcellus, quem quum Tiberii Cæsaris dictum minus latinum in ejus oratione, quam ad Senatum habuit, palam reprehendisset, Attejus Capito illud esse latinum, vel certe futurum esse defendens false castigavit: *Jam inde mentitur*, inquit Capito Tiberium intuens, *Tu enim Cæsar civitatem dare potes hominibus, verbis non potes?* Suetonius vero dignum epiphonema adjungit his verbis: *Tanti igitur Imperator Grammatico non fuit; ut Grammaticæ legibus solveretur?* Neque recentiora tempora hoc caruisse vitio videntur. Ita memoriæ prodidit Cuspinianus, in Synodo Constantiensi Sigismundum Imperatorem oppido disertum, & multiplicis linguæ peritum, quum *Schisma* masculino, non neutro genere, ut Grammatici docent, protulisset, a Cardinale Placentino interpellatum fuisse; cui tamen e vestigio non sine sale respondit Sigismundus: *Placentine, Placentine, ut omnibus placeas, minime nobis*

places, qui minoris nos auctoritatis existimas, quam Priscianum Grammaticum, quem offendisse me asseris: quæ festiva Cæsaris excusatio maximo omnium qui aderant, cachinno excepta fuit. Verum his, qui ejusmodi querelarum genus adferunt, breviter respondeo, non Grammaticæ vitium id esse, sed Grammaticorum quorundam, quibus vel curta domi supellex, unde ad disciplinæ hujus litus sedentes puerorum instar margaritis neglectis certant invicem de conchis, & ubique in scirpo nodum quærunt; vel quibus triste nimis ac severum ingenium cum Aristarcho & Aristophane obtigit, ita ut nihil prætermittant, nisi virgula censoria notatum castigatumque. Hi ubi potestatem arrogantius sibi sumunt, atque mordacius aliorum dictis oblatrant, merito sunt explodendi cum illa sua facundia canina, dicique in aurem ipsis potest: *Quomodo sunt boni, quibus bonus est nemo?* Ita fit, ut artes optimæ ac utilissimæ in invidiam vocentur, dum imperiti aut temerarii artifices earum exercitatione abutuntur, malumque usum ad bonas artes secum adferunt. Manet sua laus & honos illis Grammaticis, qui de integritate & copia verborum, de varietate splendoreque sententiarum, deque latini sermonis genui-

genuina indole rectum ferre iudicium norunt, legitima scripta secernunt a spuris, antiqua faciunt nova interpretatione sua, & quæ multo explicant labore, dictionis etiam fulgore illustant. Atque hi sunt pro merito suo ex illa Grammaticorum classe, quos Veteres adpellabant Criticos, dum bene digesta *κρίσις* seu adnotamenta proferunt cum ingenti & reipublicæ literariæ emolumento, & bonarum artium incremento. Sed de his plura dicendi locus erit postmodum.

V.

Nunc aliorum criminatio diluenda est, qui Grammaticam vilipendunt, ac si minus apta, vel omnino inutilis foret ad superiores disciplinas, Philosophiam, Medicinam, Jurisprudentiam sacram & profanam, Theologiam &c. Quippe isti, nescio quo pacto sibi persuadent, atque aliis etiam persuasum cupiunt, quasi scientiarum genus istud latinæ nitorem ac elegantias subtilitate sublimitateque sua aspernaretur, & instar ferocis equi sessoris Grammatici foret impatiens. Et vero non ita multis abhinc seculis, quibus literaria respublica necdum a sordibus ab eluvione barbararum gentium relictis expurgari potuit, Scholasticorum turba ad clavum se-

dente, omnis fere nitor & locutionis ornatus in tradendis sublimioribus disciplinis exulabat; cujus rei multiplex reddi potest ratio. Quippe partim fontibus aut infectis aut omnino exsiccatis aqua pura defecerat, nec verba reperire fuit, quibus rite animi sui sensa explicarent: partim res a sensibus valde remotas, & vix naturæ ipsi cognitæ dum tractarent, sermonis quoque naturam immutarunt, & novis rebus nova quærebant vocabula, non ex usu legitimo, sed ex cerebri sui officina: partim subtilibus intenti quæstionibus, dum laudem ingenii ac ostentationem avidius venabantur, sermonis cultum curamque neglexerunt: partim timor pannicus eos subit, ne cum hæreticis conspirare viderentur, qui erroribus suis splendorem, vel potius fucum e Grammaticæ gazis conciliarunt. Ita factum, ut illis temporibus multa linguæ barbarie doctorum cæteroqui hominum & libri & cathedræ conspicerentur, & scientiarum aquæ saluberrimæ impuris propinarentur cyathis. Certe Ludovicus Vives, Scriptor non inelegans (o) id ipsum queritur his verbis: *Quoties, inquit, illud mihi Joannes Bullardus (p) ingessit: quanto eris melior Grammaticus, tanto*

(o) *L. 2. de causis corruptæ Grammaticæ.*

(p) *Gandavensis, docuit Philosophiam Parisiis.*

tanto peior Dialecticus & Theologus. Sed hæc criminatio tanti non est, ut illos sapientiæ candidatos, qui ad sublimiores scientias animum adjiciunt, a Grammaticæ cultu amoreque violenter abstrahat. Equidem satis deploratum credi posset ævum illud, quo tam fœda lues bonas artes plurimum corrupit atque vastavit: irascamur itaque plus tempori, quam scriptoribus, quorum sane multorum id duntaxat crimen est, quod in mala tempora inciderint. Quam sublimia fuerunt ingenia S. Thomas, Scotus, Cajetanus, Bartholus, Baldas, Accursius, & alii (nam & his non parcit maledica Criticorum quorundam lingua & calamus) quam in divinis humanisque juribus & naturæ arcanis scrutandis acria, in explanandis perspicacia? sed eo seculo nata, quo politiores literæ aut conciderant, aut in sacra profanaque eorum septa non penetraverant, qui rerum potius, de quibus scripserunt, dignitati utilitatique, quam sermonis ornatui ac gloriæ serviebant. Verum missa faciamus Media hæc tempora: repetamus & vetustiora & lustremus propinquiora. Nisi mea vehementer me fallat opinio, ætates istæ Grammaticæ artem omni crimine objecto quamprimum absolvent. Platonem & Aristotelem con-

fule: nihil stylo Platonico in græca lingua magis nitidum, nihil Aristotelis dictione magis eloquens, quem ipse Cicero *aureum Eloquentiæ flumen* nuncupare non dubitavit, quod vel maxime adparet in Moralibus, quæ prima in lucem edidit, quamquam in Physicis ob brevitatem, quam explicandi methodus poscebat, concisior fuerit, quandoque etiam consulto obscurior. Non minus utriusque Philosophiam sermone admodum culto exposuerunt Theophrastus, Alexander Aphrodisiensis, Themistius, Simplicius, item Joannes Grammaticus, & Ammonius. Adi antiqua Christianæ Theologiæ lumina Clementem & Athanasium Alexandrinum, Justinum, Gregorium Nazianzenum, Basilium, Gregorium Nyssenum, Joannem Chrysostomum, Theodoretum, aliosque Patres ac Ecclesiæ Doctores; & continuo videbis, quantam eloquentiæ vim & copiam in sacrum hoc forum isti secum adtulerint, vix non invidendam ab ipsis Romani eloquii principibus, quamvis rhetoricis floribus & grammaticæ cimeliis abstinerint, aptis potius ad profananda, quam auguste exornanda rerum divinarum sacraria (q). Excute demum postrema tempora, qui-

(q) *Pluribus ista exponit Ant. Possevinus S. J. de cult. ingen. c. 15. & 16.*

quibus post abstersam barbaricarum linguarum fuliginem incredibili studio conatuque doctissimorum virorum & præstantium Grammaticorum bonæ artes pristinae sedi, & sincerae latinitas primævo splendori dignitatisque suæ restituta fuit; eodem sane momento intelliges, bonas cum bonis linguis artes posse facilius, quam cum barbarie copulari, maximosque scriptores omne disciplinarum genus accuratius & rectius purissimo sermone fuisse complexos. Paucos e plurimis adduco:

Franciscum Petrarcham, qui primus fere mitiores Musas ab exilio revocavit in Italiam.

Julium Scaligerum Italum, & patre etiam majorem Josephum Scaligerum in Gallia natum, qui duo eruditionis reconditæ velut Dii quidam ævo suo sunt habiti.

Michaelem Pexenfelderum & Franciscum Pomey S. J. qui tot rerum adpellationes novas, technicasque voces con-gesserunt, ut de omnibus vitæ communi necessariis rebus latine loqui possimus.

Franciscum Wagnerum S. J. Viennæ Austriæ, immortaliter meritum de sermonis latini casto usu, ac nitore, ejusque discendi methodo.

Paulum Minutium, Antonium Muretum, Perpinianum, et Josephum Juvenium S. J. eloquentiæ tum sacræ tum profanæ Proceres.

Famianum Stradam, Romanum S. J. bellum & res gestas in Belgio exquisitissimo & Liviano stylo describentem: Maffeiū & Turfelinum S. J. Tacito & Cornelio Nepote non inferiores: quibus adde Sfortiæ Pallavicini S. J. Historiam Concilii Tridentini, Romana & gravi eloquentia translata ex Italica lingua in latinam.

Justum Lipsium, qui in Romanis rebus explanandis, & Stoicorum Philosophia doctrinaque politica illustranda non sine plausu desudavit.

Jacobum Sannazarium, cui carmen de partu Virginis 30. annorum labore stetit: & Jacobum Balde ac Mathiam Sarbievium S. J. Horatio ac Juvenali pares.

Conimbricenses S. J. Patres, qui in *Curriculo Philosophiæ* sincerissimam philosophandi methodum cum aptissimo dicendi genere conjunxerunt: Fortunatum Brixiam Ord. Min. Josephum Mangoldum & Bertholdum Hauserum S. J. qui recentiore Philosophiam non sine styli elegantia conscripserunt.

Melchiorem Canum Ord. Præd. Dionysium Petavium S. J. Cœlestinum Sfondrati Ord. Bened. Leonardum Lessium S. J. novissime Honoratum Tournelium Doctorem Sorbonicum, qui subtilitatem Theologicam cum latini sermonis gratia felicissimo fœdere conciliarunt.

Taceo Philologos præclarissimos Polydorum Vergilium, Erasmum, Nicolaum Caussinum & Antonium Possevinum S. J. Jacobum Gretserum S. J. Antonium Muratorium, Bibliothecæ Mutinensis Præfectum, aliosque qui copiosissimam eruditionis suppellectilem cum maxima sermonis elegantia venalem exhibent orbi literato. Hoc universim de isto quod vivimus seculo licet asseverare, a multitudine potius quam ab inopia literatorum hominum esse timendum, scilicet ne dum omnes in omnibus disciplinis eruditi cupiunt videri, pauci sint qui veram literarum laudem ac præmium consequantur.

VI.

Nihil itaque, ut hætenus liberaliter demonstrasse me credo, Grammaticæ officere possunt querelæ ac criminationes, quas seu doctum seu indoctum vulgus vel ex præjudicata opinione vel ex inscientia in eam solet conjicere. Profecto non tam

exilem, inveniſtam, ac ſordidam eſſe hanc diſciplinam oportet, quam tot tamque præſtantes omnes generis proci adamarunt, cujuſque velut thori conſortium maximo ſtudio ambiverunt. Si Philoſophos deſideres, ecce tibi Divinum Platonem, quem in Philebo legimus demonſtraſſe, qua via liceret literarum doctri-
nam inſtitui: Ariſtotelem, qui ultra Platonis initia progreſſus, genera quæ primis elementis efficerentur, comprehendit, comprehenſaque poſteritati commenda-
vit: Theodectem Ariſtotelis magiſtri veſtigia prementem, qui dum Philoſophiæ operam daret, ſimul grammaticis ſtudiis ingenium ſuum improbo labore excoluit. Nam ut ait Quinctilianus, Ariſtoteles atque Theodectes verba & modos, & nomina, & conjunctiones tradiderunt, videlicet quod in verbis vim ſermonis, in nominibus materiam, in conjunctionibus autem rerum complexum eſſe judicaverunt (r): M. Varronem, Philoſophum ſummum, qui de arte Grammatica concinnavit libros doctiſſimos, quos latinæ linguæ commentarios inſcripſit. Si Poetas, Oratores ac Republicæ principes Viros quæras, en! Valerium Catonem, qui ſe-
veris illis Syllæ temporibus patrimonio exu-

(r) *Lib. I. cap. 4.*

exutus, nobilibus pueris Romæ ludum aperuit, seque magistrum latine linguæ præbuit. Hinc distichon, illud:

*Cato Grammaticus, Latina Siren,
Qui solus legit & facit Poetas.*

M. Tullium, qui dum filium literis instituit, sane rigidus latini sermonis exactor fuit, quin etiam doctor Grammaticæ, quam in prima elocutionis parte statuit, libro de Oratore (s), ubi latinitatis præcepta tradit: Cajum Julium Cæsarem; hic licet civili bello implicitus ad Ciceronem de Analogia, hoc est, de ratione latine loquendi accuratissime scripsit, asserens verborum delectum originem esse eloquentiæ (t). Nec ævo Christiano defuerunt Viri præclarissimi, qui amore simul laboreque suo hanc artem illustrarunt. Summum illud Ecclesiæ Doctorem D. Hieronymum non puduit ad Latam de institutione Grammatica filiolæ tradenda ita scribere: „ Fiant ei literæ vel bu-
„ xæ vel eburnæ; suis nominibus appel-
„ lentur. Ludat in eis, ut & lusus ipse
„ eruditio sit. Et non solum ordinem te-
„ neat literarum, ut memoria nominum
„ in canticum transeat, sed & ipse inter
„ se crebro ordo turbetur, & mediis ul-

„ ti

(s) Cap. 3. (t) Cicero in Bruto.

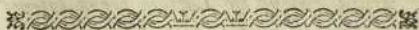
„ tima, primis media misceantur, ut eas
 „ non sono tantum, sed & visu noverit.
 „ Quum ergo cœperit tremente manu
 „ stylum in cera ducere, vel alterius su-
 „ perposita manu teneri, regantur articu-
 „ li vel in tabella sculpantur elementa,
 „ ut per eosdem sulcos inclusa imaginibus
 „ trahantur vestigia, ut foras non queant
 „ evagari. „ Hucusque Hieronymus.
 Purpurato huic Patri adjungo Imperatoria
 dignitate fulgentem Carolum M. qui non
 solum patrio sermone Grammaticam scri-
 psit teste Cranzio (u), linguamque Teu-
 tonicam absterfa barbarie regulis ac præ-
 ceptis cultiorem, æmulamque Græcæ ac
 Romanæ reddere studuit, verum etiam
 publico decreto sanxit, ut sacri emenda-
 rentur Codices ab erroribus librorum
 oscitantia & interpretum inscitia investis,
 ne in divinis lectionibus templisque inter
 sacra Officia inconditi solæcismi, & in-
 concinni barbarismi præsentium auribus
 obstreperent (x). Silens prætereo alios
 disciplinæ hujus cultores æstimatoresque
 eximios, quorum nomina partim jam pro-
 didi, partim prodam deinceps. Tibi au-
 tem O nobilissima Grammatices disciplina
 cano Virgilianum illud epinicion:

Sem-

(u) *Lib. 2. saxon. c. 8.* (x) *Aventinus lib. 4. Annal. Boic.*

*Semper bonos, nomenque tuum, laudes-
que manebunt.*

Hæc tum de laudibus, tum de vindiciis
Grammaticæ fatis.

CAPUT II.

HISTORIA GRAMMATICÆ.

§. I.

*Ortus, Progressus, Et Occasus linguæ
Latine.*

VII.

Id modo agendum mihi esse video, ut
ad interiora istius artis & adyta ipsa pe-
netrem. Prius autem quam hoc fiat,
operæ pretium erit, ortum, progressum,
occasum, ac instaurationem latinæ lin-
guæ, cujus magistram se profitetur Gram-
matica, breviter & quasi aliud agendo in-
spicere. Hoc ut rite ac ordine fiat, in
quatuor ætates eam dispescere lubet,
quemadmòdum hominis vitam, Infantiam
nempe, Adolescentiam, Virilem, & Se-
nilem. Infantia repeti potest a primis cu-
nis, quas nacta est in Latio, angusto Ita-
liæ angulo, qui nomen illud traxisse fer-
tur

tur a *latibulo*, in quo Saturnus e regno Cretæ a filiis suis Jove, Neptuno ac Plutone pulsus latuit (y).

Dicta quoque est Latium terra latente Deo.

Reipsa olim Latina gens cum lingua sua in hoc paucorum milliarium agro, a Roma versus Campaniam se porrigente, aliquamdiu delituit. Tum vero victricibus armis late dominans, & Imperio potita, una cum jugo linguam hanc multis imposuit populis. Nam ut D. Augustinus observat (z), Romani a Legatis & Præsidibus ac Judicibus in provincias missis quæcunque negotia nonnisi latio sermone confici præceperunt, ut hac ratione subditis necessariam redderent eam linguam, qua ipsi utebantur, eosque Romano Imperio sermonis quoque vinculo arctius conjungerent. Quin etiam velut lege cautum erat apud Romanos, ne alio quam latinæ uterentur locutionis genere, si quæ ipsis negotia cum Græcis intercederent, uti Valerius Maximus prodit (a). *Illud magna cum perseverantia custodiebant, ne Græcis unquam, nisi latine responsa darent*

(y) Ovid. lib. Fast. 2. (z) Lib. 19. de Civit. Dei c. 7. (a) Lib. 2. c. 2.

rent.... Quo scilicet latinæ vocis bonos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Quæ in re Veterum Romanorum morem imitari voluisse videtur S. Mater Ecclesia Catholica, in qua nulla alia præter Romanam lingua toto terrarum orbe communis est, quum in ea Sacram Bibliam vulgari præceperit, quæ sola *Canonica* est, Divinique verbi auctoritatem nanciscitur; atque in hoc, nec alio, idiomate Religionis nostræ sanctissima mysteria pertractari debere decrevit, ita ut lingua hæc latina immortalitatem quodam modo participet ab Ecclesia Catholica, quæ secundum Christi promissionem in æternum duratura est. Verum ista, de qua loquor, lingua primis temporibus, ut fieri amat, satis infirma fuit & cruda per quingentos & amplius annos post Romam conditam usque ad Livium Andronicum; & quamvis Viri docti non defuerint, pauca tamen literis mandata fuerunt, quum uti ait de primis Romanis Sallustius (b): *Optimus quisque facere quam dicere malebat.* Plus etiam tunc honoris adhuc deferebant Romani Græcæ, quam Latinæ seu propriæ linguæ, nescio qua seu verecundia, seu reverentia tacti, quoniam & leges & bonas artes e Græcia recens in Latium, ipsamque Urbem

(b) *In Conjurat. Catil.*

bem Romam transvexere, quemadmodum canit Horatius (c):

*Græcia capta ferum victorem cepit, &
artes*

Intulit agresti Latio.

Ideirco infantilis hæc ætas, qua Latini balbutire cœperunt, parum utilitatis affert, nec usui esse potest nobis, quum præter dictionis quædam rudera in antiquissimis scriptoribus & columnis exstantia fere nihil sermonis istius ad nos pervenerit.

Infantiam excepit juvenus latinæ circa annum U. C. DXIV. Coss. C. Clodio, & M. Tuditano, atque a tempore Livii, de quo dicebam, Andronici, qui primus Romæ latinæ literas docuit, adusque Ciceronis ævum centum fere annorum finibus circumscribitur, quo ævo claruerunt Oratores quidem Cethegus, M. Cato, C. Lælius, P. Scipio, L. Crassus, M. Antonius &c. Poetæ vero Q. Ennius, M. Accius, Plautus, Pacuvius &c (d). Hæc tamen ætas multa communiter usurpabat verba, quæ sequens omnino repudiavit, aut ad limam vocavit, quemadmodum *Adolabilis*, quod est, sine dolo apud Ennium. *Alteras*, pro alias apud Festum: *Futobat* illic, pro sapius fuit:

(c) *Lib. 2. Epist. 1.* (d) *Cicero in Bruto.*

fuit: *Suom mareitom*, suum maritum: *joussit* iussit: *omneis*, *Maneis*, omnes, *Manes*: *Joucundus* iacundus: *Porporea*, *Sop*, purpura, saper: *Turbassitur*, pro turbatur: *Endo testato* pro intestato, *Indoponito* pro imponito, *Pos*, *Fros* pro pons, frons, *Postidea*, postea, *Poplicus* pro publicus, *Mebe* pro me, *Mereto ornavet*, pro merito ornavit, *Inclutus*, pro inclytus, & sexcenta id genus, ex quibus integras quoque inconditas formabant sententias, qualis illa est apud Scaligerum lex Tribunitia: *Quei aliuta faesit, cum pecunia familiaque sacer estod. Sei quis em ocisit, paricida nec estod.* Id est: Qui aliter fecerit, cum pecunia & familia sacer esto. Si quis eum occiderit, parricida ne esto. Plura ejusmodi fragmenta passim exstant apud Gellium, Festum, Pompejum, ac Priscianum. Quare in secundæ hujus ætatis auctoribus legendis delectum habere oportet ac judicium, ne Ennii, Accii, Plauti, & Pacuvii verbis temere utamur, licet quandoque cum eruditionis laude adhibeantur in Inscriptionibus, & Epitaphiis, in legibus condendis, in tragædiis & comædiis, ubi vel ad ostendendam vetustatis peritiam, vel ad auctoritatem conciliandam, vel ad excitandos tristitiæ lætitiæve affectus non

ineleganter servire possunt. Hæc de juventute.

Sequitur virilis ætas, quam etiam Latinismum adpellant, cujus initium a Ciceronis ævo ducunt, finem vero ad Augusti & Tiberii mortem extendunt, ita ut florentissimum hoc latinitatis regnum non multo plures quam octoginta annos complectatur, & vix tertium Imperatorem conspexerit. Augusti profecto limites, si temporis ratio habeatur: non item si contemplerur ubertatem ac sæcunditatem soli, dum maxima protulit ingenia in arte Oratoria, Poetica, & Historica, dignaque quibus assurgant sequentium ætatum scriptores omnes, quosque posteri ad imitationem simul & admirationem sibi proponant. Inter hos numerari solent J. Cæsar, T. Livius, Sallustius, Cornelius Nepos, Vitruvius, Virgilius, Horatius, Ovidius, Catullus, Terentius &c. Primum vero locum merito sibi vendicat, & familiam ducit M. T. Cicero, quem ipsam eloquentiæ vocem, atque cœlestem in dicendo Virum nuncupat Quinctilianus. Hæc igitur ætas est Procerum latinitatis, quorum omnium libri & scripta inoffenso pede (si Poetarum quorundam spurcitas sustuleris) legi possunt & merentur. Et quamvis eruditione, stylo, & ingenio multum

dispares sint, sermonis tamen sinceritate ac elegantia, velut sanguinis communione, pares existunt, ita ut forma & exemplar veræ Latinitatis jure haberi debeant.

Superest, ut de ultima & quarta ætate, devexa nimirum, & ad senium paulatim inclinante pauca in medium proferam. Post Augusti mortem imperante Tiberio mascula Romani eloquii virtus cum moribus sensim cœpit emolliri ac enervari, & lingua Oratorum ac Poetarum, quæ prius nonnisi reipublicæ commodis, justitiæ ac virtuti servire, modo privatorum fortunæ adulationique Principum venalis fieri consuevit. Numerat hæc ætas Velleium Paterculum, Curtium, Senecam utrumque, Celsum Medicum, Valerium Maximum, Pomponium Melam, utrumque Plinium, Statium, Lucanum, Apuleium, aliosque, apud quos novas quasdam voces a primis fontibus recedentes est reperire, quemadmodum *conversatio* pro vitæ societate, *Excessus* pro delicto, *Taxo* pro reprehendo, *Privilegium* pro beneficio, *sub meo nomine* pro meo nomine, & his plura similia. Fateri tamen oportet, sermonem latinum, quo usi sunt hujus ævi scriptores, neque contemnendum neque negligendum esse ab eo, qui eruditioni politæque dictioni

operam navare cupit. Ut enim aurei illius seculi scriptores, ait Andreas Schottus (e), ad imitandum proponendi, sic hujus ad rerum cognitionem parandam legendi sunt aliquando, formato jam stylo Ciceroniano. Hæc latinitatis facies erat usque ad Antoninos Impp. spatio fere centum & quinquaginta annorum, post quod magnis passibus in pejus ruere, ac turbatis fontibus lutulenta fluere coepit. Fuerunt tamen & isto tempore, quorum hæc in re conatus non omnino spernendi sunt: Palladius, Gellius, Arnobius, Tertullianus, Minutius Felix, Lactantius, Ausonius, Prudentius, Macrobius &c. qui sedulo studio & imitatione priorum laudem aliquam sunt consecuti. At subsequenti- bus annis, & maxime ad finem Seculi IV. divisio in Honorium, & Arcadium Imperio, quum ab utroque sole locustarum instar advolantes innumeri Barbari, Gothi, Vandali, Hunni &c. omnia late vastarent, etiam bonas artes & literas barbaris moribus & vocibus scædum in modum corruperunt. Tunc primum insuetas aures perculerant vocabula illa horridum quid sonantia: *Totaliter*, ex integro, *Bannire*, id est, proscribere, *Glocca* campana, *Flasca*, lagena, *Bastardus*, Nohus, *Hostagijs*, obies,

(e) Tull. *Quest. lib. I. c. 14.*

obles, *Reiteri Equites*, *Morgengebados*, *Tornare*, hasta certare, *vidimare* recognoscere, & sexcenta alia. Quare vix ullus scriptor, pauculis exceptis, qui e communi naufragio tabulas aliquas subtraxere, vix inquam ullus scriptorum fuit, qui non ferrum & lignum loqueretur, ac lutum spueret, eoque chartas ac libros contaminaret.

§. II.

Instauratio linguæ latinæ.

VIII.

Equidem seculo jam octavo de latinitate instauranda cogitatum fuisse non levis est conjectura ex Diplomate Caroli M. cuius meminit Baronius. In hoc Imperator Paulinum, postea Aquileiensem Patriarcham, Virum non minus pietatis quam eruditionis fama celebrem, nuncupat *artis Grammaticæ Magistrum*. Quin Monachus quidam Engolismensis in vita ejusdem Caroli a se conscripta (f) prodit ingens illius studium, quo ad restaurandas in regnis sibi subjectis latinas literas ferebatur, his verbis: *Domnus Rex Carolus iterum a Roma artis Grammaticæ & computa-*

(f) *Apud du Chesnium Tom. II.*

putatoria Magistros secum adduxit in Franciam, & ubique studium literarum expendere iussit. Ante ipsum enim Dominum Regem in Gallia nullum studium fuerat liberalium artium. Nono etiam seculo Lotharius I, Ludovici Pii filius, in Italico cui præerat regno collapsam rei literariæ fortunam erigere totis viribus nitentur, cujus rei egregium adfert testimonium Antonius Muratorius (g) producens *Capitulare* ab eo promulgatum, e quo satis constat, Lotharium in octo regni illius civitatibus scholas instituisse, ad quas conterminarum urbium adolescentes confluere, si vellent, possent. His in singulis urbibus nonnisi unicum præesse iussit Magistrum, qui commissos curæ suæ discipulos in arte Grammatica instrueret, quæ tamen paullo latius tum temporis patebat, nec solum linguæ latinæ rudimenta, sed etiam Poetarum, Historicorum, Oratorum, immo etiam ipsius S. Scripturæ, sanctorumque Patrum doctrinam, quæ palam explicata fuit, complectebatur. Verum hæc rudia duntaxat initia fuerunt, & primi velut conatus emergentis e cæno latinitatis; barbarie scholas, cathedras, musea passim occupante per nongentos propemodum annos, donec tandem circa

Se-

(g) *Tom. 3. de Antiq. Ital. Dissert. 3.*

Seculum XIV. præclari aliqui latinæ linguæ vindices prodirent, & ignorantiaæ asyllum eversum irent junctis viribus. Inter hos, numerandi veniunt Musatus, Petrarcha, Erasmus &c. quos longo agmine, multaque cum laude secuti sunt Laurentius Valla, Poggius, Vergerius, Blondus, Berottus, Bembus, Muretus, Manutius, Sadoletus, Christophorus Cellarius, Vorstius, Borrichius, du Fresnius, Nizolius, Godlieb Heineccius; pluresque Societatis Jesu Viri præstantes (h) Schönslederus, Andreas Schottus, Nieffius, Possevinus, Jacobus Pontanus, Pexenfelderus, Pomayus, Tursellinus, Juvencius, & novissime Wagnerus & Kropfius, qui utilissimis laboribus suis agrum latinæ ab innumeris filicibus & loliis expurgarunt, optimumque suffecerunt triticum, eo fructu, qui in seram quoque posteritatem redundabit. Profecto plurimum emolumentum præfens hoc seculum inde percipit, quo bonæ artes ac literæ, præsertim sedula ac indefessa latinæ quasi ab inferis revocata cultura, supremum apicem attingisse videntur; neque jam timendum, ne discentium atque docentium inopia, sed

(h) *Allegambe in Bibl. Script. S. J. ultra 70. numerat.*

sed nimia fortassis copia illorum, qui literati ac eruditi cupiunt videri ac digito monstrari, regno suo excidat; & in pristinum chaos atque barbariem sensim dilabatur.

Ecce! quatuor latinæ linguæ ætates: infantiam, adolescentiam, virilem ac senilem; & quod mirere, hanc ipsam pristino vigori restitutam. Sed præter istam alia passim apud Grammaticos Scriptores occurrit distributio, in ætatem auream, argenteam, ferream, & luteam, quam distributionem, ut credo, ab illa Nabuchodonosoris statua (i) in SS. Literis celebrata satis apte sunt mutuati, *cujus caput ex auro optimo, pectus autem & brachia de argento, venter & femora ex ære, tibiæ ac pedum quædam pars erat ferrea, quædam fictilis.* Quemadmodum enim Daniel quatuor orbis terrarum Monarchias hac metallorum varietate designabat, ita isti quatuor diversas Scriptorum Latinorum classes in orbe literato suis velut characteribus insignivere, scilicet optimos, meliores, mediocres, & infimos. Nolim ego heic longum eorum syllabum texere, ac dubios Auctoribus illis fines ponere tanquam certos, quum nonnulli collocent in ætate argentea, quos alii adscribunt aureæ,

(i) Daniel. 2.

aureæ, vel damnent ad luteam, quos ænea sive ferrea sibi merito vindicat. Res hæc circa non paucos Veterum Scriptorum satis est incerta, nec firmiorem meretur fidem, quam celebris apud Philosophos divisio aeris in tres regiones, quas elemento huic adsignant quasi pro imperio, nullis unquam certis limitibus finiendas. Quare hoc in negotio facile adsentior Juvencio nostro, qui monet, magis attendendum esse ad Auctores, qui scripserunt, quam ad tempora, quibus singuli scripsere: esto iudicium non de ætatibus, sed de scriptoribus, qui meliores non raro sunt ætatibus suis. Certe receptissima sunt & civitate donata vocabula permulta, quæ Suetonio, Macrobio, Symmacho, Sidonio Apollinari, Petronio Arbitro, Apuleio, Apicio in re coquinaria, Columellæ in rustica, in militari Vegetio, in medica Celso debemus, quibus tamen postremum fere subsellium in ænea vel ferrea ætate quidam tribuunt. Quid? quod neque omnia vocabula hodie probentur, quæ in aureæ ætatis scriptoribus inveniuntur, apud Q. Ennium, M. Pacuvium, M. Accium Platum &c. utpote ipso usu primo detrita, & jam exoleta. Nam verba & voces in communi sermone sunt sicut monetæ, quibus valorem non unice

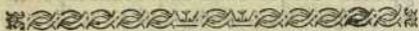
tempus vel antiquitas tribuit, sed etiam & vel maxime Principum & Communitatum auctoritas; ita verborum potestatem ac pretium non solum a vetustate, sed etiam & magis ab auctoritate scriptorum insignium pendet, qui vel primi invenerunt, vel priores in usum deduxere; in iis præsertim artibus & disciplinis, quas aut nullis aut obscuris præcedentium vestigiis tritas sibi excolendas unusquisque suscepit. Quapropter etiam hoc loco rejiciendi omnino sunt dicaces quidam Grammatici, & metallo sequiore fusi Critici, qui SS. Patres & Myttagogos audent reprehendere, quod vocibus nonnullis utantur, quas Roma Nova, Ecclesia Romano-Catholica instituit, quibusque vim sacra fidei nostræ mysteria significandi adtribuit, ut *Incarnatio*, *Trinitas*, *Passio Christi*, *Personalitas* &c. quasi vero non haberet Respublica Sacra æque ac Profana potestatem condendi certa vocabula ad finem præfixum necessaria, quibus absque ambiguitate ac circumlocutione de rebus ad se pertinentibus rite possit sermocinari, id quod vel fabris ac tonsoribus cuique in arte sua nunquam non licitum fuisse novimus. His Aristarchis jure possumus respondere, quod olim Cypri Episcopus Spiridion Triphyllo pariter Episcopo, cætero-

teroqui eloquentissimo, quem quum in Concilio Nicæno I. S. Scripturæ locum *Tolle grabbatum tuum* (k) politiore nonnihil sermone usus exponeret dicens: *Tolle lectum tuum*, non sine aculeo his verbis redarguit: *Tunc melior illo* (nimirum Christo) *qui dixit grabbatum, ut ejus verbis uti dedigneris?* Nempe aliter loquendum est, si cum Tullio verferis in agro Tusculano, aliter si de summis mysteriis verba facias in Ecclesiæ Romanæ gremio. Neque enim aliquorum superstitionem probare possum, qui ne a Cicero, Cæsare, Livio recedant, non verentur recedere a locutione Patrum recepta, sæpe etiam cum veritatis & fidei dispendio, quum ex verbis minus recte prolatis, immo in ipsis verbis reperiantur hæreses, quemadmodum probe advertit D. Augustinus (l); & satis nos docuit in Ecclesia græca vox unica *ὁμοούσιον* seu *similis*, loco *ὁμοεούσιον* seu *consubstantialis*, quæ totum Orientem sævissima hæresi Ariana & Semi-Ariana per annos sexaginta & octo funestavit. Mihi placet summopere gravissima Eximii Oratoris, & gloriosi in Anglia Martyris Edmundi Campiani S. J. hac super re sententia (m): „ Verbum re-
 „ cipio

(k) *Marci 2. v. 9.* (l) *Lib. I. de Trinit. c. 3.*

(m) *Libell. de Imitat. c. 25.*

„cipio nullum, ait: quod non ille (Ci-
 „cero) recepisset; multa autem admitto
 „quæ ille non protulerit, prolaturus sine
 „dubio, si tulisset occasio.... Nempe
 „apud Ciceronem *perpessio*, non passio
 „invenitur: num propterea Christiani
 „non audebimus Christi *Passionem* tot-
 „idem literis & syllabis enunciare? per
 „me quidem potius in Tyberim omnia
 „Ciceronis opera projiciantur, quam hu-
 „jus unius dictiunculæ jactura fiat. „

CAPUT III.

OECONOMIA GRAMMATICÆ.

§. I.

*Vestibulum Grammatices, seu Literæ,
 ac Scriptio.*

IX.

Complanata per Historiam hucusque
 recensitam via ad interiora hujus ar-
 tis adyta penetrare licet: prius ta-
 men quam hoc fiat, velut in Vestibulo hu-
 jus disciplinæ nonnihil immorari juvat,
 ac literarum originem inspicere. Si pri-
 mas quasi cunas hujus artis investigare
 veli-

velimus, deprehendemus eas non esse alias, quam literas, omni quidem hominum ac populorum generi communes, pro diversitate tamen gentium & nationum diversas, quæ sunt rerum indices & signa verborum, quibus ea *inest vis, ut nobis dicta absentium sine voce loquantur*, inquit Isidorus (n). Quum enim homo sit animal, sensa sui animi manifestat alteri, duorum sensuum, quos auditum & visum adpellamus, ministerio, ita ut quod auribus objicitur, vox sit; quod autem oculis, literæ, quas Græci *γραμματα* & *χαρᾶκτες* ab inscribendo & exculpendo vocant. Sunt autem literæ in duplici differentia: prima est, quod notæ sint, quibus sensa nostra exprimimus; quales fuerunt Ægyptiorum literæ hieroglyphicæ, dum varias animalium effigies, aut armatorum hominum simulacra suis obeliscis insculpsērunt, quæ vel Regum gloriam, vel eorum persoluta vota posteris monstrarent, vel armorum conflictus & victorias commendarent; quemadmodum Tacitus (o) testatur: *Primi, inquit, Ægyptii per figuras animalium sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoria humanæ impressa saxi cernuntur.*

(n) *Episc. Hispalens. l. 1. Etymolog.*

(o) *L. 13. Hist.*

tur. Ita per speciem *apis* mella conficientis regem indicabant, cui aculeus quidem inesse debet, moderante tamen illum jucunditate quadam: per *accipitrem* denotabant rem, quæ cito periclitatur, quoniam hæc avis velocitate reliquis antecellit. Altera differentia est, quod etiam notæ sint vocum, quæ cogitationum humanarum simulacra sunt; atque his propria literarum adpellatio congruit. Quis primus eas invenerit, uti antiquissima, ita innumeris apud Scriptores litibus obnoxia quæstio est: Diodorus (p) & Cicero (q) inventionis gloriam Mercurio cuidam Ægyptiorum Regi vendicant; Plinius Assyriis (r), Lucanus Phœnicibus.

*Phœnices primi, famæ si credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.*

Eupolemus vero teste Eusebio (s) earundem originem tribuit Mosi; Philo autem Abrahamo; Josephus denique (t) liberis Seth ab Adamo A. M. 130. progeniti. Mihi placet præ reliquis eorum opinio, qui Adamum characteres hebræos, procul dubio ab ipso Deo rerum omnium Aucto-

re

(p) *Lib. I.*(q) *Lib. de nat. Deor.*(r) *Lib. natur. Hist.*(s) *Lib. 10. de prepar. Evang. c. 7.*(t) *Lib. I. Antiquitat.*

re supremo acceptos, filiis suis communi-
casse arbitrantur, ne genus humanum diu
literarum commercio, ad vitam socialem
tam necessario, carere debuerit. Rem
hanc oppido confirmat illa de duabus co-
lumnis historia, quam Josephus, de quo
dixi, memoriæ prodidit: Quum enim ex
Adamo intelligerent Nepotes, humanum
genus duplici clade deletum iri, aqua &
igne, duas struxere columnas lapideam,
alteram lateritiam, quibus omnium disci-
plinarum ab Avo haustarum elementa in-
scripserunt, eo consilio, ut vel lapidea
undis, vel lateritia flammis superstes es-
set, hacque ratione prima bonarum ar-
tium semina nullo unquam ævo interirent.
Ex his primam usque ad ætatem suam in
Syria durasse affirmat idem Flavius Jose-
phus (u). Quoniam vero literarum he-
braicarum mentio post diluvium prima
occurrit in Tabulis Mosis a Deo traditis,
inde factum, ut Moses primus earum in-
ventor haberetur, a quo acceptas Judæi
superato mari rubro in Palæstinam & Phœ-
niciam intulerunt: ex his Cadmus in Græ-
ciam, & ex hac Pelasgi aut certe Arca-
des, in Italiam adpuli cum Evandro, de-
nique in Latium; ex quibus accedente
postmodum in tam longa quasi peregrina-
tione

(u) *Los. cit. c. 4.*

tionē figurarum immutatione natæ sunt tres præcipuæ orbis linguæ matrices: *Hebraica, Græca, & Latina*. Varia vero pro temporum varietate literarum fortuna fuit, & tum pronunciandi tum scribendi ratio. Olim diphtongus Æ efferebatur ut ai: hinc occurrunt in antiquis editionibus, & Poetarum carminibus *Aulai, Pictai, Musai* pro *Aulæ, Pictæ, Musæ*. Item literæ I. longæ præponere solebant Veteres aliam E: *omneis, naveis, beic*, loco *omnis, navis, hic*. Brevi autem mos iste exolevit, quamvis Claudius Imperator feratur illum lege voluisse reducere. Sunt ramen non pauci, qui *beic* pro *hic* etiamnum hodie scribant consulto ad discriminandum adverbium a pronomine, uti etiam *quum* loco *cum* ad discernendam conjunctionem a præpositione. Literam quoque consonam V. quemadmodum Germani W pronunciare consueverunt: C. vero eundem sonum reddebat, quem K. sic lapidibus insculpta & in diplomatibus vetustis leguntur hæc verba: *Karus, Parkarum, Kastitas*. Pluribus adhuc vicissitudinibus obnoxia erat literarum figura. Et quidem vocales quosdam scribebant quondam duplices, uti monstrant numi veteres: **FAAUSTUS, FEELIX**. vel transversa notabant virgu-

la, eg. Légebam. Loco S. substituebant C. & A. referebat figuram A. Nullus quoque priscis seu græcis seu latinis accentuum vel virgularum usus erat, quibus adverbia a reliquis vocibus distinguerentur, qui mos nunc quoque seu in typographiis seu in MSS. velut postliminio incipit revocari. Illud universim animadvertere licet, veteres literas latinas græcis simillimas fuisse, exceptis iis, quas ipsi latini proprio Marte addiderunt, nimirum F. Q. H. Hæc pauca sufficiant: plura tum scriptiois tum pronuntiatiois apud antiquos usitatæ exempla eruditissimus Lipsius (x) curioso lectori suppeditabit. Jam vero ex literis syllabæ & verba componuntur; ex his autem oratio, quæ aliud non est, quam contextus verborum cum sensu: nam sine sensu nulla est, & mortua oratio, quemadmodum sine anima corpus; quum oratio dicatur teste Isidoro (y) quasi *oris ratio*. Quare ut hæc plena sit, literis, syllabis, verbis & sensu eam constare oportet.

Ut de materia quoque subjecta, cui literæ inscribi solent, pauca differam, ea priscis temporibus varia fuit: Imprimis
cor-

(x) *In Dial. de rell. pronunc. ling. latin.*

(y) *Lib. I. Etymolog.*

cortex interior, seu tunica subtilior arboribus detracta & probe lævigata, quibus characteres suos & animi sensa his expressa Veteres committebant. Corticem ejusmodi late ac longe patentem, & literis oppletum convolutumque Latini *librum* aut *volumen* dixerunt. Ejusmodi integra volumina characteribus græcis insignita, e famosis Herculanae civitatis rudibus in lucem non ita pridem protracta, Portici prope Neapolim intueri & admirari mihi licuit: Palmarum quoque aliarumque arborum in foliis scriptitabant; hinc librorum paginae etiamnum *folia* dicuntur. Alia materia erant tabulae lignae candidae, quas nigra cera subtilissima obduxere, ac stilo seu graphio ferreo literas iis impresserunt, labore quidem non mediocri, non tamen sine omni commodo. Nam si quid mutandum erat aut delendum, stylum de quo dixi, una parte acutum, altera vero latum subito vertebant, ceraque deducta errorem corrigebant. Quapropter hodie etiamnum erroris correctionem *lituram*, & corrigere scripturam *stilum* vertere dicimus. Ebores quoque laminis, plumbeis, atque æreis tabulis utebantur, quibus ea, quae diutissime conservata cupiebant, mandarunt, quemadmodum Romani leges duodecim tabularum, aliaque

mo-

monumenta, atque fœderum cum nationibus exteris initorum formulas, uti legimus libro primo Machabæorum. Eboreæ etiam parvæ, ac citreæ ad memoriam juvandam adhibebantur, quas *pugillares* nuncupabant, vel quod ob exiguam molem pugno comprehendebantur, vel quod stili ope in his pungendo scribebatur: atque horum pugillarium vestigia etiam ante tempora Trojana invenire licet apud Homerum & Catullum. Postmodum fruticis usus invaluit, qualis præcipue in Ægypti palustribus ad Nili litora succrescit: hujus folia in modum viminis extensa, aliis transversum impositis, & glutine quodam oblitis, lævigatisque adaptarunt, ac ex iis chartas confecere acu divisas in prætenues & latissimas philyras, quæ ab hujus fruticis adpellatione papyri nomen acceperunt teste Plinio. Hic usus obtinuit fere ad seculum Christi duodecesimum. Rursus aliam literis inscribendis materiam præbuit membrana, seu corium ovium vitulorumque membris detractum atque siccatum. Membrana hæc *charta Pergamena* uti nunc, ita olim dicebatur, quod vulgo crederetur inventa esse Pergami, Asiæ Græcæ civitate, regnante Eumene, cujus magnam copiam Rex Attalus Romam misisse fertur, ut penuria chartæ pellibus pen-

saretur; & in nuce inclusam Iliada, Homeri carmen, in membrana ejusmodi scriptam perhibet Plinius. Denique charta, qua nunc utimur, e contritis linteis coagulata est, eundemque nobis usum præbet, quem olim Ægyptiis præstabat papyrus. Equidem jam priscis temporibus chartæ genus quoddam fuit, a *Carthagine*, ubi inventa est, ut ajunt, sic dictæ. Varro chartam in Victoria Alexandri M. reportam fuisse scribit: alii Ptolemæum chartas, Eumenem vero membranas invenisse tradunt, quorum alter Pergami, alter Ægypti Rex fuerat, uterque vero maximas amplissimasque instruxit Bibliothecas: Plinius autem putat, chartarum usum fuisse jam temporibus Numæ, qui ætate Alexandrum M. longe præcessit, idque auctoritate Cassii Heminae confirmat, qui Cneium Terentium scribam, agrum suum in Janiculo repastinantem, invenisse ait arcam, in qua Numa Rex situs esset, & in ea libros illius in charta scriptos. Verum chartarum genus hoc vetustum e linteis quidem, sed integris & glutine quodam firmatis, non e tritis ut nunc fit, & in pollen redactis compositum erat. Certe hanc, quam hodie adhibemus, ante annum Christi 1100. nullo in usu fuisse satis constat. Porro scribendi instrumenta sunt vel
 stilus,

Stilus, quo in tabulis ceratis utebantur veteres, quemadmodum nunc chalcographi nostri in cupreis: vel calamus in atramentum intinctus, quo in charta, membrana, papyro, libris scribitur, ut jam pridem Cicero ad Quinctum Fratrem: *Calamo inquit, & atramento temperato res agitur.* Principum tamen epistolæ *Rubrica*, id est, minio, cinnabari, aut sanguine Purpuræ scribebantur, aliquando etiam auro. Quod ad scribendi modum & ordinem adinet, Hebræi a dextra ad sinistram lineas ducunt: Græci & Latini contra a sinistra ad dextram: nonnulli olim a chartæ capite incipientes ad calcem usque deorsum, ac denuo sursum pergebant: alii in una pagina continua scribere, tam ampla, ut totam quæ scribenda erat, materiem caperet, idque ad usque Julii Cæsaris ævum, qui primus dicitur librum in plura distinxisse folia: neque utramque paginæ faciem, sed unam duntaxat, seu adversam characteribus signabant, averfam vacuum relinquentes. Demum epistolas & codicillos tabulis e buxo ceratis inscribere solebant Veteres, unde illarum bajulis *Tabellariorum* nomen adhæsit. Ita Cicero in *Catil. Introductus Statilius cognovit manum & signum suum: recitatae sunt tabulae.* Sic scriptas vero

ligabant lino seu filo multis spiris circumducto, totamque tegente epistolam: ipsi autem lino impressum erat adhibita cera vel creta signum: quod vel scribentis aut cuiusdam e Majoribus imaginem referebat. E quo prisco more originem traxit phrasis ea, qua dicimus *obligare* epistolam, & *obfigurare*.

Verum quæ hucusque dixi, ut melius intelligantur, juvat ea scriptorum Veterum testimoniis illustrare. Inprimis ad libros & volumina quod adinet, Isidorus (z) ait: *Liber est, interior tunica corticis, quæ ligno cohæret, in qua antiqui scribebant.* Hac adpellatione etiam venit apud Suidam: *Pbilyra, inquit, est arboris species, quæ librum (corticem) habet similem biblo papyri.* Quare si libri etymologiam consideremus, ejus conscribendi materia cortex fuit: forma vero volumen, ab ipso circumvolvendi more sic nuncupatum, de quo Paullus J. C. (a) *Volumen appellatum, quod veteres volumina in cylindri, id est, volutarii morem complicare solebant.* Clarius adhuc rem explicat Joannes Pierius (b), dum ait: „ Sciendum, libros olim fieri solitos du- „ ctu

(z) *In Orig. l. 6. c. 14.*

(a) *L. 3. sentent. 6. §. 87.*

(b) *L. 34. Hieroglyph. c. 38.*

„ Etu plurimum perpetuo, una quippe
 „ pagina, (non ut nos illis disiectis, &
 „ in quaterniones, quos dicimus, con-
 „ fertis) & quia complicabantur ad instar
 „ spiræ convoluti, inde volumina dicta sunt
 „ a volvendo: in extrema autem pagina
 „ firmitudinis ergo parvus admodum ba-
 „ cillus ex cedro quippe, aut buxo, cu-
 „ pressove, vel ex ebano, vel ex arbore
 „ adglutinabatur, ad latitudinis modum,
 „ qua membrana præcisa erat. Hunc um-
 „ bilicum adpellabant, cujus quidem ca-
 „ pita volumine complicato hinc & inde
 „ prostabant, solebantque ex argento,
 „ vel etiam gemmis ad ornatum præmu-
 „ nire. „ Hujus rei ignoratione non
 „ pauci decipiuntur, dum si a præscris scrip-
 „ tore tot & tot libros & volumina in lu-
 „ cem data legunt, nescio quot spissorum
 „ codicum ideas sibi formant. Nam ut re-
 „ cte notat Conringius (c): *Quum legimus
 in Græcis latinisque Veterum bibliothecis
 triginta, immo quadraginta, aut sexcen-
 ta millia librorum, non est, quod juxta
 morem nostri seculi, ubi volumen dici vix
 solet, nisi spissior grandiorque Codex, to-
 tidem grandes Codices numeremus; libri
 enim & volumina fuerunt, quorum bodie*

scz.

(c) In epist. ad Brineburgum.

centena aliquot unus grandior noster codex complectitur. Profecto, quis sibi persuadeat, Bibliothecam Antiquissimam Ptolemaicam, & alias tot centenis voluminum millibus divitem fuisse, si volumen ea, qua hodie, decempeda metiri placeat? Pridem hoc agnovit Ulpianus (d) inquiring: *Si quis haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro accipiendum est.* Quod vero ad Codicis adpellationem spectat, antiquis Codex nominabatur plurium tabularum contextus. Ita Seneca (e): *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos dicitur; unde publicæ tabellæ codices dicuntur.* Ita quoque Justinianæus quo utimur Codex per antonomasiam Codex nuncupatur a Jurisconsultis; & Baronius in Martyrologio Romano ad annum 485. narrat *Codicem Divi Matthæi in schedulis (id est, tabellis) ligneis perscriptum inventum esse in monumento D. Barnabæ.*

Quid autem tabularum nomine intelligatur, rursus explicat Ulpianus (f): *Tabulas testamenti accipere debemus omnem materiæ figuram: sive igitur tabellæ sint lignæ;*

(d) L. 52. ff. de Legat. III. §. I.

(e) De Brev. vit. c. 13.

(f) L. ff. de bonorum possessione.

lignæ, sive cujuscunque alterius materiae, sive chartæ, sive membranae sint, vel in corio alicujus animalis, tabulae recte dicuntur. De plumbeis tabulis egregia existant monumenta apud Kircherum, & Montfalconium. Prior in Museo suo Tab. X. libellum plumbeum septem laminis plumbeis constantem, & in sarcophago quodam inventum literis & signis ignotis eisdem insculptis exhibet. Alter (g) narrat: „ Dum Romæ agerem, incidi in „ librum plumbeum inscriptum literis & „ figuris Basilidianorum, emptumque ob- „ tuli Serenissimo Principi Cardinali de „ Bouillion, ita tamen, ut depicta om- „ nia penes me remanerent; est is libel- „ lus longitudine circiter quatuor polli- „ cum, latitudine duorum & dimidii, „ operculis vero duobus plumbeis totus „ compingitur; sex folia item plumbea „ sunt, ab utraque facie incisus literis aut „ figuris. Duæ partes operculi assumen- „ to plumbeo, clavis item plumbeis as- „ serto & firmato junguntur; virgula „ plumbea foliis a tergo per anulum „ plumbeum ipsis hærentem inserta ipsa „ folia retinet, ne dimoveantur; deni- „ que omnia plumbum. In singulis pa- „ ginis

(g) *Lib. 2. Palaograph. Græc. c. 8.*

„ ginis Basilidianorum figuræ comparent;
 „ in quatuor primis tantum verba quæ-
 „ dam sub figuris posita incisa sunt: prima
 „ & secunda pagella hetruscis literis exa-
 „ ratur, tertia & quarta græcis; ex utris-
 „ que tamen tam hetruscis quam græcis
 „ tantundem notitiæ expisceris; adeo
 „ sunt obscura omnia, & tenebris opple-
 „ ta. „ Nolo longius his immorari,
 quum ad Grammaticæ infantiam potius
 quam ad ipsam artem pertineant. Nam
 ut eleganter scribit Quinctilianus (h):
*Grammaticæ plus habet in recessu, quam in
 fronte. Et alibi: Interiora velut sacri
 bujus aduentibus apparebit multa verum
 subtilitas, quæ non modo acuere puerilia
 ingenia, sed exercere altissimam quoque
 eruditionem ac scientiam possit.*

§. II.

Definitio & partitio Grammaticæ.

X.

Jam ad finiendam & partiendam hanc
 disciplinam progredi iuvat. Et quidem
 Veterum æque ac recentiorum suffragio
 definitur Grammatica, quod sit ars, quæ
 in emendate loquendo scribendoque con-
 sistit. Hoc tamen non ita intelligi velim,
 ac

(h) *Lib. I.*

ac si totum ejus negotium sola locutione ac scriptione absolveretur sine intelligentia eorum, quæ ore vel calamo proferuntur: id enim & psittacis & calculatoribus est commune; sed ut recte ait Vives (i): *Ars hæc grandior facta docuit puerum intelligere, quæ in lingua, quam didicit, scripta fuerunt.* Hæc autem intelligentia satis amplos fines jam apud antiquos nacta est, nimirum non ad vocis sonum duntaxat moderandum, & verborum interpretationem, sed etiam ad historiarum cognitionem, & poetarum pertractationem teste Cicerone (k) ac Quinctiliano se se extendit. Quare ut latine loquamur, non solum in id incumbendum nobis est, ut verbis utamur, quæ peritorum aures offendere nequeant, nec reprehensione digna sint, eaque sic inflectamus casibus, temporibus, genere ac numero, ne quid perturbatum & discrepans sit, vel ordine præpostero ponatur, sed etiam ut aptis & probe latinis vocibus sententiarum, quæ in auctoribus poeticis, historicis & oratoriis occurrunt, sensum & rationem reddere possimus. Quapropter jam olim varia ejusmodi scriptorum genera pueris exposita fuerunt; & recte.

Nam

(i) *Lib. 2. de Grammat. corrupt.*(k) *Lib. 3. de Orat.*

Nam quid quodque significet, quem sensum reddat, hoc demum callere Grammatici est. Fatendum tamen, errasse nonnullos Priscorum, qui limites prætergressi contendebant, Grammaticum omni genere artium imbutum esse oportere. Quippe tantum non vendicat sibi ars ista, sed disciplinarum nexus quidam mutuus est, quem qui plene consecutus fuerit, eum cum *Quintiliano Mortalem Deum* adpellare fas est: quamvis nec inficiari ausim fuisse aliquos in omni scientiarum & artium genere quam excultissimos, qui tantum abest, ut Grammatici nomen probro sibi ducerent, ut etiam adfectarint. Rara tamen ætas fuit, quæ tam perfectas, nec facile immitabiles sapientiæ vivas effigies in lucem edidit. Mihi sufficit explicasse naturam & indolem Grammaticæ, simulque Grammatici officium palam fecisse, quod in eo versatur, ut primum os pueri & manum ad rite loquendum ac scribendum formet; dein eum ad intelligentiam scriptorum promoveat, quæ ad cæteras postmodum artes perdiscendas ipsum veluti manu ducat.

Ut de partitione hujus disciplinæ aliqua quoque dicam, antiqua est *Quintiliani*, qui *Tullium* secutus eam in in duas divisit partes, *in bene loquendi scientiam*, & in

in *Poetarum ac historiarum enarrationem*, de quibus primum ante memini: recentior (1) Dionysii & Taurisci, qui tres assignarunt, scilicet *Artificialem, Historicam & Propriam*. *Artificialem*, quæ literarum elementa, partes Orationis, & orthographiam complectitur: *Historicam* de personis divinis & humanis, atque heroicis factis agentem, quam nonnulli rejiciunt, tanquam non satis stabilem, nimiumque vagam; *Propriam* demum quæ circa Poetas & historicos versatur. Hodie communior meliorque Grammatices partitio est in *Theoricam*, quæ præceptorum cognitione occupatur, & in *Practicam*, quæ in exercitatione consistit. Hanc vero exercitationem partim in γυμνάσει, partim in ἀναλύσει constituunt. Prima tum viva voce tum scripto perficitur, dum vel artis præcepta fideliter memoriæ mandata exigenti Magistro a puero redduntur, vel impositum pensum seu in schola, seu domi ad regularum apices exacte persolvitur: Altera vero aliorum scripta dictaque tum cognoscit audiendo legendoque, tum judicat, quando ex optimis auctoribus excerptæ nobiliores phrasæ, sententiæ ac progymnasmata; velut totidem latinæ linguæ cimelia, explicando

(1) *Apud Joan. Franc. Picum Mirandolanum.*

do percipiuntur, & de horum doctibus, prerogativis, & elegantissimum sanum fertur iudicium. Atque propterea Grammatici a Cælio (m) dicti sunt *Analectæ ἀπὸ τῶν ἀναλείπτων*, quod quasi reliquias ciborum conferrent ea, quæ in scriptoribus variis legerunt; quo in numero apud Latinos fuerunt Gellius, Macrobius, & alii.

XI.

His breviter expositis patet nunc aditus ad ipsam disciplinæ hujus artificium, quod fortasse multis exile nimium ac tenue videbitur; ego autem unum e maximis esse iudico, auctoritate simul & usu quotidiano fultus. Nam si accuratius Scriptorum monumenta ponderare velimus, ex tanta illorum farragine, quæ hodie occurrit, & vel invitis nobis obtruditur, paucos est reperire, qui argumenta illa, quæ in omni fere scientiarum & artium genere magno cum ingenio, doctrinæque maxima ubertate tractant, vera germanaque latinitate vestita norint oculis legentium exhibere, id quod palam facit, eos dum reliquo scientiarum comœatu omni abundant, Grammaticæ artis inopia laborare, curtamque illius supellectilem domi suæ habere. Amplius quid dico: paucissimi sunt,

(m) *Lib. 13. Antiq. Lect.*

funt, qui hanc artem probe callent, seu pro dignitate æstimant; cujus rei hanc posse causam assignari arbitror, quoniam dum pueri eam in ludo, magno licet labore sudoreque docentur, nec attentionem debitam, nec indolem ac ingenium satis capax secum adferunt, ut præceptorum seriem, doctrinæ ordinem & nexum, totiusque disciplinæ istius œconomiam percipere possint; sed ea solummodo addiscunt, quæ quibusque diebus, mensibus, & annis discenda præscribuntur, contenti ascendere per classium gradus, nec respicientes, unde aut quo, quibusve passibus pervenerint. Ita in singulos dies vivunt & student in partes distracti, nunquam ad rei summam attentii. Ubi vero e scholis Grammaticæ sunt egressi, amœnorum Musarum illecebris capti, & majoris momenti, ut ipsis videtur, negotiis occupati, non amplius abstrusæ huic arti penitus pernoscendæ se impendunt. Quamobrem cura illius & æstimatio brevi ex animo dilabitur, latini sermonis neglecta protinus insequente. Nimirum contingit heic literarum alumni, quod mercatoribus maritimis: hi dum longo itinere per Oceanum vela faciunt, in navigio suo velut per otium multas nauticæ artis phrasas & regulas percipiunt, Castora & Pollucem,
cur-

cursumque siderum cum aliis observant, ventorum indolem & patriam scrutantur, maris æstum & fluxiones reciprocas contemplantur, & ex acu magnetica locorum intervalla metiri discunt: major tamen eos sollicitudo tenet, ut continuo provehantur longius, & portui adpropinquent; quem ubi attigerunt, quamprimum mercibus vendendis emendisque occupantur, & quæstui faciendo inhiant diu noctuque, haud amplius nauticæ artis aut memores, aut satis gnari, certe parum curiosi. Ut itaque pauca de artificio Grammaticæ differam, (quippe Instituti mei non est, universæ artis ideam proponere, omnesque illius partes enucleate complecti, sed id solum agere, ut quisque sanum de illa iudicium ferre possit) postquam bene jacta sunt fundamenta prima emendatæ, atque ad regulas Syntaxis elaboratæ constructionis, altius enitendum est disciplinæ hujus Candidato, idque unice curandum, ut latini sermonis præcipuas dotes *proprieta-tem, puritatem, elegantiam & copiam* sibi comparet. Neque enim sufficit Grammatico, ut sine solœcismo scribat aut loquatur, & summa declinationum, generum & conjugationum capita norit, (qui infimus hujus artis gradus & labor est) quemadmodum nec Poetæ, ut errores
metri

metri evitet, & syllabas metiatur. Sed ut pure, eleganter, ac copiose loqui sciat. Operæ igitur pretium erit, singulas has dotes exprimere vivis characteribus, & velut oculis legentium conspiciendas præbere.

§. III.

Prima dos linguæ latinæ, proprietas sermonis.

XII.

Pura idiomatis latini ratio seu proprietas quærenda est tum in vocibus, tum in sententiis. Nam sæpenumero contingit, ut singulæ voces, ex quibus componitur integra sententia, agnoscantur mere latinæ, ac civitate donatæ, ipsa vero sententia a sincero latinitatis ingenio, totoque Latio vel maxime remota sit & aliena. Quod jam ad vocum proprietatem adtinet, has ejusmodi esse necessum est, quæ latini sermonis indoli ac moribus propriæ sunt, & apud homines eloquio præstantes usu perpetuo receptæ. Hoc ut penitus intelligatur, nosse oportet, Grammaticam linguæ latinæ magistram, quemadmodum Dialecticam & Rhetoricam, ex usu & observatione hominum natam esse,

ita ut non idiomatis latini parens sit hæc disciplina, sed filia potius hujus ipsius idiomatis. Quippe dum homines rei hujus curiosiores vel in quotidianis colloquutionibus, vel in publicis congressibus, ubi pro concione dicebatur, quid absonum, scabrum, rude ac distortum; contra vero quid consonum, politum, teres ac speciosum esset, studiosissime observarent, postmodum in usum & consuetudinem maturo consilio deduxere, certasque leges ac præcepta statuerunt, quibus bene loquendi artem complexi sunt, nimirum hanc ipsam, quam dicimus Grammaticam. Quare geminos locutionis magistros assignare licet: si consuetudinem observemus, populi Morem; si vero præcepta & regulas, Grammaticam. Posterius hoc satis loquuntur tot scholæ ac gymnasia ubique magnis sumptibus constructa, in quibus quotidie pueri ac juvenes incredibili labore, simul ac patientia informantur: Prius vero dudum Julius Cæsar commendatum reliquit his verbis: *Origo eloquentiæ est delectus & observatio vocabulorum ac sententiarum.* Amplius quid afferere ausus est Priscianus: *Quamvis regula concedat dicere, tamen nisi in usu inveniamus, non temere debemus proferre.* Horatius autem de arte Poetica æqua

æqualem ipsis Regibus potestatem tribuit
usui, dum canit:

*Quem penes arbitrium est, & vis &
norma loquendi.*

Ex quibus palam est, ea demum vocabula
puram latinam sapere, quæ communi
hominum eloquentium usu trita, & con-
suetudine adprobata; impura vero, nec
in Latio ferenda, quæ vel consuetudinis
istius auctoritate destituta, vel barbaris
illis temporibus recens nata, aut ex lin-
guis alienis in sermonem invec̃ta, vel usu
contrario sunt abrogata. Quapropter tri-
plex vocum rejicularum classis statui po-
test, scilicet earum, quas vocamus
*Novatas, Barbaras & Peregrinas, Obso-
letas.*

Hæc de proprietate vocum universe:
singillatim vero illæ omnium iudicio erunt
puræ ac defæcatæ, quæ depromptæ fue-
runt ex auctoribus ætatis virilis, seu aureæ
atque argentæ, de quibus non ita pridem
memini; quod similitudine aptissima de-
monstrari potest. Quam enim aquam di-
cimus esse puram, nisi quæ vel propior
est fonti, vel ex ipso fonte hauritur? Te-
stem habemus Poetam canentem:

Purius ex ipso fonte bibuntur aqua.

Si ita est, ea quoque vocabula latina erunt pura & propria, quibus usi fuerunt scriptores, optimis Romanæ Reipublicæ temporibus vel non multo post florentes, quæque auctoritate sua, velut Principes effigie propria monetas, signarunt. Nam inclinata Republica sermonis quoque integritas sensim deflectere cœpit, & instar aquæ longius a fonte decurrentis misceri fœcibus, vel alluvione peregrinarum linguarum, vel propriæ non satis custoditæ corruptela. Nolim autem angustos nimium limites ponere regno latinitatis, ut nil nisi aurum & argentum e felicibus illis seculis in medium adferre liceat. Quamvis enim tyrones, qui primis linguæ hujus elementis atque principiis rite percipiendis operam navant, hac in re admodum religiosos, atque etiam superstitiosos esse velim, ne sine freno licentius quam cautius incedentes in varia idiomatis istius vitia prolabantur, & quod Quintilianus monet (n), assuescant teneris annis sermoni, qui postea dediscendus sit. Quando tamen confirmatis per prima principia viribus scholæ mancipatui liberior ætas successerit, ubi suo quasi ære vivitur, paullo plus licebit, nec crimini dabitur, si voces quædam melioris metalli etiam e scri-

(n) *Lib. I. cap. I.*

e scriptoribus ætatis argenteæ vel æneæ, ut Plinio, Curtio, Suetonio, Seneca, Floro, Statio &c. apte adhibeantur. Suffragatur enim his præjudicata opinio, eos non ufuros fuisse hisce vocabulis, nisi ea vel jam probata a majoribus accepissent, vel merito probanda a posteris credidissent. Multo minus illorum sententiæ accedo, vel potius stultæ religioni, qui pollui ac execrari sermonem suum existimant, si non omni ex parte Ciceronianus sit, aut vocula irrepat, quæ non sit e Principis istius sacrario deprompta; quasi vero solus Cicero totum Latinitatis ærarium expilasset, ita ut reliqui omnes post ipsum mendicatio vivere cogantur. Quis obsecro recte loqui aut posset de multis artibus ac opificiis; de Poemate, Historia, Architectonica: de textrina, sutrina &c. de quibus altum in Cicerone silentium? Neque ipse tam amplum sibi arrogavit in voces latinas dominatum, & veluti monopolium: immo fatetur lubens, se aliquando in significato vocabuli cujusdam ob rei nauticæ imperitiam deceptum fuisse. Nam quum libro primo de Oratore dixisset: *ut concitato navigio, cum Remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum & cursum suum intermisso impetu pulsæque remorum &c.* errorem suum agnovit

novit emendavitque in epistola ad Atticum vigesima prima libro tertio, quam septem aut octo annis post scripserat, his verbis: *Arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent Remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici veri, cum ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab ἐπιπλοῦν remotissimum est* Inhibitio remigum motum habet, & vehementiorem quidem remigationis, navem convertentis ad puppim. Quare illorum sententia mihi semper placuit, qui in arte *Oratoria* cum Cicerone ac Quinctiliano: in *Poetica*, cum Virgilio, Ovidio, Horatio, Martiali, Catullo, Juvenali, Phædro: in *Historia* cum Jul. Cæsare, T. Livio, Cornelio Nepote, Sallustio, Tacito, Curtio, Suetonio: in *Philosophicis* cum Annæo Seneca, Plinio, Lucretio: in *Comicis* cum Terentio, & aliquando etiam cum Plauto: in re *Militari* cum Frontino, Vegetio, Cæsare: in *Medica* cum Cornelio Celso: in *Architætonica* cum Vitruvio: in *Epistolis* cum Cicerone, Plinio Juniore: in re *Rustica* cum Palladio, Catone, Columella: in *Grammaticis* cum Varrone, Quinctiliano, ac Gellio loquendum esse arbitrantur, quum plurimæ vocum notiones in his omnibus occurrant, quæ in singulis deside-

ran-

rantur; & quemadmodum Magistris in arte sua credendum est, ita etiam vocabula, arti per eos scite accomodata, sunt probanda, vel certe non temere rejicienda.

XIII.

Verum, inquiet fortasse aliquis, etiam post beata hæc florentis latinitatis secula nunquam defuere Viri doctissimi ac ingenio summo pollentes, qui densas inter tenebras artium linguarumque ævo illo, quod Medium vocant, scripserunt idioma te latino & præclara in vario scientiarum genere monumenta nobis reliquerunt. An horum omnium verbis & vocibus aqua & igne in Latio interdictum volumus? Non ausim ego quidem inficiari, uti omnem ætatem, ita illam quoque scriptores progenuisse doctrina & ingenio maxime conspicuos, latinitatis tamen Proceres fuisse neutiquam concessero. Magnum etenim quemadmodum inter voces, ita etiam inter scriptores ipsos discrimen fieri oportere contendo. Fuerunt procul dubio illis quoque temporibus Auctores non pauci, eximia mentis acie instructi, qui diversos pulcherrimosque in sublimioribus præcipue scientiis fructus ingenii sui nobis obtulerunt; sed in vasis plerumque sordidis &

Intulentis, nec tam suo, quam temporum illorum vicio, uti pridem monui: siquidem Viri illi boni non tam de verbis, quam de rebus solliciti erant, cum Manilio canentes (o):

Ornari res ipsa negat, contenta doceri.

Quare voces barbaras, quæ ante illorum oculos continuo obversabantur, & circum aures quotidie strepebant, calamo profuderunt liberalissime, & si quæ pura vocabula e linguæ Romanæ fontibus hausta sæpe velut incogitantes proferebant, mox usu malo & idiotismis contaminarunt. Itaque quotquot eruditionis studio incensi Auctores istos legunt, conchytas imitari debent, qui postquam margaritas collegerunt, conchas procul abjiciunt.

Superest, ut vocibus barbaris & peregrinis a sermone latino abesse iussis, adhuc pauca dicam de verbis tum iis, quæ Obsoleta, tum illis, quæ Novata vocamus, qua ratione vel noceant, vel profint ejusdem integritati. Prioribus, licet Ennii, Pacuvii, & Accii ætate in honore habita fuerint, modo tamen pretium vix non omne ipsa vetustas abstulisse videtur, & plus serviunt legentium admirationi, quam loquentium aut scribentium usui;

fere

(o) *Afron. lib. 3.*

fere sicut antiquarum arcium rudera viatoribus spectanda quidem se præbent, neutiquam tamen habitanda. Quodsi parce nec sine consilio adhibeantur, antiquitate sua conciliare auctoritatem possunt sermoni, vel certe leporem, præsertim vocabula Plautiniana, quæ non modo tolerabilia sunt, sed sæpe etiam pergrata. Nam ut Nicolaus Caussinus noster, vir in literarum negotio expertissimus, observat: *antiquum verbum in loco positum dignitatem & gratiam habet*; quam ne perdant, opus est, ut non sint crebra, nec manifesta, neque ab extrema vetustatis Thule petita, secus enim plus ostentationis præferrent, quam eruditionis, id quod optime advertit Erasmus, jure dicens, rideri hodie illos, qui immodica & intempestiva affectatione vestutatis e duodecim Tabulis, ex Ennio Lucilioque petunt sermonem, proinde quasi cum Evandri matre loquerentur; nec ullum verbum elegans esse putant, nisi quod sit ab usu vulgari remotum. Quid? quod pene ridiculum sit, malle sermonem, quo locuti sint homines, quam quo loquuntur (p). Itaque antiqua verba

*Pacuvii Proavis, Atavisque utenda
relinque.*

At

At de posterioribus seu verbis novatis non ita proum est certam ferre sententiam. Sunt enim, qui novas voces, quæ nullo in priscis Auctoribus vestigio se produnt, non minus nauseant, quam novos mores, aut novas vestes. Satis divitem esse contendunt Romanæ linguæ penum, ut necesse non sit, aliunde alimenta conquirere, quibus vocabulorum famem pellere possis. Accedit, quod si semel hæc porta pandatur, quilibet pro libitu suo novorum verborum plaustra in Latium invehet, & antiqua Gothorum ac Vandalorum tempora redibunt, quæ tantam Romano Imperio & bonis artibus vastitatem intulerunt. Sed nescio, an satis iusta sit querela hæc: ut nihil dicam, hoc nova vocabula passim reprobandi studio pauperem denique reddi linguam latinam, non secus ac ærarium, de quo semper aliquid demas, & nihil unquam novi addas. Certe auctoritas, necessitas, & utilitas longe aliud suadent. Auctoritas quidem; nam si Ciceronem consulamus, aperte probat novitatem quandam in latino sermone, dum ait (q): *Etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in*

omni

(q) *Lib. de finib.*

omni arte, cujus usus vulgaris communis-
que non sit, multam novitatem nominum
esse. Tum postquam satis longum eorum
syllabum produxit, hæc subjungit: Quo
magis hoc Philosopho faciendum est: Ars
est enim Philosophia vitæ, de qua differens
accipere verba de foro non potest. Orato-
ris judicio suffragatur Poeta. Nam Hora-
tius canit (r):

*In verbis etiam tenuis, cautusque
serendis
Dixeris egregie, notum si callida ver-
bum
Reddiderit junctura novum si forte
necessum est,
Indiciis monstrare recentibus abdita ve-
rum.*

Non raro etiam necessitas ad hoc facien-
dum nos cogit, & vel nolentibus amicam
vim infert. Quippe ea vivimus tempora,
quibus & reipublicæ sacræ & profanæ ra-
tio plurimum immutata est. Profecto longe
diversam hodie induerunt faciem res Ec-
clesiasticæ, Politicæ, Tribunalia, Scho-
læ, artes Musicæ, Bellicæ, Philosophicæ,
Medicæ, ipsa adeo opificia, & rura; quas
novitates cunctas ut ore vel calamo de-
center apteque exprimas, frustra eris,
si

(r) *De art. Poet. v. 46.*

si totam aureæ argenteæve ætatis, aut etiam æneæ ac ferreæ supellectilem excutias. Exemplum adfero e re militari depromptam; unum quidem, sed quod instar plurimorum in omnibus fere displicenis. Audies forte voces *Ravelinum, Bomba &c.* Indignaberis, & e Julio Cæsare aut Vegetio substitutes priori *propugnaculum portæ civitatis præstructum*: posteriori *globum missilem, vel ollam igniariam*. Sed nescio qui fiat, ut necdum bene intelligamus id, quod Ravelinum aut Bombam vocamus. Nam & *forcipula simplex vel composita*, item *opus cornutum aut coronatum* solet extrui ante portam, quin sit Ravelinum; & globus ferreus ignitus est *Missilis*, ac *mortarium* est *olla igniaria*, quin sit Bomba, per quam significatur globus ferreus, cujus venter cavus est, & pulvere pyrio refertus, quoque incenso ille in auram ejaculatus in frustra dissilit. Quantum autem sæpe nos premit necessitas, & ad inveniendas novas voces urget, tantum alia ex parte invitat utilitas, dum quod unico ejusmodi verbo absolvi posset, longa & odiosa circuitione sit exponendum, quæ rem oppido reddere solet obscuram, ac linguæ nuditatem non satis honeste tegit. Idem esto judicium de quibusdam vocabulis,

bulis, quorum in Philosophia, Juris studio, & Theologia non infrequens usus est. Unum rursus pro multis exemplum pono. Quid prohibet, dicere *Ens*, *Essentia* &c. dicente Quinctiliano (s): *Multa ex Græco formata, nova sunt, ut ens & essentia, quæ cur tantopore aspernemur, nihil video, nisi quod iniqui iudices adversus nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus.* Omnium vero maxime, ne verborum novitatem tantopere aversemur, jure quodam suo expetunt tot artes vel recens inventæ, vel in dies plurimis auctæ incrementis incredibili hominum seu curiosorum seu sagacium industria, quæ sane non possunt carere technicis vocibus, quam parum arbores foliis. Est autem tanta earum copia, ut Viri eruditi integra de illis lexica magno labore, majoreque patientia conscripserint. Non injacundum credo accidet audire, quæ hac de re Adamus Fridericus Kirschius, scriptor A catholicus, in *Cornucopia linguæ latinæ* sextis vel septimis jam typis edita satis eleganter præfatus est: „Permultarum, inquit, re-

(s) *Lib. 8. cap. 2.*

„fer-

„ferme in Lexicis five Dictionariis ma-
 „nualibus frustra quærentur, quæ tamen
 „in lucem proferendæ sint, & juventuti
 „scholasticæ aut vetustatis imitatione, aut
 „verborum nova compositione, aut vo-
 „cabulis novis vel fictis, vel quasi nati-
 „vis, aut permutatione, a Græcis atque
 „Latinis vocabulis translatis, suppeditan-
 „dæ. Hunc autem laborem, cum (meo
 „quidem iudicio) nemo exceptis *RR. PP.*
 „*Michaele Pexenfeldero, & Francisco Po-*
 „*mey, Societatis Jesu Sacerdotibus,* Viris
 „haut vulgaris eruditionis, in se suscepe-
 „rint, ea ex causa immortalẽ respu-
 „blica literaria eis adhucdum debet gra-
 „tiam; Isti enim tot rerum adpellationes
 „novas, ille in Adparatu suo Eruditionis,
 „hic in Dictionario suo, orbi litterato re-
 „liquerunt, ut de plurimis, quin imo
 „omnibus necessariis vitæ communis par-
 „tibus & terminis technicis artificum &
 „operariorum, pariter ac rei militaris,
 „latine loqui possemus &c. „ Ne vero,
 „ut supra objectum est, voces novandi li-
 „centiæ porta pandatur, duplex regula sta-
 „tui potest: prima, ut antiqua verba pura
 „& casta, rebusque novis significandis sat
 „idonea religiose retineantur, & eligantur
 „præ deterioribus: altera, ut nova tunc,
 „quando nonnisi longa circuitione res ex-
 „pli-

plicari æque bene per vetera possit, aut hæc omnino deficient, rejecta omni superstitione assumantur.

XIV.

Satis multa verba fecisse videor de proprietate vocum : restat, ut paucis de illa, quæ sententiæ est, dicam, ad quam non sufficit, ut verba probe latina, maximeque propria, & ad regulas Syntaxis rite conformata, velut materiam operi struendo præparatam, adferas, si non ipsa sententiæ structura sit ejusmodi, quæ respondeat locutionis methodo, apud latinitatis germanæ cultores passim receptæ. Habent enim non solum voces, sed etiam sententiæ characterem quemdam sibi proprium, quo puræ ac genuinæ a spuris & impuris discriminantur; idemque faceret, qui verba quidem apta in unam orationem cogeret, moribus tamen linguæ latinæ ac usui repugnantem, quod pictor, qui ad Palladis effigiem formandam optimos adhiberet colores, eò tamen situ cultuque membrorum, qui ab humani muliebrisve corporis imitatione plurimum abhorret; quo fiet, ut Palladis loco Medusa quædam prodeat. Et utinam non hoc vitii genus quam turpe est, tam frequens foret
etiam

etiam apud vulgus Grammaticorum, qui soli clavem ad Latii portam sibi videntur custodire, dum solæcismorum venatione perpetuo occupati, & vocibus minus latinis exterminandis ubique intenti, nihilominus scholæ subsellia, & integra non raro volumina humilibus implent sententiis, e trivio petitis, vel suoapte ingenio altius non eluctante, vel idiotismi vitio, dum verba latina ad patriæ linguæ morem ac sensum bona quidem fide, sed malo exemplo detorquent. Idiotismum voco, seu sermonis modulum, quo nulla caret lingua, seu Græca seu Latina, sive Gallica, Itala, Hispana, sive Germana, quum quælibet proprias quasdam rem, de qua loquitur, exprimendi formulas velut congenitas sibi habeat. Si jam germanico aliove utaris idiotismo, eumque latinis vocibus ad verbum reddas, profecto necesse est, ut absona, jejuna, & misera prodeat oratio. Exempli loco sit vel unica hæc dictio: *Plurimi milites partim ex defectu vitæ remediorum, partim per manus hostium in campo manserunt.* Sieht viele Soldaten sind theils aus Abgang der Lebensmittel, theils durch die Hände der Feinden in dem Feld geblieben. En! quid latinus singulis verbis? Quid vero magis a sincera latinitate abhorrens, quam

rota sententia? Hanc si melioris ævi Auctores sequaris, ita reddes vere latinam: *Plurimos militum partim annonæ inopia, partim hostilis gladius in castris sustulit.* Nimirum sunt vocabula non pauca, quæ significandi proprietatem, quam habent, perdunt continuo, si aliis male jungantur. Atque ab hoc vitio maxime sibi cavere debent tyrones, quando vel suis relictis viribus latino idiomate pensa scholastica persolvunt, quæ in vernacula lingua fuerunt imposita; vel quando familiari colloquio utuntur, ubi valde pronum est, ut dum vim potestatemque sermonis hujus e bonorum auctorum lectione nondum satis cognitum habent, ad idiotismos suæ linguæ proprios deflectant, & miseras plane sententias invita Minerva progignant; cuius rei triste habemus testimonium in plerisque libris a Seculo IX. usque ad XIII. & ultra conscriptis. Neque hunc errorem gravissimum meo quidem iudicio tolerabilem reddere potest consuetudo, quæ alias uti legum, ita verborum optima interpretis est. Sed huic ipsi necessarium est iudicium teste Quintiliano (t): Nam consuetudo, *si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præ-*

(t) *Lib. I.*

præceptum non orationi modo, sed quod majus est, vitæ. Semper enim plures erit reperire, qui licet videant meliora probentque, tamen deteriora sequantur. Igitur consuetudo loquendi, qua quis inter literatos tueri se possit, erit consensus eruditiorum, sicut vivendi consensus bonorum. Hæc de prima dote linguæ latinæ.

§. IV.

Secunda dos: Elegantia.

XV.

Ad alteram pergamus, scilicet ad eisdem elegantiam, quæ secundas, sed priore non minores curas requirit. Imitari hac in re oportet civitates bene moratas, quibus satis non est, ut plateæ sint mundæ, & a sordibus expurgatæ, ut ædes non sint fuligine conspersæ, aut hiatibus plenz, ut viæ publicæ ruinis ac ruderibus non impediuntur: sed magna insuper cura, & sumtus non modici eo convertuntur, ut tota civitas privatarum domuum nitore, palatiorum magnificentia, fori & curiæ amplitudine, fontium aliorumque operum publicorum structura elegantiam induat, quam fieri potest maximam: quin videmus, cultiores quasque gentes,
etiam

etiam Moscos, Persas, & Turcas, hisce præsertim seculis, in vestibis, convivis, conclavibus, hortis, ritibus sacris ac profanis, non solum munditiei, sed etiam delectus cujusdam & gratiæ perquam esse studiosos. Cur igitur non etiam decoris ratio habeatur, & simile studium linguæ ac sermoni, præcipuo illi humanæ societatis instrumento impendatur? Hæc autem sermonis latini elegantia, de qua loquor, sita est in quodam loquendi genere a communi usu ac vulgi moribus remoto, quod nobile aliquid, & splendidum præferat necesse est, quemadmodum in humanæ vitæ negotiis quotidie experimur, ubi maximum intercedit discrimen, rusticus sit an nobilis, qui munere quodam fungatur: alio enim iste cultu & venustate rem eandem perficiet, ac ille. Ipsum vero loquendi genus hoc gemmas illas latinitatis complectitur, quas Grammatici *modos loquendi* seu *phrases* adpellant, ex optimis aurei præcipue sæculi scriptoribus collectas, quæ singularem quemdam nitorem saporemque reconditum in se habent. Ejusmodi tres centurias Sylvius, multas selectiores Buchlerus, plurimas vero Hadrianus S. R. E. Cardinalis S. Chryfogoni in egregio opere *de sermone latine loquendi* congestit; quorum vestigiis insi-

stens Franciscus Wagnerus S. J. vir de literis optime meritis integram Phrasæologiam lectissimis linguæ hujus floribus refertam hoc ævo Viennæ vulgavit, nunquam satis laudandam. Has igitur phrasas opus est, ut qui sermonis elegantiam student, familiares sibi reddant tum lectione multa, tum longa exercitatione. Ita fiet, ut nobile hoc alimentum, a summis in latio heroibus subministratum, in proprium veluti sanguinem & succum convertant, dataque loquendi aut scribendi occasione vel iisdem vel non multum dissimilibus orationem suam condire noverint, sine quibus cæteroqui jejuna erit & insipida, vel certe, quod Tacitus dixit, *magis extra vitia, quam cum virtutibus.*

XVI.

Juvat ad interiora hujus artificii penetrare. Quatuor potissimum sunt, quæ miram dictioni elegantiam conciliare solent: Primo quidem aptus particularum, seu Præpositionum, Proverbiorum, Conjunctionum &c. usus, qui latissime patet, & singulis fere periodis redit; quemadmodum si dicas: *Res hæc nihil admodum negotii facessivit*, pro vix aliquod negotium: *Sub noctem in urbem rediit*, id est, circa

circa noctem : *Præ foribus stat, loco ante fores.* *Malum indignantis est : Quanam malum ! ista turpis servitus est ? Nihilominus sæpe non ineleganter dividitur : Nihilominus tamen minus.* *Æque jungitur cum Ac : nemo rei bellicæ æque peritus fuit ac Vegetius.* *Quoad refertur ad locum & tempus : Quoad Alexander Romæ sub parentum disciplina fuit, probus erat.* *Secus pro male : Recte an secus, parum ad me adinet.* *Tanti pro expedit : Tanti est, rem silentio tegere.* *Temere pro casu : Non temere ad te accessi.* *Usque adeo epiphonemati servit : Usque adeo expedit in bello celeritate uti.* Hujusmodi particularum formulas invenire licet in aureo Horatii Turfellini S. J. opusculo sane quamplurimas, quas sedulæ apis instar ex optimorum auctorum floribus collegit. Exilis quidem hic labor cuidam videri posset, particularum istarum cognitione occupari ; sed jure illud Poetæ heic dixerim :

In tenui labor, at tenuis non gloria &c.

Alterum quod sermonis elegantiae servit, est verborum collocatio. Plurimum enim interest, quo ordine verba ponantur, qui si bonus fuerit, sententia quoque nitida erit, secus squallida ; quemadmodum in

eubiculo fieri amat, cujus decens ornatus vel maxime pendet a recta sellarum, mensarum, vasorum, picturarum &c. ordinatione. Ita quamvis verbum plerumque periodum claudat, tamen eleganter *meus, tuus, nullus* &c. in illius finem rejicitur: *Si consilium admitteres meum: res hæc commodum fert nullum, onus vero imponit maximum.* Genitivum inter & substantivum scite interjicitur vox aliqua: *Tui pectoris admiratus sum magnitudinem.* Comparativa & superlativa initium ac finem amant: *Tua dicendi methodo nihil ordinatius, elegantius nihil invenitur.* *Magis, quam* belle conjunguntur: *Stulti vituperio delector magis, quam laude sapientis.* Vocabula composita non raro disjunguntur: *Rem vero publicam strenue defendit.* Præpositio sæpe collocatur post *cujus, quorum: cujus in ædibus? quorum ad conventum?* Item accusativus post infinitivum: *Mirari se ait.* Particulæ *si, nisi, ut* eleganter verbo proxime adherent: *Hoc tu si promiseris: e conspectu quamprimum ut abscedas, suadeo.* Plura ejusmodi collocationis exempla suggerit Sylvius, hac in re mire sagax & industrius; quemadmodum & in singularibus quibusdam, quos congeffit, latinitalis floribus, quod tertium elegantiae genus est.

Hi autem flores non ex agris & campis vulgariis ac recentiorum, sed ex antiquorum & omni exceptione majorum scriptorum hortis sunt legendi ac decerpenti. Artificium quod in iis observarunt gnari latinitatis, consistit potissimum primo: in frequentiore participiorum & ablativi absolute positi usu, ut si dicas: *Nuper admodum proficiscenti mihi in Germaniam exhibitæ sunt literæ, nunciantes mortem Cognati, Viri sane optimi: Nulla interjecta mora in patriam redii, etiam relicto itineris socio, & abjecta spe amplioris fortunæ.* Ecce! quam elegantior est hæc sententia præ ista, quam fortasse alius de plebe proferret: Primum nuper, cum in Germaniam proficiscerer, datæ sunt mihi literæ, quæ nunciaverunt morbum Cognati, qui sane vir optimus erat: Nullam moram interjeci, sed statim in patriam redii, postquam itineris socium reliqui, & abjeci spem amplioris fortunæ. Secundo, si duas sententias in unam latente artificio contrahas in hunc fere modum: *Veniam dabis nimio in te amori meo: insolens quædam sciendi cupido facit, ut dies noctesque vigilem.* Quam longe alia pulchriorque facies est hujus sententiæ, ac illius, quam subjungo: *Veniam dabis, quod nimium amem te: diu*

noctuque vigilo, quia nimis sciendi cupidus sum. *Tertio*, si apte immisceantur quidam locutionis modi, quorum rationem aliam dare non possumus, præter morem præstantis alicujus auctoris, v. g. *Triste lupus stabulis: varium & mutabile semper femina*. Virgilius: *Parentes, iberos, fratres vilia habere*. Tacitus: *Hæc me ut confidam, faciunt*. Cicero: *Ultimum dimicationis* (scilicet tempus) Livius &c. Plura ejusmodi locutionum genera qui desiderat, Sylvium consulat.

Quartum, quod elegantia non parum adfert sententiis, est idoneus partium sermonis omnium inter se nexus; sicut in humano corpore membra quævis, licet a natura sint optime formata, officio tamen suo fungi non possunt, nisi nervorum, vertebrarum & muscutorum ope tota compages bene cohæreat. Fit autem nexus iste per metatheses seu transitiones, ut vocant, dum per particulas aliquas, vel etiam, si prolixior est oratio, per integras sententias quasi via sternitur, qua non solum impune, sed etiam cum decore liber transitus pateat ab una parte ad aliam. Ejusmodi sunt prioris generis: *Et, ac, nec, neque, ut, quam, quod, ne quidem, nihilominus, nisi, quare, igitur: quamvis, enim, quippe, profecto, sane*

sane &c. posterioris vero: Satis multa verba fecisse mihi videor de honestate: restat, ut de utilitate dicam.... Longum est persequi singula, manebo ut institui, in genere universo.... Jam vero ad id, quod est hujus causæ caput, accedamus.... Sed hæc fortasse ferenda: illud vero quis ferat? Atque ego de re ipsa postea disseram: nunc de consilio dicere libet. Nolo plura dicere quam temporis ratio postulet.... Quorsum alio nolentes abrepti sumus? ad rem redeamus.... Hæcenus quæ domi gessit, nunc quæ foris.... Hæc missa facio: illud quæro, & quæ sunt alia rei hujus paradigmata e Ciceroniana penu deprompta. Verum hæc connectendi cura non sit nimia, & studiose quæsitæ. Potius naturam dictionis sequi oportet, quam artem, quæ in his sæpe plus fastidii quam delectationis post se trahit. Ipse Cicero in aliquibus tam orationibus, quam epistolis suis de variatione nexus non admodum sollicitus fuisse videtur, sed grata quadam quasi negligentia & simplicitate usus est.

XVII.

Sed quid de illis dicendum elegantiss, quas nonnulli, idque satis frequenter, tum e Parnasso, tum e figurarum & troporum armamentario non sine vi ac stre-

pitu in sermonem adducunt? Certe sunt
 nostra quoque ætate, qui in tanta latini-
 tatis luce cæcutiunt, & aureo natos seculo
 se arbitrantur, quando audacibus meta-
 phoris, coacervatis synonymis, verbis
 modo similiter cadentibus, modo rubigine
 exesis, & poeticis phaleris orationem con-
 spurcant potius quam exornant. Quis fe-
 rat pacificis auribus dicentem: *Sed nunc
 vela sermonis mei plenis buccis & murmu-
 rantibus sibilis ex alto inslent Æolicæ
 aulae Proceres, & orationis navigium
 concitatis remis per falsos Oceani campos
 in epilogi optatum portum invehant. . . .*
*Quid dicam de studiosis otiosis? nunquid
 sunt reipublicæ literariæ glaucoma? Sunt
 enimvero. Nunquid sunt scholarum gan-
 grana, temporis charybdis, ærugo inge-
 niorum, hydropisis nummorum, uno ver-
 bo, mundi literati apostema? Sunt enim-
 vero. An tu non hos ad Garamantas &
 Indos, & in ultimam Tbulen averruncan-
 tis naturæ vomitu rejiciendos existimas?*
 Illud vehementer dolendam, quod ejus-
 modi homines de nescio qua sublimi elo-
 quentia sibimetipsis sint suspecti, immo
 palam sibi gratulentur, seque in Latio gi-
 gantes esse credant; alios vero, qui nugas
 istas & quisquillas sermonis averfantur,
 tanquam pygmæos grandi supercilio despi-
 ciant.

eiant. Hos latinæ lingvæ mangones nullius ætatis suffragio comprobatos, quisquis bonas literas amat, cane pejus & angue fugiendos sibi existimet. Ea enim est linguæ latinæ majestas, ut phaleris hujuscemodi ac parergis opus minime habeat; sed nativo quodam cultu ac nitore vestita in publicum prodire assuevit. Præclara est, & critica M. Tullii hæc super re sententia, dum ab humili non minus, quam a superba dictione cavendum esse Isocratis exemplo monet (u): „Dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem & verendum incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, quantum de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Quare apud probum Magistrum officii pars non minima erit, ita tyronum studia moderari, ne extra latinæ lingvæ orbitam saltent; crebroque putandæ vites erunt, & reseccandi inutiles pampini, quamprimum luxuriare incipiat sermo; secus frustra expectabitur vinum merum & defæcatum.

§. V.

(u) *Lib. de Orat. n. 36.*

Tertia dos: Verborum copia.

XVIII.

Tertia demum se se offert idiomatis latini dos, nimirum copia verborum. Hæc si desit, cæteræ parum adferent præsidii ad tuendum linguæ latinæ honorem. Quis enim est, qui hoc in negotio tanta ingenii egestate laboret, ut ne unam quidem alteramve sententiam propriis ac genuinis verbis, quod ad primam dotem, atque etiam cum elegantia quadam, quod ad alteram spectat, proferre possit? At, qui copiose loqui ac scribere norint, sane paucos est reperire. Quæ tamen dos est adeo necessaria, ut qui ea destituuntur, nullam orationis longioris moram cum dignitate sustinere, vel prolixioris paullo sermonis iter emetiri queant; sed vel omnino quasi deficiente halitu ab instituto cursu cessandum ipsis erit, vel eadem semper verba, atque eædem phrasæ recurrent cum maximo seu legentium seu audientium fastidio. Quis obsecro non stomachetur, si eandem quotidie offam, eundemque cibum in mensam inferat coctus, nec alio jusculorum aut condimentorum genere variatum, semper lixum,

nunquam assum aut frixum? Quem Musica demulcebit, quando similes semper voces, nec dispares soni se auribus allidue ingerant? Non frustra eloquens & copiosa oratio flumini comparatur, quod si aquis duntaxat iis, quas e fonte secum trahit, aleretur, nec aliis rivis per intervalla se in illud exonerantibus perpetuo augetur, brevi deficeret, nec nisi sicca post se vestigia relinqueret. *Non igitur dubium est, si Quinctiliano credimus (x), quin linguæ latinæ velut opes sint quædam parandæ, quibus ubicunque desideratum erit, possit ei constare copia rerum & verborum.* Sed copia rerum non tam ampla est, ac verborum. Ea enim est rerum indoles, ut nonnisi propriæ sint singulis sententiis, quibus explicantur, paucis communes. At verba latissime patent; secus modica illorum cura esset habenda, quum velut sponte sua cum ipsis, quas significant, rebus se se offerant. Equidem verum est, esse aliqua ex verbis, quæ solum cum certo rerum genere vel cum certa specie congruant, sicuti: Agni *balant*, porci *grunniunt*, aviculæ *minuriunt*, leones *rugiunt*, leopardi *riclant*, elephantum *barriunt*, ranæ *coaxant*, equi *biunniunt*, canes *latrant*, alini *rudunt*, tauri

(x) *Lib. 10. cap. 1.*

tauri *mugiunt*, lupi *ululant*, corvi *croci-
tant*, gallinæ *glocitant*, pulli gallinacei
pipiunt, ciconiæ *gloctorant*, hirundines
fritinniunt, serpentes *sibilant* &c. ple-
rumque tamen non singulis rebus singula
duntaxat verba respondent, sed plura sæ-
pe eandem rem significant, aut certe ei-
dem adplicari possunt, ita tamen, ut alia
sint magis propria, vel magis ornata, vel
melius sonantia, aut plus energiæ conti-
neant, quam alia. Quare in promptu
sint oportet, atque ut ita dicam, in con-
spectu, ut quando dicendum est scriben-
dumve, facilis sit optimorum electio. Est
autem hæc, de qua loquor, verborum
copia in eo potissimum sita, ut aliis atque
aliis verborum formulis eandem rem con-
vestire, illique novam compluries speciem
inducere noverimus. Ita fiet, ut dum
idem dicimus, aliud semper dicere videa-
mur, absque inani verborum circuitu,
quem Græci *Battologiam*, vel *Tautolo-
giam* vocant, quæ inter vitia sermonis
ponuntur. Hac in re ita excellit Ci-
cero, ut si forte in aliquo dicendi genere
parem habuerit, in hoc plane neminem
se superiorem. Nam in orationibus suis
tanta verborum & figurarum varietate
idem sæpenumero argumentum persequi-
tur, ut novum semper splendorem ac vi-
gorem,

gorem, novam vim & energiam præferat, nec altius attolli posse videatur. Hac arte ita Verris & Antonii flagitia perstrinxit, ut horrenda oculis adparerent, & auribus intolerabilia: ita populum in suam flexit sententiam, ut vix non prius quam ipse suaderet, ille persuasus jam esset: ita in Cæsaris animum ejus facta prædicando penetravit, ut Vir cæteroqui sibi maxime constans tamen sub eadem oratione sæpius vultum mutasse legatur.

Si jam in artificium inquirere libeat, quo hæc verborum copia paretur, ad sex præcipue capita revocari potest, e quibus ipse Tullius id depromississe videtur. Primum est synonymia, seu congeries verborum, idem fere significantium, ut si gladii loco *ensem, ferrum, mucronem*, pro jucundus *lætus, bilaris, festivus, amœnus, suavis* dicas. Integram horum silvam subministrant Phrasæologiæ, synonyma, & Flavissæ. Alterum est, Enalage, latinis commutatio unius partis in aliam, e. g. adjectivi in substantivum, numeri pluralis in singularem, verbi in nomen, & vicissim, ut *elegantia sermonis* pro elegans sermo: *omnem angulum excussit* pro omnes angulos: *vehemens pluvia cecidit*, pro vehementer pluit. Tertium est Periphrasis seu circumscriptio per definitiones,

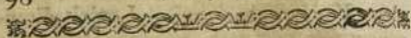
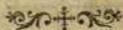
nes, causas, effecta & adjuncta; quemadmodum si in locum hujus sententiæ: *Apostata factus est*, substituas sequentes: *A vera fide defecit: noxia libertas vivendi a vera fide eum abstraxit: veram fidei semitam deserendo per avia & invia errorum misere circumferebatur: dum male cautus aures errorum præconibus præbuit, & voluptatum illecebris inescari se permisit, brevi tempore eo prolapsus est, ut veram cum falsa religione permutarit &c.* Quartum caput est metaphora (translationem Latini dicunt) quando scilicet verbum a propria vi significandi ad aliam ob similitudinem quandam, quæ intercedit, transfertur. Ita Virgilius (y): *Quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames?* nempe fames pro cupiditate: *Duo fulmina belli Scipiadas* (z), fulmina pro acerrimis belliducibus. Servit huic figuræ totus fere mundus: elementa, mineralia, arbores, plantæ, animalia, quin & cælestia, quorum omnium natura quo magis perspecta habebitur, eo felicius prodibit metaphora. Quintum est comparatio: sic hominem inconstantem recte appellabis *Proteum*, vel *luna mutabilorem*: *avarum, a quo pecunias difficilius, quam a pumice aquas obtinebis.* Postremum denique

(y) L. 3. *Æneid.* (z) *Lib. 6.*

nique Isodynamia græcis, Logicis Æquipollentia, perquam fœcunda varietatis mater, quæ verbis contrariis constat, addita vel dempta particula *non*, vel alia simili, ut si dicas; *nihil albedinis inest Aethiopi*, pro *niger est Æthiopsis*: *Minime omnium egena frugum est hæc regio*, pro *fertilis est*. En! quantæ sint opes, quas in Latium profundit verborum copia, e fontibus istis studiose quæsitæ: & quamvis initio res hæc non careat difficultate apud tyrones, si tamen lectioni præstantium Auctorum frequens exercitatio styli accedat, etiam non rogatæ aderunt hæc sermonis charites. Gemini autem scopuli hac in re sunt vitandi, monente Quintiliano (a), tum ne frequens adhibeatur variatio, quæ meris constat synonymis. *hoc enim esset puerile, & cujusdam infelicis operæ*, nec nisi ad turbam verborum ferviret, in qua quodvis sine discrimine quemvis occuparet locum dictionis: tum ne in variatione ista plus speciosum aliquem locutionis circuitum quæramus, quam significandi vim, dicente eodem: *Nobis autem copia cum iudicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam voluptatem spectantibus.*

CAPUT

(a) *Lib. 10. cap. 1.*

CAPUT IV.
STILUS, SEU DIVERSA
DICENDI GENERA.

§. I.

Varietas Stili.

XIX.

Explicatis linguæ latinæ dotibus operæ pretium erit, de stilo differere paullo curatius, quoniam plurimum interest, non solum ut ejusdem characteres probe sint noti (id quo nihil ad intelligendos æstimandosque auctores magis necessarium) verum etiam ut stilo quam optime latino a teneris studiosa juventus informetur, utpote quem non tam facile maturior facta dimittet; quemadmodum

*Quo semel est imbuta recens, servabit
odorem*

Testa diu.

Veteres, qui sermonis latini præcepta literis mandarunt, diversis usi sunt nominibus, quibus stili rationem exprimerent: modo phrasin, dictionem, characterem, modo filum sermonis, ejusdemque habitum,

Cap. IV. Stilus, seu div. dic. gen. 99

tum, modo tenorem, formam, & figuram dicendi nuncupant, diversis quidem vocabulis, sed eodem sensu. Communius autem, & ad rem præsentem accommodatius dici potest, stilum de quo heic loquimur, esse habitum quemdam sermonis, a natura cujusque hominis inchoatum, & ab arte perfectum. Utraque enim harum ad efformandum stilum concurrat necesse est: natura quidem, ut is velut sponte fluat, nec violenti aliquid secum adferat; ars vero, ut ejusdem regulis expoliatur, & intra limites contineatur, ne fluctuet vel vagetur. Nullus autem certior index est ad cognoscendos explorandosque auctores, quam stilus, qui quamvis pro ratione ætatis, in qua scribitur, vel argumenti, de quo scribitur, vel animi habitus, qui ad scribendum adfertur, non raro in eodem auctore nonnihil varietur, nunquam tamen ita faciem omnino mutare solet, ut dignosci non queat, e quo fonte manarit. Observare id licet in Cicerone, stili latini perfectissime ordinati principe, ut multi credunt. Alio enim hic stilo utitur in Philippicis orationibus, quas senex, alio in Verrinis actionibus, quas juvenis calente ingenio effudit: alio dicendi genere Milonem defendit, quam quo Marci Marcelli causam

egit : non minus aliud ab his diversum genus stili adhibuit , quando Philosophorum more de Officiis differuit : & multo quidem ornatus informat Oratorem suum , quam præcipit de inventione rhetorica. Nihilominus ita de his rebus diversissimis tractat , ut facile auctorem in omnibus agnoscas , & ubique Cicero- nem invenias. Nimirum quod in humani generis propagatione plerumque fit , ut in liberis parentum habitus frontis , oris , oculorum , totiusque corporis conforma- tione repræsentetur , idem contingere so- let in auctorum libris scriptisque , quo- rum veluti parentes sunt , ut totius inge- nii ac mentis ipsorum simulacrum mira stili consensione reluceat. Profecto hac ratione illi , qui scriptorum notitia qua- dam pollent , plus quam superficialia , in- ter profanos Cicero- nem , Cæsarem , Li- vium , Quintilianum , Cornelium Nepo- tem , inter sacros Hieronymum , Augusti- num , Ambrosium , Cyprianum , Lactan- tium , Leonem M. etsi nomina illorum tantisper subducas , unum tamen ab altero quibusdam stili insignibus & notis privatis distinguere norunt.

XX.

Sed ut ad stili rationem propius accedamus, diversas inter nationes (de illis solum loquor, qui græce ac latine cultius loquebantur, & scribebant) semper diversus erat. Quis enim tot gentium sermonem in unam formam atque figuram veluti in pistrinum cogere velit? Alio utebantur stilo seu dicendi genere Lacones, alio Attici, Asiatici ac Rhodii alio, quæ omnes gentes græce loquebantur, & scripserunt, sed mira varietate. Et ab his Græciæ incolis, sicut alia bonarum artium monumenta, ita & stili diversitas a Romanis in Latium translata fuit. Describere juvat ac notare singulorum characteres. *Stilus Laconicus* justo brevior & abruptus est, ita ut plura intelligere nos jubeat, quam legere. Erat enim gens Laconum natio præ cæteris ambitiosa & suspicax: atque ita breve ac abruptum dicendi genus illi præplacebat, quali usa fertur, quando Macedonum Regi Philippo, qui proluxa & verbosa epistola bellum eidem inferendum est minitatus, aliud non respondit, quam *Διονύσιος ἐν κορίνθω*, seu *Dionysius Corinthi*, quibus verbis significare voluit: caveret sibi Philippus, ne eadem fors illi obtingeret, quæ

Dionysio, qui Siculis olim metuendum se præbuisset, nunc vero Corinthi vitam degeret ignobilem, tantaque pressam paupertate, ut Ludimagistri munere fungi cogeretur. Hic stilus Laconicus vix laudem meretur, nec sine ambitionis nota adhiberi potest, nisi inter amicos epistolis ultro citroque missis, cujusmodi sunt Ciceronis ad Atticum, ad familiares Plinii & Lipsii. Ecce! exemplar stili Laconici in Epistola vigesima secunda Ciceronis ad Atticum. *Pedem in Italia video nullum esse, qui non in istius (Julii Caesaris) potestate sit. De Pompejo scio nihil: eumque nisi in navem se contulerit, exceptum iri puto. O celeritatem incredibilem! hujus autem nostri (nempe Pompeji tarditatem). Sed non possum sine dolore accusare eum, de quo angor & crucior. Tu eadem sine causa times: non quo minus quidquam Caesari expediat ad diuturnitatem victoriae & dominationis (nihil enim violentum diuturnum esse potest). Sed video, quorum arbitrio sit acturus. (Scilicet Antonii, Pansæ, Hircii, Cælii, Curionis & Dolobellæ, hominum improborum) recte sit. Censeo cedendum de oppidis istis. Egeo consilii. Quod optimum videbitur, facies. Cum Philotino loquere: atque adeo Terentiam habebis Idibus.*

Ego quid agam? qua aut terra aut mari persequar eum, (Pompejum) qui ubi sit nescio? & si terra quidem, qui possum? mari, quo? tradam igitur isti me? (nempe Cæsari) fac posse tuto. Multi enim borbantur. Unum etiam honeste? nullo modo. Quid? (igitur agendum?) a te petam consilium, ut soleo? explicari res non potest; si quid in mentem venit, velim scribas, & ipse quid sis acturus.

Aliud sermonis genus est, quod vocant Atticum, qui multis parasanguis superat Laconicum. Attici enim inter omnes Græcos ornatissime loquebantur, uti contra pessime Siculi. Unde Plautus de quodam ait: *Non atticissat, sed sicillissat.* Et Ciceroni (b) idem est, scito sermone, & attico loqui. Stili hujus dotes sunt brevitatis, ornatus sine affectatione, acumen, elegantia. Exemplum esse poterit locus ille Plinii, quo bonarum artium & literarum studium commendat (c): *Reliqua rerum tuarum post se alium atque alium Dominum sortientur: hoc nunquam tuum esse desinet, si semel ceperit.* Et (d) *O rectam sinceramque vitam! O dulce otium honestumque, ac plene omni negotio pulchrius!*

(b) De nat. Deor. (c) Epist. I. 3.

(d) Epist. I. 9.

ebrius! o litus verum secretumque *μυστίον!* quam multa diēlatis? Proinde tu quoque strepitum istum, inanemque discursum, & multum ineptos labores, ut primum fuerit occasio, relinque, teque studiis vel otio trade. Satius enim est, ut *Attilius* noster eruditissime simul ac facetissime dixit, otiosum esse, quam nihil agere. Eodem seu attico stilo usus est in historia *Sallustius*, in epistolis frequenter *Cicero*, nonnunquam etiam *Seneca*.

Huic opponitur stilus *Asiaticus*, qui breves quasdam sententias multis verborum ambagibus exprimit, dum contra ille multas ideas mente conceptas arctis verborum limitibus circumscribit: verbo Atticus paucis multa, Asiaticus multis pauca dicit, unde etiam præter copiam & ubertatem vix quidquam admirationis dignum relinquit. Hinc est, quod conqueratur *Petronius* (e) nuper, inquit, *ventosa isthæc & enormis loquacitas Athenas ex Asia commigravit*. Quippe initio Athenæ solæ fuerunt eloquentiæ palæstra ubi vero in Asiam propagatum hoc studium fuit, redundare cœpit ac in deliciis haberi uberrimum & undique diffuens dicendi genus, quod ipsum postea in Græciam reversum Athenas ipsas inquinavit. Non desunt,

(e) *Satyr. c. 2.*

desunt, qui exempli loco adferunt, simulque carpunt illam Ciceronis periodum, (recte an perperam, dixisse nolim) qua pro Milone usus est: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum a natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti sed imbuti sumus, ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expedienda.* Hæc enim omnia tanto verborum ambitu prolata in unam recidunt sententiam brevissimam, scilicet, jure naturæ licitum esse, defendere se contra quemcunque, qui injuste nos aggreditur.

Denique Rhodius se se offert stilus, presior Asiatico, & Attico nonnihil spatiosior, quique mediocritatem verba inter & animi sensa observat. Hunc Æschines docuit Rhodios, ad quos exul delatus Rhetoricæ scholam primus ibi constituit, quæ postmodum diutissime floruit. Eundem Cicero adhibuit satis frequenter. Exemplum esto pro Lege Manilia: *Quo minus, ait, incerta est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet hominis (Pompeji) vita atque virtute.* Item:

Neque enim potest is exercitum continere Imperator, qui se ipsum non continet; neque severus esse in judicando, qui alios in se se severos esse iudices non vult. Neque solum adhibuit Cicero, verum etiam probavit his verbis (f): Rhodii Oratores Asiaticis saniores, & similiores Atticis. Talis plerumque est stilus quoque Cornelii Nepotis, Julii Cæsaris, & Titi Livii, quorum lectio quam utilis sit juventuti, bene moratæ latinitatæ scholæ omnes experiuntur.

Quapropter quum nec Laconicus nec Asiaticus stilus, uti hætenus vidimus, multum laudis habeat, his præferendus, & in ipso Latii vestibulo ætati teneræ instillandus erit stilus Atticus & Rhodius. Fateri nihilominus oportet, ingeniorum hac in re rationem diligenter habendam esse, ne quidquam invita Minerva tentent, aut mancipare se uni cogantur. Est enim diversa ingeniorum, uti animorum indoles. Nonnulla ad Plinii pressio-rem, quædam ad Cornelii Nepotis aut Cæsaris concinnum & elegantem stilum; alia demum ad Ciceronis amplam eloquentiam velut naturæ ductu feruntur. Hæc omnia velle ad unam dicendi formam & habitum redigere, aliud non est,

quam

(f) *In Bruto c. 13.*

quam velle naturæ limites ponere, quorum impatiens est. Quo autem ingenia collineent, æstimare licet ac deprehendere ex ipsa Auctorum lectione. Quippe legentibus nobis is stilus quam maxime probare se solet, ac orexin excitare, qui genio nostro plurimum convenit.

XXI.

Haftenus de diverso diversarum nationum, præ cæteris seu Græcæ seu Latinæ linguæ studiosarum stilo, quo vel loquendo vel scribendo usi sunt, differuimus. Nunc aliam ejusdem distributionem ante oculos ponere juvat. Triplex enim dicendi genus Veteres ipsi distinxerunt, etiamnum hodie receptum, scilicet *Tenuè*, *Mediocrè*, ac *Magnificum*, ita Ausonius (g):

Trinum dicendi genus est, sublime, modestum,

Et tenui filo.

Ita etiam Tullius (h) de tribus latini sermonis generibus mentionem facit: & hoc ipsa etiam rerum natura demonstrat, quæ triplicem differendi materiem nobis offert: vel enim sunt res, quibus stilum indulgere necesse est, sublimes, vel tenues,
vel

(g) *In Gripho.* (h) *Ad Brutum l. i.*

vel mediocres. Itaque ut ab infimo initium ducam, Tenuis stilus, quem alii humile ac gracile dicendi genus adpellant, ac fundamentum reliquorum, quoniam in sola elegancia & sermonis proprietate positus esse videtur, est concinnus sed minime ornatus. In hoc sane omnium iudicio excelluit Julius Cæsar, qui Commentarios Gallici civilisque belli tanto nitore tantaque venustate sermonis latini conscripsit, ut majore quidem non potuisse videatur Ciceroni, qui eorum meminit his verbis (i): *Atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem inquam probandos. Nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracto.* Præter Julii Cæsaris Commentarios epistolæ pleræque Ciceronis ad Atticum, & septimus epistolarum liber ad Trebatium in tenui orationis figura, humilique stilo versantur: tales etiam, ut de Poetis quoque aliquid commemorem, sunt Virgilio Eclogæ, & comœdiæ omnes Terentianæ ac Plautinæ tenui stilo contextæ. Quænam autem hujus dicendi generis dotes sint, ex ipso Tullio intelligere licet: *Tenuis Orator, inquit, modo sit elegans, in faciendis verbis non erit audax, sed in transfe-*
rendis

(i) *In Bruto c. 75.*

rendis verecundus & parcus, in priscis reliquisque cum verborum tum sententiarum ornamentis demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo utitur non modo Urbanorum, sed etiam Rusticorum. Quodli vero latinitatis proprietates & concinna dictio desit, stilus hic tenuis in siccum atque jejunum degenerat.

Mediocris seu temperatus stilus est, qui uno orationis tenore æquabili, & placido amænoque decursu, limpido amni similis fuit: illius vero ratio tota in copia & amplificatione rerum earum, quas exponere, quasque extollere decrevit, potissimum consistit, quemadmodum videre est apud Ciceronem oratione pro Archia Poeta, aliisque. Multo magis autem stili hujus modestia in illius libris de Officiis relucet, quos æquabili stilo temperatoque a se conscriptos fuisse ipse testatur. Idem Cicero historicum stilum ipsamque historiam ad temperatum hoc dicendi genus referri debere censet, utpote quod eloquentiæ flores, leporem, suavitatem, aliaque ornamenta larga manu suppeditat. Enimvero ad Atticum scribens historiam de rebus in Consulatu suo gestis græce se texuisse fatetur, in quam *Isocratis myrothecia* & *discipulorum Aristotelis arcu-*
las

las se profudisse gloriatur. Huic medio-
cri stilo opponitur *inconstans & inæqualis*,
ubi puris lutosa, concinnis dissoluta, &
incompta ornatis miscentur: atque initio
magna promittuntur, sub finem parum
respondente promissis exitu, quod pridem
observavit Horatius canens:

Amphora capit

Institui, currente rota cur urceus exit?

Tertius est stilus magnificus, seu subli-
mis ac grandiloquus. Vulgi homines,
quidquid est sententiarum varietate con-
spicuum, verborum floribus exornatum,
& figurarum coloribus pictum, atque ad
numeros compositum, id denique genus
dicendi maximum esse ac sublime judicant;
sed falluntur summopere. Novimus Iso-
cratem sermonem suum multis illinivisse
pigmentis, omnesque eloquentiæ deli-
cias in eo ornando prodegisse. Quis vero
est, qui Isocratis stilum dictioni Periclis
(uterque Græcus erat) præhabere audeat,
cujus orationem fulgurasse ac tonuisse,
totamque commovisse civitatem Aristo-
phanes prodidit? Recte Tullius hoc sub-
lime dicendi genus descripsit, quod sit
grandiloquum, amplum, vehemens, or-
natum, varium, copiosum, grave, acre,
ardens, & ad convertendos præterea ani-

seu diversa dicendi genera. III

mos instructum & paratum. Hoc certe stilo idem Tullius Marcum Antonium confixit, Catilinam e Senatu & Urbe Roma ejecit, Clodium terruit, Pisonem profligavit. Jam vero stilus iste qui non solum latinatam concinnam & ornatam poseit, sed sublimem quoque ac fulgurantem dictionem, duobus potissimum paratur, verbis scilicet & figuris: verbis, quæ dignitate ac amplitudine splendescunt, ut sunt nomina Deorum, Imperatorum, Regum, civitatum, cœlestium corporum, marium &c. ita Cicero in Orat. pro Cornelio Balbo, quamquam diceret, circumfusam multitudinem jam non potuisse sibi temperare a conclamando testatur Fabius Quintilianus: *O nomen nostri Imperii, O populi Romani excellens dignitas, O Cneii Pompeii sic longe lateque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis Imperii finibus terminetur: O nationes, urbes, populi, Reges, Tetrarchæ, tyranni, testes Cneii Pompeii non solum virtutis in bello, sed religionis in pace. Vos denique mutæ regiones, & sola terrarum ultimarum! Vos Maria, portus, insulæ, litora! quæ enim est ora, quæ sedes, qui locus, in quibus non extent bujusmodi fortitudinis tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia?*

Exem-

Exemplum aliud stili sublimis in genere Poetico suppeditat Virgilius (k):

*Principio cælum & terras, camposque
liquentes*

*Lucentemque globum lunæ, Titaniaque
astra,*

*Spiritus intus agit, totamque infusa
per artus*

*Mens agitat molem, & magno se cor-
pore miscet.*

*Inde hominum pecudumque genus, vitæ-
que volantium,*

*Et quæ marmoreo fert monstra sub æquo-
re pontus,*

Ignis est ollis vigor, & cælestis origo.

Figuris vero ad affectus ciendos idoneis stilus iste ad sublimiorem adhuc gradum evehitur, cujusmodi sunt interrogatio- nis, conglobationis, gradationis, exclamationis, ironiæ, apostrophes, descri- ptionis pathetiæ, prosopopæiæ &c. Ita Cicero Tiberonem exagitat: *Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie phar- salica gladius agebat? cujus latus ille mu- cro petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quæ tuâ mens, oculi, ardor ani- mi? quid cupiebas? nimis urgeo, commo- veri*

(k) *Lib. 6.*

veri videtur *Adolescens*. Et contra *Catilinam* producit patriam expostulantem: *Quæ tecum Catilina sic agit, & quodam modo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus existit, nisi per te, nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum virorum necesse, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit &c.* Quodli jam de rebus exilibus grandi & phalerato sermonis habitu disseratur, si ineptis metaphoris, & acuminibus parum argutis, vel epithetis absurdis utamur, oppositus sublimi stili, quem *frigidum & insulsum* adpellant, nascetur. Verum de his tribus dicendi generibus plura docebunt libri sequentes de *Poesi & Rhetorica*. Hæc sufficere possunt pro linguæ latinæ tyronibus, ut primis rectisque de stili diversitate bonitate, ac vitio ideis imbuantur. Nunc de subsidiis cultioris stili agendum.

§. II.

Subsidia Stili.

XXII.

Primum est, atque ad jus civitatis in Latio acquirendum facile princeps Auctorum lectio: Solus enim usus loquendi haud quaquam sufficit. Novimus enim

BIBLIOTH. DOMEST. LIV. II. H ipse

ipso latinæ linguæ usu, quem Romani in civitates ac provincias armis victricibus Imperio suo adjectas invexere, latinam linguam (quum nationes istæ eam loqui coactæ sine magisterio satis assequi non poterant) brevi tempore vitiatam, & ex ea postmodum a barbaris seculo V. Romanum Imperium invadentibus omnino corrupta Italicam, Hispanicam, Gallicam, & Lusitanicam natam fuisse, ita ut casta puraque ægre jam in ipso Latii gremio sustentare se posse videatur. Et qui fieri potest, ut quis sincera latinitate in loquendo utatur, si linguæ hujus indolem, dotes, & vitia ignoret, id quod nonnisi Auctorum sedula lectione consequi poterit? Ut autem lectio ista cum fructu & utilitate suscipiatur, duo magni momenti observanda veniunt: primum est, ut ordinis ratio habeatur, alterum ut quam aptissimæ animadversiones fiant ad ea, quæ leguntur. Quod ad ordinem legendi Auctores adtinet, per gradus & classes ire oportet, quarum quatuor commode statui posse videntur: Primo scilicet, ad integritatem & proprietatem vocum latinarum comparandam servient plurimum Cornelii Nepotis vitæ Illustrium Virorum, selectæ Tullii epistolæ Familiæres, Jacobi Pontani S. J. Progymnasma-

ta. Secundo ut ad latinitalis elegantiam & concinnitatem via pateat, proderit legere Julium Cæsarem, reliquas Ciceronis epistolas, Minucium Felicem, Christianum Scriptorem, & Bidermanni S. J. Acroamata. Tertio ut stili diversitas cognoscatur, obvia quædam e Cicerone, Livio, Suetonio, Plinio, Tacito, Curtio, Seneca, licebit lectitare. Quarto demum loco, qui ad copiam rerum, ac plenam Latii notitiam eruditionemque progredi desiderat, evolvant Catonem, Varronem, Columellam scriptores rei rusticæ, Vitruvium Architecturæ, Julium Cæsarem & Curtium, Famianum Stradam S. J. artis bellicæ; Velleium Paterculum, Valerium Maximum, Florum, Plinium, Maffeiū, & Turfelinum ac Brietium S. J. de rebus historicis: de Romanis Livium, Tacitum, Suetonium, Lipsium &c. quemadmodum alio in loco monui. In horum societatem Auctorum si adsciscantur notæ præstantioris Poetæ, qui latini sermonis floribus, figurarum deliciis, & acutis sententiis abundare solent, ac mirum quantum exhilarare ingenium, uti Martialis, Virgilius, Ovidius, Horatius, Lucanus, Sarbievius & Balde Soc. Jesu nihil erit, quod ad supremum latinitalis gradum conscendendum desiderari po-

terit. Quantum vero ad animadversiones spectat, ubi sensus Auctoris probe cognitus est, oportet primum ad voces & phrasas præ cæteris nitidiores, earumque inter se ordinem ac compositionem attendere: tum dicta ingeniosa, & quæ occurrunt acumina inspersa advertere licebit: porro rerum quoque ratio habenda est, veluti rituum antiquorum, apophtegmatum, similitudinum, & doctrinæ morum, quæ non raro insignis etiam apud ethnicos scriptores reperitur. Demum hæc omnia latinitatis cimelia, ut memoriæ consulatur, neve illa tam prompte quam ad mentem pervenerunt, ea rursus excidant, in adversaria calamo erunt reponenda.

XXIII.

A lectione ad imitationem progrediamur, utpote alterum cultioris stili subsidium. Hæc aliud non est, uti Bembus ait, quam alienæ dictionis similitudinem transferre in scripta nostra, & quasi eadem uti temperatione scribendi, qua is est usus, quem imitandum nobis proposuimus. Est autem alia imitatio, quæ tyronibus, alia quæ provectioris in Latio ætatis hominibus convenit. Prima Auctoris verba & phrasas quasdam selectas colligit,

git, ut illis suum, de quo scribere constituit, argumentum vestiatur & exornet. Quod quidem tolerandum in juvenibus, atque etiam laudandum, dummodo in hoc infimo gradu non diu hæreant, sed ad altiorem sensum enitantur. Profecto Quintilianus latinæ Magister summus non solum non improbat, sed etiam suadet hoc imitationis genus discipulis suis, dum ait (1): *Sumamus sententiam (Auctoris alicujus) eamque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliæ atque aliæ formæ duci solent.* Altera est, quæ ipsum Auctoris ingenium vestigat, & sub verborum cortice latentem nucleum extrahit, atque ejusdem sermonis habitum seu stili ac methodi similitudinem cum judicio ac libertate exprimit. De hac rursus præclare loquitur idem Quintilianus (m): „Imitatio autem non fit tantum verbis: illuc intendenda mens, quantum fuerit illis, viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quæ dispositio, quam omnia etiam, quæ delectationi videantur data, ad victoriam spectent. Quid agatur proæmio, quæ ratio & quam varia narrandi, quæ vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis

(1) *Instit. Orat. l. 10. c. 5.* (m) *Ibid. c. 2.*

„neris movendis scientia, quantaque
 „laus ipsa popularis utilitatis gratia as-
 „sumta: quæ tum est pulcherrima, cum
 „sequitur, non cum arcessitur. Hæc si
 „præviderimus, tum vero imitabimur. „
 Præterea duo sunt, quæ circa imitatio-
 nem seu observanda seu vitanda veniunt.
 Primi generis est, ut non obvium quem-
 que aut vulgaris stili, sed quantum fieri
 potest, optimi auctorem in manibus & an-
 te oculos habeamus, id quod omnium sa-
 ne scientiarum & artium candidati faciunt
 dicente Plinio (n): *Stultissimum credo
 ad imitandum non optima quæque propo-
 nere.* Paucis enim fors obtingit, ipsa
 prototypa perfecte adsequendi, quin ab iis
 hinc inde deficient: quid fiet, si imper-
 fecta sibi proponant, quæ ipsa jam nævos
 sermonis velut a nativitate secum adse-
 runt? Secundi generis est, ne affectata
 vel nimia sit imitandi cura, quæ omnia
 quasi vestigia auctoris numeret, nec ullum
 extra illa passum sibi faciendum esse cre-
 dat: nimium tristis hæc servitus est, nec
 liberalium artium studioso digna, quam
 acriter perstringit Horatius:

O imitatores, servum pecus!

XXIV.

Tertium cultioris stili subsidium est exercitatio, quam tantopere commendant latinistis magistri. Nihil enim vel parum proderit legisse attente, ac diligenter excerptisse ex auctoribus optimis optima quæque, nisi ad lectionem & imitationem accedat exercitatio. Cicero *stilus* (ipsam sub eo exercitationem intelligens) *stilus*, inquit, *optimus & præstantissimus est dicendi effector & magister*. Et alio in loco: „Quemadmodum nec Medici, nec Imperatores, nec Oratores, quamvis artis præcepta perceperint, quidquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt. „ Certe de Hortensio summo illo Oratore memoriæ proditum est, nullum præterire diem unquam esse passum, quo se dicendo non exerceret. Hac autem in exercitatione per gradus eundem est, & ab una classe ad alteram ascendendum. Et primo quidem non parum proderit incipientibus, insignius quoddam argumentum e vernacula lingua in latinam, & versa vice e latina in vernaculam scite transferre, ut hac ratione latinarum vocum idoles, bonitas, elegantia, & vis significandi plenius a tyrone introspiciantur. Sequitur variatio, quæ fit

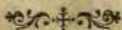
sententiam aliquam aliis atque aliis verbis, phrasibus, atque figuris adhibitis permutando, quæ res ad copiam verborum acquirendam, & ad dictionis concinnitatem consequendam confert plurimum, exprimendo scilicet sensa sua diversis modis, hosque inter se comparando, quisnam altero præstantior sit. Tum robustior in studio isthoc ætas amplificando se se exerceat, vocatis in subsidium faciliioribus quibusdam e rhetorica locis, qua re ubertas sermonis, & amplitudo quædam rerum dicendarum acquiritur. Magis jam eruditos pergere juvat tum ad characterum expressionem, qui characteres aliud non sunt, quam viva quædam imago, qua non solum exterior habitus rerum ac personarum, sed latentes virtutes & animi affectiones notis quibusdam designantur ac veluti depinguntur, quæ quo magis cum natura ejus, de quo loquimur, conveniunt, eo meliores præstantioresque sunt: tum ad descriptiones, per quas res tota suis vestita circumstantiis quasi oculis videnda subjicitur: tum ad etopæias seu imitationem sermonis, quod fit per orationunculas, quibus magna cum elegancia, miraque varietate usi sunt Livius, & Curtius. Verum ne multa scribendo perverse scribere discant adolescentes, commentatio

tio & cogitatio serua est adhibenda, & ad limam sapius revocanda scriptio. Nam subita & fortuita oratio nunquam tolerabilis, nedum bona esse solet, utpote similis ursæ catulo, quem informem in lucem prodire ferunt, nec nisi crebrius lambendo a matre demum effingi. Plura de stilo suppeditare poterunt, qui de illo præclare scripserunt, Ant. Possevinus & Card. Pallavicinus, ambo S. J. Alphonfus Gargas, Joan. Heineccius, Joan. Schefferus, alii-que. His jam subsidiis postquam adolescenter diligenter fuerint instructi, & in ipso stilo intra privatos scholæ parietes exercitati, tum in publicum prodire licebit, & dicere cum Poeta (o):

Sicelides Musæ paullo majora canamus.

CAPUT

CAPUT V.

METHODUS DOCENDI, DISCENDIQUE GRAMMATICAM.

§. I.

Critice circa Methodum docendi.

XXV.

Expositis hunc in modum præcipuis linguæ latinæ ac stili dotibus (his enim finibus totum Grammaticæ artificium circumscribitur) emensi esse institutum iter possemus videri, si non offerrent se aliqua majoris indaginis circa methodum, quam certam adhibere solemus & debemus ad juvenum animos hac Grammatices ac primæ veluti latinitatis disciplina rite informandos. Nam sine methodo discendi docendique, quemadmodum in reliquis omnibus scientiis, ita etiam in ista vagi semper ac peregrini erimus, nunquam incolæ ac cives. Quod si de cæteris verum est, de hac arte verissimum erit, quum sit totius latinitatis fundamentum, quo non bene jacto nunquam ædificium latis firmum superstruere licebit.

Sine

Sine hac, de qua loquor, methodo multum temporis, & plus etiam laboris deperibit, & ubi viæ compendium facere potuisses, ingens facies operæ dispendium, cum damno in seram ætatem redundaturo. Verum circa methodum istam hodie, si unquam, mirum quantum variant sententiæ; uno hanc, alio aliam quasi venum eunte, quovis suam quam excogitavit, præ cæteris commendante. Huic displicet nimis frequens regularum turba, tristisque servitus, ad quam ingeniorum libertas damnatur: Illi non placent morosa nimium in scholis inferioribus diverticula; festinandum esse ajunt, quum ars longa, vita brevis sit. Iste abjectis Grammaticorum libris & cavillationibus omnem in præstantium auctorum lectione operam poni debere, & ex ipsis statim fontibus aquam hauriendam esse censet: Alius contra rei summam in sola propemodum exercitatione scriptioneque collocat, & usui Magistro cuncta tribui oportere arbitratur. Sunt etiam, hoc præsertim ævo, qui longe melius atque feliciter bonas literas intra privatos parietes disci docerique posse clamitant, quam publicis in scholis atque gymnasiis, imitantes illam gentem supersticiosam, cui præ omnibus fanis & idolis Lares sui, seu domestici

dæ-

damunculi unice in amoribus erant. Ita fit, ut dum quivis in suo sensu abundat, literarum & ingeniorum cultura in partes distrahatur, nec ulla certa methodus firmo pede subsistat, multaque in hoc negotio tam delicato inutiliter, temere, ac ex præjudicatis opinionibus suscipiantur, non sine gravissimo reipublicæ literariæ damno. Mihi si liceat hac in re aperire mentem meam, agam id absque partium studio, eaque utar modératione, ut iudicium meum, quod sentio quam tenue sit, nulla quidem ratione præferam aliorum sapientum iudiciis, sed neque inconsultorum hominum quorundam opinionibus, & male criticis artibus a recto tramite ac via, ut vocant, Regia me abduci permittam, nec deferam plus ideis quibusdam, quam solidis rationum momentis. Atque illud ante omnia statuo, quod in libro primo de disciplinis universim demonstrasse me credo, domesticas privatasque scholas neutrquam publicis præhaberi oportere, harumque honorem dignitatemque totis viribus, publicaque Auctoritate sustinendas esse. In his itaque talem linguæ latinæ docendæ methodum adhibendam esse fidenter assero, quæ apta sit, ut omnes, qui ad ejusmodi literarum emporia seu gymnasia accedunt, fructum inde

inde referant, cujusvis indoli, facultati ac modulo convenientem. Non heic res agitur de singularibus ingeniis (quamvis & ista semper multa, in quibus se perficiant, & latius quam domi patentem ostentationis campum invenient) sed de fructu quodam generali in variæ conditionis homines, qui studiis operam ibi navant, & per eos in universam rempublicam se diffundente. Non enim, ut puto, Principes & supremi Magistratus in suis regnis & ditionibus scholas publicas tantis sumptibus erexerunt, atque dotarunt, ut sublimia solum ingenia quædam, id est, admodum pauca, excolerentur, sed etiam habilia, quin & mediocria, quorum longe major numerus esse solet; & quidem eum in finem, ut cuivis hominum forti, quæ aliqua saltem literatura indiget, diversisque muneribus seu sacris seu profanis de sufficiente latinæ ac eruditionis penu prospectum sit. Si jam in docendo festinanter agas, vel ubique aliquid fulgurans & scintillans exigas, aut cunctos æqualibus passibus ad perfectionis apicem contendere velis, atque ex omnibus lignis Mercurios sculpere, summa quidem ingenia eminebunt, sed paullo humiliora jacebunt, & fructum, quem alias futuris temporibus & officiis satis con-

modum ferre potuissent, vix ullum aut omnino nullum consequentur. Profecto eadem mihi videtur esse ratio literarum ac viarum: sunt aliqui locorum gnari, qui per occultas sibi que notas semitas longiora per valles & montes itinera circuitu quodam evitare norunt, & ad locum destinatum citius quam alii pertingunt; num iccirco vias publicas & communes tanquam inutiles amandandas esse credimus? Idem sane faciunt, qui vel novandi studio, vel exuberantis ingenii ductu novas identidem ac singulares docendæ latinitalis methodos excogitant, atque proponunt non sine plausu eorum, qui literati magis videri volunt, quam sunt; communes vero & plurium seculorum usu fructuque comprobatas speciosis quibusdam argumentis eliminare conantur. Hoc ipso, quod vivimus, ævo quæ non ubique aures fatigant querelæ, quod in muneribus rebusque publicis, in mercimoniis, in exactionibus nova cudantur systemata, non absque magno populorum, & ipsorum, in quorum commodum hæc fieri dicuntur, Principum damno: laudamus nunc antiqua tempora, quando nova sentimus esse perniciofa, in quibus prudentiam Majorum nostrorum vehementer desideramus. Cur ergo in re literaria, quæ alter veluti oculus est Rei publi-

publicæ (delicatum plane membrum) tantopere ad novandum sumus proclives? Cur veterum instituta tam maturo consilio introducta leviter explodimus, quæ nos deseruisse aliquando penitebit? Hæc tamen non ita intelligi velim, ac si nefas esse crederem, & grande piaculum (uti credant nonnulli antiqui moris custodes rigidi ac nimium tenaces) vel minimum apicem in veteri receptaque semel methodo mutare, abrogare, addere, vel subtrahere: absit, scio nihil in rebus humanis, quæ tot vicissitudinibus obnoxie sunt, æterna lege cautum esse debere. Æs antiquum denique rubiginem contrahit, & moles firmissimæ tandem vetustatis vitio fatiscunt. Excolantur bonæ literæ magis magisque, perpoliantur, refecentur inutiles pampini, evellantur quæ succreverunt lolia, inferantur nova cimelia, legum & præceptorum excrescens multitudo circumscribatur, quæ obscura fuerunt, redantur clariora, emendentur vitia, & egerantur fordes, quæ aliquorum negligentia veluti per rimas in sentinam sensim confluxere: sed eorum inconsultos ausus probare non possum, qui ubi primum in arte latinæ ac stii valere aliquid se vident, mox ad ipsa fundamenta vetera subruenda se accingunt, novas le-
ges

ges ac præcepta condunt, antiquam methodum innumeris scelere vitiis clamitant, rogant, obtestantur, ut alii quoque sociam jungant operam ad libertatem eruditionis vindicandam, utpote quæ sub tristi quorundam didascalorum servitute longo jam tempore oppressa genuisset. His vocibus Procerum aures implent, ut orbe antiquo non jam contenti nescio quas fortunatas insulas & novi orbis regna detexisse credantur, Columbi & Americi, si superis placet, Nepotes.

XXVI.

Verum hæc tanti momenti esse mihi non videntur, ut eorum judicio subscribam, qui exigui multorum in lingua latina profectus causam & originem in methodi hæctenus observatæ nescio quod vitium quasi senectutis & ignaviæ, non sine invidia conjiciunt, dum incommoda, quæ hac in re videmus & sentimus, seu aliorum nimix festinationi, seu aliorum negligentix aut animi levitati, seu denique in custodiendis excolendisque illis, quæ didicerunt, incuriæ potius adscribenda forent, ut sequenti paragrapho demonstrabitur. Quapropter Societas Jesu in sibi commissis per orbem utrumque late patentibus scholis atque gymnasiis methodum

primitus summis curis constitutam tradendi literas, quas humaniores vocant, sibi retinendam esse censuit; cujus rei multa nec sane levia, ut opinor, rationum momenta potest exhibere. Imprimis quidem ea, quam hucusque tenuit, docendi methodus satis Antiquitate sua se commendat, quam & in ipsis auctoribus Classicis, primisque latinitatis parentibus post tot secula venerari solemus. Quis enim recedendum sibi existimat a Cicerone, Livio, Julio Cæsare, Terentio, Virgilio, Ovidio, Cornelio Nepote, Varrone, Vitruvio, cæterisque aureæ ætatis aut argenteæ scriptoribus, quod labentibus annis, & post tria ferme secula surrexerint recentiores quidam scriptores, Aulus Gellius, Apulejus, Palladius, Censorinus, Quintus Serenus, Julius Firmicus, Magnus Aufonius, Ammianus, Festus &c. qui ab aurea argenteave sermonis latini forma usque non parum nec obscure deflexerunt, & iccirco inter æneæ ferreæque ætatis auctores passim recensentur? Quin eo respicit isto quod vivimus seculo Literatorum non paucorum cura & labor, ut e vetustatis ruderibus summo studio numismata, inscriptiones, diplomata, ipsos adeo semi-exesos characteres colligant, nec in Eruditorum numero habeant, cu-

ius scripta vel libri antiquitatis aliquid non præferant. Cur ergo, dum gloriæ sibi ducunt, scientias & artes ad priscorum temporum mores revocare, novas identidem docendi discendique methodos, novacudunt systemata, & heri natas in cerebro ideas indignante Minerva nobis obtrudunt, cum extremo veterum contemptu? Dein illa, quam Societas sibi universim præscripsit, studiorum ratio non, ut alii faciunt, quasi temere arrepta, & e singularium quorundam ingeniorum sensis prognata fuit, sed positis ante oculos & probe expensis veterum præceptis, communi virorum sapientissimorum e diversis Europæ nationibus congregatorum consilio atque consensu est adornata; Principum, Antistitum, ac Literatorum suffragio & auctoritate roborata, utilitateque discen-tium, nec non multorum annorum felici experimento satis comprobata. Orbi no-tum est, tristi illo ignorantia seculo, quo Lutheri, Calvinii ac Zwinglii hæresis totam late Germaniam depopulata est, So-cietatis homines incredibili labore indu-striaque non solum fidem Catholicam, & pristinam pietatem, verum etiam bonas artes & literas erectis ubique Gymnasiis, summa Magnatum, Regum, & Impera-torum munificentia & adprobatione, ve-
lut

lut ab exilio revocasse, ita ut ipsi quoque A catholici, infensissimi cæteroqui hostes hujus Societatis, passim liberos suos in scholis nostris erudiendos obtulerint, docendi dexteritate ac profectus ubertate invitati. Nihil heic ad ostentationem dici, & magnificentius quam verius prædicari prodit testimonium gravissimum Francisci Verulamii, Magni Angliæ Cancellarii, ut vocant, viri citra controversiam doctissimi (p): *Quæ nobilissima, inquit, pars disciplinæ (nempe juventutis erudiendæ) prisca renovata est aliquatenus postliminio in Jesuitarum collegiis, quorum cum intueor industriam solertiamque, tam in doctrina excolenda, quam in moribus informandis, illud occurrit Agesilæ de Pharnabazo: Talis cum sis, utinam noster esses* (erat Verulamius Angliæ religioni addictus). Idem alio in loco (q): *Ad pædagogiam quod attinet, brevissimum foret dictu: consule scholas Jesuitarum. Nihil est, quod in usum venit, bis melius.* Non multo inferius est testimonium illud, quod Eruditissimus Lipsius præbuit, dum scripsit (r) ad Matthæum Raderum: *Ami-*
cum

(p) *Lib. I. de dignit. & augment. scient.*

(q) *Lib. 6. c. 4.*

(r) *Cent. Miscell. epist. 30.*

*eum me toti Societati vestrae esse quidni
 profitear? Quae prima literis his, aliis-
 que me imbuunt: quae salutaria in omnem
 vitam praecepta dedit, & praebuit. Amo
 corpus hoc, amo & membra &c. De Ja-
 cobo Pontano S. J. ita loquitur Allegam-
 be (t): Magnum certe nomen Societati vel
 inter hostes eruditione sua concivit, qui
 ejus in latinitate sermonem ita aestimant
 hodieque, ut publico nuper typo collectum
 suis Gymnasiis esse pro Tullio voluerint.*

XXVII.

Jam vero eadem nunc in scholis Jesui-
 tarum viget docendi norma, eadem disci-
 plina, quae olim erat usitata, quaeque tot
 viros sapientes doctosque Reipublicae Sa-
 crae ac Profanae dedit. Non enim tempo-
 ribus illis adhuc grassabatur is licentiae
 morbus contagiosus, quo hodie non pauci
 laborant, qui ut aliquod inter Eruditos
 nomen sibi comparent, varios libros cita-
 tis equis percurrunt, ubique aliquid colligunt
 levissimo brachio: tum vero scientiarum
 omnium Arbitri & Aristarchi cupiunt
 videri, negligentes interea non raro
 studium id, quod gravissimis etiam
 reipublicae negotiis sibi concreditum adhi-
 bere deberent. Neque tamen adeo tenaci-
 ter

(t) *Biblioth. Script. S. J.*

eiter instituto veteri Societas inhæret, ut nihil novi admittat, notumque programma illud scholarum suarum foribus affigat: *Nibil innovetur.* Non ita est: admittit libenter nova illa, quæ cum manifesta utilitate conjuncta videt; quin potius in id summo cum conatu incumbit, ut methodum suam pro temporum & locorum ratione magis magisque perficiat, expoliat, novisque accessionibus ditiolem reddat. Certe Philippus Allegambe & Nathanael Sotvellus (t) ad sua usque tempora, annum scilicet MDCLXXV. ultra septuaginta e Nostris Scriptoribus produnt, qui utilissimis seu lucubrationibus seu commentationibus Grammaticas res diversis in regnis atque provinciis illustrarunt. Magis adhuc perspicue id palam facit liber Josephi Juventii, celebris Gallia Oratoris ac Historici, *de ratione discendi & docendi*, Decreto Congregationis Generalis XIV. an. 1705. in lucem datus, in quo diligentia exactissima & probatissima latinitate discipulorum & Magistrorum cujuslibet classis officia expendit atque proponit. Non minus idem studium declarant, quæ novissime in Germania typis edita fuerunt Franc. Xav. Kropfii *Ratio & via procedendi in literis humanioribus ætati tene-*

re

(t) *Ibidem.*

*ræ tradendis, & Francisci Wagneri compendiariva Methodus de tribus linguæ latinæ virtutibus, ejusdemque auctoris Pbraseologia, quibus nihil utilius ad insignem in latino sermone profectum faciendum me legisse memini. Demum non videt societas, cura communi tritaque via discedat, novosque tramites inquirat aut sectetur, quum illi, qui vel maxime in criminando cavillandoque liberales sunt, nec argumenta proferant alicujus momenti, quæ discessionem hujusmodi hoc in negotio viris prudentibus suadeant, nec meliorem & juvenum ingeniis accommodatiorem semitam ostendant, uti ex hætenus disputatis & paullo post dicendis palam esse videtur, & fiet. Potius auream illam prudentiæ regulam sibi commendatam habet, quam Nicolaus Caussin S. J. magnum Galliæ Oraculam, & vir tum in scientiis, tum in consiliis maximus (u), omnibus præsertim Principibus tenendam proponit: *Nulla antiqua consuetudo sive ordinatio, hætenus mortalibus proficua, mutanda est in aliam novam, nisi nova evidente melior sive utilior esse deprehendatur.* An non tristia ubique oculis nostris obversantur exempla regulæ hujus neglectæ? Unde tot damna regiminum & integra*

(u) *Lib. de regno Dei.*

tegrarum regionum, quæ deploramus, nisi a quibusdam novatoribus, qui spretis antiquiorum sapientissimis institutis, atque principiis, quæ *Maximas* vocamus, alia atque alia Principibus systemata obtrudunt regendi ac publici questus faciendi, quæ vel brevi non sine ignominia concidunt, vel pacem & commercium perturbant, vel ingentem malorum catenam post se trahunt. Væ bonis artibus & literis, si in earum quoque regnum hæc novandi libido aditum inveniat, aut vi facta penetret!

Eventus varios res nova semper habet (x).

XXVIII.

Si quis autem sit, qui forte non satis sibi notam tradendæ Grammaticæ methodum, quæ in societatis nostræ scholis viget, curiosius inspicere explorareque cupiat, neutiquam vereor, illam quam brevissime in conspectum dare, tot testes habiturus, quot discipulos in iisdem educatos. Distribui solet Grammatica in tres potissimum Classes, Infimam, Mediam, & Supremam. Infima est inchoata Syntaxeos cognitio, & brevis quædam in Latium

(x) *Cornelius Gallus.*

tium introductio, agens de Generibus nominum, Declinatione, Præteritis, & Supinis, facillimisque de Constructione præceptis. Ista tum memoriæ mandantur a discipulis, & fideliter redduntur, tum a Magistro explanantur, & notis aliquibus aptisque exemplis illustrantur, tum in propositis thematibus ac pensis domesticis eorum diligens observatio & adplicatio exigitur, quod vel maxime fit eorundem thematum correctione. Præterea græcæ linguæ, tantopere ad eruditionem necessariæ, fundamenta ponuntur. Accedit explicatio aliquot epistolarum faciliorem Ciceronis, ac grogymnasmatum Jacobi Pontani, in quibus omnia fere, quæ in consuetudinem usumque communem incidunt, puro latinoque sermone auctor hic complexus est: frequenter habentur exercitationes utilissimæ, dum unus vel plures tam vocabula rerum omnium, quæ Franciscus Pomey collegit, quam integras constructiones vernacula in lingua ab aliis propositas e memoria latine reddunt, victoribus ad altiorem in schola locum promotis, aut quodam alio honoris signo decoratis. Utraque hac lingua etiam concertationes ex historia Sacra Veteris Testamenti, præsentibus ad innocentis gloriolæ stimulos addendos hospitibus instituntur.

tuuntur; ut nihil dicam de doctrina Christiana, quæ rursus in lingua utraque explanatur; aliisque literarum adjumentis, quibus solertes Magistri ad animandam parvi gregis sui industriam uti consueverunt. Ita ab una in alteram septimanam, mensem & annum labor hic docendi continuatur.

Ab his exordiis ad Mediam Classsem fit transitus, quæ plenius explicat regulas syntacticas cum facilioribus appendicibus secundum normam & institutionem Emmanuelis Alvari. Major heic, quam antea, & emendatæ & ordinatæ constructionis cura habetur; flores quoque ac elegantiae quædam latinitatis tum ex scriptione, tum ex auctorum Classicorum prælectione colliguntur; promovetur sensim linguæ latinæ usus ope progymnasmatum selectiorum Pontani, & reliqua curatius fiunt, quæ superius de exercitationibus & concertationibus, de linguæ græcæ ac sacrae doctrinae studio dicta fuerunt. Quibus accedit historia de quatuor Monarchiis, & Romanis Imperatoribus, quorum omnium series in partes divisa non raro propriis verbis latinis in hospitem corona scite ac eleganter a discipulis exponitur.

Demum ad supremam Grammaticæ classem ascenditur, ubi absoluta contem-
 xendi sermonis intelligentia traditur, & ultima velut manus imponitur disciplinæ
 hujus ædificio: nec jam sufficit emendate loqui; ad proprietatem, ac copiam ver-
 borum & sententiarum vel maxime atten-
 ditur: suggeruntur variæ phrasæ ac mo-
 di loquendi, ad optimorum scriptorum
 exempla conformati; urgetur constans
 latini sermonis usus & exercitatio. Præ-
 terea jaciuntur carminis pangendi funda-
 menta ex arte metrica, & ad poesin via
 sternitur, explicando selectas purgatasque
 Ovidii, Tibulli, Propertii elegias: non-
 nunquam faciliores etiam libri Maronis
 explanantur, quibus præter reliqua paullo
 ante commemorata quartum opusculum
 de orbis terrarum Regnis & Rebuspublicis
 adjicitur; quintum enim de geographia
 & arte scutaria, atque sextum de historia
 Ecclesiastica Poesis & Rhetoricæ scholis
 adsignantur. Atque hac ratione intra
 trium vel quatuor annorum ambitum &
 lingua latina, & græca, & historia sacra
 a profana, & doctrina Christiana a tene-
 rajuventute, quantum vires illius patiun-
 tur, ea de qua loquor methodo, in scho-
 lis nostris usitata, addiscuntur. Quid
 jam in methodo tam ordinata, tam ado-
 lescen-

lescentum ingeniis & viribus accommodata, & com meatum ad omne genus eruditionis præbente crimini detur aut dari possit, non video, nec vident alii paullum prudentiores, paucis exceptis, quos velurit nescio quæ invidia, vel excæcat ambitio, vel præjudicata opinio e libellis famosis hausta, vel alia obsessos tenet animi intemperies. Horum tamen conatibus, machinamentis, atque calumniis frangi constantiam suam ac patientiam non patitur Societas, quæ pridem publicæ utilitati totam se devovit. Et hæc ipsa, quam tenet in bonis literis docendis, ratio nisi vehementer fallor, talis est, qua & summa, & mediocria, & infima ingenia proficere possint, modo velint, ac decentem linguæ latinæ notitiam usumque ad reipublicæ utriusque diversa munera secum dotis loco adferre valeant. Non enim credo illud exigetur, quod forte non optandum, certe sperandum non est, ut omnes fiant Prisciani, Homeri, Cicero nes, Livii. Hoc idem foret, ac velle efficere, ut in republica omnes sint divites, Nobiles, a Consiliis, Aulici, Optimates, Principes. Quanta tunc rerum perturbatio? Sed major adhuc, si quotquot literis operam dant, insignem ac sublimem in illis gradum consequerentur.

140 *Cap. V. Methodus docendi,*
tur. Nam verissimum esse Apostoli Pauli (y) effatum hoc præsertim æ experi-
mur: *Scientia inflat.*

§. II.

Critice circa Methodum discendi.

XXIX.

Non minores circa methodum discendi
difficultates occurrunt, in quam ve-
luti messem licentior critice hodierna fal-
cem suam mittit, sed meliore critica, sa-
nioresque merito emendanda. Sunt, qui
nimis diu distineri conqueruntur parvulos
in ludis, nec nisi pulvere scholastico large
oppletos inde dimitti cum non modica
pretiosi temporis jactura, quod utiliori-
bus & amœnioribus disciplinis perdiscen-
dis subtrahitur: hebetari hac ratione pue-
rorum ingenia, dum acui debuissent, op-
timumque ætatis florem ac succum inter
nugas & tricas Grammaticorum consumi.
Sed non attendunt hi boni viri, plerum-
que hac plurimum ætate nimia parentum
festinatione liberos scholis non tam offer-
ri, quam in eas intrudi, vix prima legen-
di scribendique peritia tinctos, & ferme
sub ipsum rationis diluculum. Si jam
huic

huic in discendo festinationi suam quoque in docendo adjungat Magister, nunquam radices agent in tenero nimium solo prima & summe necessaria disciplinæ istius præstantissimæ principia, velut semina, quæ si non profunde in animum demiseris, omnis solidi fructus spes in ipsa herba præcidetur. Profecto non unius nec alterius anni labor est, ut puerorum indoles adeo vaga in omnem partem, & rerum suarum incuriosa instar mercurii figatur: ut tot rerum voces & adpellationes fideli memoriæ mandent: ut casuum, numerorum, generum, temporum, declinationum, conjugationum leges percipiant, easque diligenter custodiant, & ubi loquendum aut scribendum erit, rite pensis seu scholasticis seu domesticis adplicent: ut auctorum, qui secundum cujusvis classis conditionem legendi proponuntur, sententias intelligant, explicent, resolvant, & rationem eorum, quæ legerunt, promptam exhibere norint: ut postquam emendate loqui ac scribere didicerunt, etiam linguæ proprietatem, phrasum elegantiam, ac verborum copiam, tres illas, de quibus memini, latinitatis dotes comparent. Hæc omnia si vel deficient, vel obiter solum percepta fuerint, qua ratione, quove fructu cruda etiamnum & immatura inge-

ingenia ad altiores classes transmittentur, in quibus historia, carmen, aut oratio erit proprio Marte conficienda? Ut nihil dicam, quantum temporis in tanto discipulorum numero, qualis esse solet publicis in scholis quadraginta, sexaginta, aut octoginta, veluti viritim excipiendis lectionibus, explicandis regulis, enucleandis auctorum sententiis, corrigendis poliendisque thematibus collocari oporteat; quod ni facias, nunquam de discipulorum profectu securus eris: ut inquam de his nihil dicam, sunt alia satis multa, & futuris temporibus utilissima, quibus frequenter studiosa juvenus in ludis etiam inferioribus occupari & ad majora preparari solet. Nam præter literarum elementa & præcepta linguæ tam latinæ quam græcæ, probe inculcantur doctrinæ Christianæ placita, explanatur honeste ac pie vivendi norma, & quasi parva morum philosophia traditur, historiæ tum sacræ tum profanæ rudimenta ponuntur, fiunt concertationes propositis præmiis ad fovendam æmulationem, quandoque etiam in theatrum prodire jubentur parvi hi Roscii, ut oris quoque, manuum ac corporis totius gestus & motus decentes induant, & progressu temporis cum decore in publico comparere queant, sive in utroque

que foro dicendæ agendæque sint causæ, seu ex cathedra perorare ad concionem, seu civilia gerere negotia oporteat. Interea dum hisce occupationibus saluberrimis distinentur, maturescunt ingenia, & ad altiores disciplinas tum Poeseos tum Rhetorices, tum Philosophiæ præparantur. Quis enim fructus, quæ solida doctrina erit exspectanda, si undecim aut duodecim annorum adolescens superato veluti per saltum Gymnastico stadio in superiorum scientiarum & Academicarum concertionum curriculum subito transferatur, nec ætate nec judicio bene valens, neque ingenio, neque moribus fatis, ut ut decet, excultus? His probe perpensis eritne aliquis vel parum prudens & rerum peritus, qui diu nimium in scholis minoribus pusillum gregem detineri, & observatam hæctenus discendi methodum temporis prodigam esse jure conqueratur? Immo meliori jure jam olim conquestus est Quintilianus (z) de præcipiti & rapida pueros in literis informandi ratione, quæ sæpe nequiter blanditur parentibus, aliquando ipsis etiam Magistris: *Quod etiam, ait, supervacaneum foret, nisi ab ambitiosa festinatione plerique a posterioribus inciperent, & dum ostentare discipulos*

(z) *Lib. I. cap. 7.*

144 Cap. V. Methodus docendi,
pulos circa speciosiora malunt, compendie
morarentur.

XXX.

Sed alia pulsat aures querela, nescio an æquior priore. Vicio vertitur farrago & strues regularum, appendicum, & scholiorum, quibus vivida ingenia tot annos impallefcere coguntur inter perpetua iurgia & cavillationes Grammaticorum, qui artem loquendi latine docent, quam probare non possunt ipsi, nec bene callent: totum ajunt latinicitatis artificium & laudem ab his eo deduci, ut prodeat oratio solœcismis & barbarismis experts, parum de nitore splendoreque sollicita: & quod pejus est, tot annorum labore fatigatos adolescentes nihilominus post continuam rerum latinarum tractationem latine loqui non posse, quum tamen domesticam linguam minori cura & levioribus impensis a nutricibus atque parentibus celerius feliciterque condiscant. Unde nonnemo fuit, qui non ita pridem satis prolixa, nec inerudita cæteroqui oratione conatus est persuadere, id quod dudum sibimet ipsi persuaserat, *Grammaticorum libros, præcepta, & leges una cum crepundiis abjiciendas, linguamque latinam e sola classicorum auctorum sectione cum temporis com-*
per.

pendio esse comparandam. Equidem lubens fateor, copiam regularum, exceptionum & appendicum, quarum nulla vel modica utilitas est, vitandam esse quemadmodum in alijs, ita & in hac, de qua loquimur, Grammatices arte; nec Grammaticorum veterum tricas omnes longa serie puerorum oculis & auribus adponi debere, tum ne istæ fastidium creent, tum ne illi multitudinis præceptorum obruantur. At, quid prohibet, ex præstantibus disciplinæ hujus criticis, quæ isti proluxa disputatione, mutuaque altercatione sunt persecuti, in synopsis redigere, versiculis memoriæ juvandæ gratia complecti, brevibus exemplis illustrare, & cum delectu quodam in classes distribuere, uti præclaram hac in re operam præstitit Emmanuel Alvarus Soc. Jesu orbi literato notissimus, cujus codex præceptorum longissimo jam tempore in præcipuis Europæ Catholicæ gymnasijs veluti civitate donatus, fuit, & in omnium manibus versatur, nec ulli hucusque diplicuit, si eos excipias, quibus hac ætate nihil placet, nisi quod novum, nisi quod a se recens est excogitatum. Sint multæ leges & scholia: Quid tum? Necessaria hæc sunt tyronibus ad emendatam castamque dictio-

nem ac scripturam, sine qua, ut ut
 adsint cætera sermonis ornamenta, nun-
 quam ad altiora in Latio subsellia elu-
 strari, nec honorifice inter linguæ latinæ
 proceres comparere licebit. Sint mo-
 lestiæ quædam adolescentibus in discen-
 do devorandæ, quid tum? Quam mo-
 lesta res est, discere artem musicam &
 cantum (idem esto de aliis artibus judi-
 cium) quot regulæ, quot *notæ ac pausa*
 ut vocant, Musicæ? Quanta vocum &
 sonorum variatio? Quoties idem can-
 tus ad Magistri arbitrium a discipulo re-
 peti debet? Num propter molestiam
 hanc quantamcunque cessatur? Vel an
 solo aurium judicio, auditioneque excel-
 lentium Musicorum res tota perficitur,
 & suavissima hæc ars addiscitur? Pro-
 fecto ipsius naturæ vox est: *Omne ini-
 tium grave.* Dicere ausim, ii ipsi, qui
 nunc ore ac calamo passim & impune
 criminantur receptam methodum, si
 quid in arte loquendi scribendive va-
 lent, potissimam partem debere institu-
 tioni primæ, quamvis molestæ, quamvis
 morosæ; nec unquam in latinitatis re-
 gno heroes forent, aut haberi se cre-
 derent, nisi probe prius in ludis inferio-
 ribus, & his ipsis regularum ac præ-
 ceptorum circuitibus fuissent exerci-
 tati.

tati. Cur ergo nunc crimini dant, quod grato recolere animo deberent? Cur sibi solis sapiunt, qui cum tot aliis sapere docti sunt? Sed juvat eruditionis fumum unde unde demum captare, ac magni nominis umbram sequi. In hujus generis hominibus ego iudicium vehementer desidero, quo discernant inter ea, quæ adolescentibus, & quæ natu majoribus ac emancipatis conveniunt: Illos arctis constringi legibus ac frenis oportet, ne extra orbitam saltent: his vero libertas quædam est relinquenda, qua tamen non tam facile abutentur, si prius recta præceptorum semita incedere didicerunt. Quippe id continget ipsis, quod experto citharædo, qui, dum parum jam ad regulas attentus, magis de artis elegantia & symphonico concentu, quo auribus blandiatur, sollicitus est, nihilominus longa edoctus assuetudine ne latum unguem a primis illis, quibus puer adhuc imbutus fuit, regulis aberrare solet.

XXXI.

Illud autem non satis intelligo, qua ratione lingua latina e sola scriptorum classicorum lectione sit comparanda. Equidem fateri oportet, alterum veluti

148 Cap. V. Methodus docendi,
oculum esse latinitatis perdiscendæ le-
ctionem veterum auctorum, monente
Claudio (a):

*Interea Musis animus dum melior in-
stat,*

*Et quæ mox imitere, leges, nec desi-
nat unquam*

*Tecum Graia loqui, tecum Romana ve-
tustas.*

*Antiquos evolve duces, assuesce futura
Militiæ, latiam retro te confer in
ævum.*

Verum nescio, an hæc satis convenient
pueris ac linguæ latinæ tyrunculis. Ni-
hil dicam, quam parum apta sit tenera
ætas ad rectam illorum intelligentiam,
qui ut plurimum animi sui sensa non re-
centibus hisce, sed jam maturis ingeniis
exposuerunt: illud quæro, quis fructus
sit percipiendus lectitando auctores istos,
si nescias, quid primum, quid deinde,
quid postea, quid denique observatione,
meditatione, notatione, imitationeque
dignum occurrat? Nescies autem, si
non prius ex regulis atque præceptis fir-
mam aliquam totius artis & œconomiz
ideam

(a) De quarto Henrici Aug. consulari.

ideam hauseris. Nam plerumque in scriptoribus artificium latet, quod ut eruatur detegaturque, ad ipsius artis leges & canones erit expendendum. Non enim credo, præstantes ejusmodi viros veluti temere ac sine certa norma sibi met ipsis proposita in scribendi munus involasse. Verum quidem est, latinum sermonem non ex Grammatica, sed Grammaticam ex latino sermone (id est loquendi consuetudine usuve) natam esse primis illis beatisque temporibus, quibus ipsa consuetudo sub hominum erat potestate ac imperio posita; sed nunc, quando ea in legem transiit, & sermo, ut sit sincere latinus, veterum usui ac consuetudini conformandus est, oportuit regulas præscribere, quibus vaga oratio intra limites contineretur, & per quas ad hanc ipsam perveniretur conformationem. His prius rite perceptis ac memoriæ mandatis fructum consequi licet uberrimum ex auctorum insignium lectione, quasi oculis intuendo, quam elegans, nitida & succi plena prodeat oratio, si sedula observatio accesserit legum harum, quas ipse veterum usus & loquendi ratio progenuit. Aut dic Sodes, ad quid opus erat magna mercede proposita conducere Grammaticos bone

multos ad juventutem erudiendam Romæ (b), ea in urbe, quæ parens fuit principum latinæ, eodemque tempore, quo summorum Oratorum, Poetarum, & Historicorum ab ore calamoque viva excipi poterant oracula sermonis istius? & quotidie intueri licuit ipsa hujus artis prototypa? Quis non succenseat illi, qui forte pingendi artificium non ex regulis atque præceptis, quas in arte Magistri tradiderunt, sed ex frequenti ac diligenti nobilium picturarum aspectu hauriendum esse totis viribus contenderet? Stet tyro ante Apellis, Zeuxis, aut Parrhasii tabulas integro die vel anno, easque a capite ad calcem perlustret; si non antea in miscendis coloribus, suoque loco reponendis, in partibus decente cum symmetria, ordine ac mensura delineandis, umbræ ac lucis recta dispensatione, totiusque naturæ viva imitatione regularum ope sedulo informatus exercitatusque fuerit, non solum nihil laude admirationeque dignum in arte hac efficiet, sed nec ipsum pingendi artificium ulla ratione adlequi poterit, idemque

rudis

(b) *Vide libri hujus C. I. §. II. sub initium.*

rudis tyrunculus redibit, qualis accessit. Porro quid longo tardoque per Auctores circuitu latine loquendi artem emere volumus, quam possumus compendio præceptorum comparare, quæ viri maximi ac doctissimi e scriptoribus optimis magna industria iudicioque collegerunt, quæque sermonis ornamenta isti singillatim exhibent, illi generatim complexi sunt? Audiri meretur hic loci Ludovicus Vives, in omni disciplinarum genere perquam eruditus (c), qui postquam gravissime invehitur in eos Grammaticos, qui totum linguæ latinæ artificium ad miserum, ut ille loquitur, formularum præscriptum redegerunt, non minus graviter perstringit illos, qui neglectis canonibus græcum latinumque sermonem ex Auctorum lectione petendum esse contendebant: „ Quorum tandem
„ usu, ait, discemus linguas has? Ex
„ auctoribus inquirunt: quum ergo non
„ succurret animo, quemadmodum apud
„ illos legerimus, hærendum erit, atque
„ etiam obmutescendum, aut sollecissimis scædanda oratio, quod iis videmus accidere, qui formulas in totum respuunt, ut modo Cicerones
„ sint,

(c) *Lib. 2. de corrupt. art.*

„ sint, modo Solæcistæ. Quid quod isti
 „ etiam normas quasdam ex usu colli-
 „ gunt, queis regantur in loquendo.
 „ Atqui hæc est ars. An non præstat
 „ collecta a maximis & doctissimis viris
 „ accipere labore exiguo, quam tanto
 „ & tam infelici ipsam sibi parare? Et
 „ quæ tu sigillatim confectavis, habere
 „ generatim annotata magna cura & ju-
 „ dicio? Profecto mediocris artis co-
 „ gnitio & pueros ad cognitionem lin-
 „ guæ manu ducit, & provectis sæpe-
 „ numero adjumento est, quum a me-
 „ moria nihil suppeditatur lectum, quod
 „ sit ei, quod eloqui conatur, simile.
 „ Quid quod nec analogiæ normas sin-
 „ gulorum verborum & compositionis
 „ negligebant, etiam eo tempore, quum
 „ a populo peti poterat usus certissimus
 „ Magister sermonis, ut Quinctilianus
 „ tempore etiam Tullii, & usus prave
 „ loquentium plerumque analogia refel-
 „ lebatur. In scriptoribus quoque non-
 „ nulla depravata corriguntur ex artis
 „ formulis & canonibus. „ Hactenus
 Vives, cui aliud non minus grave testi-
 monium accedit (nolo enim meis dun-
 taxat ideis temere morem gerere, uti
 solent alii) ex præfatione ad Thomam
 Linacrum Britannum, insignem Gram-

maticum (d): „Diu igitur in hoc stu-
„dio detinendi sunt adolescentes, & di-
„ligenter assuefaciendi, ut & regulas
„reddere possint, & habeant in prom-
„tu exempla Auctorum, si quid extra
„analogiam dicitur. Ac pessime de
„pueris merentur præceptores, qui aut
„regulas nullas tradunt, aut certe sta-
„tim abjiciunt, & magnifice promit-
„tunt fore, ut usu loquendi discantur
„constructiones. Nam illi, qui non no-
„runt regulam, etiamsi legunt exempla
„in Auctoribus linguæ, tamen loqui
„non satis audent, quia non habent cer-
„tam rationem, ad quam dirigant com-
„positionem verborum. Quare
„publicæ debebant in tales præceptores
„pœnæ constitui, qui præcepta fasti-
„diunt. Omnino enim danda est ope-
„ra, ut tamdiu in ipsa arte detinean-
„tur adolescentes, donec perfecti Gram-
„matici evaserint. „

XXXII.

Demum alia non levis in speciem cri-
minatio contra methodum discendi est
diluenda. Sunt enim nonnulli qui om-
nium

(d) *De emendata structura lat. serm. lib. 6.*

nium ingenia metiuntur decempeda sua: hi palam conqueruntur, in ludis publicis hodie tanto multorum annorum impendio tam paucos ad latinæ linguæ nobilem quemdam usum, ne dicam perfectionem perducere, vicio nimirum tristis cujusdam methodi, qua per mille difficultatum nescio quarum anfractus circumducta ingenia hebetantur, atque inter res nauci & flocci optimos spiritus perdunt, dum nativa quadam alacritate, & generoso saltu cito in sublime ferri potuissent, & ad disciplinæ hujus apicem promoveri. Nolim quidem ego inficiari, esse quædam ingenia, quæ celerius maturescunt, & tardos ætatis passus indolis felicitate antevertunt. Num autem propter hæc, quæ rara sunt, & sane pauca, convenientem tot aliis longe pluribus, & probatissimam methodum eliminare oportebit, talemque surrogare, quæ paucissimorum genio serviat, reliquorum autem omnium utilitati adverteatur? Non omnis terra tam felix est, ut fructum progignat, ac crediti seminis census afferat sine patientia, sine labore diuturno: aratro, occis, sarculo, multoque sudore opus est, donec messis colligatur. Et quamquam in Hungaria frumentum fere sine cultura crescere dicatur,

atur, an iccirco ab aliarum quoque regionum solo idem beneficium expectare aut exigere possumus? Sed istorum quoque, de quibus sermo est, ingeniorum singularium plerumque præcoces partus esse solent, ac similes floribus illis & fructibus, quos arbores aut germina in hyalothecis custodita etiam tempore brumali progignunt, præcipitante opus calore furni, aut solis per vitra intromissi, qui tamen post exigui temporis admirationem & breve spectaculum flaccescunt, utpote succo nativo destituti. Quippe natura sensim & longiore temporis cursu ad maturitatem ac perfectionem operis sui procedit, qui si turbetur, nihil unquam prodire solet, quod ætatem ferat. Nec est, quod irascamur discendi methodo propter paucitatem eorum, qui masculæ latinitatis culmen attingunt. Si licet, veras fati hujus sinistri causas facile detegam; nec enim una est sed omnino plures, quæ rectæ institutionis vim omnem sistunt, & spem conceptam eludunt. Apud aliquos inclementia soli seu sterilitas ingenii obstat: plures otium & socordia transversum agit: alios parentum & pædagogorum oscitantia perdit, non invigilantium, ut quæ puer in ludo didicit, domi ruminet:

net: bene multos prava societas & noxia libertas alioribus in scholis abripit: illi demum qui culturæ patientes fuerunt, & egregio cum fructu Gymnasio excefferant, officio suo plene functos se arbitrantur, nec ulla deinceps seu lectionis seu scriptiois, imitationisve cura tanguntur, sine quibus adjumentis integritas sermonis, elegantia, verborum copia, ipsaque ut ita dicam latinitatis vita diu conservari nequit, sed vigor omnis brevi evanescit, sicut vini sapor, aut balsami odor, vasis ostio non bene clauso. Accedit his aliud impedimentum sane gravissimum, quod tum eo, quo literis opera datur, tum maxime illo, quo a studiis istis removemur, tempore aures nostras perpetuo circumsonet lingua vernacula domesticorum, contubernaliū, famulorum, parentum seu domi seu foris, in compitis, in tabernis, in tribunalibus, aliisque quotidianis socialis vitæ negotiis. Nullus dubito, si soli rempublicam facerent disciplinæ hujus alumni, interque se se linguæ commercium exercerent, fore, ut regularum notitia, & præstantium Auctorum imitatione adjuti modico tempore ad maximos honoris gradus in Latio eluctarentur. Sed ubi nunc floret ista hominum

num respublica? Fortassis in luna, si fidem habemus illis, qui in hoc quoque planeta cives & incolas esse contendunt, quamvis nemini unquam visos. Aliud sentire licet de patriis, quin & peregrinis linguis addiscendis, quæ tanto utique tempore laboreque non indigent. Nam priores seu vernaculas veluti cum lacte sugimus, & assuefimus illis, antequam quid & cur loquamur, intelligamus, tantaque dulcedine eas prosequimur, quanta ipsam, in qua nati sumus, patriam, a qua plerumque non nisi per vim abstrahimur: posteriores vero seu peregrinæ neutiquam tot tantisque difficultatibus sunt circumseptæ, nec tanta in iis casuum, temporum, modorum, declinationum, conjugationum, phrasium &c. diversitas reperitur: neque illas ut plurimum eum in finem nobis comparamus, ut in ipsis ad quemdam perfectionis gradum pertingamus, sed stimulante immani quadam cupiditate peregrinos linguæ commercio qualicunque mores, fabulas, & vitia mercandi urgemur ad eas omni cum festinatione addiscendas.

Sit igitur, ut finem faciam, Grammatices ac linguæ latinæ, de qua hucusque
dis-

158 *Cap. V. Methodus discendi, &c.*

differui, tum docendæ tum discendæ studium & usus ejuscemodi, qui prisce moris ac candoris religionem æmuletur, simulque delectationem eruditioni utilitæque conjunctam profiteatur, ac toti literariæ rei decus & ornamentum adferat longe maximum.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI II.

L. Indicat Librum, N. Numerum Libri.

A.

- Ætates linguæ latinæ. Prima seu aurea
ejusque scriptores.* L. 2. N. 7.
*Secunda ætas argentea ejusque scripto-
res.* L. 2. N. 7.
Tertia ætas ænea ejusque scriptores.
L. 2. N. 7.
*Quid de ænea seu ferrea, & lutea ætate
sentiendum.* L. 2. N. 8.
*Ægyptii utebantur literis hieroglyphicis
seu effigiibus animalium, & hominum
simulacris ad exprimenda animi seu sensa.*
L. 2. N. 9.
Alvari Emmanuelis laus. L. 2. N. 30.
*Andronicus (Livius) primus Romæ lati-
nas literas docuit.* L. 2. N. 7.
Animalium diversissimorum loquela. L. 2.
N. 18.
Ar.

Index Rerum

- Artium & Scientiarum misera fons medio
ævo.* L. 2. N. 1.
*Aristarchus & Aristophanes Critici mor-
daces.* L. 2. N. 4.
*Ausonii falsum carmen in insulsum Rhetor-
em Rufonem.* L. 2. N. 3.

B.

- Barbara gentes Italiam invadentes pessum-
dant latinam linguam.* L. 2. N. 7.
Battologia vitanda. L. 2. N. 18.
*Bella intestina Grammaticorum: Poggii
& Petri Rami cum Valla: Politiani
cum Scala & Merula; Scaligeri cum
Sanctio; Sciopii cum Donato & Probo.*
L. 2. N. 4.
*Strabo & Rutilius de verborum signifi-
catione, Gellius de vocum flexione,
Petrus Suffridus de verborum pronun-
ciatione acriter certant.* L. 2. N. 4.
*Franciscus Philelphus Tolentinas cum
Timotheo Græculo de potestate cujus-
dam syllaba certat, eumque victum
barba multat.* L. 2. N. 4.

C.

- Campiani (Edmundi) egregium dictum de
novis Ecclesie vocibus.* L. 2. N. 8.

¶ Verborum Lib. II.

- Carolus M. ingenti studio ad latinas literas instaurandas fertur.* L. 2. N. 8.
- Ciceronis præclara sententia de vitanda dictione tum humili, tum inflata.* L. 2. N. 17.
- Cicero excelluit in iisdem rebus alio semper modo exponendis.* L. 2. N. 18.
- Columnæ duæ, lateritia & lapidea, quibus Nepotes Adami disciplinarum elementa inscripserunt.* L. 2. N. 9.
- Copia verborum paratur sex modis: 1. Synonymia. 2. Enallage. 3. Periphrasi. 4. Metaphora. 5. Comparatione. 6. Æquipollentia.* L. 2. N. 18.
- Critici non sunt audiendi, qui rejiciunt nova vocabula, quæ Patres & Ecclesia ad significanda mysteria instituerunt.* L. 2. N. 8.
- Critice circa methodum discendi.* L. 2. N. 29.
- Refellitur querela eorum, qui nimis diu detineri pueros in ludis queruntur.* L. 2. N. 29.
- Ostenditur, non unius alteriusve anni laborem esse puerorum ingenia rite exercere.* L. 2. N. 29.
- Præter latinam linguam multa sunt adolescentibus utiliter addiscenda.* L. 2. N. 29.
- BIBLIOTH. DOMEST. LIB. II. L. D.

Index Rerum

D.

Dotes boni Grammatici. L. 2. N. 4.

E.

Elegantia latinitatis spuria. L. 2. N. 17.
*Errores contra grammaticam inveniuntur
in antiquis quibusdam inscriptionibus,
Romanorum, etiam tempore Augusti.*
L. 2. N. 3.

Exercitatio: de ea testimonium Ciceronis
L. 2. N. 24.

*Exercitationis gradus: 1. conversio ex
una in aliam linguam. 2. variatio sen-
tentiarum. 3. amplificatio. 4. chara-
cterum expressio, seu viva rerum descri-
ptio. 5. revocatio ad linam.* L. 2.
N. 24.

F.

Formulae aliquae vocum exoletarum. L. 2.
N. 7.

Formulae alicuius vocum barbararum. L. 2.
N. 7.

G.

*Grammaticae necessitas & utilitas: ejus
vindicta.* L. 2. N. 1.

Gramm

& Verborum Lib. II.

- Grammaticorum litigia.* L. 2. N. 1.
Grammatica est fundamentum reliquarum artium & scientiarum. L. 2. N. 1.
Grammatici insignes restituant scientias. L. 2. N. 1.
Grammaticem Romæ docent illustres Praeceptores. L. 2. N. 2.
Ex Grammaticæ defectu plurimi errores in scriptorum libros irrepunt. L. 2. N. 2.
Grammaticæ neglectæ damna in alias scientias redundant. L. 2. N. 2.
Grammaticæ elogium ex Quintiliano. L. 2. N. 2.
Grammaticam multi contemnunt tanquam artem puerilem. L. 2. N. 3.
Grammatica accusatur, quod sit nimium litigiosa. L. 2. N. 4.
Est utilis & apta ad severiores etiam disciplinas, nominatim ad Philosophiam, Medicinam, Jurisprudentiam & Theologiam. L. 2. N. 5.
Grammaticæ historia. L. 2. N. 7.
Grammatici non sunt audiendi, qui rejiciunt vocabula nova, ad mysteria Fidei, & Ecclesiæ significanda inventa. L. 2. N. 8.
Grammatica in recessu habet multa sublimia, & subtilia teste Quintiliano. L. 2. N. 9.
- L 2 Gramm

Index Rerum

- Grammaticæ definitio & partitio.* L. 2. N. 10.
Grammatici officium non est sola locutio & scriptio, sed vel maxime intelligentia rerum. L. 2. N. 10.
Grammaticæ varia divisiones. L. 2. N. 10.
Divisio melior in Theoreticam & Practicam. L. 2. N. 10.
In quibus hæc consistant. L. 2. N. 10.
Grammaticæ ars ex usu & observatione nata. L. 2. N. 11.

H.

- Hebræi literas e deserto in tabulis Mosiacis intulerunt in Palaestinam.* L. 2. N. 9.
D. Hieronymi insignis locus ad Latam de tradenda Grammatica. L. 2. N. 5.
Horatii quærelæ adversus Grammaticorum insolentiam. L. 2. N. 4.
Hortensius quotidie se exercuit in palastra oratoria. L. 2. N. 24.

I.

- Idiotismi in translatione ab una in aliam linguam sunt vitandi maxime tyronibus.* L. 2. N. 14.

¶ Verborum Lib. II.

- Imitatio auctorum, quæ tyronibus conveniat.* L. 2. N. 23.
Quæ proVectiori in latinitate ætati. L. 2. N. 23.
In Imitatione Auctorum duo vitanda. L. 2. N. 23.
Institutiones præclaræ utiliter docendi, novissimis temporibus editæ a Jos. Juvenicio, Franc. Xav. Kropfio, & Franc. Wagnero S. J. L. 2. N. 17.
Julius Cæsar de singulis literis singulos conscripsit libros. L. 2. N. 2.

L.

- Latini sermonis usus Romanis familiarissimus.* L. 2. N. 2.
Ejusdem elegantia cur aliquibus seculis in tradendis disciplinis exulaverit. L. 2. N. 5.
Enumerantur, qui ex Antiquis & Recentioribus nitidam latinitatem in omni genere scribendi adhibuerunt. L. 2. N. 5.
Latinae linguæ ortus, progressus, & occasus. L. 2. N. 7.
Ejusdem ætates: nata est in Latio, angusto Italiae angulo. L. 2. N. 7.

Index Rerum

- Latino solum idiomate Legati & Praesides Romanorum in provinciis negotia conficere jussi sunt.* L. 2. N. 7.
- Latina lingua communis est in Ecclesia Catholica per totum orbem tum quod ad S. Bibliam, tum quod ad Religionis mysteria adtinet.* L. 2. N. 7.
- Latina lingua per primos quingentos & amplius annos admodum rudis erat.* L. 2. N. 7.
- Viri celebres inter primos Latinos.* L. 2. N. 7.
- Latinitas florere capit a Ciceronis aëvo usque ad Augusti & Tiberii mortem per 80. annos.* L. 2. N. 7.
- Sub Tiberio paulatim capit Latinae linguae decus imminui.* L. 2. N. 7.
- De Latina lingua restauranda cogitari captum est seculo VIII. sub Carolo M.* L. 2. N. 8.
- Latina lingua restoruit Seculo XIV.* L. 2. N. 8.
- Latinitatem veram germanamque pauci assequuntur.* L. 2. N. 11.
- Hujus rei causa est neglectus indagandi in ipsam Grammaticae oeconomiam & artificium.* L. 2. N. 11.
- Latini sermonis praecipuae dotes: proprietas, elegantia, copia.* L. 2. N. 11.

¶ Verborum Lib. II.

Latinitatem puram constituunt ea vocabula, quæ communi hominum eloquentium usu trita, & consuetudine adprobata sunt. L. 2. N. 12.

Falluntur, qui piaculo sibi ducunt alia quandoque adhibere verba, quam quibus aureæ argenteæve ætatis scriptores usi sunt. L. 2. N. 12.

Item, qui nonnisi Ciceroniana verba probant. L. 2. N. 12.

Latinam linguam corrumpunt frequentes metaphora, synonyma, & poeticae dictiones. L. 2. N. 17.

Ad Latinitatis eruditionem comparandam quinam auctores legendi. L. 2. N. 22.

Linguae matricæ. L. 2. N. 9.

Ad linguam latinam a barbarie purgandam studium Caroli M. L. 2. N. 6.

Linguae latinæ elegantia. L. 2. N. 15.

Non sufficit, ut sermo sit emendatus, sed debet etiam esse elegans. L. 2. N. 15.

In quo ita sit hæc elegantia. L. 2. N. 15.

Ad eam faciunt 1. aptus particularum, præpositionum &c. usus. 2. verborum recta collocatio. 3. flores latinitatis. 4. idoneus partium omnium nexus. L. 2. N. 16.

Index Rerum

- Linguae aliae cur citius addiscantur, quam latina.* L. 2. N. 32.
- A literatorum, seu qui tales videri cupiunt, nimia hoc seculo copia timendum.* L. 2. N. 5.
- Literae quid sint.* L. 2. N. 9.
- Literarum inventio tribuitur ab aliis Adamo, liberis Seth, Abrahamo, Mosi: ab aliis Mercurio Ægypti Regi, Assyriis, Phœnicibus.* L. 1. N. 9.
- Literas Hebræi intulerunt in Palæstinam: Cadmus in Græciam: Pelasgi vel Arcades in Latium.* L. 2. N. 9.
- Literas scribendi ac pronunciandi varia ratio.* L. 2. N. 9.
- Lotharius I. in Italia collapsam latinam studium suscitavit.* L. 2. N. 8.
- Ejusdem tempore latius patuit Grammaticæ studium, comprehenditque etiam Poeticam, Historicam, Oratoriam.* L. 2. N. 8.
- Loquendum est in quavis disciplina cum Auctoribus, qui in ea excelluerunt.* L. 2. N. 12.
- Loquendi latine modos selectos collegerunt Sylvius, Buchlerus, Hadrianus Card. Franciscus Wagnerus.* L. 2. N. 15.

¶ Verborum Lib. II.

M.

*Messala (Corvinus) de singulis literis
singulos libros conscripsit.* L. 2. N. 2.

*De Methodo docendi variorum opinio-
nes.* L. 2. N. 25.

*Antiqua non est contemnenda, nec reji-
cienda, sed ubi opus, emendanda.*

L. 2. N. 25.

Rectum de ea judicium. L. 2. N. 25.

*Marcellus (Pomponius) Tiberium Cæsa-
rem ob dictum minus latinum repreben-
dere ausus perstringitur ab Atteo Capi-
tone.* L. 2. N. 4.

N.

*Novandi studium circa methodum docendi
discendique.* L. 2. N. 25.

*De Novandis rebus Cauffini præclarum
judicium.* L. 2. N. 27.

O.

*Oeconomia Grammaticæ & inferiorum
larum palam exponitur.* L. 2. N. 28.

*In Oratione cavenda frequens nimium
variatio, & inutiles circuitus.* L. 2.

N. 18.

Index Rerum

P.

- Paulinus Aquileiensis Patriarcha artis Grammaticæ Magister.* L. 2. N. 8.
Pericles inter Græcos eminuit in dictione sublimi. L. 2. N. 21.
Placentinus Cardin. Sigismundum Imp. corripit ob vocem minus latinam, sed vicissim corripitur. L. 2. N. 4.
Pontani (Jacobi) S. J. Progymnasmata. L. 2. N. 22.
De Præceptis Grammaticæ scripserunt præclarissimi Viri priscei. L. 2. N. 6.
Prisciani monitum, quod potius usui quam regulis accommodare linguam debeamus. L. 2. N. 12.
Proprietas verborum unde petenda. L. 2. N. 22.

Q.

- Quintilianæ præclarum de Grammatica dictum explicatur.* L. 2. N. 1.
Ejusdem sententia circa festinationem in informanda adolescentia. L. 2. N. 29.

R.

- Regularum Grammaticarum necessitas & utilitas.* L. 2. N. 30.
Re

¶ Verborum Lib. II.

Refellitur opinio eorum, qui multitudine regularum juventutem obrui criminantur. L. 2. N. 30.

Rejicitur aliorum opinio, qui neglectis regulis sola classicorum Auctorum lectione addisci debere latinam linguam afferunt. L. 2. N. 30.

Absque Regularum & artificii cognitione nullus in latinitate fructus sperandus. L. 2. N. 31.

Exemplum affertur juventutis Romanae. L. 2. N. 31.

Praeclarum hac de re Ludovici Vives testimonium: item Thomaë Linaeri Britannici. L. 2. N. 31.

S.

Scriptio materia, seu de corticibus arborum, de tabulis eboreis, plumbeis, aut æreis. L. 2. N. 9.

De usu fruticis, de membrana, papyro & charta. L. 2. N. 9.

Scriptio instrumenta, ubi de stilo, calamo, & atramento. L. 2. N. 9.

Scribendi varius modus. L. 2. N. 9.

Scriptores mediæ ævii: multi sublimi fuerunt ingenio: sed latinitatis expertes. L. 2. N. 13.

Index Rerum

- Causæ bujus rei afferuntur.* L. 2. N. 13.
De sententiarum proprietate. L. 1.
N. 14.
*De signis seu sigillis literarum: item
de Tabulariis.* L. 2. N. 9.
*Societas Jesu in scholis suis methodum pro
rerum & temporum vicissitudinibus
semper perficere studuit.* L. 2. N. 27.
Causæ methodi retentæ. L. 2. N. 26.
*Spiridion Episcopus Tryphillum Ep. repre-
hendit ob vocem latinam mutatam in S.
Scriptura.* L. 2. N. 8.
Stili latini varietas, ejusque characteres.
L. 2. N. 19.
*Ad stilum formandum debet concurrere
ars & natura.* L. 2. N. 19.
*Stilus non raro est in eodem Acutore va-
rius pro rerum varietate.* L. 2. N. 19.
*Ex stilo facile cognosci possunt Acuto-
res.* L. 2. N. 19.
Stilus Laconicus justo brevior & abruptus.
L. 2. N. 20.
*Stilus Atticus brevis, ornatus, elegans
cum acumine.* L. 2. N. 20.
*Stilus Asiaticus breves sententias multis
ambagibus verborum explicat.* L. 2.
N. 20.
*Stilus Rhodius medius inter Asiaticum &
Atticum.* L. 2. N. 20.
Exempla singulorum. L. 2. N. 20.
De

& Verborum Lib. II.

- De stili diversitate judicium.* L. 2. N. 20.
*Stili divisio in Tenuem, Mediocre[m], &
Sublimem.* L. N. 21.
*Singulorum dotes: exempla Auctorum.
His oppositi vitia.* L. 2. N. 21.
Stili subsidia. 1. Lectio. 2. Imitatio.
3. Exercitatio. L. 2. N. 22.
*De stilo formando præclare scripserunt
Pallavicinus Card. Alphonsus Gar-
cias. Joan. Heineccius. Joan. Schef-
ferus. Ant. Possevinus.* L. 2. N. 24.

T.

- Tautologia vitanda.* L. 2. N. 18.

V.

- Verulamii Magni Angliæ Cancellarii ju-
diciu[m] de scholis Jesuitarum.* L. 2.
N. 26.
Lipsii testimoniu[m] de bis ipsis. L. 2.
N. 26.
*Vetustis vocabulis quomodo sit utendum:
Caussini & Erasmi hac de re judicium.*
L. 2. N. 13.
*Voces Ennii, Plauti, Pacuvii quomodo ad-
bibendæ.* L. 2. N. 7.
*Vocum & Verborum latinorum potestas
& vis significandi unde pendeat.* L. 2. N. 8.

Index Rerum & Verb. Lib. II.

- Voces ὁμοίσιον & ὁμοῦσιον gravissimam
hæresin excitarunt.* L. 2. N. 8.
- Voces novatæ, barbaræ & peregrinæ,
obsoletæ.* L. 2. N. 12.
- Voces latinæ quanam cæteris præferenda.*
L. 2. N. 12.
- Voces novæ non sunt omnino rejiciendæ,
teste Cicerone ac Horatio.* L. 2. N. 13.
- Adhibendæ, quando necessitas, auctori-
tas, vel utilitas suadet.* L. 2. N. 13.
- Præcipue in disciplinis Philosophicis,
Medicis, Juridicis, & Theologicis.*
L. 2. N. 13.
- In Vocibus seu terminis technicis pluri-
mum commendatur industria Pexen-
felderi, & Pomey S. J.* L. 2. N. 13.

